

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA**

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

**REPUBLICA MOLDOVA
ÎN CONTEXTUL NECESITĂȚILOR
DE MODERNIZARE**

Chișinău • 2018

CZU [32+342.7](478)=135.1=161.1
R 46

Culegerea este recomandată spre publicare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

În lucrare sunt analizate un set multidimensional de procese care vizează construcția instituțională în Republica Moldova, participarea internațională în scopul de a contribui la identificarea soluțiilor unor probleme cu impact global, regional, subregional și național, transformarea managementului administrativ în cadrul autorităților publice locale și extinderea posibilităților legale de asigurare a drepturilor și libertăților cetățenești.

Culegerea este destinată factorilor de decizie din cadrul autorităților publice centrale și locale, cadrelor universitar - academice, experților, analiștilor, tuturor celor care manifestă interes față de problemele ce țin de modernizarea politico-juridică a Republicii Moldova.

Redactor: Tamara OSMOCHESCU

Procesare computerizată: Elena CURMEI

Copertă: Vitalie LECA

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare /
Inst. de Cercet. Juridice, Politice și Sociologice. – Chișinău: Institutul
de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018 (F.E.-P. "Tipografia
Centrală"). – 256 p.

Texte: lb. rom., rusă. – Bibliogr. la sfârșitul cap. – 35 ex.

ISBN 978-9975-144-49-0.

[32+342.7](478)=135.1=161.1

R 46

Cuprins

Introducere	5
Capitolul I. Demararea tranziției sistemice de la totalitarism la democrație: oportunități și realități	7
1.1. Pantelimon Varzari. Reflecții privind tranziția postcomunistă: repere conceptuale și hermeneutice.....	9
1.2. Victor Juc. Tranziția de la sistemul cu partid unic la pluripartidism în Republica Moldova: oportunități și deficiențe	35
1.3. Victor Saca. Raportul dintre democratizare și modernizare în condițiile societății în schimbare	55
Capitolul II. Acțiuni de participare internațională a Republicii Moldova: oportunități și constrângeri	83
2.1. Valentin Beniuc. Politica externă de neutralitate permanentă: abordare teoretico-practică	85
2.2. Cristina Ejova. Republica Moldova în contextul proceselor de combatere a terorismului internațional	99
2.3. Maria Diacon, Alexandr Burian. Cooperarea regională și subregională a republicii moldova din perspectiva procesului de integrare europeană	149
Capitolul III. Asigurarea drepturilor politice ale cetățenilor Republicii Moldova: realizări și derapaje	169
3.1. Irina Ceacîr. Cultura organizațională <i>versus</i> cultura politică în administrația publică locală	171
3.2. Lilia Braga. Массовый электорат Республики Молдова как человеческий субстрат развития политических процессов	196
3.3. Alexandr Sosna. Реализация права граждан Республики Молдова на обращение в европейский суд по правам человека	220

Introducere

Declararea suveranității și a independenței s-a produs într-o atmosferă de optimism într-un viitor mai bun, de așteptări și speranțe că preconizatele transformări structural-sistemice se vor solda în mod inevitabil cu rezultate notabile de caracter social-economic și politic. Însă raportul dintre așteptările exprimate și rezultatele obținute timp de mai mult de un sfert de secol de suveranitate și independență se află în defavoarea primelor, Republica Moldova continuând să naufragieze în condițiile tranziției, astfel înregistrând numeroase restanțe la capitolele modernizare, dezvoltare și democratizare. Nu este deloc întâmplător că procesele de construire a statului de drept și a economiei funcționale de piață, asigurare a drepturilor omului și apropiere de Uniunea Europeană tratată ca obiectiv strategic au contabilizat rezultate modeste, realizări similare fiind înregistrate la capitolele sistem echitabil și corect al justiției, combatere a corupției sau administrație publică locală eficientă, capabilă să ofere servicii de calitate. Drept consecință, încrederea destul de scăzută în însăși autoritatea statului și capacitatea redusă de funcționalitate a instituțiilor, economie slab dezvoltată și prezență minimală a clasei medii în cadrul structurii sociale, încălcări grave ale drepturilor și libertăților omului, lipsă de progrese în soluționarea conflictului din raioanele de est în interesul cetățenilor Republicii Moldova, statut ineficient în asigurarea securității naționale și efecte modeste de pe urma participării în cadrul unor instituții și regimuri regionale și subregionale de cooperare multilaterală.

Problema fundamentală omniprezentă vizează cauzele care au alimentat și au aprofundat situația precară a Republicii Moldova și a cetățenilor săi. Cauzele se dovedesc a fi multiple, fiind de ordin subiectiv și de sorginte obiectivă, principalele constau, potrivit opiniei noastre, în numărul foarte modest de oameni cu mentalitate de stat, adevărați profesioniști și patrioți, lipsa

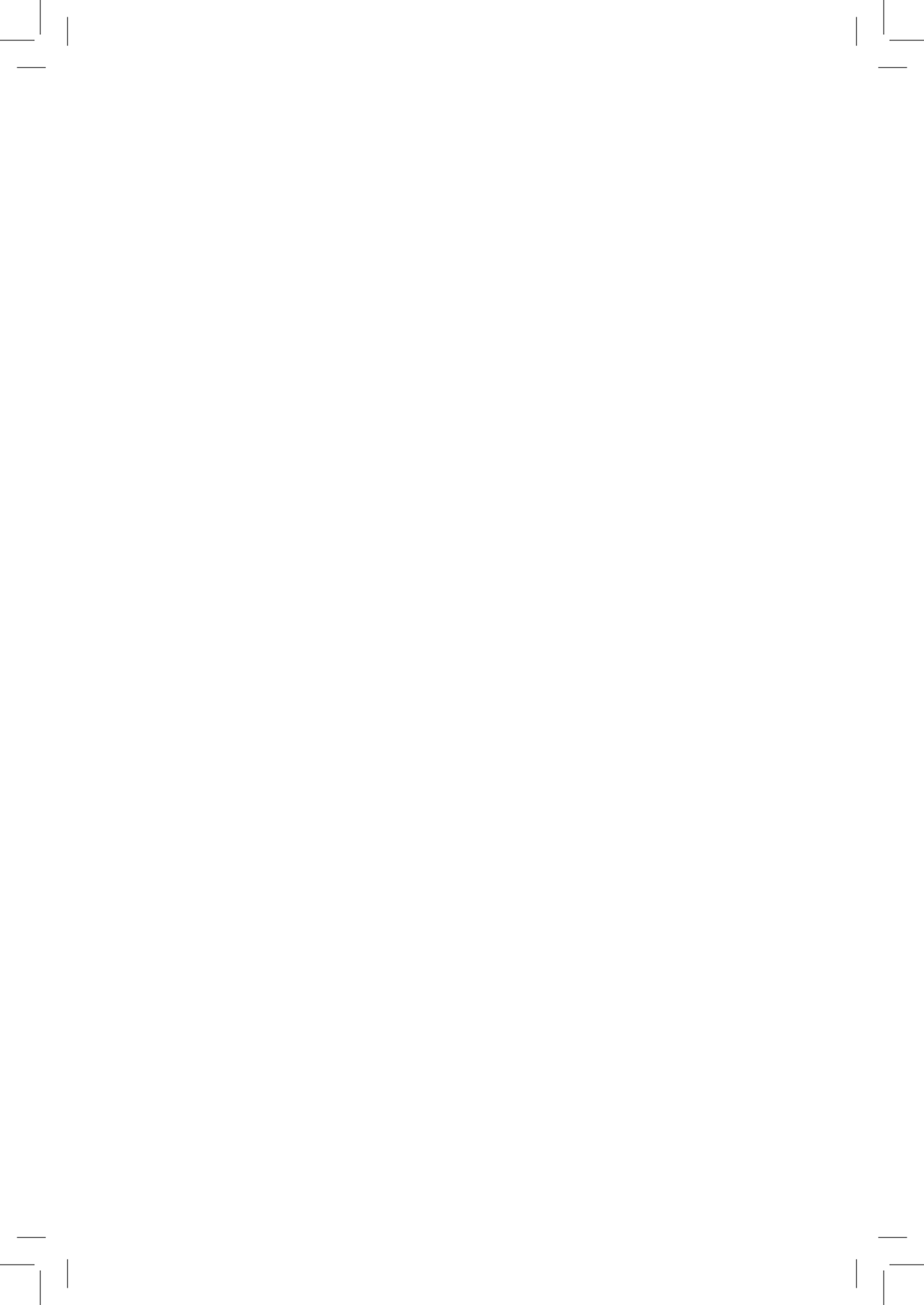
experienței, necunoașterea și amatorismul elitelor politice, întreruperea continuității în valorificarea obiectivelor și priorităților strategice în rezultatul schimbării guvernărilor prin alternanță, slăbiciunea instituțional-financiară a partidelor politice și neformularea la nivel de stat și de societate a intereselor naționale, slăbiciunea și participarea insuficientă a societății civile în viața publică, perpetuarea conflictului din raioanele de est, care a privat autoritățile constituționale în posibilități de manevrare diplomatică și formularea unor priorități strategice de politică externă și de politică de securitate și apărare națională, înrădăcinarea profundă a culturii politice de tip patriarhal-etatist, tratamentul discriminator al opoziției politice de către guvernare, indiferent de coloraturi politice, prezența alternativei geopolitice de dezvoltare și tratamentul acordat Republicii Moldova ca segment al intereselor geopolitice ale Federației Ruse. Cert este că oportunitățile apărute n-au fost valorificate datorită multiplelor deficiențe și constrângeri.

Prezenta culegere conține răspunsuri mai mult sau mai puțin detaliate la acestea, dar și la alte întrebări, mai multe accente fiind puse pe perioada de debut a independenței, deoarece se consideră, absolut fondat, că înțelegerea și explicarea evoluției Republicii Moldova, a stării în care se află actualmente țin de buna cunoaștere a începuturilor, a fundamentelor care urmau să asigure modernizarea prin dezvoltare și democratizare.

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar, coordonator al ediției

CAPITOLUL I

**Demararea tranziției sistemice
de la totalitarism la democrație:
oportunități și realități**

1.1. REFLECȚII PRIVIND TRANZIȚIA POSTCOMUNISTĂ: REPERE CONCEPTUALE ȘI HERMENEUTICE

Construcția unei societăți democratice, caracterizată prin exercitarea puterii de către majoritatea cetățenilor, opusă celei tiranice sau oligarhice, este un lucru greu de realizat și de susținut. Acest fapt este recunoscut în știința politică încă în *Politica* lui Aristotel, conform căruia statul, asociația politică, cea mai importantă și mai complexă dintre formele de asociere a indivizilor, „are desigur drept scop virtutea și fericirea indivizilor” [1, p. 90]. Ideea despre virtutea statului și deci despre scopul guvernământului o găsim în gândirea politică americană din secolele XVIII-XIX, exprimată de către „arhitectul Constituției americane”, J. Madison, cel de-al patrulea Președinte al SUA: „O guvernare bună implică două lucruri: primul, fidelitatea față de obiectul guvernării, care este fericirea poporului, și, al doilea, cunoașterea mijloacelor prin care acest scop poate fi atins cel mai bine” [2].

În gândirea politică modernă și pe parcursul dezvoltării teoriei politice în sec. XX au fost formulate diverse paradigme de organizare și conducere politică a societății, dintre care cel mai des discutată rămâne a fi paradigma democratică. Aceasta din urmă postulează un concept al interesului general, care, de regulă, este asimilat ordinii publice, securității publice etc. și privește acțiunea autorităților publice pentru satisfacerea cererii sociale, adică a tuturor membrilor unei entități politice. În opinia politologului italian D. Fisichella, „interesele particulare (adică ale părților) nu sunt contrare și alternative, ci, dimpotrivă, constitutive, înțelegându-se prin aceasta că interesele particulare contribuie în mod potențial la constituirea interesului general” [3, p. 314]. Pendulând între manifestări antagonice, sec. XX este cel în care democrația s-a generalizat, chiar dacă invazia regimurilor totalitare (fascist și comunist) a anulat, periodic, cuceririle democrației.

Pentru o înțelegere mai adecvată a fenomenului democrației în general și a regimului democratic în particular, amintim că în a doua jumătate a acestui secol au apărut câteva lucrări de

referință care au influențat decisiv gândirea politică. Este vorba de niște scrieri deschizătoare de drumuri, care permit să înțelegem dimensiunile sociologice, filosofice și culturale ale fenomenului totalitar și alte tragedii ale secolului XX. Îi vom aminti doar pe H. Arendt [4], R. Aron [5], pe E. Hobsbawm, care a catalogat secolul XX drept „secol al extremelor” [6] și pe cunoscutul disident sovietic, istoric și dramaturg rus E.S. Radzinski care l-a definit drept „secolul blestemat” [7]. După politologul român V. Tismăneanu, „problema sec. al XX-lea, ori una dintre aceste probleme care au făcut să curgă fluvii de sânge, dar și de cerneală, este sanctificarea mijloacelor în numele unui scop presupus imaculat. Răul, pentru că despre rău vorbim, s-a tradus în promisiuni emancipatoare, în angajamente colective de salvare în și prin istorie” [8]. În esență, paradigma doctrinară nedemocratică, totalitară, dictatorială, nu ține cont de voința și interesele cetățeanului. Are ca fundament statul totalitar, iar principiul separației puterilor în stat fie nu se aplică, fie aplicarea sa este formală. Are loc, de asemenea, limitarea sau suspendarea drepturilor și libertăților cetățenești, pluralismul și pluripartidismul politic ideologic și opoziția politică, lipsind.

Cât despre sec. XXI, profesorul român V. Naumescu precizează următoarele postulate relevante: „Nu avem încă o denumire consacrată a erei în care intrăm, dar începem să îi deslușim contururile: instabilitate, incertitudine, frustrare, adâncirea clivajului sistem vs. antisistem (de pildă, alegerea lui Donald Trump la Casa Albă și *Brexit*-ul), intensificarea mișcărilor contestatate în Europa anilor '80 ai secolului XX și primele două decenii ale secolului XXI, în special ale tinerilor, violența crescută, schimbări foarte rapide de context politic și economic, tendințe de dezintegrare la nivel european și la nivelul unor state naționale, recrudescența curentelor naționaliste și faliilor identitare rasiale, etnice și religioase, concurența dusă până la agresivitate și potențial conflictual, slăbirea puterii hegemonice a Statelor Unite, fragmentarea sistemului internațional și dezacorduri frecvente în cadrul sistemelor de organizare ale lumii occidentale” [9].

Democrația ca fenomen și democratizarea ca proces sunt considerate o problemă veșnică în domeniul științelor politice și permanentă în practica societății contemporane, în sensul că paradigma democratică, pusă în discuție încă din Atena clasică, continuând în modernitate și până în prezent, a afectat profund teoria politică contemporană, așa încât patosul pentru democrație, pe de o parte, și criticile aduse împotriva acesteia, pe de alta, denotă că idealul democrației rămâne unul dintre cele mai îndrăgite și, în același timp, mai contestate idealuri politice. Sub aspect teoretic, dar și practic, politic, problemele democrației sunt strâns legate de procesul guvernării, pentru că guvernarea, din perspectivă politologică, constituie acțiunea de conducere, de dirijare social-politică și de control asupra afacerilor publice. De vreme ce în mod funcțional democrația oferă o legitimare vieții politice în ansamblu, ea a devenit, în același timp, un exercițiu critic al rațiunii politice.

În contextul actual al dezbatelor științifice privind raporturile putere–societate, guvernanți–guvernați, organizarea și conducerea pe bază democratică a societății ocupă un loc central în studiile politologice. Luând la bază ideea că democrația poate fi înțeleasă ca o ideologie, un concept sau o teorie, putem constata că există mai multe doctrine politice privind organizarea și conducerea societății (doctrina politică liberală, conservatorismul, doctrina politică democrat-creștină, doctrina social-democrată, tehnocrația, naționalismul, doctrina politică fascistă, doctrina politică comunistă marxist-leninistă și alte concepții postmoderne, ca feminismul sau ecologismul), care au incitat pe diverse planuri dezbateri teoretice, dar și practica politică a societăților după cel de-Al Doilea Război Mondial [10, p. 104-105].

Teoriile democrației prin excelența lor sociopolitică au fost acceptate de rând cu altele în mediul academic, așa încât ideologia și doctrina democratică devine după cel de-Al Doilea Război Mondial una dominantă pe scena bătăliilor politice în literatura de specialitate și în discursul actorilor politici. Din perspectiva filosofică K.R. Popper, din cea economică F.A. Hayek și din cea politologică R. Dahrendorf, R.A. Dahl, A. Lijphart, S.P. Huntington, G. Sartori,

A. Toffler ș.a. au formulat mai multe argumente în favoarea superiorității democrației ca instituție, au descris avantajele, dezavantajele și limitele democrației în cadrul instituțional de funcționare, paradoxurile și provocările democrației contemporane, au încercat să prognozeze viitoarele evoluții ale democrației ca fenomen și ale democratizării ca proces în contextul multitudinii de probleme cu care se confruntă societatea contemporană.

În literatura politologică mai continuă dezbaterile științifice privind studiile tranziției care pun accent pe actori politici și pe interacțiunile dintre elite. Astfel, profesorul de științe politice de la Universitatea din Sheffield, Marea Britanie, J. Grugel consideră că, începând cu anii '60 ai sec. al XX-lea, în domeniul științelor politice se pot identifica trei mari teme de cercetare asupra fenomenului democrației și a procesului democratizării [11, p. 35-41, 57-73]. În primul rând, teorii ale democrației, inclusiv democrația participativă, feminismul, asociaționismul, teoriile cetățeniei și cosmopolitismul etc. (toate aceste teorii evocă în mod conștient ideea democrației ca proiect utopic și pleacă pe diferite căi de la tradițiile comunitarismului). În al doilea rând, teorii ale democratizării, inclusiv teoria modernizării, teoria sociologiei istorice ș.a. (studiile democratizării sunt situate în cadrul teoriilor mai generale ale schimbării sociale, fiind astfel un domeniu vast și interdisciplinar, pentru că încercarea de a înțelege de ce apare democrația, de ce uneori are succes, iar alții eșuează i-a făcut pe specialiști să oscileze între și dincolo de granițele disciplinare ale științei politice, relațiilor internaționale, filosofiei politice, sociologiei istorice și economiei). În al treilea rând, studii ale tranziției (tranzitologia), numită de politologul britanic abordarea tranziției sau abordarea orientată către agenți și pe interacțiunile dintre elite. Aceste studii sau „abordarea tranzitologistă” reies din considerentul că democrația este creată de actori conștienți, implicați, cu condiția ca actorii să respecte regulile jocului politic – procedurile democratice, consensul politic / voință de compromis la un moment dat, încheierea alianțelor / pactelor în procesul guvernării etc.

Politologul american Ph. Schmitter definește, simplu și cuprinzător, tranzitologia, care este „știința care intenționează să explice,

și în același timp să ghideze un regim autocratic către un regim democratic. Tranzitologia se naște dintr-un amalgam complicat de știință și artă și cu o marcantă preocupare pentru practica politică” [12]. Un lucru este cert, afirmă cercetătorul V. Capcea, că în ultimele patru decenii a apărut o disciplină științifică separată care se ocupă de problema tranziției, și anume tranzitologia, care este destul de îngustă, deoarece este construită pe experiența occidentală [13, p. 17-18].

Potrivit analizei contemporane, un punct de reper în literatura de specialitate îl constituie cele două modele de interpretare a termenului „tranziție” [14, p. 65]. Într-o primă interpretare, termenul indică trecerea graduală de la un set de circumstanțe la un altul, o trecere non-specifică ce nu se suprapune în mod particular schimbărilor din Centrul și Estul Europei. Pe această bază, termenul explică totuși căderea comunismului și trecerea de la o societate lipsită de democrație la democrație. Totodată, la nivel global, a devenit evident că nu este vorba doar de abandonarea „așa-ziselor democrații populare”, ci și de transformările economice și reconstrucția ideologică. Pe de altă parte, schimbările radicale din fostul bloc comunist au condus inevitabil la apariția unor noi argumente teoretice prin care vidul de influență al Estului se cerea a fi umplut de Vest. De aici ipoteza de lucru a unor analiști potrivit căreia modulul de tranziție propus Estului trebuie integrat modulului global de analiză a tranziției. Cea de-a doua direcție, duplicitară, dar pe fond, univocă, vizează modelele clasice ale tranzitologiei delimitate pe baza valului de democratizare din Europa de Sud (Spania, Portugalia și Grecia), însă respectivele teorii și-au dovedit limitele atunci când au fost transpuse în Europa de Est.

Substantivul latin „transitio” denotă, pur și simplu, trecerea, modificarea de stare, transformarea. Din acest punct de vedere, *sintagmele tranziție politică și schimbare politică* pot fi considerate sinonime perfecte. Totuși, termenul a trecut din lexicul teoriei modernizării în cel a teoriei democratizării și al cercetărilor comparative cu sensul generic de „interval între un regim politic și un altul”, acceptând că regimul politic este ansamblul modelelor, explicit e sau nu, care determină formele și canalele de acces

la principalele poziții guvernamentale, caracteristicile actorilor ce sunt admiși sau excluși de la un asemenea acces și resursele sau strategiile pe care aceștia le pot folosi pentru a-l dobândi [15, p. 29; 16, p. 54]. Fără a detalia, vom menționa doar că cunoscutul sociolog român C. Zamfir pledează pentru termenul de strat în analiza strategiei tranziției a diferitelor țări [17, p. 28-33].

În investigarea democrației ca fenomen social specific există două mari tipuri de tradiții teoretice – tranzitologia și teoria modernizării, care au dominat studiile cu privire la ceea ce a însemnat teoriile despre tranziția postcomunistă. În primele studii ale democratizării, din perioada anilor '70-'80 ai sec. XX, se presupunea că semnificația democratizării era evidentă de la sine: însemna pur și simplu transformarea sistemului politic, de la nondemocrație la o guvernare responsabilă și reprezentativă [11, p. 17, 22]. Aceste studii au adoptat o abordare orientată către proces, concentrându-se asupra identificării mecanismelor sau căilor care duceau la democratizare. Se opera o distincție importantă între tranziție, sau începutul construcției unei democrații, în care politica este fluidă, iar democrația nu este asigurată și consolidată. În același timp, unii tranzitologi occidentali consideră că aceste două mari tipuri de tradiții teoretice (tranzitologia și teoria modernizării) au condus la o oarecare ambiguitate, deformând teoriile despre tranziția postcomunistă (conform cercetătorului V. Capcelea) [18, p. 92-93].

Paradigma tranziției, potrivit cercetătorului britanic Th. Carothers, se bazează pe cinci ipoteze principale: 1) orice deviere de la autoritarism poate fi considerată o mișcare spre democrație; 2) democrația se desfășoară într-o succesiune predeterminată de pași; 3) alegerile reprezintă un test crucial; 4) nu există condiții prealabile speciale ale democrației; 5) cel de-al treilea val de democratizare are loc în state coerente și funcționale [19, p. 170-173]. De fapt, experiența din ultimele decenii a demonstrat că aceste ipoteze nu pot fi luate totalmente în considerare. Ca rezultat, în timp ce numărul statelor calificate drept dictaturi a scăzut, categoria intermediară de pseudodemocrații s-a umflat. Noile regimuri afișează fie sindromul pluralismului fără teme, fie pe cel

al politicii dominante. Ambele sunt stabile pe termen lung și în detrimentul calității vieții democratice, fapt despre care vorbesc realitățile „noilor” democrații din spațiul postsovietic, inclusiv Republica Moldova (pluralismul ineficient, politica puterii dominante și alte sindromuri sau „boli” ale tranziției). O țară sau alta, în opinia aceluiași autor, trebuie să parcurgă anumite etape paradigmatiche ale tranziției democratice, începând cu scimbarea democratică, urmând rapid cu alegeri naționale și de instituirea unui nou cadru instituțional democratic, așa încât „trajectoriile politice ale majorității țărilor celui de-al treilea val ridică semne de întrebare serioase asupra valabilității paradigmei tranziției”. Din acest punct de vedere, se poate admite că nu există o „paradigmă a tranziției” care să ofere un model explicativ coerent și universal, aplicabil în cazul tuturor țărilor intrate în cel de-al treilea val al democratizării [19, p. 175-176, 179].

În literatura de specialitate există câteva puncte de vedere privind procesul tranziției. Astfel, S. Huntington vorbea, în 1993, despre „trei valuri ale democratizării” la scară globală [20, p. 18-40], concept deja încetățenit în literatura de specialitate. Însă, după J. Grugel, „abordarea / teoria valurilor” a lui Huntington, are și puncte slabe. El consideră că valurile care se dovedesc a fi mai curând neclare și chiar suprapuse și nu este tocmai foarte clar de ce, de exemplu, Portugalia, Grecia și Spania trebuie să facă parte din al treilea val de democratizare, alături de Europa Centrală și de Est, Africa de Sud și fosta Uniune Sovietică, și nu din al doilea. La fel, Huntington, constată J. Grugel, adoptă o înțelegere excesiv de îngustă a democrației – privește democrația în funcție de prezența unor alegeri relativ curate, indiferent de dimensiunea electoratului, de natura sistemului de partide sau de starea libertăților civile, fapt ce poate cu ușurință să dea naștere „erorii electoralismului”; evidențiind excesiv aspectele globale ale democratizării, abordarea valurilor induce în eroare în ceea ce privește cauzele democrației [11, p. 46-47]. Vom preciza că S. Huntington vorbește de primul val „lung” de democratizare care a început în jurul anului 1820, odată cu extinderea dreptului de vot la nivelul unei mari părți a populației masculine din SUA,

și a continuat aproape un secol, până în 1926, dând naștere la un număr de aproximativ 29 de democrații. Triumful aliaților în cel de-Al Doilea Război Mondial a marcat începutul unui val secund de democratizare care a atins apogeul în 1962, când 36 de țări aveau guverne democratice, urmat de un al doilea val invers (1960–1975), primul val invers fiind cel din anii 1922–1926, care a coborât numărul democrațiilor la 30. Al treilea val al democrației, apreciat ca fiind, probabil, cea mai importantă evoluție politică din ultima parte a sec. XX, va fi inaugurat de transformările din Portugalia, Grecia și Spania, continuate în America Latină și Asia de Sud-Est, pentru a marca, la sfârșitul anilor '80, prăbușirea comunismului în Europa Centrală și de Est, în fosta Uniune Sovietică. Așadar, fiecare val al democratizării a antrenat un număr diferit de state, însă primele două valuri au fost urmate de refluxuri, altfel spus de o revenire la vechile rânduiri de până la reforme, iar instituțiile care asigurau anumite principii democratice fie că au fost lichidate, fie că au continuat să existe formal, nemaijucând, practic, nici un rol în societățile respective. A fost un drum sinuos, la ruleta istoriei, țările și-au pierdut și și-au recucerit succesiv democrația.

Politologul V. Saca precizează că, din perspectiva abordării istorice, tranzițiile pot fi: tranziții istorice în Occident – secolele XV-XVII, parțiale în Europa de Sud – anii '70 ai sec. XX, precum și tranziții complexe, sistemice, totale – sfârșitul anilor '80 ai sec. XX (asociate cu căderea „Zidului Berlinez”, perioada postrăzboi rece și colapsul sistemului comunist în frunte cu URSS) [21, p. 19-45]. Dacă tranzițiile istorice sunt asociate cu precădere conceptului de modernizare, atunci democratizarea, sub semnul căreia se desfășoară tranzițiile actuale, „apare, în acest context, ca o condiție a transformării sistemice, de ansamblu”, subliniază sociologul politic român V. Măgureanu [22, p. 209]. În aprecierea politologului belgian J.-M. De Waele, diferențele dintre modelele clasice ale tranzitologiei, delimitate pe baza valului de democratizare din Europa de Sud (Spania, Portugalia și Grecia) sunt foarte mari, cea mai importantă având în vedere obiectul tranziției,

și anume că în aproape toate țările din Europa Centrală și de Est, sub aspect tipologic, se realizează concomitent o tranziție politică și economică [23, p. 177]. Alți autori, precum politologul român N. Frigioiu, înaintează și ideea precum că „noile” democrații (din spațiul postcomunist) sunt „regimuri hibride”, de un gen particular, majoritatea regimurilor politice fiind, cel puțin într-o anumită măsură, hibride [24, p. 235-237].

În acest sens, transformările democratice începute după 1991 în Republica Moldova, din punct de vedere politic, decurg destul de rapid, dar parțial și, sub multe aspecte, superficial. Multe elemente-cheie ale modernității (economie de piață, constituție democratică ce prevede separarea și controlul reciproc al puterilor, sistem politic pluralist, legislație civilă și cea penală modernă etc.) sunt amestecate cu unele elemente specifice regimului totalitar. Este vorba de componente ce aparțin, într-un fel sau altul, și altor țări post-comuniste: importanța informală a ierarhiei funcționale și deci a statusului social, permanența relației patron-client, atașamentul față de unele valori perimate, „conversiunea ideologică” la valorile democrației, unele instituții au rolul de a interveni în economie care afirmă prioritatea executivului asupra parlamentului și asigură subordonarea asociațiilor societății civile la aparatul de stat etc.

Din cele menționate reiese că tranziția reprezintă o etapă istorică relativ de sine stătătoare, care reflectă stări și procese divergente de transformare radicală și complexă a societății de până la ieșirea acesteia la o treaptă calitativ nouă de dezvoltare a economiei, de stabilizare a structurilor sociale și politice. Din definiție rezultă legătura organică între tranziție și factorul transformării, acesta impunându-se drept nucleu al tranziției, iar în ultimă instanță drept determinanta ei de manifestare. Deci, noțiunea „tranziție” și noțiunea „transformare” se află pe aceeași linie, merg mână-n mână în valorificarea unor obiective sociale, completându-se reciproc. Dacă tranziția indică direcția și limitele unor schimbări, transformări, atunci transformarea este însuși procesul de realizare a tranziției, este calitatea tranziției, ceea ce se schimbă, se modifică, ceea ce este supus reformării. „Transformarea presupune cum

trebuie și nu doar ce trebuie modificat, fapt ce-i oferă semnificație atât teoretică, cât și practică” [16, p. 56]. Tranziția politică se referă la procesele profunde de schimbare socială și economică a instituțiilor, structurilor și funcționalității unui sistem politic. Astfel de procese au fost numeroase de-a lungul istoriei, ele ținând în mod firesc de evoluția societăților. O tranziție politică este democratică atunci când finalitatea ei devine un regim democratic ce exprimă o societate democratică [25, p. 259-261].

O bună ilustrare politică a teoriilor tranziției este dată de concepția poliарhică a lui R. Dahl [26]. Putem spune că tranziția politică de la un regim totalitar la unul democratic este completă în anumite condiții. Astfel, încheierea tranziției politice are loc atunci când rezultatul este o poliарhie (sau o democrație politică). Poliарhia are șapte atribute: demnitari aleși; alegeri libere și corecte; vot universal; dreptul de a candida pentru funcții publice; libertatea de exprimare; informații alternative; autonomia în asociere. G. O'Donnell adaugă la această listă încă trei atribute: oficialii aleși să nu fie demisi arbitrar înainte de a-și termina mandatul (stabilit constituțional); autoritățile alese nu trebuie să fie subiectul unor constrângeri severe, al veto-ului sau al excluderii din anumite domenii ale politicului de actori nealeși, precum și existența unui teritoriu național necontestat care să definească populația electorală (votanții) (conform cercetătorului P. Vărgă) [25, p. 259].

Există trei direcții mari de abordare a tranzițiilor democratice. Prima abordare se referă la teoriile tranziției și se concentrează asupra finalității, scopului sau rezultatului schimbării sociale. A doua perspectivă este dată de teoriile transformării, centrate pe rolul situației trecute în inițierea schimbărilor majore. A treia direcție, reprezentată de teoriile reformei, se referă la forma și conținutul schimbării în sine [25, p. 259]. După J.J. Linz și A. Stepan, tranziția democratică este completă atunci când: 1) există un acord consistent privitor la procedurile de obținere a unui guvern ales; 2) guvernul care ajunge la putere este rezultatul direct al votului liber și popular; 3) guvernul ales are autoritatea

de a genera noi politici și 4) puterile noii democrații (executivă, legiuitoare și legislativă) nu trebuie să-și împartă influența cu alte organisme [27]. După aceiași autori, o tranziție democratică este încheiată numai atunci când ea îndeplinește anumite condiții politice (stabilitate politică) și economice (economia este recunoscută economie de piață funcțională). Conform altor aprecieri, „procesul de democratizare conține, în subsidiar, un principiu teleologic: acela potrivit căruia scopul final al acestui proces este democrația stabilă, consolidată” [28].

În domeniul științelor politice, semnificațiile conceptului de „tranziție democratică” sunt numeroase. Unii autori de referință utilizează conceptul de „tranziție democratică” cu mai multe accepții. Astfel, G. Pridham și T. Vanhanen, în studiul lor consacrat procesului de democratizare din Estul Europei, evidențiază două abordări ale conceptului: orientarea funcționalistă și cea genetică, cunoscută și sub denumirea de orientarea micro și macro [29, p. 16]. Prima acordă atenție realităților structurale și conjuncturale – în special, economice, sociale și politice. Dacă această orientare omologhează prea multe realități, cea de-a doua orientare delimitează și definește variabilele conjuncturale, în special, parametrii schimbărilor de regim, importanța opțiunii și strategiei actorilor politici în procesul de tranziție.

În orice poliarhie, democrație, alegerile și libertățile conexe sunt instituționalizate și strict susținute de către autorități. Această instituționalizare reprezintă doar primul pas spre consolidare. Dar o democrație cu adevărat solidă presupune o mulțime de alte variabile. Nivelul de consolidare democratică ține de perspectiva cantitativă a democratizării și calitatea democrației, ultima fiind văzută fie ca „informal instituționalizată” (G. O’Donnell, 1996), fie ca „singurul joc în oraș” (J.J. Linz și A. Stepan, 1996). „Democrația devine singurul joc din oraș” („democracy becomes the only game in town”) din punct de vedere comportamental, atitudinal și constituțional, or, tranziția democratică reprezintă doar construcția desfășurată a democrației și instituțiilor sale, pe când democrația consolidată ar fi rezultatul scontat al acestei

tranzitiei de la un sistem politic totalitar la unul democratic, viabil, funcțional. Deci, tranziția este doar începutul construcției unei democrații (prima fază a democratizării), în care nu sunt stabilite clar regulile de joc, iar însăși democrația nu este asigurată, consolidată (a doua fază a democratizării – consolidarea democrației).

În baza unor astfel de premise, J.J. Linz și A. Stepan remarcă distincția consacrată conceptului de democrație consolidată (de altfel, G. O'Donnell pune în discuție unele teorii ale consolidării democratice [30, p. 95-98]) și anume: combinarea argumentelor comportamentale, atitudinale și constituționale, operând cu trei argumente [27]:

1) *din punct de vedere comportamental*, un regim democratic este consolidat în măsura în care niciun actor semnificativ în plan național, social, economic, politic sau instituțional nu își folosește resursele în încercarea de a-și atinge scopurile prin crearea unui regim nedemocratic și nu face apel la violență ori prin secesiunea de statul din care face parte urmare a unei intervenții străine;

2) *din punct de vedere atitudinal*, putem vorbi de consolidarea democratică atunci când o mare parte a opiniei publice trebuie să se fundamenteze pe proceduri și instituții democratice ca argumente de garantare a vieții colective și când susținerea pentru alternative nondemocratice este extrem de redusă sau izolată de către forțele prodemocratice și

3) *din punct de vedere constituțional*, un regim democratic este consolidat atunci când forțele guvernamentale sau neguvernamentale, prin intermediul teritoriului de stat, devin subiective și obișnuite cu rezolvarea conflictului cu legi specifice, proceduri și instituții sancționate de către noul proces democratic. Însă, în cazul democrației, subliniază aceiași autori, trebuie să ținem cont de distincția dintre democrația consolidată și democrația împlinită. Or, o tranziție democratică este considerată împlinită atunci când este atins un suficient grad de consens asupra procedurilor necesare instaurării unei guvernări alese și când o astfel de guvernare accede la putere prin rezultatul alegerilor libere și transparente, atunci când guvernarea aleasă deține *de facto* autoritatea asupra

deciziilor referitoare la politici noi și când puterile executivă, legislativă și judiciară, aprobate de noua constituție, nu trebuie să împartă *de jure* atribuțiile proprii cu alte instanțe. Totuși noțiunile de democrație consolidată (*consolidated*) și tranziție democratică împlinită (*completed*) trebuie privite sub aspect interdependent: succesul unei democrații consolidate este garantat de o tranziție democratică prealabilă.

Potrivit cercetătorul britanic Th. Carothers, presupusele componente ale procesului de consolidare democratică (dezvoltarea partidelor politice, întărirea societății civile, reforma judiciară și dezvoltarea mijloacelor de informare) trebuie să fie conforme cu idealurile tehnologice ale succesiunii raționale pe baza cărora au fost elaborați indicatori generali cu care lucrează promotorii democrației și pe baza cărora aceștia și-au formulat obiectivele strategice. În locul presupusei succesiuni raționale de etape, în multe părți ale lumii găsim procese de transformare haotice, cu înaintări, dar și întoarceri „pe traseu” sau devieri de la cursul presupus, toate aceste mișcări neavând nici o regularitate [19, p. 180].

Nu putem vorbi despre o democrație consolidată dacă ea nu este asigurată calitativ. Evaluarea stării sau a calității democrației unei țări a devenit o problemă în demersul științific în ultimele două decenii, fie că este vorba de construirea tabelelor de succes ale democrației, de a explora corelațiile dintre democrație și de condițiile economice sau de performanță sau de a identifica beneficiarii și proiectele potențiale pentru ajutor.

Problema consolidării democrației în zona postcomunistă este analizată în strânsă legătură cu starea democrației într-o țară sau alta, de autori precum L. Morlino, D. Beetham, J.L. Munck ș.a., în *Journal of Communist Studies and Transition Politics* [31]. J.L. Munck, profesor de la Școala de Relații Internaționale a Universității din California de Sud, Los Angeles, SUA, spre exemplu, reconceptualizează calitatea democrației, echivalând-o cu democrația pură și simplă, afirmând că democrația este o sinteză a libertății politice și a egalității politice și explicând implicațiile acestei presupunerii de fond. Propunerea vizează extinderea con-

ceptului de democrație pentru a aborda două domenii suplimentare: guvernarea decizională (instituțiile politice sunt democratice în măsura în care majoritatea cetățenilor pot schimba *statu-quo*) și mediul social al politicii (contextul social nu poate transforma principiile libertății politice și egalității în simple formalități) [32].

La rândul său, D. Beetham, profesor de științe politice la Universitatea din Leeds, Regatul Unit, afirmă că studiul literaturii privind condițiile de consolidare democratică sugerează necesitatea depășirii definițiilor procedurale ale democrației (bazate pe alegeri corecte, oneste și periodice) la idei mai normative despre luarea deciziilor, fiind controlate de toți membrii grupului ca egali. Din această perspectivă, democrația este o chestiune a gradului în care principiile de bază sunt realizate, iar democratizarea este întotdeauna și peste tot un proces neterminat. Patru factori care facilitează consolidarea democratică – experiența tranziției în sine, sistemul economic al unei țări, cultura sa politică și aranjamentele sale constituționale, acestea fiind analizate de autor prin evaluarea a zece ipoteze-cheie descrise în literatura de specialitate [33; 34]. În acest sens, este de menționat că conceptul de consolidare democratică și problema calității democrației în spațiul postcomunist sunt dezvoltate și de alți autori din străinătate din diferite perspective teoretice [35; 36; 37].

Cât privește cercetările realizate de către autori din Republica Moldova, studiile tranzitologice sunt axate pe modele ale tranziției, pe criteriile tranziției postcomuniste, tipologia tranziției, tendințele procesului tranzițional, dilemele democrației postcomuniste și alte probleme nu mai puțin importante legate de procesul tranzițional în țara noastră. Cercetătorul V. Capcea în studiile sale pledează pentru trei faze (despărțirea de vechiul sistem, intrarea în zona neutră și mișcarea înainte), două cicluri (tranziția interioară – tranziția postcomunistă, precum și tranziția exterioară – integrarea în UE) și trei elemente structurale ale procesului tranzițional (democratizarea politică, marketizarea actului economic, schimbarea mentalității umane) în țara noastră [13, p. 36-61].

În aceeași ordine de idei, cercetătorul V. Saca din diversele modele ale tranziției evidențiază pe acelea ce vizează, într-un mod sau altul, practicile unor țări din mai multe regiuni ale lumii (America Latină, Europa de Sud-Est, spațiul ex-sovietic): modelul tranziției democratice numit „geneza democrației”, elaborat de către D. Rustow; modelul tranziției spre democrație și spre economia de piață, elaborat de către A. Przeworski; modelul tranziției democratice al lui G. O’Donnell și Ph. Schmitter; modelul tranziției în baza factorilor exogenici și endogenici, a „valorilor democratizării” în context global, elaborat de S. Huntington; modelul celor patru tipuri de tranziție la democrație al lui Ph. Schmitter; modelul „finalizării tranziției democratice” și cel al „consolidării democrației”, avându-l ca autori pe J.J. Linz și A. Stepan [16, p. 59-61]. În ansamblu, aceste și alte modele se completează reciproc și vizează deplin sau parțial țările în tranziție democratică, fie din „lumea a treia” sau din spațiul postcomunist, cu niveluri diferite de dezvoltare socioeconomică și politică. Or, aceste țări se deosebesc substanțial una de alta după caracterul, direcțiile, calitatea, ritmurile și efectele transformărilor.

Același autor, arată că, pornind de la nivelul valorificării teoretice a tranziției postcomuniste, precum și de la capacitățile practice ale acesteia, pot fi evidențiate anumite criterii (12) ale acestui tip de tranziție și anume: 1) determinarea gradului de reformare a societății și, respectiv, trecerea la democrație pe calea modernizării, numită în literatura de specialitate „întârziată”, „reflectorie” (în raport cu țările Vestului) și înfăptuită preponderent cu eforturi politice în toate sferile; 2) gradul de evaluare a rezultatului primelor alegeri postcomuniste; 3) gradul de eficacitate a sistemului constituțional; 4) gradul de eficiență a mecanismului tranziției postcomuniste; 5) gradul de corelare și optimizare a ritmurilor reformării structurale și instituționale de ordin economic, social, politic, cultural ca o condiție indispensabilă de realizare a tranziției; 6) criteriul temporal, adică de durată a tranziției, de desfășurare a transformărilor democratice în timp; 7) gradul de asigurare a continuității valorice; 8) gradul de depășire a monopolismului politic și ideologic și de afirmare a pluralismului sociopolitic, economic, cultural, a concurenței libere; 9) gradul de devenire a

mentalității democratice și de depășire a mentalității autoritar-totalitare, criteriu ce reflectă un potențial masiv de transformare sistemică, radicală, a societății; 10) gradul de mobilizare a energiei sociale a maselor în procesul de realizare a transformărilor democratice; 11) gradul de eficiență a relațiilor între factorii interni și externi, ca o condiție de realizare continuă a obiectivelor tranziției, și 12) *gradul de eficacitate a conducerii sociale în sens larg, ca factor de reglementare a transformărilor democratice și a consolidării democrației*. Acest ultim criteriu are un caracter sintetic, întrucât determină caracterul funcționalității și eficienței tuturor celorlalte criterii enumerate [16, p. 63-82].

Alți autori, cum ar fi istoricul și politologul N. Enciu, menționează că, spre deosebire de alte țări din Europa Centrală și de Est, Republica Moldova, după proclamarea independenței, s-a confruntat cu patru tipuri fundamentale de tranziții, fiecare din ele reprezentând o provocare de o complexitate deosebită: tranziția de stat, tranziția politică, tranziția de regim și tranziția socioeconomică [38, p. 353-355].

În opinia noastră, pot fi evidențiate trei tipuri de tranziții semnificative: tranziția politică, tranziția economico-socială și tranziția de integrare europeană, având drept criteriu de degajare elaborarea și promovarea de către elitele politice naționale a unei strategii de tranziție democratică și a aplicării compromisului rațional și a consensului valoric între actorii politici privind actul guvernării [10, p. 102-124].

Reprezentanții celor mai influente centre analitice (*think tank-uri*) din țara noastră (Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”, Asociația pentru Democrație Participativă „ADEPT”, Institutul de Politici Publice de la Chișinău, Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”, etc.) generează cercetări, analize și consultanță orientate pe probleme interne și regionale, realizând cercetări aplicate de monitorizare pe mai multe domenii (economie, politica socială, politicile UE, dezvoltarea regională, etc.).

Spre exemplu, puterea hibridă și actorii săi reprezintă un tip special de analiză instituțională în cadrul IDIS „Viitorul”. Seria de

studii dedicate puterii hibride, își propune să analizeze fenomenul mecanismelor rentiere în diverse societăți aflate în tranziție [39].

ADP „ADEPT”, fiind un centru independent, de analiză și consultanță privind procesul decizional, politic, electoral și social-economic din Republica Moldova și din regiune, are drept obiective strategice contribuirea la realizarea eficientă a strategiilor guvernamentale orientate spre dezvoltarea social-economică și democratizarea țării noastre; promovarea și consolidarea instituțiilor și procedurilor democratice; încurajarea și facilitarea participării cetățenilor la procesul decizional [40].

Institutul de Politici Publice, la rândul său, produce o analiză independentă a provocărilor și oportunităților critice pentru Republica Moldova care contribuie la dezvoltarea **țării** în spiritul unei societăți democratice, participative și pluraliste, realizând mai multe tipuri de activități (desfășurarea unor studii de politici publice și a unor sondaje de opinie publică; furnizarea de consultanță în materie de politici și consiliere în materie de politici factorilor de decizie și părților interesate naționale și internaționale; organizarea de forumuri pentru discuții privind opțiunile strategice; furnizarea de ateliere / instruirii pentru membrii societății civile și factorii de decizie) [41].

CAI „Expert-Grup”, specializat în cercetări economice și de politici publice, are drept misiune de a promova interesul public și a elabora soluții eficiente și inovatoare pentru dezvoltarea Republica Moldova. Pentru a îndeplini acest deziderat, activitățile de bază ale acestei organizații sunt axate pe analiza și previziunile economice, precum și cercetările și consultanța în domeniul politicilor publice [42]. Aceste și alte centre analitice independente produc zeci de documente politice, analize de piață, rapoarte de cercetare și puncte de vedere privind fenomenul tranzițional în contextul modernizării politice a statului Republica Moldova prin prisma democratizării și europenizării societății, permițând decidenților politici și publicului larg să ia decizii informate cu privire la o serie de domenii de politică.

Fenomenul de tranziție sau transformare democratică profundă din țările Europei Centrale și de Est cunoaște două abordări – una

prescriptiv-normativă și alta analitică. Abordarea prescriptiv-normativă decurge din ipoteza ca tranziția trebuie să ducă la un anumit rezultat dorit și examinează realitatea socială în vederea stabilirii dacă acesta a fost atins. Aceasta abordare i-a aparținut lui O. Manaev, care a notat că procesul fundamental de tranziție de la totalitarism la un sistem sociopolitic democratic trebuie să facă trecerea de la unitate la diversitate, diversitatea fiind concepută ca cel mai important principiu ce stă la baza organizării societății. Cea analitică studiază procesul tranziției fără noțiuni preconceptuate față de rezultatul final. Din acest punct de vedere, întrebarea care se pune este dacă scopul propus inițial de autorități a fost atins [43]. Cele mai reușite exemple de tranziție democratică au fost determinate de oportunitățile istorice și de modelul cultural-politic de mobilizare națională, iar printr-o coagulare a tuturor forțelor politice și păstrarea unui consens intern asupra regulilor de joc s-a ajuns la atingerea scopurilor urmărite. Astfel, dacă în state comuniste, precum Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia, au existat structuri civice de tipul *Solidarității*, *Forumului Democratic Ungar* sau *Forumului Civic Ceh*, care s-au opus regimului comunist, menținând activă dimensiunea pluralistă a societății și asigurând condițiile pentru tranziția negociată, în Republica Moldova, toate aceste elemente care ar fi susținut procesul de tranziție și de configurare a viitorului sistem politic democratic au lipsit cu desăvârșire. Acest lucru și-a pus amprenta asupra instituționalizării și calității partidelor politice cu implicații majore asupra structurării și funcționării sistemului politic în ansamblul său în perioada tranziției postcomuniste. Unii autori se întreabă, pe bună dreptate, în ce mod democratizarea se verifică în lumea postcomunistă: De ce au avut loc tranzițiile? Ce tipuri de democrații iau formă? Cum putem explica traiectoriile postcomuniste diferite (unele – spre Est: spre Uniunea Economică Euroasiatică – Rusia, Belarus, Kazahstan, Armenia și Kârgâzstan, iar altele – spre Vest: spre Uniunea Europeană – Republica Moldova, Ucraina și Georgia)? Unul din răspunsuri la întrebările ce apar în fața societăților postcomuniste poate fi găsit în conceptul

de consolidare democratică, care își are originile intelectuale în anii '90 ai secolului trecut, când paradigma democrației a necesitat o redefinire teoretică cauzată de mutațiile democrațiilor celui de-al „treilea val”. Drept punct de plecare a reconceptualizării democrației au constituit discuțiile despre rolul alegerilor în organizarea democratică, mai exact, dacă odată cu alegerile libere are loc instaurarea democrației. Demersul teoretic privind democrația a dus la divizarea ei în democrații liberale, numite și democrații constituționale, și democrații electorale, pur procedurale.

Desigur, toate problemele conturate mai sus în legătură cu starea democrației contemporane, provocările și paradoxurile ei au avut și continuă să aibă un impact anevoios asupra procesului tranzitiv din țara noastră. Republica Moldova, în viziunea unor autori occidentali, poate fi caracterizată drept un model continuu („neîntrerupt”) al tranziției, traversând astfel un nivel sporit al instabilității în politica internă și cea externă [44]. Dacă ținem cont de numeroasele probleme și dificultăți cu care se confruntă societatea din Republica Moldova pe calea tranziției democratice, pare să fie destul de confuză afirmația unor reprezentanți ai autorităților publice despre faptul că țara noastră „cu siguranță a depășit faza tranziției și a incertitudinii generale”, iar „cea mai mare realizare a noastră a fost aceea că am putut menține această traiectorie de consolidare a democrației” [45]. Coaliția de guvernare, care a instalat Guvernul P. Filip la 20 ianuarie 2016, încearcă, mai mult sau mai puțin reușit, să promoveze unele politici publice în contextul vectorului integraționist european, dar realitățile social-politice și economice curente pun sub semn de întrebare evoluțiile stării de lucruri asupra procesului democratic, drept dovadă fiind datele statistice și empirice. Spre exemplu, rezultatele sondajelor publice privind dinamica spațiului public național în care actorii extrainstituționali emit cereri sociale, iar autoritățile politice trebuie să țină seama, oferă mai multe prilejuri de meditație asupra derulării reformelor democratice (pe plan politic, economic și social) în țara noastră. Opiniile diferitor segmente ale populației contrastează vădit cu aplicarea mecanismelor și principiilor de funcționare a

democrației și, în general, cu starea acesteia în Republica Moldova. Toate sondajele de opinie realizate în ultima perioadă arată cu certitudine că tot mai mulți moldoveni se declară dezamăgiți de starea lucrurilor din țară [46].

La fel, este cunoscut faptul că indicele democratizării multor țări poate fi consultat și analizat în rapoartele anuale ale organizației internaționale *Freedom House* privind respectarea libertăților, evoluțiile democratice și stadiul de implementare a economiei de piață. Aceste studii își propun să evalueze importanța pe care o capătă libertatea și democrația, în calitate de principii de guvernare. Cercetarea anuală a organizației „Dezvoltarea democrației în țările aflate în tranziție 2017” (*Nations in Transit 2017*) a plasat Moldova în categoria țărilor cu „sistem politic de tranziție sau hibrid”. Astfel, indicele democrației în țara noastră s-a înrăutățit, motivul principal fiind regresul înregistrat la capitolul „eficiența și independența sistemului judiciar”. Ratingul Republicii Moldova a scăzut în 2017 de la 4,89 la 4,93, ceea ce înseamnă diminuarea indicelui democrației în țară [47]. Republica Moldova păstrează statutul de țară cu un regim hibrid sau guvern de tranziție și în anul 2018, fiind considerată una din țările cu cel mai mare risc de alunecare în autoritarism alături de Ucraina, Georgia, Armenia și Kârgâzstan. Moldova nu stă prea bine nici la capitolul asigurării drepturilor politice și libertăților civile, fiind considerată o țară parțial liberă. Concluziile se regăsesc în rapoartele *Freedom House*: „Țări în Tranziție – 2018” și „Libertatea în lume – 2018” [48].

Tendențe oligarhice ale puterii se pot observa în unele țări din spațiul postcomunist, inclusiv și în Republica Moldova. Oficialitățile europene și americane, precum și lideri de opinie naționali și străini accentuează tot mai insistent în ultimii ani despre un „stat capturat” și corupt, un stat de drept nefuncțional [49] și deci un „stat eşuat”, „falit”, iar, drept urmare, asupra statului Republica Moldova planează pericolul oligarhizării puterii politice.

În acest context, cazul Republicii Moldova este unul aparte. Istoria politică recentă a țării noastre probează faptul că ea este dominată de procesul modernizării politice (la moment, al unei

„modernizări întârziate”, reflectorii) în contextul unei tranziții democratice prelungite și „paralizante” (termenul îi aparține cercetătorului român N. Filipescu). Iar acesteia îi sunt specifice anumite caracteristici deloc entuziasmante: societate atomizată, sistem de partide neomogene și fără de o reprezentativitate reală la nivelul grupurilor și categoriilor sociale, scindarea clasei politice referitoare la vectorul dezvoltării strategice a țării, încredere scăzută în elita politică guvernantă din partea populației, societate civilă imatură, lipsa clasei de mijloc, existența unor clivaje politice profunde, prezența crizelor politice sistemice, precum și a blocajului instituțional în procesul decizional în contextul apariției după prezidențialele-2016 a celor doi poli de putere – o majoritate parlamentară declarată pro-europeană și un Președinte orientat pro-urasiatic. Doar pe parcursul anului 2017 șeful statului nu a promulgat 23 de acte legislative, dintre care 15 au fost reexamine de Legislativ [50], iar pe parcursul anilor 2017–2018 Președintele I. Dodon a fost suspendat temporar din funcție de patru ori de către Curtea Constituțională, pentru că a refuzat deliberat să-și execute atribuțiile constituționale [51; 52]. Cu referire la „războiul” instituțional dintre ramurile puterii de stat fără vreo coabitare instituțională vom remarca doar faptul că tensiunile permanente și crescânde între liderii Executivului (Președintele țării și Primul ministru) în ultima perioadă, cu implicații grave în cadrul celorlalte puteri ale statului (Parlament și justiție), precum și în spectrul politic, în general în societate, aduc prejudicii grave țării în aspectul aplicării reformelor modernizatoare pe plan intern și imaginii ei pe plan extern.

Finalmente, prin raportare la aspectele prezentate mai sus, în esență putem afirma că „al treilea val al democratizării” (S. Huntington) a dat naștere unui nou tip de tranziție – tranziția post-comunistă asociată cu cea democratică, tranziție legată nemijlocit de instaurarea unui regim democratic cu toate caracteristicile sale inerente. În țările posttotalitare procesele de tranziție la democrație au inevitabil un caracter complex și radical, vizând o restructurare profundă a întregului sistem social. Desigur, toate

problemele conturate mai sus în legătură cu starea democrației contemporane, provocările și paradoxurile ei au avut și continuă să aibă consecințe grave asupra procesului tranzitiv din țările post-sovietice. Republica Moldova, în viziunea unor autori occidentali și autohtoni, poate fi caracterizată drept un model continuu („neîntrerupt”) al tranziției, caracterizată drept democrație „incompletă”. Ea nu nereușește să devină consolidată sau instituționalizată (G. O’Donnell) și traversează, în acest fel, pe parcursul celor circa trei decenii de independență, un nivel sporit al instabilității în politica internă și cea externă, o lungă perioadă de căutări a propriei identități și a vectorului integraționist de dezvoltare strategică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aristotel. *Politica*. Oradea, 1996. 286 p. [on-line] <https://www.scribd.com/doc/25315388/Aristotel-Politica> (vizitat 19.09.2015).
2. *Federalist Papers*. [on-line] <https://quizlet.com/170132167/federalist-papers-flash-cards/> (vizitat 21.09.2018).
3. Fisichella D. *Știința politică: probleme, concepte, teorii*. Iași: Editura Polirom, 2007. 406 p.
4. Arendt H. *Originile totalitarismului* / Ed-a a 3-a. București: Editura Humanitas, 2014. 641 p.
5. Aron R. *Democrație și totalitarism*. București: Editura All Educational, 2001. 280 p.
6. Hobsbawm E. *Secolul extremelor*. București: Editura Orizonturi, 1998. 704 p.
7. Окаянный век. Разговор с писателем Эдвардом Радзинским. [on-line] <http://otramovida.net/video/-1/J8DrtMvUeRk.html> (vizitat 08.11.2013).
8. Tismăneanu V. *Scopul și mijloacele. Reflecții despre secolul XX*. [on-line] <http://www.contributors.ro/global-europa/scopul-si-mijloacele-reflectii-despre-secolul-xx/> (vizitat 11.05.2016).
9. *Criza Uniunii Europene și ordinea globală în era Trump* / Coord. V. Naumescu. București: Editura „Trei.ro”, 2017. 384 p. [on-line] <http://www.edituratrei.ro/carte/valentin-naumescu-criza-uniunii-europene-si-ordinea-globala-in-era-trump/3029/> (vizitat 29.01.2018).
10. Varzari P. *Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova)*. Monografie. Chișinău: Pontos, 2013. 366 p.

11. Grugel J. Democratizarea. O introducere critică. Iași: Editura Polirom, 2008. 267 p.
12. Schmitter Ph.C. Reflețions on „transitology” – before and after. [on-line] <https://www.eui.eu/.../Schmitter/ReflectiononTransitologyrev...html> (vizitat 29.09.2018).
13. Capcelea V. Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile. Chișinău: Editura ARC, 2012. 190 p.
14. Olimid A.P. Tranziție și consolidare democratică în Sud-Estul Europei: strategii, modele, teorii, concepte. În: Revista de științe politice, Craiova, 2008, nr. 18-19, p. 64-69. [on-line] <http://cis01.ucv.ro/revistadestiintepolitice/files/revista-de-stiinte-politice-nr18-19.pdf> (vizitat 26.08.2015).
15. Kantor I.A. Tranziție și democratizare în Europa Centrală și de Est (*Suport de curs*). Cluj-Napoca, 2013. 96 p.
16. Saca V. Tranziția. În: Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”, 2015, p. 54-83.
17. Zamfir C. O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”? Iași: Editura Polirom, 2004, 200 p.
18. Capcelea V. Tranziția de la societatea totalitară spre societatea democratică: esența, conținutul, tendințele și tipologia ei. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2012, nr. 3 (120), p. 87-97.
19. Carothers Th. Sfârșitul paradigmei tranziției. În: Revista Română de Științe Politice, 2002, vol. 2, nr. 1, p. 168-186. [on-line] <https://www.scribd.com/document/46831888/Revista-Romana-de-Stiinte-Politice-Vol-2-Nr-1> (vizitat 13.02.2013).
20. Huntington S.P. Al treilea val al democrației. În: Revista Română de Științe Politice, București, 2002, Vol. 2, nr. 1, p. 18-40. [on-line] <http://ro.scribd.com/doc/46831888/Revista-Romana-de-Stiinte-Politice-Vol-2-Nr-1> (vizitat 13.12.2013).
21. Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii. Chișinău: CE USM, 2001. 473 p.
22. Măgureanu V. Studii de sociologie politică. București, 2007. 218 p.
23. De Waele J.-M. Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa Centrală și de Est. În: Partide politice și democrație în Europa Centrală și de Est. București: Editura Humanitas, 2003, p. 173-193.
24. Frigioiu N. Politologie și doctrine politice. Vol. I. București: Editura Economica, 2007. 296 p.
25. Vocabular pentru societăți plurale / Ed-e bilingvă. Coord. G. Colțescu. Iași: Editura Polirom, 2005. 552 p. [on-line] <https://alingavreliuc.files.wordpress.com/2010/10/gabriela-coltescu-ed-vocabular-pentru-societati-plurale.pdf> (vizitat 28.08.2015).

26. Dahl R.A. Poliarhiile. Participare și opoziție. Iași: Editura Instit. European, 2000. 262 p.
27. Linz J.J., Stepan A. Drumul spre o democrație consolidată. [on-line] <https://www.scribd.com/document/55807619/Drumul-Spre-o-Democratie-Consolidata-Juan-J-Linz-Si-Alfred-Stepan> (vizitat 18.05.2011).
28. Șandru D. Democratizare și valori politice în România postcomunistă. [on-line] <http://www.danielsandru.ro/democratizare-si-valori-politice-in-romania-postcomunista/> (vizitat 10.12.2011).
29. Pridham G., Vanhanen T. (eds.). Democratization in Eastern Europe. Domestic and International Perspectives. London: Routledge, 1994. 288 p. [on-line] https://books.google.md/books?id=t3bzqF2bBz8C&pg=PA1&hl=ro&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false (vizitat 27.09.2018).
30. O'Donnell G. Iluzii despre consolidarea democrației. În: Revista Română de Științe Politice, 2002, vol. 2, nr. 1, p. 91-108. [on-line] <https://www.scribd.com/document/46831888/Revista-Romana-de-Stiinte-Politice-Vol-2-Nr-1> (vizitat 13.02.2013).
31. Journal of Communist Studies and Transition Politics, 2004, No. 1. [on-line] <https://www.tandfonline.com/toc/fjcs20/21/1> (vizitat 22.09.2018).
32. Munck J.L. What is democracy? A reconceptualization of the quality of democracy. [on-line] <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13510347.2014.918104?src=recsys> (vizitat 27.06.2014).
33. Beetham D. Towards a universal framework for democracy assessment. [on-line] <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13510340412331294182?src=recsys> (vizitat 06.09.2010).
34. Beetham D. Conditions for democratic consolidation. [on-line] <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03056249408704053> (vizitat 24.02.2007).
35. Linz J.J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996. 482 p. [on-line] <https://www.amazon.com/Problems-Democratic-Transition-Consolidation-Post-Communist/dp/0801851580> (vizitat 22.09.2018).
36. Democratic Consolidation in Eastern Europe. Vol. 1: Institutional Engineering / Edited by J. Zielonka. Oxford: Oxford University Press, 2001. 512 p. [on-line] <http://www.worldcat.org/title/democratic-consolidation-in-eastern-europe-vol-1-institutional-engineering/oclc/417533604> (vizitat 23.09.2018).
37. Democratic Consolidation in Eastern Europe: Vol. 2: International and Transnational Factors / Edited by J. Zielonka, A. Pravda. Oxford:

- Oxford University Press, 2001. 572 p. [on-line] <https://www.amazon.com/Democratic-Consolidation-Eastern-Europe-Democratization/dp/019924409X/ref=sr17?s=books&ie=UTF8&qid=1537685908&sr=1-7> (vizitat 23.09.2018).
38. Enciu N. Politologie: Curs universitar. Chișinău: Civitas, 2005. 384 p.
 39. Puterea hibridă / IDIS „Viitorul”. [on-line] <http://viitorul.org/ro/content/puterea-hibrid%C4%83> (vizitat 13.12.2015).
 40. Despre Asociația pentru Democrație Participativă „ADEPT”. [on-line] <http://www.e-democracy.md/adept/about/> (vizitat 13.12.2015).
 41. Misiune / Institutul de Politici Publice. [on-line] <http://ipp.md/en/mission/> (vizitat 13.12.2015).
 42. Misiune / Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”. [on-line] <https://www.expert-grup.org/ro/despre-noi/misiunea> (vizitat 13.12.2015).
 43. Jakubowicz K. Autonomizarea mijloacelor de informare în masă în țările Europei Centrale și de Est. [on-line] <http://www.dntb.ro/sfera/64/jakubowicz.htm> (vizitat 22.09.2018).
 44. Crowther W.E., Matonyte I. Parliamentary Elites as a Democratic Thermometer: Estonia, Lithuania and Moldova Compared. În: Communist and Post-Communist Studies, Killington, 2007, Vol. 40, No. 3, p. 281-299. [on-line] https://www.researchgate.net/publication/229402919_Parliamentary_elites_as_a_democratic_thermometer_Estonia_Lithuania_and_Moldova_compared (vizitat 13.12.2010).
 45. Pavel Filip: La următoarele aniversări vom putea vorbi despre o țară mai demnă și mai dezvoltată. Interviu IPN. [on-line] <http://ipn.md/ro/special/93169> (vizitat 24.08.2018).
 46. Barometrul Opiniei Publice / Institutul de Politici Publice. Republica Moldova, 2001–2018. [on-line] <http://ipp.md/sectiuni/barometrul-opinii-publice/> (vizitat 29.09.2018).
 47. Freedom House: Nivelul democrației în Moldova a scăzut. [on-line] <http://moldnews.md/rom/news/85156> (vizitat 05.04.2017).
 48. Raport Freedom House: Republica Moldova își păstrează statutul de țară cu regim hibrid. [on-line] http://www.realitatea.md/raport-freedom-house-republica-moldova-i-i-pastreaza-statutul-de-ara-cu-regim-hibrid_75608.html (vizitat 17.04.2018).
 49. Departamentul de Stat al SUA despre Moldova: Un stat capturat, împotmolit în corupție, cu justiție selectivă și deținuți politici. [on-line] <http://moldnews.md/rom/news/84486> (vizitat 06.03.2017).
 50. Parlamentul face bilanțul pentru anul 2017. Câte legi și hotărâri au fost adoptate și câte a refuzat Dodon să promulge. [on-line] <http://www.realitatea.md/parlamentul-face-bilan-ul-pentru-anul-2017-ca->

te-legi-i-hotarari-au-fost-adoptate-i-cate-a-refuzat-dodon-sa-le-promulge_69967.html (vizitat 09.01.2018).

51. Istoria se repetă. Igor Dodon a fost suspendat din nou temporar din funcție de către Curtea Constituțională. [on-line] https://www.realitatea.md/istoria-se-repeta--igor-dodon-a-fost-suspendat-din-nou-temporar-din-functie-de-catre-curtea-constitucionala--video-_84122.html (vizitat 24.09.2018).
52. Tănase A. Republica Moldova, un stat de drept suspendat. [on-line] https://www.realitatea.md/republica-moldova-un-stat-de-drept-suspendat_84437.html (vizitat 28.09.2018).

Pantelimon VARZARI,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar,

1.2. TRANZIȚIA DE LA SISTEMUL CU PARTID UNIC LA PLURIPARTIDISM ÎN REPUBLICA MOLDOVA: OPORTUNITĂȚI ȘI DEFICIENȚE

Formarea partidelor și a organizațiilor social-politice în Republica Moldova a fost urmare a transformărilor politice prin proclamarea cursului spre democratizarea tuturor sferelor vieții social-politice, dreptul de asociere fiind o parte inalienabilă a drepturilor omului și cetățeanului. Partidele politice asigură în mod direct conexiunea cetățenilor cu structurile puterii de stat, instituționalizarea participării lor politice fiind un mijloc eficient de dezvoltare democratică și de luptă cu apatia politică și pasivitatea cetățenească a oamenilor. Însă pentru ca obiectivele date să se materializeze, este indispensabil ca partidele politice să fie reprezentative și viabile, să fie în măsură să articuleze în mod eficient interesele oamenilor (cel puțin ale segmentului de alegători care le asigură suport electoral) și să contribuie la modernizarea prin dezvoltare și democratizare a statului în cadrul legislativului și executivului, aflându-se la conducere sau în opoziție.

În acest studiu vor fi supuse analizei două blocuri de probleme: demontarea sistemului cu partid unic și constituirea pluripartidismului în Republica Moldova, fiind reliefate numeroasele dificultăți, care, în ultimă instanță, au marcat precaritatea multi-partidismului autohton, având impact asupra evoluției noului stat independent Republica Moldova.

Sistemul cu partid unic/partid-stat instituționalizat în Uniunea Sovietică a fost de caracter apartidist și a presupus interdicția concurenței de idei sub orice formă, sistemul bazându-se pe o ideologie utopistă, interpretată oficial ca „adevăr în ultimă instanță” și culminată „cu un sfârșit fericit”. Premisele pluripartidismului au apărut într-un moment de criză al sistemului totalitar comunist, aprofundată de eșecul tentativelor liderului sovietic M. Gorbaciov de a-1 restructura. Dat fiind că partidul-stat nu se mai dovedea a fi în măsură să exercite controlul total asupra vieții cetățenilor din cauzele descătușării și emancipării lor, surpării capacităților

repressive ale poliției politice prin imposibilitatea de a aplica în permanent violența și menține frica, pierderii de către unica formațiune social-politică a monopolului exclusivist asupra activității politice și a posibilităților de a dirija mass-media angajată în manipulare, extinzându-se numărul celor care puneau la îndoială „adevărul oficial de stat”, precum și tolerării într-un cadru restrâns a instituțiilor democrației parlamentare, liberalizarea regimului totalitar s-a dovedit a fi fatală pentru sistem, deoarece democrația este incompatibilă cu totalitarismul, democrația poate avea doar o influență demolatoare asupra acestui tip de regim. Tentativele de a transforma sistemul sovietic administrativ de comanță au scos la suprafață contradicțiile etapelor precedente ale regimului, ele găsindu-și expresie și fiind amplificate de o criză structurală profundă, fapt care a provocat eroziunea bazei sociale a falimentul acestui regim în ansamblu.

Încercările de a restructura regimul totalitar au eșuat, provocând, în context, falimentul sistemului cu partid unic, ancorat pe o ideologie-ghid, cu statut de autoritate unică. În pofida rezistenței depuse, acest sistem a fost demontat într-o perioadă relativ scurtă de timp după inițierea tentativelor de a-1 reforma, chiar dacă partidul unic a fost numeros (Partidul Comunist al Uniunii Sovietice întrunea la începutul anului 1990 circa 19 mln. de membri) și organizat pe principii strict ierarhice, iar aparatul de partid era contopit cu structurile de stat.

Demontarea regimului partidului unic a fost realizată, pe de o parte, prin abolirea art.6 din Constituția Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste cu privire la „rolul conducător al PCUS în societatea sovietică”, iar pe de alta, prin legiferarea pluripartidismului, chiar dacă în unele republici unionale, cum ar fi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, partidele politice au fost considerate, inițial, elemente ale societății civile, adică „organizații obștești”, numai în asemenea regim juridic s-a permis instituționalizarea formațiunilor social-politice de acest tip. Abolirea art.6 a fost precedată de largi discuții purtate în controvers atît în cadrul PCUS, cît și în societate, iar în ultimă instanță, la Congresul al III-lea extraordinar al deputaților poporului din Uniunea Sovietică

(12-15 martie 1990) a fost adoptată o variantă de compromis sau, potrivit estimărilor lui M. Gorbaciov, „o semimăsură”, chiar dacă Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste formal încetase să fie „stat monopartidist”: „Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, alte partide politice, precum și organizațiile sindicale, de tineret, alte organizații sociale și mișcări de masă participă prin reprezentanții lor, aleși în sovietele de deputați ai poporului, și prin alte modalități la elaborarea politicii statului sovietic, la gestionarea afacerilor de stat și sociale” [1, p. 353]. A. Iakovlev a numit anularea art.6 ca fiind un act „de abdicare de la tron” a partidului unic, deși acesta continua să păstreze foarte multe pîrghii în structurile puterii de stat, în special prin aparatul de partid care s-a opus cu vehemență procesele de democratizare: aparatul de partid, conform lui L. Onnikov, dispunea de „proprii legi nescrise”, fiind în stare să compromită orice inițiativă a liderilor politici care îi puneau în pericol interesele și statutul social. Eforturile birocratilor de partid urmăreau ca să nu schimbe practic nimic în cadrul formațiunii și să păstreze puterea absolută a aparatului, să nu admită includerea directă a maselor, inclusiv de comuniști, în formularea politicii de stat și să mențină regulamentele și normele care garantau confidențialitatea activității acestor structuri pentru a exercita monopolul asupra puterii politice. Partidul Comunist al Uniunii Sovietice n-a putut fi nici democratizat și nici dinamizat prin transformare, lipsa unei concepții eficiente de revizuire a activității partidului practic s-a dovedit a fi fatală pentru însăși existența Uniunii Sovietice, dat fiind, potrivit aserțiunii lui H.Kissinger, că „n-a devenit un instrument al reformei” [2, p. 721], după cum a gândit inițial secretarul general M. Gorbaciov. La nivelul republicilor unionale, transferul de putere de la PCUS către structurile de stat urma să se realizeze prin extinderea autonomiei republicilor ca subiecți ai federației, astfel, promovînd strategia „un centru puternic - republici puternice”. N. Dabija a declarat la congresul menționat mai sus că „numai republicile puternice pot forma o federație puternică”, solicitînd de a ține cont de interesele republicilor prin revizuirea Tratatului unional din 1922, în sens de delimitare clară a prerogativelor Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și ale republicilor unionale, sti-

pularea garanțiilor privind respectarea suveranității republicilor, interzicerea cumulării funcțiilor de Secretar General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și de Președinte al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, alegerea șefului statului în exclusivitate pe bază de alternativă și asigurarea separației puterilor în stat, dreptul republicilor unionale de a alege președinții proprii. Însă în cea mai mare măsură cerințele de acest conținut n-au fost auzite, deoarece partidul rămânea for și refugiu al oponenților reformării și democratizării regimului, nu se grăbea să transfere puterea de stat, iar președintele și, concomitent, secretarul general nu era credibil și pierdea permanent din autoritate, chiar dacă la Congresul al XXVIII-lea a triumfat în linii mari direcția lui de activitate. Totuși, după congres, consideră I. Laptev, aparatul de partid a continuat să privească „puterea constituțională ca pe o putere de mîina a doua”, fantoma art. 6 „alunga ideea transformării PCUS într-un partid parlamentar și a includerii într-o luptă parlamentară normală”, formațiunea ajungînd, potrivit supoziției lui Gh. Șahnazarov, într-un punct de semidezintegrare.

Partidul Comunist al Moldovei, fiind o componentă a PCUS, s-a situat în opoziție față de aspirațiile de renaștere națională și de transformări democratice ale populației majoritare, el permanent alimenta și provoca atitudini ostile din partea minorităților etnice conlocuitoare prin acțiuni deschise, tensionînd, astfel, situația din societate. În același timp, un capitol important în procesele de democratizare consta în instituționalizarea sistemului de partide din republică, apariția diverselor organizații sociale și social-politice la sfârșitul anilor ,80 ai secolului XX fiind posibilă datorită surpării regimului totalitar comunist. Sub presiunea maselor din stradă, autoritățile au fost nevoite să accepte înregistrarea lor, adoptînd la 25 august 1989 Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor în RSS Moldovenească. În baza acestui Decret, prin Hotărârea Guvernului republican, la 26 octombrie 1989 au fost înregistrate primele patru formațiuni: Frontul Popular din Moldova, Mișcarea Internaționalistă „Unitate-Edinstvo”, Mișcarea Populară „Gagauz-Halkı” și Asociația

Social-Culturală Bulgară „Vozrojdenie”. În corespundere cu sus-numita decizie, au fost înregistrate pe parcursul a doi ani 144 de asociații ale cetățenilor, dintre care 17 erau de caracter social-politic [3, p. 531]. Deși li se acorda dreptul de a participa în viața social-politică și a promova candidați în forul legislativ republican, acestor 17 formațiuni li se refuza înregistrarea în calitate de organizații social-politice, ștergându-se, astfel, deosebirea dintre elementele distincte ale societății civile și ale sistemului politic, chiar dacă într-o anumită perioadă de formare partidele politice, alte organizații social-politice sunt elemente ale societății civile. De fapt, se urmărea îndreptarea lor pe făgașul nonpolitic. Însă alegerile pentru deputați ai poporului din URSS (1989) și pentru Sovietul Suprem al RSS Moldovenești (1990) au demonstrat că noile formațiuni au reușit să-și asigure susținerea din partea unui segment al electoratului: Frontul Popular din Moldova și-a promovat reprezentanți în legislativul republican, ocupând multe posturi-cheie și a participat la formarea noului guvern, de orientare anticomunistă, cu o largă reprezentativitate.

La 10 mai 1990 Parlamentul a adoptat două decizii importante care au contribuit esențial la transformarea sistemului de partide - de la regimul cu un singur partid la unul pluripartidist:

1. a introdus amendamente la articolele 6, 7 și 49 ale Constituției republicane, prin care a fost lichidat *de jure* rolul de forță conducătoare a PCUS în RSS Moldovenească. Procesul de reducere a pozițiilor sale în societate a culminat cu Hotărârea Prezidiului Parlamentului cu privire la Partidul Comunist al Moldovei din 23 august 1991 prin care a fost interzisă activitatea Partidului Comunist al Moldovei pe întreg teritoriul republicii, averea fiind naționalizată, considerată proprietate de stat și transmisă către guvernul republican cu dreptul de dispunere;

2. a hotărât legalizarea mișcărilor și partidelor politice. Drept rezultat, la 13 mai 1990 a fost creat Partidul Social-Democrat din Moldova, iar peste jumătate de an, la 23 septembrie, a apărut Partidul Democrat pentru Renaștere și Progres, ca mai târziu să fie fondate și altele. De regulă, partidele erau fondate în jurul unor persoane care pretindeau că se asociază cu anumite opțiuni, fiind

promotorii acestora. Partidele create își concentrau activitatea preponderent la Chișinău, erau foarte slabe din punct de vedere organizatoric și sărace în idei performante, fiind asemănătoare unor cluburi de discuție care întruneau un număr relativ mai mare sau mai mic de oameni. Formațiunile de acest tip nu dispuneau de nici o bază materială și financiară, își desfășurau activitatea sporadic, bazându-se pe entuziasm, dar neavând practic nici o pondere în societate și în stat, cu excepția celor două fronturi.

În ordinea de idei reliefată subliniem că rolul de bază în demontarea vechilor instituții și a dependenței de metropola sovietică, în făurirea noilor structuri ale puterii de stat și a bazei legislative a noii entități politice, în promovarea procesului de democratizare și liberalizare a revenit Sovietului Suprem din legislatura a douăsprezecea (de la 26 aprilie 1990 Parlamentul), ales în baza Legii cu privire la alegerile de deputați ai poporului ai RSS Moldovenești din 23 noiembrie 1989. Această lege prevedea: dreptul de a propune candidați pentru alegerile de deputați ai poporului îl au colectivele de muncă, organizațiile obștești, colectivele de studenți ale instituțiilor de învățământ mediu de specialitate și superioare (secția zi), adunările alegătorilor la locul de trai și ale militarilor în unitățile militare. Pentru alegerile de deputați au fost create 380 de circumscripții electorale cu un număr aproximativ egal de alegători (nu sunt indicate însă criteriile în baza cărora a fost stabilit acest număr de circumscripții electorale - n.n.). Din partea fiecărei circumscripții electorale se alegea un deputat, fiind considerat ales candidatul care a întrunit mai mult de jumătate din voturile alegătorilor care au participat la vot. Se consideră că alegerile n-au avut loc dacă la ele au participat mai puțin de jumătate din alegătorii înscriși în liste, precum și în cazul când în circumscripție a rămas un singur candidat. Dacă într-o circumscripție electorală au candidat mai mult de doi concurenți și nici unul dintre ei n-a fost ales, se organizează votare repetată, cu participarea a doi candidați care au întrunit numărul cel mai mare de voturi. Este ales candidatul care a întrunit la votarea repetată cel mai mare număr de voturi ale alegătorilor care au participat la vot [4]. La scrutinul din 25 februarie 1990 (la 10 martie a avut loc al doilea tur) desfășurat în

circumscripții electorale cu un singur mandat pentru alegerea parlamentului unicameral au participat peste 600 de candidați, sprijiniți nu numai de noile formațiuni - Frontul Popular din Moldova și Mișcarea pentru Egalitate în Drepturi „Unitate-Edinstvo”, dar și de Partidul Comunist al Moldovei, fiind aleși numai 377 de deputați.

Printre deciziile importante adoptate de către Parlament (în perioada aprilie 1990 - august 1991) menite să contribuie la crearea instituțiilor și simbolurilor statului în devenire remarcăm: Regulamentul cu privire la Drapelul de Stat din 27 aprilie 1990; Regulamentul cu privire la Stema de Stat din 3 noiembrie 1990; Hotărârea cu privire la serviciul militar al cetățenilor RSS Moldova din 4 septembrie 1990; Hotărârea cu privire la schimbarea modului de calculare a timpului pe teritoriul RSS Moldovenești din 27 aprilie 1990; Avizul Comisiei Parlamentului privind aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune și a Protocolului Adițional secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor lor pentru Basarabia și Bucovina de Nord; *Legea cu privire la Guvern din 31 mai 1990, prin care au fost definite competențele generale și pe domenii ale executivului, structura, organizarea activității și relațiile lui cu alte structuri ale puterii de stat. Direcțiile principale ale activității Guvernului sunt: crearea condițiilor pentru stabilirea și asigurarea suveranității economice și politice a Moldovei; elaborarea concepției dezvoltării social-economice a republicii, programul și mecanismul trecerii la economia de piață; sprijinirea inițiativei și demonopolizării economiei, dezvoltării relațiilor de piață; garantarea tuturor subiecților proprietății, libertății activității economice, diversității formelor de proprietate și egalității lor în drepturi; favorizarea dezvoltării autonomiei organelor administrative de toate nivelurile* [5, p. 488-497]; Declarația cu privire la suveranitate din 23 iunie 1990, prin care RSS Moldova (până la 5 iunie - RSS Moldovenească, din 23 mai 1991- Republica Moldova) se proclamă stat suveran, unitar și indivizibil. Declarația conține și alte prevederi importante, cum ar fi: izvorul și purtătorul suveranității este poporul, exercitarea ei este prerogativa organului reprezentativ suprem al puterii de stat al republicii; în RSS Moldova se instituie cetățenia republicană (variante zero: toți

rezidenții republicii la data adoptării declarației devin cetățenii ei); separarea celor trei puteri ale statului este principiul de bază al statului democrat; pe întreg teritoriu RSS Moldova este proclamată prioritatea Constituției și a legilor ei, iar documentele unionale se pun în aplicare în Moldova numai în urma ratificării lor de către forul legislativ suprem republican; RSS Moldova poate fi parte în uniuni de state, delegându-le benevol sau retrăgându-le unele prerogative [6, p. 498-499].

Declararea suveranității constituie un pas inițial important, dar nu suficient în devenirea statului independent. Suveranitatea conține atât un aspect intern, cât și unul extern, iar dacă statul nu este independent, în teritoriul lui pot fi prezente instituții care exercită puterea, dar care fac acest lucru prin mandate și autorizate din exterior, supunându-se limitelor și domeniilor permise din afară [7, p. 24]. Deși RSS Moldova se declara subiect egal în drepturi în relațiile și tratatele internaționale, legăturile ei cu lumea exterioară se realizau prin intermediul statului sovietic, al centrului unional, care acționa ca un filtru și selecta contactele externe.

Vom sublinia că după un an de la adoptarea rezoluțiilor Frontului Popular din Moldova din 20 mai 1989, prin care se solicita decretarea suveranității RSS Moldovenești, la Congresul al XVII-lea al PCM din 17-18 mai 1990 a fost adoptată Rezoluția cu privire la suveranitatea RSS Moldovenești și la Acordul Federal, care proclama drept una dintre cele mai importante sarcini politice ale partidului - afirmarea consecventă a suveranității reale a RSS Moldovenești în componența Federației sovietice înnoite. „Relațiile reciproce care s-au statornicit de-a lungul deceniilor, îndeplinirea necondiționată a directivelor organelor centrale, dictatul ministerelor și departamentelor ramurale, ignorarea condițiilor specifice și a tradițiilor locale au condus la încătușarea inițiativei republicii, greșeli în amplasarea forțelor de producție, urmări negative ale proceselor migraționiste, acutizarea multor disproporții ale dezvoltării economice și sociale. Acest lucru a devenit posibil ca urmare a lipsei mecanismului de colaborare cu Centrul, cu alte republici unionale în condițiile Federației unionale”. Plecînd de la această situație, partidul s-a pronunțat pentru semnarea unui nou acord

federal, considerînd drept atribute fundamentale pentru afirmarea suveranității de stat exercitarea puterii depline a RSS Moldovenești pe teritoriul său, dreptul de a soluționa autonom toate problemele social-economice și politice, stăpînirea patrimoniului național; trecerea în subordinea RSS Moldovenești a întreprinderilor și instituțiilor unionale amplasate în teritoriul său național, cu excepția celor specificate în Acordul federal și în legile RSS Moldovenești; introducerea cetățeniei RSS Moldovenești pe baza Convenției de la Geneva privind drepturile omului; dreptul la dezvoltarea multilaterală și prosperarea națiunii moldovenești, precum și a tuturor minorităților naționale; autonomia republicii în activitatea economică externă, stabilirea legăturilor economice, culturale directe cu statele străine, schimbul de reprezentanți diplomatici și consulari.

Însă aceste prevederi nu erau decît încercări de a distrage atenția de la cele mai actuale probleme de emancipare națională și de a îndrepta mișcarea de renaștere și de democratizare în altă direcție, loială autorităților centrale, dat fiind că forțele antinaționale și proimperiale grupate în Partidul Comunist al Moldovei și în „Interfront”, susținute în mod direct de centrul unional, nu puteau să se împace cu pierderea pozițiilor privilegiate și au sprijinit dezmembrarea republicii. În tentativa de a preîntîmpina dezintegrarea Uniunii Sovietice, conducerea unională a adoptat strategia stimulării separatismului în republicile „rebele”, pe teritoriul Moldovei Sovietice au fost create artificial, la 19 august 1990 și la 2 septembrie 1990, „republica sovietică socialistă găgăuză” și „republica sovietică socialistă moldovenească nistreană” (de fapt, acest procedeu nu este nou pentru sovietici: înainte de a ataca Finlanda în toamna anului 1939, a fost „înjghebat” așa-zisul guvern al republicii democratice finlandeze). Uniunea Sovietică a expus oportunitatea creării unor formațiuni pseudostatatale ca eventual să le încorporeze în cadrul federației reînnoite, urmărind să-și mențină prezența prin divizare, presiuni și corupere. În toamna anului 1990, sfidînd Declarația cu privire la suveranitate, conducerea Uniunii Sovietice se implică masiv și brutal în afacerile interne ale Moldovei, pentru a compărea, la scurt timp de acele evenimente,

în rolul de „pacificator”. La 28 octombrie, susținuți de trupele armatei sovietice și în contradicție cu legislația republicană în vigoare, liderii comuniști găgăuzi aleg „Sovietul Suprem al RSS Găgăuze”, iar pînă la finele anului, cu concursul direct al forțelor militare străine, și-au creat „unități de miliție”.

Concomitent cu aceste evenimente, forțele separatiștilor tiraspoleni trec la 2 noiembrie 1990 la acțiuni violente împotriva organelor constituționale ale puterii din Dubăsari. În pofida apelului Parlamentului RSS Moldova către populația din stingă Nistrului, care reafirma opțiunea integrității teritoriale a Moldovei și chema locuitorii să nu participe la „scrutinul” anunțat de liderii separatiști în vederea constituirii „organului suprem” al autoproclamatei republici, aceasta s-a produs, totuși, între 22 și 25 noiembrie 1990, cu susținerea nemijlocită a formațiunilor paramilitare și a armatei sovietice. La 27 noiembrie 1990, Parlamentul RSS Moldova a declarat nule și fără efecte juridice rezultatele alegerilor în „organul suprem” al pretinsei republici, însă la 29 noiembrie la Tiraspol are loc sesiunea organizatorică a „sovietului suprem” anticonstituțional al autoproclamatei „rssmn”, iar în ziua următoare a fost convocat „congresul deputaților de toate nivelurile din raioanele nistrene”.

Faptul că Uniunea Sovietică nu a exercitat rolul unui spectator dezinteresat al amplei acțiuni inițiate împotriva forțelor democratice din Moldova și de dezmembrare a republicii, este confirmat de Decretul Președintelui M. Gorbaciov „Despre măsurile de normalizare a situației în RSS Moldova” din 22 decembrie 1990, prin care promitea garantarea integrității Republicii Moldova doar în cadrul Uniunii Sovietice, cerînd ca Parlamentul Moldovei să renunțe la aprecierea dată actului nelegitim de proclamare a RSS Moldovenești din 2 august 1940. Totodată, M. Gorbaciov a cerut Parlamentului să renunțe la statutul de limbă oficială acordat prin lege „limbii moldovenești” și la dreptul acesteia de funcționare liberă pe teritoriul Moldovei, la supremația legilor republicii asupra legilor Uniunii Sovietice și, în definitiv, la dreptul Moldovei la autodeterminare.

Partidul Comunist al Moldovei și „Interfront”-ul au acceptat fără rezerve prevederile Decretului din 22 decembrie 1990. Încă la 17 iulie 1990, Biroul Comitetului Central al PCM a publicat Declarația „cu privire la atitudinea față de documentele Congresului II al FPM”, în care Frontul Popular din Moldova a fost acuzat de „escaladarea situației de conflict din republică”, de „intenția revizuirii hotarelor Europei”, pregătind, astfel, terenul pentru aderarea Moldovei la noul Tratat Unional. La scurt timp de la adoptarea Declarației din 17 iulie, Biroul Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei va cere ultimativ tuturor formațiunilor social-politice din republică să renunțe în mod public la promovarea opiniilor privind eventuala unire cu România, solicitând Parlamentului și Guvernului să publice propunerile referitoare la modalitatea participării la Tratatul Unional.

La rîndul său, în Declarația din 23 decembrie 1990, Frontul Popular din Moldova a calificat Decretul Președintelui Uniunii Sovietice drept o reactualizare a notelor ultimative ale lui V. Molotov din 26-27 iunie 1940, adresate de această dată RSS Moldova, reafirmîndu-și, totodată, cursul politic spre obținerea libertății și independenței de stat a Moldovei.

Partidul Comunist al Moldovei a luat atitudine față de proiectul Tratatului Unional la plenara Comitetului Central din 5 decembrie 1990. Poziția oficială a partidului a fost expusă de Primul secretar Petru Lucinschi la Plenara Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din 10 decembrie. Comuniștii din Moldova considerau vital necesară intrarea RSS Moldova în cadrul Uniunii înnoite în bază de suveranitate, respectîndu-se integralitatea teritorială a republicii. În opinia lui P. Lucinschi, această nouă Uniune trebuia să îmbine armonios interesele naționale cu cele ale întregii Uniuni și să garanteze drepturile omului. P. Lucinschi a propus ca Tratatul asupra Uniunii să fie consolidat prin tratate bilaterale ale republicilor cu centru, precum și prin încheierea unui acord economic unional.

Agonia Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și, implicit, a Partidului Comunist al Moldovei ca una din părțile sale componente, s-a produs deplin după eșuarea tentativei de lovitură de stat din 19-21 august, organizată de forțele conservatoare pentru a

salva Uniunea în dezintegrare. Puțin mai târziu, la 23 august 1991, Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova a adoptat Hotărârea cu privire la Partidul Comunist al Moldovei, în care se stipula că, „nefiind înregistrat în modul stabilit și acționând contrar legii, PCM caută cu orice preț să mențină regimul totalitar, sistemul administrativ de comandă și vechile practici. El a acționat împotriva renașterii naționale a poporului moldovenesc (...), a contribuit la formarea, pe teritoriul statului nostru suveran, a doua pseudorepublici marionete ale centrului, a pus obstacole în calea înlăptuirii reformelor economice și politice, demonstrându-și vădit caracterul său conservator și reacționar” [8]. În consecință, activitatea Partidului Comunist al Moldovei pe întreg teritoriul republicii a fost interzisă, iar averea acestuia naționalizată și trecută în proprietatea statului.

La 27 august 1991, din inițiativa Frontului Popular din Moldova a fost convocată Marea Adunare Națională, care a solicitat Parlamentului să adopte Declarația de Independență. Prin acest act de o încărcătură deosebită, Republica Moldova s-a declarat „stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul fără nici un amestec din afară” [9].

Decretarea Independenței reprezintă un punct culminant al mișcării de emancipare politică și națională, a trasat obiectivele strategice atât de politică internă, cât și de politică externă, care urmau să fie valorificate în scopul asigurării edificării și afirmării statului suveran, independent și democratic Republica Moldova. Dat fiind că Uniunea Sovietică continua să existe, aspectele de politică externă prevealau în raport cu cele de politică internă din cauza că trebuiau clarificate relațiile politico-juridice, dar și de altă factură cu centrul federal. Sarcinile de politică externă cuprindeau, la rîndul lor, două blocuri de acțiuni:

1. delimitarea de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste și stabilizarea relațiilor bilaterale pe orizontală, cerîndu-se insistent de a înceta starea ilegală de ocupație a Republicii Moldova și retragerea neîntîrziată a forțelor armate sovietice de pe teritoriul ei național, numai cu respectarea acestor condiții fiind posibilă edificarea statului suveran, independent și indivizibil;

2. obținerea recunoașterii internaționale și stabilirea relațiilor diplomatice bilaterale în baza normelor de drept internațional și a practicilor existente în materie, mai ales cu țările europene, dar și cu alte state din lume, urmată de identificarea unor domenii de interes comun. Recunoașterea internațională presupunea, de asemenea, acceptarea și participarea în cadrul organizațiilor și instituțiilor internaționale la procesele de cooperare, făcând uz de mecanismele diplomației multilaterale.

În interior au fost prevăzute, și două blocuri de acțiuni de îndeplinit:

1. trecerea la economia de piață, abordată în calitate de trăsătură definitorie a democrației. Un rol important în realizarea acestui obiectiv este rezervat relațiilor politice de caracter economic stabilite și aprofundate cu partenerii străini în baza intereselor comune și reciproc avantajoase;

2. edificarea statului de drept și a societății democratice, în care se vor asigura și se vor garanta drepturile și libertățile fundamentale ale omului, inclusiv ale minorităților etnice, lingvistice și religioase conlocuitoare și va funcționa numai legislația adoptată de structurile puterii de stat legal constituite ale Republicii Moldova.

Așadar, declarându-și suveranitatea și independența, Republica Moldova și-a manifestat intenția de a edifica un stat democratic, angajându-se să respecte drepturile omului general recunoscute. Însă doar existența infrastructurilor sociale și instituționale face posibilă trecerea la democrație, aceste infrastructuri ale societății civile incluzând instituțiile sociale, grupurile sociale care apără anumite poziții și partidele politice, ele fiind necesare pentru ca formalitatea pură să se transforme într-un proces politic stabil, dat fiind că nici alegerile libere, nici bunele intenții nu creează condițiile necesare edificării democrației și implementării deprinderilor societății libere în conștiința și în comportamentul cetățenilor. Prezența infrastructurilor face posibilă constituirea formelor democratice de guvernare.

Însă la începutul anilor 1990 în Republica Moldova erau lipsă tradiții democratice și elemente ale societății civile, în conștiința politică a populației predominau valori colectiviste, iar mișcarea

democratică de masă nu s-a dovedit a fi în stare să formeze o elită de alternativă nomenclurii politice comuniste cuprinsă de degenerare ideologică și morală. Prezența tradițiilor democratice facilitează esențial ascensiunea societății civile, iar elementele acestea contribuie la avansarea reușită a proceselor de tranziție.

În societatea din Republica Moldova structurile de acest gen erau lipsă, iar cele apărute dădeau dovadă de slăbiciune și din aceste cauze procesele tranzitorii au devenit problematice, confruntându-se cu mari dificultăți. Tranziția adevărată spre democrație este asigurată nu numai prin adoptarea formală a măsurilor de caracter pur juridic, succesul sau dificultățile depind într-un mod decisiv de prezența sau absența structurilor și institutelor care înfăptuiesc funcția de mediere socioculturală și sunt capabile să constituie societatea civilă.

Vom nota că *Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor în RSS Moldovenească* din 25 august 1989 a permis înregistrarea la 26 octombrie 1989 a patru formațiuni, obținând dreptul de a participa în viața politică și a promova candidați pentru forul legislativ suprem, iar *Legea cu privire la partidele politice și alte organizații social-politice* din 17 septembrie 1991, fiind expresie a dreptului de asociere, definește locul și rolul partidelor politice în cadrul sistemului politic, contribuind la instituționalizarea lor, reglementează modalitățile de formare, funcționalitate, finanțare și interacțiune cu alte instituții, esențial fiind că se facea deosebire între formațiunile social-politice și organizațiile nonguvernamentale, lipsă în *Decretul* din 25 august 1989, care urmărea să canalizeze ambele entități pe coordonate nonpolitice. Vom specifica lapidar, în ordinea elucidată de idei, că în prima etapă, de constituire, partidele apar ca elemente care fac parte din societatea civilă, însă ulterior, în urma formalizării și instituționalizării, acestea devin părți componente ale sistemului politic, încadrându-se în lupta pentru cucerirea pașnică, prin mecanismele electorale și exercitarea puterii de stat. *Decretul* din 25 august 1989 a pus baza procesului de instituționalizare a pluri-partidismului, însă alegerile parlamentare din 25 februarie/10 martie

1990 nu s-au desfășurat pe bază de partide politice în înțelesul deplin al cuvântului, chiar dacă reprezentanții Frontului Popular din Moldova au acumulat 94 de mandate, iar Mișcarea „Unitate-Edinstvo” a contabilizat 32 de mandate.

Fiind verigă de legătură verticală dintre popor și stat, fiind participant practic la toate procesele politice, partidul este un mecanism important de repartizare în societate a statutelor de putere. Partidele își canalizează eforturile asupra luptei pentru cucerirea și exercitarea puterii politice în interesele grupurilor de cetățeni care le susțin. Partidele politice prezintă în sine un mecanism de agregare a intereselor cetățenilor, care oferă posibilitate de a evita tensiuni sociale în momentele modificării balanței forțelor politice. Partidele își propun aprofundarea relațiilor dintre diferite ramuri ale puterii, dintre organele de administrare de stat de nivel central și local, precum și dintre diferite instituții politice.

În momentul constituirii primelor partide și organizații social-politice din Republica Moldova, însăși ideea de partid părea compromisă din cauza reminiscentelor din perioada guvernării totalitare, în special a duplicității și pretențiilor sociale ale birocrăției de partid, a absenței locului pentru reprezentarea intereselor vitale ale oamenilor și autodistrugerea partidelor ca instituții politice specifice. Această ordine a provocat neîncrederea populației față de uniunile politice de partid, fiind un impediment în folosirea plenară a instituțiilor de partid în scopul reîntoarcerii oamenilor la viața politică.

În același timp, lupta pentru alegerea, fundamentarea și promovarea direcției strategice de dezvoltare social-economică și politică, căutarea valorilor care să consolideze sociumul au generat surse puternice de formare a noilor partide politice. Însă trăsătura distinctivă a pluripartidismul în devenire consta în faptul că în cadrul formațiunilor social-politice noi coexistau tendințe de transformarea lor în organizații ideologic neutre, care ar putea să conteze pe susținere socială largă și, totodată, de gestiune centralizată, cu rol autoritar ai liderilor, diminuându-se identitatea de partid. Instituționalizarea juridică a partidelor politice este determinată de rolul lor în societate și în stat. Reglementa-

rea juridică include: reglementarea obiectivelor propuse; definirea modalităților și specificului de activitate în condițiile unui sistem politic, a principiilor de organizare și caracterului structurilor interne; participarea în cadrul mecanismelor eligibile - promovarea candidaților, obținerea mijloacelor financiare pentru campaniile electorale, accesul la mijloacele de informare în masă în perioada electorală, stabilirea modalităților de reprezentare în organele electivă. Partidele politice sunt în drept să difuzeze liber informația despre activitatea lor; să participe la alegerile pentru organele reprezentative ale puterii de stat de toate rangurile și la formarea autorităților administrației de stat; să dispună de inițiativă legislativă în persoana organelor republicane; să instituie și să dispună de mijloace de informare în masă proprii și să desfășoare activitate editorială conform legislației; în campania de alegere să se folosească cu titlu gratuit de mijloace de informare în masă ale statului în conformitate cu legile republicane.

Fiind expresie a dreptului de asociere, partidele politice au devenit realitate în Republica Moldova, numărul lor ajungând până la 60, iar după reînregistrarea inițiată la răscrucea anilor 1998-1999 au rămas ori au apărut și își desfășoară activitatea 45 de formațiuni social-politice. Stabilitatea sistemului politic este asigurată, în mare măsură, de stabilitatea sistemului de partide, fără partide reprezentative, competitive, capabile să genereze și să realizeze idei este greu de imaginat avansarea spre modernizare, dezvoltare și democrație. Însă partidele politice din Republica Moldova se confruntă în marea lor majoritate cu insuficiență de resurse umane, sărăcie de idei și penurie financiar-materială.

Partidele mai rămân a fi puțin reprezentative și nu s-au învățat încă să gestioneze efectiv activitatea lor, în relația partidelor cu puterea de stat deseori este foarte dificil de determinat cine se află la guvernare și cine este în opoziție, din cauza că acestea își direcționează activitatea nu atât spre cucerirea electoralului, cât spre lupta cu guvernul, avînd în vedere că critica a tot și a toate le va aduce succesele mult rîvnite. Această modalitate de activitate nu întîrzie să se răsfrîngă negativ asupra atitudinii populației față de partide, provocînd neîncredere și suspiciuni. În același timp, orientîndu-se

spre obținerea susținerii în masă și nedorind să fie identificate cu un anumit segment social sau politic, multe formațiuni social-politice acordă prioritate pragmatismului și succesului la alegeri, urmărind să se transforme în partide pentru toți, asumându-și funcțiile de reprezentare a intereselor majorității. Nici un partid politic nu dispune de o bază socială bine conturată și stabilă din cauza că structura socială este în plină formare și schimbare, iar interesele diferitor pături sociale se întretaie și deseori pe prim plan sunt promovați alți factori: apartenența etnică, locul de trai. Gradul de reprezentativitate a unui partid frecvent este direct proporțional cu gradul de reprezentativitate a liderului său: partidul riscă, în asemenea manieră, să depindă de voința și situația unui om. În schimb, mai multe formațiuni social-politice nu sunt în stare sau numai mimează activitatea în teritoriu, mizând pe alte tehnologii.

Partidele politice din Republica Moldova se confruntă cu o criză acută de idei performante, în cea mai mare parte se limitează la luări de atitudini și declarații, iar când lansează idei, dau dovadă, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, de incapacități manageriale promoționale. Partidele n-au devenit centre de investigații strategice, își desfășoară activitatea prin metoda încercărilor și greșelilor mărginindu-se la organizarea neregulată a conferințelor de presă la care, în special formațiunile extraparlamentare, șochează opinia publică prin luare de atitudini și propuneri de idei, însă fără a se strădui să definească mecanismele de realizare, manifestând lipsă de profesionalism. Un fenomen caracteristic partidelor din republică sunt transfugii - există persoane care din anumite motive au schimbat mai multe formațiuni social-politice, or politica nu se face cu transfugii, ci cu oamenii noi, și cine a plecat o dată, nu este exclus că va face acest lucru și a doua, invocând diferite pretexte. Cu mici excepții, partidele politice din Republica Moldova nu dispun de bază materială serioasă și sunt sărace financiar.

Prin participarea la scrutinele electorale partidele contribuie la legitimarea și stabilizarea sistemului politic și instituțiile puterii. Participarea cetățenilor la alegeri semnifică acceptarea tipului în vigoare de sistem politic, regim politic, reguli de formare a autorităților puterii de stat, indiferent de atitudinea populației față

de funcționări, partide de guvernământ și guvern. Dispunând de posibilitate să modifice prin vot instituțiile legislative și executive, cetățenii pot preîntâmpina destabilizarea sistemului politic și orânduirii politice.

Dat fiind că în marea lor majoritate partidele politice din Republica Moldova își intensifică activitatea în timpul campaniilor electorale, în special parlamentare, alegerilor le revine un rol important în determinarea soartei acestora și edificarea sistemului de partide. Proiectându-și activitatea în conformitate cu ciclul electoral, partidele politice stimulează fortificarea direct orânduirii parlamentare și dezvoltarea legăturilor mutuale între elită și electorat. Favorizând pluralismul vieții politice, partidele stabilizează sistemul prin reprezentarea intereselor cetățenilor. Înaintând candidați în forul legislativ suprem al statului, partidele întreprind acțiuni active îndreptate nu numai spre susținerea reprezentanților săi, dar și spre difuzarea anumitor idei, precum și implementarea lor în conștiința de masă a cetățenilor. În pofida faptului că multe partide nu sunt în stare să propună o listă deplină de candidați competitivi la nivel național sau nivel local, ele profită de campaniile de alegeri în scopuri ideologice, tinzând să creeze imagine pozitivă a proiectelor înaintate.

Alegerile prezintă în sine modul de formare a organelor puterii de stat și de conducere prin exprimarea în conformitate cu sistemul electoral a voinței politice a cetățenilor. Alegerile sunt un element indisolubil al democrației contemporane, semnificația lor fiind: reprezintă forma principală de exprimare a suveranității poporului; servesc în calitate de mijloc important de reprezentare în cadrul autorităților puterii de stat a intereselor diferitor grupuri sociale; se dovedesc a fi pentru majoritatea cetățenilor unica formă de participare reală la procesul politic; permit de a influența asupra puterii.

Competiția electorală reprezintă un fenomen obișnuit în viața politică și se răsfrânge asupra diferitor instituții și niveluri de conducere, mulțimea formelor electorale oferă posibilități largi de manifestare a activismului politic și influență asupra afacerilor de stat. În perioada alegerilor se creează cele mai favorabile

posibilități pentru conceperea de către cetățeni a intereselor sale și includerea lor în platformele electorale ale concurenților electorali. Aceste interese primesc formulare distinctă, sunt eliberate de extreme și li se imprimă formă potrivită pentru realizare. Prin intermediul alegerilor se asigură unirea majorității cetățenilor în jurul anumitor programe politice și lideri care le reprezintă, se formează voința politică predominantă în stat. Totodată, alegerile permit de a prezenta deschis și public interesele, valorile și ideile diametral opuse și determină susținerea reală de care se bucură poziția fiecărui concurent. Explicînd cetățenilor programele lor, convingînd electoratul în necesitatea adoptării și susținerii unor oportunități și definind căile de implementarea lor, partidele politice mobilizează masele largi și opinia publică la anumite activități importante pentru țară. Electorala stimulează căutarea căilor optime de dezvoltare, asigură alegerea competitivă a alternativelor și valorilor politice, creează posibilități favorabile pentru depășirea politicii neefective și realizarea programelor viabile. În același timp, alegerile contribuie esențial la consolidarea opoziției prin stimularea diferitor forțe politice către confruntare deschisă a programelor, compromise și coalizări. Misiunea alegerilor rezidă în reflectarea adecvată a voinței cetățenilor, asigurarea reprezentării principalelor grupuri sociale în cadrul autorităților puterii de stat și formării unui guvern eficient, aceste obiective realizîndu-se prin competiția partidelor politice. Alegerile sunt un catalizator puternic de maturizare a sistemului de partide, contribuind la trecerea spre o stare mai avansată a sistemului politic, cînd lupta pentru puterea politică se desfășoară între cîteva partide mari (nu de masă), viabile, cu resurse și potențial suficient.

În Republica Moldova se impune concentrarea eforturilor pentru edificarea unui sistem politic deschis, de caracter democratic, în condițiile căruia societatea controlează puterea, o sursă importantă a acesteia din urmă fiind persoana care dispune de autonomie, drepturi și libertăți. Pluralismul politic ridicat la rang de normă constituțională completează și definește pluralismul instituțional întemeiat pe echilibrul puterilor și asocierea la standardele protejării drepturilor și libertăților individuale: democrația se exercită

în condițiile pluralismului politic, asigurându-se și garantându-se diversitatea opiniilor, bogăția alternativelor sociale și spirituale lărgind diapazonul alegerii politice și posibilitățile definirii căilor optime de dezvoltare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cojocaru Gheorghe E. Tratatul de Uniune Sovietică. Chișinău: Civitas, 2005.
2. Kissinger Henry. Diplomația. București: ALL, 1998.
3. Moraru Anton. Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria 1812-1993. Chișinău: 1995.
4. Moldova Socialistă, 29 noiembrie 1989.
5. Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldova, 1990, nr.8, p. 488-497.
6. Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldova, 1990, nr.8, p. 498-499.
7. Karpinski Ia. ABC-ul democrației. București, 1993, p.24.
8. Moldova Suverană, 24 august 1991.
9. Declarația de Independență a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.11-12,1991, p. 60-62.

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar

1.3. RAPORTUL DINTRE DEMOCRATIZARE ȘI MODERNIZARE ÎN CONDIȚIILE SOCIETĂȚII ÎN SCHIMBARE

Cadrul sociopolitic transformator al societății în schimbare, inclusiv din Republica Moldova, este însoțit de factori evolutivi complecși și multivalenți ca semnificație și rezonanță socială majoră pentru binele comun, dar și pentru binele în parte a fiecărui cetățean. La astfel de factori raportăm îndeosebi modernizarea sociopolitică și democratizarea (logic urmată prin corelații concrete de conținut cu elementul consolidării democratice), considerați pe drept factori decisivi în realizarea obiectivelor strategice ale societății în schimbare. Factorii în cauză, percepuți în întreaga lor arie valorică de manifestare și influență, depind de ordinea politică din societate, aceasta, la rândul său, fiind dependentă în bună parte, după cum remarcă Samuel P. Huntington, de „dezvoltarea instituțiilor politice și mobilizarea noilor forțe sociale în politică” [1, p. 9]. Atare fapt ne obligă să examinăm în mod special trăsăturile specifice ale raportului dintre democratizare și modernizarea sociopolitică, inclusiv a statului Republica Moldova.

Actualitatea de ansamblu a studiului de față e determinată de următoarele condiții:

a) necesitatea cunoașterii și evaluării adecvate a impactului transformărilor democratice asupra căilor și modalităților de modernizare sociopolitică a țării;

b) necesitatea evaluării inverse, de impact a aspectelor modernizării sociopolitice asupra procesului democratic al țării;

c) necesitatea evaluării raportului democratizare-modernizare în contextul proceselor integraționiste și, totodată, de impact al complexității și controverselor acestor procese asupra raportului respectiv din Republica Moldova.

Aceste și alte variabile științifice de actualizare a studiului curent pot avea cu adevărat semnificație socială practică dacă în politicile statului de democratizare și modernizare se ține cont de starea lor de interferență, interdependentă și complementaritate.

Scopul cercetării constă în determinarea și analiza raportului dintre democratizare și modernizarea sociopolitică în general dar și în particular din Republica Moldova, raport supus evaluării în corelație cu parcursul european al țării. Atare scop depinde în totalitate de următoarele obiective:

- elucidarea capacităților democratizării ca suport și condiție sine qua non de realizare a sarcinilor modernizării sociopolitice, inclusiv din Republica Moldova;
- analiza mecanismelor, ritmurilor și tipurilor modernizării sociopolitice a Republicii Moldova în contextul transformărilor democratice, a corelării acestor mecanisme, ritmuri și tipuri cu politicile guvernării în vederea eficientizării procesului democratic;
- examinarea conexiunilor dintre relația democratizare-modernizare și anevoioasele procese integraționiste ale Republicii Moldova.

Problematika democratizării și modernizării este una frecvent abordată în literatura de specialitate. Pe parcursul ultimului deceniu al sec. XX și aproximativ a două decenii ale sec. XXI au apărut numeroase publicații în plan internațional [2] și național [3] consacrate democratizării/consolidării democratice și modernizării societăților care au ales calea transformărilor spre democrație. Totuși, în câmpul cercetărilor autohtone, raportul dintre democratizare și modernizare rămâne deocamdată mai puțin valorificat, acestuia fiindu-i consacrat până acum doar unele articole științifice [4].

Semnificații bazice și suprastructurale ale democratizării în contextul modernizării

Pornind de la conceptualizarea diversă în literatura de specialitate a democratizării – ca proces de instalare a democrației [5, p.126]; discurs, cerere, set de schimbări instituționale, formă de dominație a elitelor, sistem politic dependent de controlul popular, exercițiu al politicii de putere și cerere de solidaritate globală [6, p.18], introducere și extindere a drepturilor cetățenești și crearea unui stat democratic [7, p.18-19] – democratizarea, indiferent de abordări și definiții, trebuie privită prin prisma contrastului dintre substanțial și formal, real și imaginar. Atare fapt inevitabil presupune redistribuirea puterii, fiindcă o modernizare reală, cu

semnificație substanțială, într-un stat posttotalitar, e posibilă doar pe calea unei democratizări cu semnificație la fel de reală, care iminent depinde de procesul redistribuirii puterii.

Dacă raportăm astfel de semnificație la transformările democratice din Republica Moldova, atunci realitățile democratizării de aici chiar din start reflectau un proces complex, contradictoriu de redistribuire a puterii, realizat pe o cale extrem de întortocheată la capitolul necesarului de condiții, premise și elemente democratice. Erau și sunt în esență transformări specifice unui circuit tranzitoriu, cu o manifestare inițială de tendință nedezvoltată, determinată în fond de interese la fel de nedezvoltate, interese în mare parte imaginare, în devenire. Continuitatea acestor transformări a depins de faptul cum democratizarea și-a supus procesul propriei deveniri și funcționări, cum și-a realizat obiectivele transformării și respectiv cum a îmbinat în mod adecvat aceste obiective cu diverse metode de materializare.

În acest context, democratizarea poate deveni suport real al modernizării societății și statului dacă, în primul rând, este pe deplin inclusă în structura sistemului transformățional social, supusă tendințelor și legităților acestuia, iar în al doilea rând, dacă ea asigură integritatea sistemului în cauză, stabilitatea și capacitatea lui de a se dezvolta pe propria sa bază. Dezvoltarea unui astfel de sistem spre integritate constă anume în a-și supune elementele sau în a-și crea organele sale care deocamdată îi lipsesc, proces determinat de obicei de depășirea treptată a formelor și proceselor tranziționale, instabile, și, concomitent, de profilare a unei noi calități a transformării, conforme tendințelor și legităților sale proprii.

Astfel, democratizarea este, în opinia noastră, un proces complex, extrem de contradictoriu de depășire a vechiului și de afirmare a noului, mai mult, de îmbinare ciudată în unele cazuri (în special în țările de tip Republica Moldova) a acestor variabile adverse. Gradul înalt de polivalență și controversă a acestui proces face a fi complicată însăși perceperea corectă a tendințelor sale de conținut și, respectiv, a influențelor sale asupra modernizării. Însă, indiferent de dificultățile percepției, albia democratizării include în condițiile Republicii Moldova elemente și tendințe variate, chiar

opuse, care în fond pot fi înțelese și interpretate la justa valoare prin prisma unor dihotomii: afirmării/negării, creării/distrugerii, continuității/discontinuității, ascensiunii/descensiunii, progresului/regresului, modernizării /conservării sociale.

Ținând cont de manifestările conforme sau diforme ale dihotomiilor în cauză, tendințele principale ale democratizării din Republica Moldova, problemele identificării acestor tendințe, elucidarea căilor optime de realizare a lor și de influență asupra modernizării pot fi înțelese și abordate prin prisma trinomului general-particular-unic. Adică, practica democratizării și modernizării țărilor postcomuniste are mult comun ca formă și conținut, dar totuși se deosebește de la țară la țară prin anumiți factori: caracterul și intensitatea transformărilor democratice, gradul de coeziune a elitelor în procesul reformării, capacitățile actorilor politici de a promova reformele prin mobilizarea potențialului uman, energiei sociale a maselor etc. În astfel de împrejurări, tendințele ce caracterizează cursul democratizării din Republica Moldova pot fi:

- determinarea raportului dintre general, particular și unic în formula transformării democratice, modificarea corelației dintre aceste variabile, cu manifestări preponderente spre general sau, dimpotrivă, spre particular și unic, ca tendință-cheie a transformării respective. În astfel de ipostaze corelative trăsăturile generale ale transformării sunt acelea ce devin tipice, adică se repetă de la țară la țară (prin existența a cinci componente constitutive: premise, moment de inițiere, scop, proces, rezultat al transformării), iar cele particulare se axează pe specificul de manifestare a generalului în 2-3 țări, pe când aspectul unic caracterizează transformarea cu componentele sale, ca fenomen original, propriu doar pentru o singură țară.

Practica socială a Republicii Moldova demonstrează că evoluția de la general spre particular și unic a parametrilor transformării democratice este una într-atât de complexă și contradictorie încât unele componente generale ale sale ce dominau în mod firesc începutul tranziției (ca și în celelalte țări din spațiul postcomunist), cum ar fi baza și inițierea transformării, scopul acesteia, desfășurarea procesului de transformare, rezultatul transformării, au deviat în mod evident de la cursul programat. Astfel, în albia sa bazică,

precum și de inițiere și organizare, teleologică și de realizare, fenomenul transformării, democratice este însoțit de un particularism eclectic cu nuanță atât evolutivă, cât și stagnantă, de criză și chiar involutivă, ceea ce distinge Republica Moldova de majoritatea țărilor ex-socialiste.

Ne referim, în primul rând, la insuficiența premiselor și condițiilor care preced tranziția spre democrație, în general, și diversele transformări din cadrul acesteia în particular. E vorba, îndeosebi, de deficitul identității naționale și unității naționale în stat; a unui nivel adecvat de dezvoltare economică; a răspândirii în masă a valorilor culturale, care ar contribui la recunoașterea principiilor democratice, la încrederea în instituțiile politice de bază etc. Insuficiența acestor premise obiective în condițiile Republicii Moldova a fost resimțită nu doar la începutul tranziției, ci și pe parcurs, se resimte și în prezent, fapt ce se răsfrânge negativ asupra altor componente ale tranziției democratice, care în fond nu au destulă substanță bazică de manifestare și interconexiune reciprocă.

În al doilea rând, inițierea transformărilor democratice, ca componentă generală a tranziției, caracteristică pentru toate țările spațiului postcomunist, la fel are specificul său în cazul Republicii Moldova. Dacă punctul de pornire spre democrație aici este comun cu cel al altor țări din acest spațiu – demontarea sistemului totalitar – atunci inițierea de mai departe a reformelor întrucâtva se deosebeste. Astfel, în țările Europei Centrale și de Est schimbările au fost inițiate ”de jos”, de către mase, și susținute în cele din urmă „de sus”, de către elite, ajungându-se la un mecanism pozițional al tranziției mai mult sau mai puțin acordat. În Noile State Independente (CSI) aceleași schimbări s-au inițiat „de sus”, ca urmare a perestroicii gorbacioviste, rămânând mai mult în sfera politică, fără un impact benefic asupra vieții economice și sociale și, respectiv, fără susținerea în masă a celor conduși.

În această ordine de idei, specificul Moldovei constă în faptul că transformările democratice propriu-zise, la începuturi, au fost inițiate de jos, întrucât nomenclatura comunistă de partid și de stat s-a arătat a fi ostilă față de restructurare, se împotriva inițiativelor de democratizare. Acest fapt a generat entuziasmul maselor, apa-

riția mișcărilor în susținerea restructurării, desfășurarea Marilor Adunări Naționale, care lansau inițiativele schimbării. Însă după destrămarea Uniunii Sovietice inițiativa transformării este reluată și dominată de către cei de sus, împovărați de deprinderile vechi, fără a corespunde nevoilor celor de jos. Astăzi, după mai bine de două decenii și jumătate de transformări putem constata că între inițiativele de sus și de jos nu a existat o conformare relativă care să faciliteze procesul democratizării.

În al treilea rând, componența teleologică a democratizării diferă în condițiile Republicii Moldova de cea din multe țări în tranziție prin semnificațiile sale opuse. Astfel, în anii de independență a țării, indiferent de coloratura guvernării și opoziției, am asistat la o alternativitate de scopuri, la promovarea simultană a unei multitudini de scopuri, fapt ce a generat multiple probleme, chiar irezolvabile, fie în planul echilibrelor structural-teleologice, fie în cel al căutării mijloacelor respective. De aici și apare fenomenul maximalizării scopurilor, adică deplasării unor scopuri dincolo de limitele rezonabile, când unii actori și agenți au tins să se bucure în activitatea lor de mai mult decât este posibil.

Diferitele scopuri și orientări au deusolat în mare măsură populația țării. E vorba de câteva orientări. Pe de o parte, sistemul conducerii de stat s-a orientat în permanență spre reîntregirea țării și restabilirea structurii ei politice și economice, spre promovarea de transformări democratice în întreg spațiul moldav, ceea ce presupune soluționarea conflictului transnistrean. Pe de altă parte, conducerea regimului secesionist de la Tiraspol, susținut de forțe din exterior, a militat și militează în continuare pentru păstrarea și consolidarea republicii moldovenești nistrene (r.m.n.) ca stat aparte, respingând astfel orice inițiative rezonabile de unificare a țării și de edificare a statului democratic Republica Moldova.

De asemenea, pe parcurs, am fost și suntem martorii unor ciocniri permanente între guvernare și opoziție vizavi de vectorii politicii externe și de direcțiile politicii interne de democratizare. Guvernarea realizată de Partidul Comuniștilor (2001-2009), iar după 2009 opoziția comunistă, în special din 2014 opoziția socialistă, se orientează strict spre Est, în particular spre Rusia. Și invers,

fosta opoziție democratică, care din 2009 se află la guvernare, cu toate abaterile sale interne și externe în realizarea actului guvernării, cu conflictele de coaliție, are drept punct prioritar de orientare vectorul european.

O stare problematică în evoluția democratică a Republicii Moldova ține de discordanța dintre scopuri și mijloace (primele, în majoritatea lor, sunt de natură democratică, iar mijloacele sunt prioritare autoritare), scopuri și procese, procese și rezultate. Tocmai astfel de discordanțe au fost caracteristice guvernărilor de până acum ale țării, stopând cu un anumit specific reformele democratice.

În al patrulea rând, cea mai controversată componentă a transformării democratice în cazul Republicii Moldova este procesul acesteia. În funcție de încărcătura neadekvată a diferitor scopuri și de caracterul preponderent autoritar al mijloacelor, procesul democratizării de aici deocamdată nu a îndreptățit așteptările. Aceasta se explică în mare parte prin deficitul de liberalizare. Adică democratizării societății moldovenești în tranziție nu i-a premerș o liberalizare prealabilă la nivel care să faciliteze instaurarea democrației.

E binecunoscut faptul că liberalizarea și democratizarea reprezintă două fenomene ale unuia și aceluiași proces, care se regăsește în aria valorică a modernizării. Ele se completează una pe altă și interacționează chiar și după ce democrația se instaurează. În acest sens, dacă reieșim din cei opt ani de guvernare comunistă (2001-2009), atunci constatăm existența în Republica Moldova a unei democrații neliberale, chiar antiliberale, în cadrul căreia liderii aleși de popor reprimau libertățile civile ale acestuia. Dar și după venirea la putere în anul 2009 a guvernării liberal-democratice democrația nu a acumulat o încărcătură liberală în sens propriu, cauza fiind neînțelegerile și lipsa de conlucrare democratică în rândurile alianțelor de guvernare (îndeosebi AIE-1, AIE-2). Membri coalițiilor din Republica Moldova nu au însușit încă lecția colaborării în coaliție, fapt dovedit încă o dată de relațiile necivilizate între ei în perioada alegerilor locale din 2011, 2015, dar și după alegerile parlamentare din 2014.

Totodată, se știe că în cadrul procesului nici un scop al reformării democratice nu reușește să se realizeze întocmai așa cum a

fost programat, fără unele abateri, argument confirmat și de meritul reformelor în Republica Moldova. De aceea, procesul în cauză necesită o atenție permanentă față de sine, o analiză și o expertiză științifică la nivel a căilor și metodelor de implementare a noului și, respectiv, o corecție în caz de necesitate a cursului reformării. Spre aceasta a fost orientat efortul guvernării democratice din 2016 până în prezent, accentul fiind pus îndeosebi pe factorul optimizării puterii în cadrul structurilor APC, APL.

În al cincilea rând, în calitate de element general al transformării democratice, care are caracter sintetic, este rezultatul ei. În cazul Republicii Moldova acesta întruchipează scopuri nerealizate pe deplin, mijloace care în mare măsură contravin scopului nobil, incertitudini ale procesului de reformare. Din acest considerent, rezultatul transformărilor este la fel de incert, ceea ce corespunde în mare măsură constatărilor savantului american A. Przeworski, care menționa că trecerea spre democrație și, respectiv, însăși democrația ca rezultat final este o „împărăție a incertitudinii” [8, p. 47-63]. Astfel, în țările de tipul Moldovei, unde situația a rămas mult timp fără progrese, incertitudinea este caracteristica principală a transformărilor democratice, fapt ce se răsfrânge negativ asupra modernizării țării.

Drept tendință a democratizării proprie Republicii Moldova și altor țări din spațiul ex-sovietic (excepție Țările Baltice) servește caracterul ei relativ îndelungat, anevoios și neunivoc, fapt ce se înscrie în concepțiile tranzitologice actuale despre etapizarea tranziției. Atare caracter nu exclude și mișcări înapoi. Din acest considerent în concepțiile nominalizate tranziția și respectiv, democratizarea sunt examinate în calitate de proces etapizat cu logica sa și cu particularitățile sale de manifestare. În asemenea situație, A. Przeworski examinează procesul democratizării drept unul cu două trepte - „ieșirea din regimul autoritar (totalitar- V.S.) și crearea regimului democratic” [9, p.67]. În opinia cercetătorului, prima treaptă nu conduce obligatoriu la cea de a doua, fiindcă constituirea democrației este doar unul din rezultatele posibile ale căderii regimului vechi.

Aprofundarea de către alți cercetători a ideii despre două trepte ale transformărilor democratice și adaptarea ei la specificul Europei de Est se regăsește în concepția despre două procese diferite ale tranziției postcomuniste. Primul - despre distrugerea structurilor autoritare (totalitare- V.S.), existente până acum; al doilea - despre crearea unor structuri politice noi care să ocupe locul celor de altădată [10, p.113-138] .

De rând cu aceste concepții cercetătorii tranzitologi din Occident au pus un accent deosebit pe două noțiuni - cheie ale transformărilor democratice: transition și consolidation, sensul cărora poate servi drept bază teoretico-analitică pentru întreaga gamă de procese tranziționale ale lumii postcomuniste. În acest context, deja aproape trei decenii rămân a fi actuale viziunile lui G. O'Donnell și Ph. Schmitter despre tranziția spre democrație (transition) și consolidarea democrației (consolidation). O'Donnell, de exemplu, socoate că procesul general al democratizării se înscrie în două tranziții succesive [11, p.18]. Prima (transition) conduce spre constituirea guvernului democratic, adică spre formarea bazelor instituționale ale sistemului democratic, care să asigure alternanța puterii prin intermediul procedurilor democratice. A doua tranziție (consolidation) se identifică cu consolidarea democrației sau cu funcționarea eficientă a regimului democratic, când are loc familiarizarea majorității populației cu valorile democratice, socializarea ei. Ambele tranziții alcătuiesc, în opinia noastră, un suport continuu și firesc pentru modernizarea socio-politică a țării.

Desigur, raportarea acestor raționamente tranzitologice la transformările democratice din Republica Moldova, la fel și la cele din alte țări postcomuniste, este binevenită. În literatura politologică din spațiul ex-sovietic sunt pripite unele concluzii privind „rezultatele” democratizării din spațiul respectiv. În primul rând, orice concluzii ale noastre despre „rezultatele” democratizării nu pot fi juste dacă nu le vom conforma la etapa concretă a democratizării. În al doilea rând, e necesar a se ține cont de faptul că în Republica Moldova, de rând cu alte țări postcomuniste fără progrese în albia transformării, pe prim-plan se impun deocamdată sarci-

nile definitivării primei etape a democratizării – adică cele legate nu doar de constituirea, ci și de stabilizarea bazelor instituționale ale sistemului politic. De exemplu, aici e departe de a fi definitivat procesul constituirii sistemului politico – partinic, un sistem de bază din cadrul primei etape.

Cât privește sarcinile etapei de consolidare a democrației, ele au o pondere neînsemnată în cazul Republicii Moldova, fiindcă însăși formarea în societate a unui consens vizavi de normele și regulile funcționării sistemului democratic se confruntă cu dificultăți serioase. Dacă și apare element de consens, acela are mai mult un caracter impus sau conjunctural, nu se actualizează de către cei ce conduc (de exemplu, consensul din 2005 între guvernarea comunistă și opoziția democrată), fiind folosit în interese înguste. Sau consensul din cadrul guvernărilor de coaliție, în cele mai dese cazuri nu este stabil, nu se actualizează din cauza tendințelor de dictat a unor forțe în raport cu altele.

Mai mult ca atât, după alegerile parlamentare din aprilie și iunie 2009 și după evenimentele din 7 aprilie a aceluiași an, când absoluta majoritate a tineretului a respins hotărât valorile guvernării comuniste, consensul între putere și opoziție nu a mai avut șanse să fie atins. Acest fapt s-a soldat cu boicotul alegerii șefului statului în timpul guvernării AIE-1 și AIE-2, cu alegerile parlamentare anticipate în 2009 și în 2010. Astăzi e problematic a fi atins și consensul între guvernare și forțele de dreapta extraparlamentare pentru crearea unei platforme comune la viitoarele alegeri parlamentare.

Totodată, la cele menționate, e necesar a sublinia că, constituirea și consolidarea democrației, ca două etape ale democratizării, pot fi realizate cu succes doar dacă premerge etapa liberalizării, ceea ce deja s-a abordat mai sus. Astfel, liberalizarea poate fi considerată o etapă, dar și un proces la fel de continuu ca și democratizarea în dubla sa ipostază. Ambele procese corelează între ele, dar și se manifestă simultan. În consecință putem menționa că, caracterul relației dintre aceste două procese determină în mod esențial specificul transformărilor democratice și modernizării sociopolitice în Republica Moldova.

- La tendințele transformărilor democratice raportăm, de asemenea, asimetria scopurilor politic, economic și teritorial. Ne referim la trinomul „sistem politic pluralist – economie de piață – statalitate nouă”, care în literatura de specialitate este abordat de mai mulți tranzitologi. În particular, V. Bunce menționează că postcomunismul e ceva mai mult decât tranziția spre democrație; el este o revoluție care se extinde spre politică, economie și viața socială [12, p.92]. Iar în opinia politologului american Ph. Roeder, postcomunismul se distinge prin trei revoluții: politică, care distruge regimul autoritar; economică, care conduce spre schimbarea sistemului economic administrativ cu economia de piață; națională, care pune începutul noului stat național [13, p.743]. Astfel de revoluții, consideră savantul, au zguduit țările Europei de Vest în secolele XVIII, XIX până la începutul secolului XX, pentru ca spre sfârșitul acestuia să se răspândească aproape simultan asupra a nouă state comuniste. În locul lor au apărut 28 de state cu un sistem sociopolitic nou care necesita concomitent realizarea de obiective ale modernizării.

Raportându-le la Republica Moldova, revoluțiile nominalizate au un caracter profund trivalent. E vorba de o tranziție concomitentă de la totalitarism la democrație, de la economia de comandă la piața liberă; de la o republică cu statalitate limitată în cadrul unui imperiu la statul național. Această tranziție triplă era însoțită de o povară grea a moștenirii totalitare, precum și de un șir de probleme generate de renașterea națională; de manifestarea secesionismului transnistrean și de încălcarea integrității teritoriale a Republicii Moldova; de înghețarea conflictului transnistrean și târăgânarea procesului de reintegrare a țării; de nivelul scăzut al economiei naționale; de deficitul tradițiilor democratice și experienței reformatoare de tip nou etc.

Aceste și alte împrejurări împiedicau substanțial realizarea reformelor democratice. Totodată, desfășurarea procesului democratic depindea în mod direct de posibilitatea soluționării unor scopuri cu totul diferite după natura lor.

Conștientizarea fenomenului reformării simultane de natură politică și economică ocupă un loc aparte în raportul dintre de-

mocratizare și modernizare. Abordat prin prisma politicului și economicului, fenomenul respectiv a căpătat în literatura de specialitate semnificația unei tranziții duale, fapt confirmat de cercetătorii americani J. Linz, R. Duch, P.L. Berger, J. Weintraub ș.a. De exemplu, J. Linz considera încă la începutul anilor '90 ai sec.XX că toate tranzițiile în fostele țări comuniste se deosebesc în mod fundamental de acelea care s-au desfășurat în Vest prin existența economiei socialiste centralizate, ineficiente. Acestor țări le revine să realizeze reforme economice și tranziții spre o anumită formă a economiei de piață concomitent cu realizarea reformelor politice. Transformările sistemului economic se confruntă cu deficite mult mai mari decât transformările politice, în mare parte din motivul inexistenței deocamdată a modelelor de trecere de la o economie de comandă la economia de piață și la o anumită formă a capitalismului [14, p.156]. Deci, istoria ne demonstrează că marturizarea treptată a capitalismului prin economia de piață întotdeauna a premers apariției instituțiilor democratice, fiind o condiție și totodată un catalizator de constituire a formelor democratice de guvernare.

Astăzi însă modelul interconexiunii între transformările economice și politice se impune drept experiment unic, fără precedent în istoria economică și politică, experiment care întruchipează în sine întreaga gamă de contradicții interne ale „tranziției duale”. În acest sens, relația dintre transformările democratice și cele ale pieței are un caracter asimetric, adică „capitalismul este o condiție necesară, deși insuficientă, a democrației, pe când democrația nu e unica premisă a capitalismului [15, p.5]. După cum ne demonstrează practica socială a unor țări, capitalismul actual nu asigură terenul direct în favoarea democrației. El se acomodează la forme autoritare de conducere și chiar poate să prospere în unele sisteme nedemocratice.

Astfel, în lumea postcomunistă, între scopurile edificării democrației și a economiei de piață apar divergențe, tensiuni, care fac a fi destul de anevoioasă transformarea radicală, simultană, a două sisteme: economic și politic. Mai mult, unii cercetători consideră drept imposibilă simultaneitatea a două tranziții [16, p.267-274], motivând-o, pe de o parte, prin deficitul de capacități de consens ale sistemului democratic în noile democrații de a lua și a implementa

la timp, în mod hotărât, decizii necesare reformării economice, iar pe de altă parte, prin consecințele negative ale transformării economice asupra democratizării politice, consecințe întruchipate, în înrăutățirea condițiilor de viață ale maselor, în creșterea instabilității sociale și materiale a diferitor segmente ale populației.

Atare situație confuză a relației dintre transformarea politică și economică are în condițiile Republicii Moldova o pondere reală, fapt ce frânează procesul democratizării, dar și modernizării, oferindu-i acestuia și scopului democratic diformități și devalorizări de sens. În cei 27 de ani de tranziție țara a avut parte și de privatizări ilicite, rămase, în mare parte, nesanționate de către putere; și de privatizări oficiale, dar ineficiente după rezultatul lor, chiar antipopulare; și de retragerea prematură a statului din unele ramuri ale economiei (din motivul privatizării), în care controlul statal trebuia păstrat și optimizat; și de intențiile autoritare ale puterii, soldate cu monopolizarea vieții economice (indeosebi în cei opt ani de guvernare comunistă, dar și după 2009 încoace); și de lipsa consensului între putere și opoziție vizavi de realizarea la timp a reformelor economice; și de greșelile comise în timpul guvernărilor de coaliție (ADR, AIE-1, AIE-2) privind modernizarea consecventă a economiei; și de procedurile îndelungate ale târgului politic între forțele liberal-democratice privind coordonarea eforturilor și identificarea compromiselor în crearea și funcționarea alianțelor etc.

Pe parcurs, când relațiile din cadrul alianțelor de guvernare (în-deosebi AIE-2) au devenit aproape la fel de tensionate ca și acelea dintre puterea democratică și opoziția comunistă, apoi și socialistă, când unii membri ai alianțelor doreau să capete dividende în defavoarea altor membri, să se considere pe sine unicii care respectă principiile și valorile democratice, a devenit problematic de asigurat compatibilitatea reformelor din sfera politică și economică. Marele paradox al alianțelor actuale, ca și cel al Alianței din anii 1998-2000 (ADR), este lipsa de unitate și de colaborare reciprocă în reformarea societății și statului.

Desigur, ideea despre incompatibilitatea transformării concomitente a economiei și politicii, lansată încă în anii 90 în tranzitologie, nu înseamnă că țările de tipul Republicii Moldova sunt sortite

să se afle în permanență în „impasul incompatibilității”. Depășirea acestuia e posibilă pe calea „avântului democratic”, ca prim pas spre economia de piață și modernizare și nu prin acțiuni nepopulare ale unei puteri autoritare, care dorește să asigure transformări economice radicale.

Un alt aspect important în această ordine de idei este de a ține cont de specificul regional în realizarea reformelor. De bună seamă, nu pot fi metode unice de depășire a incompatibilității a două tranziții pentru toate țările în schimbare. Pentru majoritatea țărilor postcomuniste, inclusiv Republica Moldova, mai bine se potrivește modelul unor reforme economice impulsionate de un nivel adecvat de democratizare. Adică, reforma politică trebuie să fie primară, să fie baza reformei economice și a modernizării în ansamblu. Necesitatea acestui deziderat este confirmată și de situația actuală din Republica Moldova, unde deficitul unui consens democratic, organizat și instituționalizat de către forțele de dreapta în perioada alegerilor parlamentare curente (februarie 2019) se va răsfrânge negativ asupra vieții sociale în general și a celei economice în particular.

Desfășurarea și realizarea transformărilor democratice, ca condiție a modernizării, sunt determinate în ultima instanță de rolul factorului subiectiv, ca tendință decisivă a oricăror evoluții sociale. A aprecia la justa valoare esența acestei tendințe, caracterul ei determinant este o problemă teoretică dificilă a politologiei și tranzitologiei contemporane.

Actualmente, odată cu creșterea complexității procesului democratic, cu apariția, constituirea și consolidarea a noi democrații în spațiul central și est-european, rolul factorului subiectiv în dezvoltarea socială se impune sub aspect nou, care, desigur, trebuie perceput și interpretat în conformitate cu noile realități. Ce reprezintă astăzi acest factor? Care sunt capacitățile lui de democratizare a vieții politice ca necesitate a modernizării în condițiile Republicii Moldova? Vom răspunde la aceste întrebări ținând cont de exigențele științei politice actuale.

Unu, dacă pe parcursul a trei decenii (începutul anilor 60-sfârșitul anilor 80 ai secolului trecut) rolul factorului subiectiv în dez-

voltarea socială era interpretat preponderent prin prisma „concepției culturologice”, lansată de către G.A. Almond și S. Verba [17] încă la începutul anilor 60 (axată pe interconexiunea sistemului democratic, conștiinței de masă și culturii politice), atunci, în ultimul deceniu al secolului XX până în prezent pe prim-plan se impune teoria „alegerii posibile”, care vine să argumenteze ideea despre rolul primar al elitei față de mase în transformarea sociopolitică. Reprezentanții acestei teorii – Ph. Schmitter, G. O Donnell, A. Przeworski și alții - consideră că apariția noilor democrații a fost generată de încheierea pactelor între reprezentanții diferitor grupuri elitare și nu de inițiativele maselor.

Doi, ajustarea teoriei sus-menționate la procesul transformățional din Republica Moldova ne demonstrează că rolul elitelor de aici, în comparație cu cel din țările Europei Centrale și de Est, este mai degrabă problematic. Anume elita politică moldovenească, ca de altfel și din alte țări ale CSI, a fost aceea care prin deseale sale confruntări pentru putere, prin lipsa de unitate și de colaborare vizavi de realizarea transformărilor democratice, a făcut ca țara să se împotmolească într-o tranziție paralizantă, să dispună de perspective modeste de a ieși din criză și sărăcie [18, p.13-14]. Orientarea doar spre conflict, intoleranța față de alte scopuri și idei și alte trăsături negative, caracteristice reprezentanților elitei, indiferent de coloratura politică, nu a permis de a aplica în condițiile Moldovei o strategie eficientă a tranziției de pact. Alianțele de până acum au avut mai mult un caracter artificial, cu tendințe, ale unor membri de a căpăta avantaje doar pentru sine. Atare situație și frânează procesul democratizării ca condiție a modernizării.

Trei, relația dintre diferite grupuri ale elitei politice din Republica Moldova reflectă un fragmentarism evident al culturii politice, particularitățile mentalității și comportamentului caracteristice unei societăți dezbinată – societății postcomuniste. Transformările gen moldovenesc sunt determinate în mare măsură de coliziunile mentalității și comportamentului, de frecvențele discordanțe între cuvânt și faptă, declarații democratice și comportament nedemocratic. Atașamentul elitelor la valorile demoractice și la principiile economiei de piață pe departe nu garantează promovarea în reali-

tate a acestor valori și principii. În acest sens, cultura politică a elitelor are mult comun cu cultura politică a maselor, întruchipând în sine toată complexitatea, dar și absurditatea culturii politice dominante în societate, stereotipurile, erorile și orientările ei. Drept rezultat suntem martorii unui deficit de sinteză între fenomenul transformării democratice și fenomenul culturii politice, mentalității politice și comportamentului politic. Mai mult, corelațiile ciudate între aceste fenomene au dat naștere unui șir de paradoxuri: al „jefuitorilor”, „hrăpăreților”, „mutanților”, „staiierilor rătăcitori”, „comportamentului politic nedeterminat”, „răzbunării și răspunsului cu aceeași monedă”, „așilor din mânecă”, „trădătorilor politici” etc. [19, p. 56-57; p. 193-204], care în fond frânează procesele modernizării.

Generalizând aceste paradoxuri și adaptându-le la procesul transformării democratice din Republica Moldova și din alte țări ale spațiului CSI, constatăm un fenomen original – apariția „democrațiilor fără democrați”. Atare fenomen caracterizează nu doar elitele politice, ci și păturile largi ale cetățenilor, fapt demonstrat în mod evident de cei opt ani de guvernare comunistă, dar și de situația după, când Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, deși este în opoziție, se bucura până nu demult de susținerea a 40% din populația țării, iar astăzi Partidul Socialiștilor, care la fel se află în opoziție, e susținut de un număr și mai mare a populației, mai bine de 40%. Totodată, sintagma „democrație fără democrați” poate fi atribuită într-o oarecare măsură și guvernării liberal-democratice, fiindcă relațiile interne din cadrul acesteia, precum și unele rezultate ale activității sale nu corespund valorilor și principiilor democratice.

În sfârșit, tendința-cheie în desfășurarea transformărilor democratice, considerată drept sintetică, este nivelul relativ scăzut de dezvoltare a societății civile, de antrenare a ei în procesul democratizării. Desigur, impulsul democratizării venit din partea acestei societăți în lumea postcomunistă este diferit. Dacă în Europa Centrală și de Est revoluțiile din 1989 și transformările de mai departe au fost în mare măsură un triumf al proiectului societății civile, atunci în fosta Uniune Sovietică și ulterior în statele ex-sovietice rolul „poporului” și organismelor sale civile a fost mai curând ambiguu [20, p.205] .

Slăbiciunea societății civile în Republica Moldova reprezintă o limitare semnificativă pentru democrație, fapt ce își are rădăcinile încă din sistemul totalitar-comunist, care reprima orice inițiativă civilă, dar și din perioada de trecere spre democrație, când lipseau tradiții civile, experiență civică de transformare. Cu atât mai mult, că astăzi există și poziții simpliste în interpretarea rolului acestei societăți. Uneori, chiar se pune semnul egalității între societatea civilă în devenire și fenomenul democrației. În acest sens este important a ține cont de poziția lui L. Diamond, care consideră necesar de reexaminat interpretările unilaterale de altădată a rolului societății civile în procesele democratizării și de conștientizat nu doar aportul ei în constituirea democrației, ci și contradicțiile și tensiunile pe care ea le creează, fapt demonstrat de realitățile sociopolitice curente ale Republicii Moldova.

Fenomenul modernizării sociopolitice – condiție iminentă de susținere a procesului democratic

E bine cunoscut argumentul că relevanța procesului democratic depinde în mare parte de extinderea consecințelor acestuia asupra câmpului de realizare a obiectivelor modernizării. Anume prin maturizarea condițiilor și capacităților de valorificare a democratizării, a relației democratizare-democrație are loc redescoperirea politicului ca factor al democratizării și modernizării. Redescoperirea politicului mai întâi ca factor al democratizării contribuie la actualizarea procesului de modernizare [21, p.70]. Iar acesta evoluează, la rândul său, nu într-o manieră izolată, ci de extindere a energiei sale valorice asupra procesului democratic în general și al democratizării în particular.

Noțiunea „modernizare” în raport cu noțiunea „democratizare” are un câmp vast de aplicare, fiind atribuită nu doar sferei politice, ci și sferelor nonpolitice – economică, socială, culturală. Cât privește modernizarea politică, ea este definită în literatura de specialitate fie ca proces de diferențiere structurală (D. Apter), sau funcțională (C. Black) în societate, fie ca direcție a transformărilor politice, în baza cărora se află conflictul între culturile politice naționale și valorile general-civilizaționale [22, p.80], fie ca proces de apariție și consolidare a unei clase diriguitoare care își atribuie

funcția de a opera cu ajutorul instrumentelor politice în scopul modificării structurilor sau culturilor tradiționale, ce urmărește obiectivul centralizării puterii, precum și cel al participării/mobilizării populare [23, p.109]. Aceste definiții vizează aspectele principale ale fenomenului modernizării politice, doar că ele nu acoperă capacitățile acestui fenomen ca totalitate, inclusiv în raport cu democratizarea.

Sintetizând concepțiile existente în literatura de specialitate, dar și reieșind din practica complexă sociopolitică de interconexiune a modernizării și democratizării, modernizarea politică reprezintă un proces complex de transformare democratică a calităților sistemice a vieții politice, a funcțiilor instituțiilor sistemului politic în condițiile tranziției democratice de la societatea tradițională la cea modernă. În baza abordărilor aduse modernizării politice aceasta se caracterizează prin următoarele trăsături [24, p.140-142]:

- desfășurarea modernizării de obicei de la forme politice simple (proprii preponderent tradiționalității) la forme complexe (caracteristice modernității) de organizare a vieții politice. Atare proces presupune diferențierea structurală și funcțională a instituțiilor politice, printr-un nivel relativ înalt de specializare a funcțiilor și rolurilor lor politice. Trăsătura respectivă a modernizării vizează direct procesul democratic, deoarece calea diferențierii structurale și funcționale a instituțiilor politice prin specializarea de funcții și roluri este una indispensabilă câmpului evolutiv al democratizării;
- creșterea capacităților sistemului politic de a face față inovațiilor, procesului de mobilizare și supraviețuire. Acest deziderat este condiționat de necesitățile structurilor politice diferențiate și societății în ansamblu de a se adapta în mod adecvat la noile condiții de funcționare a lor. În acest context procesul de mobilizare în cadrul sistemului politic se impune drept factor relevant de interacțiune între modernizare și democratizare;
- participarea crescândă în procesul politic a grupurilor sociale și a indivizilor în parte și, respectiv, dezvoltarea instituțiilor politice (partidelor politice, grupurilor de interese) în vederea organizării acestei participări. Este important de a oferi cetățenilor posibilități de participare liberă la viața politică. În acest caz factorul

participării politice este unul crucial atât pentru modernizare, cât și pentru democratizare;

- slăbirea elitelor tradiționale, a legitimității lor și înlocuirea cu elite moderne, adecvat pregătite pentru promovarea unei politici consecvente de transformare a structurilor politice tradiționale în direcția diferențierii, de diversificare a funcțiilor și rolurilor politice, de lărgire a participării populare. Prin slăbirea elitelor tradiționale și înlocuirea lor cu elitele moderne factorul modernizării contribuie substanțial la creșterea nivelului profesional și civic al purtătorilor și promotorilor procesului democratic;

- crearea și creșterea unei birocrații politice raționale, care să monitorizeze și să realizeze în modul cel mai bine posibil obiectivele noilor transformări democratice;

- caracterul ambivalent al modernizării politice, în sens că aceasta poate fi o transformare atât continuă, cât și discontinuă, atât echilibrată, cât și dezechilibrată, atât pașnică, cât și violentă. Este important să vedem modernizarea drept proces nelinear, care se realizează în mod divergent prin salturi și reculuri, agregări și dezagregări organizaționale și culturale ale civilizației. Ambivalența modernizării politice se extinde și asupra procesului democratic, producând acestui proces caracter nelinear, iregular;

- pornind de la caracterul mixt al fenomenelor și proceselor politice, modernizarea la fel are caracter mixt, îmbină în sine elemente ale modernității și tradiționalității, cu o dominanță a unora din ele, care și atestă gradul avansării lui. Astfel de caracter mixt al modernizării se regăsește și în cadrul democratizării, unde elementul tradiționalității se ciocnește cu cel al modernității atât la nivel de mentalitate, cât și de comportament.

Trăsăturile sus-menționate ale modernizării politice, corelate cu cele ale democratizării, se află într-o strânsă și permanentă conexiune și interdependență, reflectând manifestările ei complexe atât de natură generală, cât și particulară. În baza acestor trăsături este posibilă examinarea tipurilor de modernizare politice, problema pe cât de importantă și necesară pe atât de contradictorie.

Din punct de vedere istoric, în literatura politologică actuală se evidențiază două tipuri de modernizare politice: a) modernizare

„primară” sau „originală”, ce se manifestă în epoca primei revoluții industriale, distrugerii privilegiilor tradiționale, proclamării drepturilor civile, tip propriu țărilor Europei de Apus, SUA, Canadei, care a evoluat pe baza sa proprie, traversând calea creării treptate, relativ de lungă durată, a unor structuri raționale noi, calea creșterii complexității organizării sociale din contul diferențierii structurale și funcționale, iar mai apoi a apariției de noi forme de integrare; b) modernizare „secundară” sau „reflectantă”, care se distinge prin stabilirea de contacte socioculturale ale țărilor „înapoiate” cu țările-nucleu ale modernizării, tip caracteristic Braziliei, Turciei, astăzi Rusiei, Republicii Moldova și altor țări ex-comuniste.

Tipul „secundar” al modernizării, în statele în tranziție spre democrație, se realizează în mod diferit. Conform opiniei cercetătorului rus M. Iliin, în unele din aceste state modernizarea politică se desfășoară în bază mixtă, cu elemente proprii, dar și împrumutate, pe când în altele, unde lipsește o bază proprie (țările gen Republica Moldova care s-au împotmolit în tranziție – V.S.) în baza imitării și simulării [25] fie a unor procese depline ce țin de conținutul modernizării, fie a formei sau rezultatului acesteia din cadrul unor țări avansate, pentru care modernizarea deja s-a consumat. De aceea, tipul în cauză se mai numește „modernizare în urmărire”, modernizare „întârziată”, fapt ce vizează și caracterul democratizării.

Problema problemelor pentru societatea în tranziție este că ea poate să se împotmolească în etapa „modernizării parțiale”, când tradiționalitatea și modernitatea (raționalitatea), ca modalități de ciocnire și coexistență a valorilor și normelor politice vechi și noi, de orientare comportamentală a individului și societății, se instituționalizează în cadrul unuia și aceluiași sistem de relații sociale. Desigur, această confruntare între nou și vechi, între inovație și tradiție și, respectiv, instituționalizare a lor într-un tot întreg nu poate să se desfășoare în afara unor schimbări radicale, fapt ce se materializează în procesul de formare a unor noi deprinderi economice, sociale, administrative, unor noi structuri organizaționale, create din necesitățile procesului democratic. Succesul acestor schimbări depinde atât de eficiența instituțiilor noi, cât și de capacitățile instituțiilor tradiționale de a susține și promova transfor-

mărire noi. Adică tradiția și inovația trebuie privite ca un întreg în circuitul modernizării, iar de aici și în circuitul democratizării.

Fenomenul modernizării politice vizează Republica Moldova atât ca semnificație istorică, cât și actuală, cu specificul ei în dimensiuni ale contextului postcomunist în ansamblu și postsovietic în parte. Pornind de la factorul similarității fenomenului în cauză în condițiile diferitor țări ale spațiului postcomunist, menționăm că țara noastră, ca și celelalte, a mers spre modernizare mai mult sau mai puțin simultan, prin schimbare și democratizare de la același punct de reper – colapsul brusc al comunismului, dar ca rezultat al unei crize îndelungate și multidimensionale. De bună seamă, căderea comunismului a fost provocată de problemele grave ale planificării economice centralizate, de epuizarea politică manifestă și declinul statului, iar în cazul Uniunii Sovietice și de incapacitatea guvernului de a conduce cu țara în condițiile supraextinderii imperiale. Pe măsură ce puterea reală se transfera către republici, iar energia și autoritatea centrului, partidului-stat (PCUS) se epuiza, avea loc marea schimbare – una după alta, în anii 1990 – 1991, republicile adoptau declarații de suveranitate și de independență, care au și finalizat dezmembrarea Uniunii Sovietice.

În aceste împrejurări, Republica Sovietică Socialistă Moldova, ca și alte componente ale imperiului, și-a demonstrat poziția proprie față de dezintegrarea controlului din partea centrului, declarându-și la 23 iunie 1990 suveranitatea, iar la 27 august 1991 independența statală. Acest act istoric și constituie pentru țara noastră începutul schimbării politice spre un regim politic democratic, iar de aici și trecerea spre modernizare. Impunându-se drept proces iminent, modernizarea politică a Republicii Moldova se caracterizează printr-o serie de particularități.

Unu, realitățile Republicii Moldova nu se înscriu în cadrul conceptului de modernizare propriu-zisă, ci a conceptului de modernizare „secundară” orientată astăzi și spre elementul postmodernizării, necesar pentru ca țara să adere în perspectivă la Uniunea Europeană. Acest concept este unul ambivalent, care întrunește element nou modern și element vechi tradițional, legate de două tendințe - a modernizării și anti-modernizării.

Prima tendință caracterizează modernizarea drept una de tip endogen-exogen (cu o bază dublă de existență – proprie și imitată, adică împrumutată), ce se manifestă preponderent prin împrumut valoric de experiență a transformării democratice. Acest fapt ne face să urmărim deja mai bine de două decenii și jumătate o imitare contradictorie de către elita conducătoare a procesului de diferențiere a rolurilor politice, de formare și funcționare a unor structuri specializate, de simulare a capacității sistemului politic de a se adapta la ceea ce este nou, de lărgire a potențialului participării politice. Adică, modernizarea evoluează mână-n-mână cu democratizarea.

A doua tendință - a anti-modernizării - se regăsește în neacceptarea de către un segment considerabil din societate a proceselor inovatoare, opunerea pasivă față de ele; orientarea spre trecut; mentalitatea autoritară a unei părți a elitei politice; criza identității în sens larg. Tendință care a devenit și sursă a anti-democratizării.

Doi, în cazul Republicii Moldova și a altor state ex-sovietice modernizarea „secundară” se desfășoară concomitent cu realizarea obiectivelor generale ale democratizării, întrucât tranziția actuală din aceste state evoluează sub semnul democratizării. Privite prin prisma concomitenței, aceste procese se completează și se înscriu plenar în cel de-al „treilea val” al democratizării, cu toate ascensiunile și stagnările lui. Or, procesul modernizării penetrează toate sferele vieții sociale, în sens că el are o arie de manifestare mult mai largă decât cel al democratizării, depășind astfel obiectivele propriu-zise ale acestuia, influențându-l într-o manieră multivalentă, conformă capacităților ce rezultă din diversele domenii ale vieții sociale.

Totuși, de gradul valorificării procesului democratic depinde până la urmă, într-un mod decisiv, realizarea cursului modernizării politice și non-politice. Practica Republicii Moldova demonstrează că erorile și abaterile serioase în procesul democratizării (dezacordul dintre declarațiile de natură democratică și faptele de natură autoritară, hibridizarea regimului politic în baza îmbinării paradoxale a normelor și valorilor democratice cu cele autoritare, păstrarea doar formală a multor atribute ale democrației, eficiența minimă a unor proceduri democratice etc.) au afectat substanțial

procesul modernizării politice și non-politice, aducându-i acestuia multiple obstacole din partea celor de sus, și a celor de jos.

Desigur, atare impact al democrației postcomuniste asupra modernizării politice și a influenței inverse de aceeași natură a modernizării asupra democratizării gen moldovenesc are cauze mult mai profunde decât anumite erori și abateri comise pe parcurs. E vorba de lipsa de tradiții democratice și tradiții adecvate ale modernității, de deficitul la etapa inițială a tranziției a unui suport economic și social adecvat pentru noile instituții democratice, de reproducerea și menținerea în cadrul acestora a unor elemente vechi, autoritare ale mentalității și comportamentului. În acest context, relația modernizare-democratizare, iar în prezent modernizare-consolidare democratică, este umbrită în special de insuficiența economiei de piață și de controversele societății civile, de deficitul unei structuri dezvoltate și diferențiate de interese economice și sociopolitice benefice pentru societate. Astfel, democrația postcomunistă din Republica Moldova, neîn rădăcinată într-o structură modernă de interese economice și sociale, a reținut considerabil cursul modernizării politice, s-a văzut impusă să promoveze măsuri nepopulare, fapt ce a generat neîncrederea unui mare segment al populației față de ideea democrației și inovației.

Trei, în condițiile tranziției, rolul decisiv în inițierea modernizării sociale în general și modernizării politice în particular, dar și a democratizării, i-a revenit statului. Acesta s-a impus în câteva ipostaze: să-și democratizeze structurile sale proprii și să le modernizeze în direcția diferențierii rolurilor politice, specializării instituțiilor; să acumuleze capacități pentru a face față inovațiilor și a se adapta la un nou mediu social; să creeze condiții favorabile modernizării structurilor societății în direcția asigurării reformelor economice, sociale, culturale; să înlăture restricțiile privind participarea politică a cetățenilor, facilitarea posibilităților de raționalizare a mentalității și poziției lor politice. Or, practica democratizării și modernizării sociopolitice de până acum din Republica Moldova atestă o eficacitate scăzută a guvernărilor, inclusiv de coaliție, în această privință, mai mult o lipsă de raționalism în activitatea instituțiilor atât față de diferențierea rolurilor

(de exemplu, ne declarăm în anul 2000 republică parlamentară, dar guvernăm pe parcurs de opt ani de aflare a comuniștilor la putere după normele și regulile republicii prezidențiale), cât și față de optimizarea relației inovație-tradiție (de exemplu, aceeași lipsă de continuitate în realizarea reformei administrativ-teritoriale). Deficitul de raționalism și lipsa de responsabilitate și consecvență din partea statului îl urmărim și vizavi de modernizarea relațiilor cu societatea (statul actual nu tratează deocamdată societatea civilă ca pe un partener), de construirea unor relații de consens cu actorii sociali, de realizarea reformelor sociale în sens larg. Până la moment statul Republica Moldova nu dispune de o birocrăție eficientă pentru a pune cu adevărat în aplicare și a definitiva reformele democratice. Plus la cele menționate, acest stat nu are capacități să-și mențină o suveranitate intactă, necontestată, fiindcă rămâne a fi dezintegrat din punct de vedere teritorial. În asemenea condiții, un cvazistat cum este Republica Moldova (dezintegrat cu concursul secesionismului transnistrean) nu poate fi decât producător de valori ce se înscriu în fenomenul cvazimodernizării, fapt ce se regăsește și în aria valorică a procesului democratic.

Patru, un rol aparte în realizarea obiectivelor modernizării sociale și politice și, respectiv, în valorificarea procesului democratic trebuie să-i revină societății civile. Deja s-a menționat mai sus că în țările Europei Centrale și de Est tranzițiile democratice și procesele modernizării exprimau un succes al proiectului societății civile, pe când în cazul Republicii Moldova și a altor țări din spațiul ex-sovietic (excepție Țările Baltice) acest proiect rămâne a fi unul ambiguu. Cauzele principale ale acestui argument le considerăm:

- exagerarea capacităților societății civile în democratizarea și modernizarea țării. Dacă această societate în apariție a avut inițial un rol decisiv în răsturnarea regimului totalitar sovietic, atunci pe parcurs ea n-a fost suficient de puternică și coezivă pentru a oferi o direcție politică alternativă clară față de cea a statului vizavi de procesele democratizării și modernizării;

- reformele economice și sociale din anii '90 ai sec. XX au fracturat mișcările societății civile, împiedicând tentativele lor de a

contesta în mod eficient proiectele statale. Unele din aceste mișcări au pierdut chiar interesul față de transformările de atunci;

- activizarea forțelor naționaliste a condus, de rând cu deștep-tarea și renașterea națională a populației, la ciocniri între diferite organisme civile, slăbind astfel din vitalitatea potențialului lor de-mocratic și de modernizare;

- la etapa inițială a tranziției, dar și în prezent, cele mai puter-nice organizații civile se includ în mod excesiv în lupta pentru pu-tere (de rând cu mișcările și partidele politice), îndeplinind astfel funcții nefirești pentru ele (în comparație cu organizațiile din Vest axate preponderent pe problemele sociale), care nu sunt orientate strict spre albia modernizării ca condiție necesară pentru consoli-darea procesului democratic;

- limitarea substanțială a societății civile în perimetrul mo-dernizării are loc odată cu apariția și activizarea societății po-litice, în special a partidelor politice. Acestea, coalizându-se în jurul unor personalități din rândul elitelor locale și naționale, or-ganizându-se pentru a veni la putere, atrăgeau și atrag de partea lor cei mai influenți reprezentanți ai organismelor civile, slăbind astfel capitalul lor uman.

- imaturitatea societății civile în circuitul modernizării sociale și politice se explică prin orientările ei de a se afirma preponderent cu susținerea proiectelor și programelor din exterior, fără a folosi și a valorifica pe deplin resursele interne.

Cinci, dat fiind că Republica Moldova se orientează spre euro-integrare, este important de a însuși cât mai eficient nu doar va-lorile modernizării propriu-zise, ci și a postmodernizării, adică a însuși standardele statelor europene avansate. Acesta este astăzi sco-pul principal al Acordului de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană, fapt ce necesită eforturi susținute în implementarea lui.

În concluzie menționăm că perspectivele modernizării politice și valorificării în continuare a procesului democratic în Republica Moldova depind de mai mulți factori: crearea unei structuri soci-ale deschise, moderne, cu o manifestare reală a clasei de mijloc, ca bază a stabilității sociale și politice, a consolidării democrației; demonopolizarea controlului politic asupra resurselor economice

și crearea unei economii de piață avansate; modernizarea sistemului instituțiilor politice, în direcția eficientizării procesului de diferențiere a rolurilor politice, raționalizării pluripartidismului și asigurării pluralismului politic; optimizarea raportului între tradițiile și inovațiile politice în vederea asigurării continuității politice; consolidarea și activizarea societății civile, stabilirea și promovarea relațiilor de parteneriat cu societatea politică; creșterea culturii politice a cetățenilor și a elitei, ca bază a asigurării coeziunii și consensului în procesul modernizării și consolidării democrației.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Huntington S. P. Ordinea politică a societăților în schimbare. Iași: Polirom, 1999.
2. Boari M. Democrație și tranziție. Paradoxurile democratizării în fostele țări socialiste. În: Polis, 1994, nr. 3; Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation. JHU Press, 1999; Geoffrey Pridham, Tatu Vanhanean, Democratization in Eastern Europe: Domestic and International Perspectives, Londra, Routledge, 1994; Diamond L., Plattner M. F., Chu Yun-han, Tien Hung-mao (coord.) Cum se consolidează democrația. Iași: Polirom, 2004; Huntington S. P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1991; Grugel J. Democratizarea. O introducere critică. Iași: Polirom, 2008; Iacob Gheorge. Modernizare – Europeanism. Vol. I. Ritmul și strategia modernizării. Iași, 1995; Przeworski A. Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America. Cambridge: University Press, 1991 ș.a.
3. Frunțaș P., Rusnac Gh. Republica Moldova pe calea democratizării. Chișinău, 1999; Republica Moldova pe calea modernizării. Studiu enciclopedic. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”, 2015; Varzari P. Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova). Monografie. Chișinău: Pontos, 2013; Colațchi A. Criza politică și consolidarea democrației în Republica Moldova. În: „MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2011, Nr.1; Saca V. Tendințe și probleme ale transformărilor democratice în condițiile Republicii Moldova. În: Științe Politice, Relații Internaționale și Studii de Securitate. V.I. Sibiu: Universitatea „Lucian Blaga”, 2011; Saca V. Relația democrație – democratizare în condițiile Republicii Moldova: general și particular. În: Științe Politice, Relații Internaționale și Studii de Securitate. Sibiu: Universitatea „Lucian Bla-

- ga”, 2013; Saca V., Varzari P. Politici integraționiste în contextul modernizării social-politice a Republicii Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2015, Nr.1. Saca V. Republica Moldova între dimensiunile schimbării și modernizării politice. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2016, Nr.2 ș.a.
4. Ciobanu I. Impactul transformărilor democratice asupra modernizării sistemelor politice a statelor est-europene în contextul globalizării. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2016, Nr.4; Saca V., Ciobanu I. Relația democratizare-modernizare în sistemele politice ale CSI. Specificul Republicii Moldova, Ucrainei și Federației Ruse. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2017, nr.2; Ciobanu I. Interconexinea dintre democratizarea și modernizarea sistemului politic din Republica Moldova. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr.2.
 5. Oxford Dicționar de politică. Bucureși: Univers Enciclopedic, 2001.
 6. Grugel J. Democratizarea. O introducere critică. Iași: Polirom, 2008.
 7. Grugel J. Op. cit.
 8. Przeworski A. Some problems in the study of the transition to democracy. In: Transition from Authoritarian Rule: Prospects of Democracy Pt. I-IV – Baltimore and London: John Hopkins University Press, 1986.
 9. Przeworski A. Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America. Cambridge: University Press, 1991.
 10. Bova R. The Political Dynamics of the Post-Comunist Transition. A Comparative Perspective. În: „World Politics”, vol. 44, nr.1, october 1991.
 11. O’ Donnell G. Transitions, Continuities and Paradoxes. În: Mainwaring Sc., O’ Donnell G. and Valenzuela (Eds.) Issues in Democratic Consolidation. The Nev South American Democracies in Comparative Perspective, 1992.
 12. Bunce V. Comparing East and South. In: „Journal of Democracy”, 1995, vol. 6, nr.3.
 13. Roeder Ph. G. The Revoltion of 1989: Postcommunism and the Social Sciences. „Slavic Review”, vol.58, N 4, 1999, Winter.
 14. Linz J. Transitions to Democracy.”Washington Quarterly”, Summer, 1990.
 15. Berger P.L. The Uncertain Triumph of Democratic Capitalism. In: Diamond L. and Plattner M.F.(Eds.). Capitalism, Socialism and Democracy Revisited, Baltimore, 1993.
 16. Elster J. The Necessity and Impossibility of Simultaneous Economic and Political Reforms. In: Greenberg D. et al. (Eds.) Constitutianolism and Democracy: Transitions in the Contemporary World. New York, 1993.

17. Almond G.A. and Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton, 1963.
18. Filipescu N. Occidentalizarea postcomunistă. Iași: Polirom, 2002.
19. Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii. Chișinău: USM, 2001; Saca V. Fenomenul transformării democratice între mentalitate și comportament. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Revistă științifică trimestrială, 2011, Nr.1.
20. Grugel J. Democratizarea . O introducere critică. Iași: Polirom, 2008.
21. Saca V., Ciobanu I. Relația democratizare-modernizare în sistemele politice ale CSI. Specificul Republicii Moldova, Ucrainei și al Federației Ruse. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2017, nr. 2.
22. Основы политологии. Краткий словарь терминов и понятий. Москва, 1991.
23. Fisichella D. Știința politică. Probleme, concepte, teorii. Chișinău: USM, 2000.
24. Saca V. Republica Moldova între dimensiunile schimbării și modernizării politice. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2016, Nr.2.
25. Ильин М. В. Идеальная модель политической модернизации и пределы её применимости. Москва, 2000.

Victor SACA,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar

CAPITOLUL II
Acțiuni de participare internațională
a Republicii Moldova:
oportunități și constrângeri

2.1. POLITICA EXTERNĂ DE NEUTRALITATE PERMANENTĂ: ABORDARE TEORETICO-PRACTICĂ

Institutul de neutralitate reprezintă una din cele mai vechi strategii de politică externă a cărui potențial nu este epuizat nici pînă în prezent. Institutul de neutralitate demonstrează o veritabilă vitalitate politică, proliferîndu-se în diferite forme de manifestare chiar și în condițiile cînd globalizarea nu permite nici unei țări să rămînă în afara multiplelor probleme internaționale, inclusiv legate de procesele integraționiste și necesitatea de a fi parte în organizațiile internaționale globale și regionale. Cu frecvență periodică, aderarea la politicile de neutralitate continuă pînă în prezent, iar țările europene care s-au declarat cîndva neutre nu doar și-au păstrat caracterul unor actori activi și foarte influenți, dar și a unor parteneri eficienți în acordarea „bunelor servicii” pe plan internațional. Pe lîngă faptul că aceste state nu participă în războaie și nu fac parte din blocurile militaro-politice, ele intervin cu propuneri și acțiuni concrete în diminuarea tensiunilor de conflict între state, amînarea unor discuții „poziționiste”, dacă părțile nu sunt gata pentru soluția de compromis. Bunele experiențe ale țărilor neutre europene și-au găsit aplicare în Asia și în arealul asiatico-pacific.

Pe parcursul istoriei apar și se dezvoltă diferite forme de neutralitate – de la cea mai veche – neutralitatea în timpul războiului pînă la „neutralitatea contemporană” (noțiune contestată dar menită, în opinia unor autori, să reflecte procesele de neutralitate din perioada postrăzboi rece), în fond fiind vorba de neutralitatea permanentă obținută prin metode, din punct de vedere juridic, inedite, „garanțiile” acestora caracterizîndu-se printr-o autoritate și influență universală. Exemplu elocvent în acest sens este neutralitatea permanentă a Turkmenistanului obținută în 1995 și garantată direct de ONU [4].

În linii generale, tipologizarea statutului de neutralitate reiese din caracterul acestuia și semnificațiile/conotațiile istorice fixate în tratatele încheiate; din noțiunile puse în discuție de către juriști

și politologi, pentru a explica esența documentului de neutralitate; din cauzele care au stat la baza angajamentului de a deveni țară cu statut de neutralitate. În afară de aceasta, tentativa de a explica termenul de neutralitate din perspectiva „noilor” relații internaționale și a dreptului internațional „contemporan” rămîne a fi o permanentă și tradițională sursă de noi categorii și noțiuni ce caracterizează acest fenomen.

În acest sens pot fi deosebite următoarele tipuri de „neutralitate”: neutralitatea pe timp de război, neutralitatea permanentă, neutralitatea pozitivă, neutralitatea bazată pe tratat, neutralitatea impusă sau benevolă, neutralitatea recunoscută, neutralitatea armată, neutralitatea militară – noțiune reconceptuată și mult discutată în legătură cu perspectiva statutului de neutralitate al Afganistanului [1]. Principalele noțiuni din acest cluster de cuvinte sunt primele două, de la care derivează celelalte denumiri apărute în situațiile internaționale concrete și/sau în funcție de interesele naționale ale statelor implicate, precum și de rezultatele negocierilor la care au ajuns părțile.

Institutul de neutralitate vine din cele mai vechi perioade istorice, cînd reglementările juridice ale acestuia lipseau cu desăvîrșire, iar comportarea statului în acest sens se baza pe „buna” înțelegere [2]. Obligațiunea acestuia consta în neimplicarea în război sau în atitudinea imparțială față de părțile beligerante, de exemplu, traversarea teritoriului neutru de către trupele armate ale statelor aflate în conflict sau asigurarea în egală măsură a acestora cu alimente și furaj. Ceva mai tîrziu, în perioada războaielor feudale apare, așa-numita „neutralitate militară” [3], care reprezenta un spectru mult mai larg de negocieri, compromisuri și acțiuni politico-diplomatice tenebre.

În sec. al XIX-lea se instituie noțiunea de „neutralitate permanentă”, care semnifica etapa superioară în dezvoltarea acestui statut politic, reflectînd o nouă calitate a institutului de neutralitate, axat pe anumite norme internaționale [5]. Prima țară careia i s-a atribuit statutul de neutralitate permanentă sau neutralitate „veșnică” a devenit Elveția, fapt condiționat de un șir de factori economici,

militaro-strategici, religioși și etnici. Controversele dintre Austria, Spania, Franța, Marea Britanie, Portugalia, Rusia și Suedia cu privire la problemele teritoriale ale Elveției au direcționat spre semnarea Declarației de la Viena (20 martie 1815) cu privire la situația din Uniunea Helvetică și a Actului de la Paris vizavi de recunoașterea și garanția neutralității permanente a Elveției (20 noiembrie 1815) [6]. De menționat că neutralitatea permanentă a Elveției s-a transformat dintr-o obligațiune asumată într-o trăsătură politică esențială a statului și poporului elvețian. Cel de-al doilea statut de neutralitate permanentă a fost atribuit orașului Cracovia (21 aprilie 1815) prin Actul „Despre Cracovia, regiunile sale și constituție” semnat de către Austria, Prusia și Rusia [7]. Astfel, atribuirea pentru prima dată a statutului de neutralitate permanent recunoscut internațional a devenit posibilă în rezultatul instituționalizării unui sistem de relații internaționale numit „Vienez”, bazat pe alianța marilor puteri europene.

Aproximativ în același sistem de relații a fost plăzduită și neutralitatea Belgiei, declarată la 1830 de către puterile europene - „stat independent și veșnic neutru” [8]. Ceva mai târziu, acest statut a fost confirmat într-o serie de tratate, inclusiv în Tratatul din 19 aprilie 1839, semnat de către Rusia, Marea Britanie, Austria, Prusia și Belgia [9], care se obligau să respecte neutralitatea permanentă a Belgiei prin interzicerea războaielor împotriva acesteia, care, la rîndu-i, nu avea dreptul să participe în războaiele de cucerire sau să se amestece în treburile interne ale altor state.

Cea de-a patra țară cu statut de neutralitate permanentă este considerat Luxemburgul, conform Tratatului din mai 1867, semnat la Londra de către Marea Britanie, Franța, Rusia, Austria, Prusia, Belgia, Olanda și Luxemburg [10]. În acest Tratat, pentru prima dată în practica de mai bine de jumătate de secol, au fost stipulate obligațiunile statului neutru nu doar în raport cu țările-garante, dar în general, în raport cu toate statele. Conform Tratatului, Luxemburgul nu putea fi garantul unui alt stat cu neutralitate permanentă, în plus fiind limitat esențial în drepturile sale la autoapărare.

Din această perioadă (sec. XIX), doar Elveția și-a păstrat neutralitatea permanentă pînă în prezent, celelalte state fiind lipsite, în anumite etape și condiții istorice, de acest statut, inclusiv Belgia și Luxemburgul, prin Tratatul de Pace de la Versailles (1919). În afară de aceasta, pe parcursul istoriei au fost lipsite de acest statut Congo, care a fost declarat neutru în 1885 [11], este vorba de fapt de neutralizarea bazinului râului Congo; Honduras(1907) [12]; Albania (1913) [13]; Islanda (1918) [14].

Statutul de neutralitate permanentă atribuit țărilor europene după războaiele napoleoniene era expresia sistemului european axat pe echilibrul de forță și noua ordine europeană instituite de marile puteri europene, după Pacea de la Westphalia din 1648, care urmau să excludă destabilizarea acestui sistem postbelic de către țările cu diverse probleme identitare, teritoriale și social – politice. În acest sens, neutralitatea permanentă era impusă în special prin mijloace diplomatice, reprezentînd un soi de compromis dintre interesele statelor mari și cel al statelor expuse procedurii de instituire a neutralității. Din această perspectivă, sistemul instaurat de marile puteri europene după Congresul de la Viena, implică țările determinate ca neutre prin tratatele internaționale, puteau să rămînă intacte doar pînă la un alt război de anvergură.

În perioada interbelică își capătă neutralitatea Irlanda, în anii 30 ai sec. al XX-lea, imediat după declararea independenței. După cel de Al Doilea Război Mondial, la grupul de state neutre – Elveția, Suedia, Irlanda - se alătură Austria, Finlanda și Malta.

Astfel, dacă primul grup de state constituia partea organică a sistemului de relații internaționale europene de la Viena, instituită după înfrîngerea Franței napoleoniene, atunci neutralitatea Austriei și Finlandei rezulta tot atît de firesc din sistemul de la Ialta, format după cel de Al Doilea Război Mondial, condiții istorice care ofereau țărilor aspirante la statutul de neutralitate permanentă să facă această alegere mult mai conștient, reieșind, din interesul național. Conținutul politicilor de neutralitate era determinat de fiecare stat în funcție de nivelul de comprehensiune al acestui statut, de scopurile și sarcinile pe care și le punea țara în politica sa externă.

În acest sens, Austria, de exemplu, își alege statutul de neutralitate în 1955 benevol, fapt ce a obligat-o să îndeplinească cu mare strictețe (cel puțin pînă la dispariția sistemului global bipolar) toate angajamentele pe care și le-a asumat conștient, reieșind din propriile convingeri de a-și consolida independența și suveranitatea. De rînd cu această trăsătură esențială, menționăm caracterul de ascensiune treptată spre acest statut, precum multilateralitatea tratatelor semnate, în care erau fixate obligațiunile și angajamentele cu privire la neutralitatea permanentă, de care Austria nu poate să se dezică în formula unilaterală.

După dispariția URSS și respectiv a sistemului bipolar, încercările SUA de monopolizare a puterii globale și conturarea fazei incipiente de instituire a mai multor centre de putere însoțită de aprigi contradicții dintre SUA și Rusia, pe de o parte, și SUA și China, pe de alta, calea spre neutralitatea permanentă a devenit o opțiune politică pe propria responsabilitate, iar mijloacele folosite pentru atingerea acestui deziderat pot fi cele mai diverse.

Acest fapt este confirmat de Rezoluția Adunării Generale a ONU nr.50/80A din 12 decembrie 1995 cu privire la „Neutralitatea permanentă a Turkmenistanului”, în care se „...salută legiferarea statutului de neutralitate...” a acestui stat și ”1) recunoaște și susține statutul de neutralitate a Turkmenistanului; 2) face apel către toate țările membre ale Organizației Națiunilor Unite să susțină statutul Turkmenistanului și să respecte independența, suveranitatea și integritatea teritorială a acestei țări” [4].

Această acțiune de politică externă a Turkmenistanului este inedită și sugerează statului aspirant necesitatea unei profunde abordări creative în procesul de obținere a acestui statut, evident în baza experiențelor acumulate, ținînd cont însă de condițiile concret istorice și de traiectoria evoluției propriilor politici interne și externe. De remarcat, formula de succes a obținerii statutului de neutralitate nu depinde doar de originalitatea metodelor aplicate (eficientă poate fi inclusiv procedura deja aplicată). În mod special rezultatul final depinde de profunzimea socializării ideii de neutralitate, convingerea, în acest sens, a elitei politice și insistența cu care se promovează pe plan internațional proiectul de neutralitate.

Reieșind din această perspectivă istorică, definiția acestui fenomen de politică externă se reduce la obligațiunea statului neutru (se are în vedere neutralitatea permanentă) confirmată în acte de drept internațional, să nu participe în războaie, cu excepția celor de autoapărare, iar în timp de pace să promoveze politica de neparticipare în diverse alianțe militare, să excludă amplasarea bazelor militare străine pe propriul teritoriu, să nu accepte încheierea tratatelor, care condiționează pregătirea economică și politică către un eventual război. Plus la aceasta, statul neutru se obligă să se angajeze plenar în lupta pentru pace și colaborare între state.

Definiția expusă reprezintă un aliaj de noțiuni și categorii principale preluate din alte definiții [11; 15], care în esență nu se deosebesc una de alta, dar în opinia noastră nu remarcă două componente esențiale și definitorii: 1) ce ține de garanții și garanțiile neutralității permanente; 2) ce ține de independența, suveranitatea și integritatea teritorială a statului cu neutralitate permanentă. Aceste elemente sunt determinante pentru unele state care și-au asumat deja statutul de neutralitate permanentă (Turkmenistanul) sau care urmează eventual să și-l asume (Afganistanul). De menționat, că pentru Republica Moldova statutul de neutralitate permanentă este esențial anume din această perspectivă și anume, garanția respectării neutralității permanente recunoscută în plan internațional, care va asigura suveranitatea și integritatea teritorială a Moldovei și vor exclude imixtiunile politice și de alt caracter din afară.

Evident, chiar cea mai complexă definiție nu poate însuma toate componentele de bază ale neutralității permanente. De aceea vom recurge la o expunere lato sensu a principalelor caracteristici ale acestui fenomen politic.

1. Neutralitatea permanentă reprezintă un institut al dreptului internațional, independent, complex și interramural, care reglementează relațiile internaționale ce rezultă din statutul de neutralitate, care în linii mari se reduce la neparticiparea statului sub orice formă în conflictele militare.

2. Neutralitatea permanentă urmează să fie abordată în cadrul asigurării securității internaționale ca instrument de drept

internațional ce presupune contribuția statului neutru la formarea zonelor de stabilitate internațională și colaborare pașnică între popoare.

3. Neutralitatea permanentă, în calitate de statut determinat de dreptul internațional, nu poate exista fără recunoașterea internațională. În caz contrar acesta va fi absolvit de conținut și esență juridică, fapt care mai devreme sau mai târziu va aduce la încălcarea tacită a acestuia. Totodată, vom nota că actualmente garantarea și susținerea statutului de neutralitate permanentă pe plan internațional nu este condiția obligatorie, însă eficiența și durabilitatea acestuia devin indiscutabile din momentul când „garanții” și „garanțiile” sunt parte indispensabilă a tratatului respectiv.

4. Pentru inițierea statutului de neutralitate permanentă, din perspectiva dreptului internațional, este necesară recunoașterea acestuia cel puțin de către o țară cu pondere internațională. Doar în acest caz apar condiții pentru instituirea unor relații specifice statului neutru (de ex. recunoașterea neutralității Austriei de către URSS) [3].

5. Actualmente, asumarea statutului de neutralitate permanentă recunoscut pe plan internațional este expresia propriului interes național, de aceea în documentele finale se vor stipula chestiuni ce-i vor garanta statului respectiv excluderea lezării acestui interes.

Din această perspectivă, pentru Republica Moldova este extrem de importantă nu doar neutralitatea militară, dar și excluderea amestecului politic și ideologic în treburile interne din partea unor țări – expresie a unor directe pretenții teritoriale și de lichidare a statului moldovenesc.

6. În conformitate cu modelul clasic al neutralității permanente, statul respectiv urmează să mențină relații economice și comerciale echidistante, inclusiv cu statele implicate în conflict, excluzând participarea în misiunile de blocaj economic.

Această ultimă caracteristică a neutralității este maximal sugestivă pentru a puncta unele prisme ale funcționalității acestui statut.

În primul rînd, statele neutre situate între Est și West pot și trebuie să promoveze o politică externă destul de activă cu privire la consolidarea relațiilor de colaborare în special pe dimensiunile

economice, comerciale, umanitare dintre UE și UEEA. În acest sens, pentru Republica Moldova se deschid mai multe posibilități de a contribui la apropierea celor două sisteme economice inclusiv prin inițiative de diminuare a antagonismului economico-comercial și normativ dintre cele două sisteme. Un prim pas în acest sens ar fi renegocierea Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, care nu doar defavorizează dezvoltarea economică a țării, dar o absolvește și de posibilitatea unor eficiente relații economice cu Federația Rusă, care, în virtutea necesității de a-și apăra piața, a fost nevoită să anuleze preferințele comerciale în raport cu Republica Moldova.

În cadrul politicilor de stabilire a unor punți de colaborare dintre Est și West, statul neutru ar deveni un eventual tronson regional al relațiilor de colaborare dintre țările ambelor structuri internaționale (UE-UUEEA). Un exemplu elocvent în acest sens reprezintă acordurile comerciale de lungă durată inițiate de către Finlanda, Austria și Elveția în raport cu țările Europei de Est în perioada războiului rece. De menționat, Finlanda a mers și mai departe, dezvoltând relațiile economice și tehnico-științifice cu URSS, respingând categoric participarea în procesul de discriminare a așa-numitului „lagăr socialist” [16].

În al doilea rînd, acumulînd o consistentă experiență istorică în domeniul politicii externe, statele neutre sunt cele mai stabile componente în sistemul internațional de securitate. Acest fapt le oferă posibilitatea formării și consolidării unor zone de stabilitate politică și de securitate, astfel diminuînd din intensitatea controverselor de bloc. În eventualitatea dobîndirii unui statut de neutralitate permanentă și promovarea unor inițiative și acțiuni de politică externă adecvate interesului național, Republica Moldova cu certitudine ar putea să devină centrul unor servicii de mediere în regiune. O primă mișcare în această direcție, de rînd cu obținerea neutralității recunoscute pe plan internațional, ar fi punerea în aplicare a unei noi viziuni de politică externă axate pe principiul neutralității permanente.

Pentru a nu rămâne ancorati dor la faza teoretică și declarativă a problemei, propunem în continuare o succintă viziune conceptuală asupra politicii externe de neutralitate a Republicii Moldova extrasă din "Concepția politicii externe a Republicii Moldova - o nouă viziune" elaborată de către autor în cadrul Laboratorului de cercetare strategică al Institutului de Relații Internaționale din Moldova. Stilul expunerii conceptuale este una expresă, aproape de cel al documentelor guvernamentale.

Principiile politicii externe

Respectînd cu strictețe normele dreptului internațional recunoscute de comunitatea internațională, Republica Moldova își realizează politica externă în baza următoarelor principii:

- promovarea fermă a intereselor naționale;
- neutralitate permanentă, politică externă multivectorială și echilibrată;
- sinergia relațiilor bilaterale și multilaterale de politică externă întru realizarea interesului național;
- pragmatism și reciprocitate în relațiile internaționale ;
- respectarea mutuală a intereselor naționale, neamestecul în treburile interne;
- promovarea unei politici externe de cooperare deschisă cu toate țările interesate, respectând, în același timp, dreptul reciproc la demnitatea națională și suveranitatea statului;
- inviolabilitatea frontierelor de stat consemnate în tratatele internaționale;
- lipsa pretențiilor teritoriale față de statele vecine și neadmiterea pretențiilor teritoriale față de Republica Moldova;
- soluționarea oricăror litigii internaționale exclusiv prin metode politice și diplomatice;
- echilibru între obiectivele politicii externe și potențialul real de care dispune Republica Moldova.
- diferențierea relațiilor cu partenerii externi; stabilirea priorităților de politică externă și distribuirea adecvată a resurselor în conformitate cu interesele naționale.

Politica externă și neutralitatea permanentă

În contextul actualei politici globale asigurarea păcii, securității și stabilității este garantată de către toți actorii implicați în procesul internațional-mondial, inclusiv de către statele neutre - parteneri capabili să ofere soluții non-militare pentru atenuarea problemelor apărute, urmare a provocărilor și amenințărilor contemporane.

Principiul neutralității permanente deține un rol fundamental în constituirea politicii externe a statului moldovenesc și protejarea intereselor naționale ale Republicii Moldova pe arena internațională.

Conceptul de neutralitate a Republicii Moldova vizează, preponderent, primordialitatea identității statului moldovenesc; păstrarea suveranității acestuia în condițiile sistemului internațional stabilit; oportunități de cooperare economică cu diverse state ce fac parte din diferite blocuri și alianțe; poziție activă pe plan internațional regional.

Principalele caracteristici ale statutului de neutralitate permanentă al Republicii Moldova prin prisma politicii externe sunt:

- caracterul permanent, deschis, activ și indispensabil al neutralității;
- nealiniera la blocurile militare;
- sistem de apărare autonom;
- înalte capacități de mediere și soluționare a conflictelor regionale;
- acordarea „bunelor oficii” pe plan internațional ;
- promovarea principiului: neutralitatea generează pace;
- promovarea principiului: soluționarea complicatelor probleme internaționale prin acțiunile comune ale tuturor părților.

Reieșind din experiența istorică a marilor puteri care își asumau obligațiunea privind recunoașterea și garantarea neutralității statelor pe plan internațional, este necesar ca neutralitatea permanentă a statului moldovenesc să fie obținută/asumată în baza unui tratat internațional, care garantează inclusiv respectarea principiului integrității și inviolabilității teritoriale a Republicii Moldova. Atingerea acestui obiectiv poate fi realizată nu doar prin încheierea unui tratat internațional dar și prin adoptarea unei legi privind neutralitatea permanentă, recunoscută oficial de alte state și organizații internaționale.

În acest context, politica externă a Republicii Moldova va fi construită în baza unor relații speciale cu statele/organizațiile semnatare ale acestor documente internaționale și a obligațiilor asumate în cadrul neutralității permanente.

Statul moldovenesc își asumă obligațiunea internațională: să nu participe la războaie și să nu fie parte a blocurilor militare; să nu accepte pe teritoriul său operațiuni militare străine și prezența unor baze militare străine; să promoveze conștient și cu insistență continuă politică de nonaliniere militară.

Politica externă multivectorială și echilibrată

Dacă neutralitatea permanentă a Republicii Moldova indică echidistanță și nealiniere la marile puteri militare și blocuri politico-militare, atunci politica externă multivectorială este orientată spre realizarea strategiei „apropierii reciproce” axată pe principiul „egalității și reciprocității simetrice” cu toate țările cu care Republica Moldova are stabilite relații de colaborare în domeniul socio-economic, științific și de producție, cultural și educațional.

Politica externă multivectorială a Republicii Moldova este întemeiată pe un parteneriat echilibrat, de bună-credință și pe acordarea „bunelor servicii” la nivel regional. Aceasta exclude „jocurile” și speculațiile bazate pe contradicțiile dintre state, marile centre de putere sau dintre „Vest și Est”. Apărându-și propriile interese, Moldova trebuie să devină un factor de atenuare a contradicțiilor regionale, promovând prin diverse modalități stabilitatea și cooperarea între țări.

Politica externă multivectorială a Republicii Moldova trebuie să reflecte „efectul de sinergie”, direcționat spre modernizarea Republicii Moldova și îmbunătățirea climatului internațional din regiune. Orice proiecte - comerciale, de investiții, de producție, bancare, financiare, științifice sau educaționale, trebuie să fie în sinergie cu eforturile de politică externă bilaterale sau multilaterale, prin care Republica Moldova trebuie să tindă să joace un rol activ de inițiator.

Sinergia bilaterală și multilaterală în relațiile internaționale ale Republicii Moldova este realizată printr-o tratare echilibrată a relațiilor interstatale din regiune.

Printr-o politică externă neutră, dar activă, Moldova își propune să creeze puncte de cooperare între CSI/Uniunea Economică Eurasiatică și Uniunea Europeană. Prin mecanismele diplomației bilaterale și multilaterale, a diplomației publice și de conferință, Moldova își va proteja interesele naționale, prestînd „bunele oficii” în plan internațional, respectând cu strictețe obligațiunile statului neutru și onorîndu-și eminentele statutul de partener indubitabil și eficient pe arena internațională.

Promovarea unei politici externe axate pe neutralitatea permanentă cu certitudine va oferi noi oportunități pentru Republica Moldova în ceea ce privește:

- crearea condițiilor internaționale pentru soluționarea conflictului transnistrean, asigurarea unui sprijin internațional eficient pentru reintegrarea Republicii Moldova și consolidarea statalității sale;

- asigurarea condițiilor necesare unei cooperări constructive, pragmatice și reciproc avantajoase cu statele vecine - Ucraina și România, la toate nivelurile relațiilor interstatale; respectarea principiului parității în toate domeniile relațiilor internaționale (consemnate în acest Concept);

- crearea premiselor internaționale și acordarea de sprijin internațional care ar exclude o eventuală ingerință în afacerile interne ale Republicii Moldova, punând sub semnul întrebării suveranitatea și independența statului moldovenesc;

- asigurarea dreptului suveran al Republicii Moldova de a-și susține propriile priorități de politică externă și modelul de relații bi- și multilaterale bazat pe neutralitatea permanentă și non-aliniere militară; politica externă multivectorială și principiul „sinergiei” relațiilor de politică externă ale Republicii Moldova;

- identificarea, în baza principiului „egalității de proximitate”, noi modalități de cooperare economică reciproc avantajoasă și nediscriminatorie, atât în cadrul Uniunii Economice Eurasiatice, cât în cadrul Uniunii Europene;

- crearea condițiilor organizatorice necesare pentru menținerea unor relații fructuoase cu diaspora moldovenească din străinătate,

care reprezintă un veritabil exponent al culturii moldovenești, al identității naționale și a imaginii Republicii Moldova dincolo de frontierele sale.

Rezumînd, menționăm, că obținerea neutralității permanente ar constitui cel mai serios succes diplomatic al Republicii Moldova înregistrat pînă în prezent, care, la rîndu-i, va deschide adevărate oportunități de politică externă, va activa incomensurabil activitatea diplomatică și toate acțiunile pe plan internațional ale statului moldovenesc. Indiscutabil, acest statut, recunoscut pe plan internațional, va contribui esențial la determinarea unui rol mult mai semnificativ al Republicii Moldova în relațiile interstatale din arealul euroasiatic.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Медведев А. Нейтралитет, как институт международного права, применительно к Афганистану. În: <https://ia-centr.ru/experts/12816/> (vizitat: 03.12.2018); Ашок К. Мехта. Афганистан: ключ к миру — в стабильном нейтралитете În: <https://inosmi.ru/world/20150417/227572163.html> (vizitat: 03.12.2018)
2. Развитие понятия нейтралитета во время войны <http://lib.sale/mejdunarodnoe-pravo-besplatno/razvitie-ponyatiya-neytraliteta-vremya-33952.html> (vizitat: 03.12.2018)
3. Фокина С.В. Основные этапы становления и развития нейтралитета в европейском пространстве (на примере Швейцарии и Австрии) http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2016_3-1_47.pdf (vizitat: 03.12.2018)
4. Нейтралитет Туркменистана – феномен международной дипломатии. În: <https://turkmenportal.com/blog/12827/neytralitet-turkmenistana--fenomen-mezhdunarodnoi-diplomatii> (vizitat: 03.12.2018)
5. Постоянно-нейтральное государство <http://www.bibliotekar.ru/mezhdunarodnoe-pravo-2/15.htm> (vizitat: 03.12.2018)
6. Фокина С.В. Нейтралитет Швейцарии: история становления. În: <http://www.gramota.net/materials/3/2015/1-2/47.html> (vizitat: 03.12.2018); Березовая Л.Г. Идея нейтралитета в проекте «новой Европы» на Венском конгрессе 1814-1815 гг. În: <http://www.reenactor.ru/ARH/PDF/Berezovaya.pdf> (vizitat: 03.12.2018)

7. Нольде Б.Э. Постоянно нейтральное государство. Рипол Классик, 1905 - 618 p.
8. Провозглашение вечного нейтралитета Бельгии. În: <https://ruspekh.ru/events/item/provozglashenie-vechnogo-nejtraliteta-belgii> (vizitat: 03.12.2018)
9. Севрюкова А.О. Бельгийский нейтралитет накануне и во время первой мировой войны. În: <http://cheloveknauka.com/belgiyskiy-neytralitet-nakanune-i-vo-vremya-pervoy-mirovoy-voyny> (vizitat: 03.12.2018)
10. Полонский И. Полтора века Великого герцогства. În: <https://topwar.ru/115309-poltora-veka-velikogo-gercogstva.html> (vizitat: 03.12.2018)
11. Тиунов О.И. Нейтралитет в международном праве. În: <http://www.ex-jure.ru/freelaw/news.php?newsid=1166> (vizitat: 03.12.2018)
12. Оформление постоянного нейтралитета и его гарантия. <http://lib.sale/mejdunarodnoe-pravo-besplatno/oformlenie-postoyannogo-neytraliteta-ego-33949.html> (vizitat: 03.12.2018)
13. Албания. Согласно Бухарестскому договору, подписанному 10 августа 1913, размеры Албании сократились вдвое. În: <https://studopedia.org/9-203474.html> (vizitat: 03.12.2018)
14. Датско-исландский договор 1918 года, 30 ноября. În: <http://doc-20vek.ru/node/3503> (vizitat: 03.12.2018)
15. Кондаков А.В. Постоянный нейтралитет в международном праве. Автореферат диссертации на соискании ученой степени кандидата юридических наук. În: <http://www.dslib.net/pravo-evropy/postojannyj-nejtralitet-v-mezhdunarodnom-prave.html> (vizitat: 03.12.2018)
16. Микуленко Д.Г. Россия и Финляндия: прошлое, настоящее и будущее. În: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-finlyandiya-proshloe-nastoyashee-i-budushee> (vizitat: 03.12.2018)

Valentin BENIUC,
doctor habilitat științe politice,
profesor universitar

2.2. REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROCESELOR DE COMBATERE A TERORISMULUI INTERNAȚIONAL

La etapa actuală, amenințarea pe care o reprezintă terorismul a devenit una dintre cele mai actuale probleme, dictând agenda mondială. Nu poate fi negat faptul că chiar și un caz particular de atac terorist prezintă în sine un pericol pentru societate, deoarece este o crimă multiobiectivă care pune în pericol viața și sănătatea oamenilor, precum și relațiile economice, sociale și culturale, la fel acutizează contradicțiile existente în societate, demonstrând posibilitatea soluționării lor prin mijloace violente.

După atacul terorist din New York la 11 septembrie 2001 terorismul se percepe ca o amenințare primordială la adresa securității la toate nivelurile de funcționare a sistemului global – local, național, regional și global. Opinia publică globală conștientizează că terorismul nu poate fi eradicat, din motivul interpretării acestuia drept o problemă izolată și doar prin mijloace violente. Acest fenomen trebuie abordat ca o parte a complexului problemelor globale socioeconomice, politice și spirituale care pentru soluționarea sa solicită eforturile întregii omeniri [23, p.3]. În condițiile de intensificare a proceselor de globalizare, când terorismul s-a transformat într-o amenințare serioasă la adresa securității statelor sau a unor regiuni întregi ale lumii, comunitatea mondială a devenit mai insistentă în căutarea măsurilor de drept care ar asigura eficiența luptei contra terorismului internațional. Republica Moldova este membru cu drepturi depline al sistemului internațional și în condițiile globalizării, unității economice și politice a acestuia nu poate rămâne pasivă față de problema combaterii terorismului, inclusiv a terorismului internațional. Problema în cauză ține și de faptul că „Moldova tot mai des intră în vizorul de interes al diferitor organizații teroriste”, dar totuși în țara noastră nu sunt grupări de orientare teroristă, terorismul se configurează doar ca amenințare.

Terorismul ca fenomen negativ reprezintă o amenințare periculoasă pentru orice stat și societate. Astfel, în Proiectul Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova [9] se subliniază că activizarea organizațiilor teroriste, prin realizarea unor atentate de

rezonanță în regiune, denotă tendințe îngrijorătoare a acestui fenomen în spațiul european, fapt ce reprezintă o provocare majoră la adresa securității regionale. Instabilitatea și conflictele militare din Orientul Apropiat sporesc riscul terorist pe continentul european. Contextul regional de securitate, dar și conflictul nesoluționat din regiunea transnistreană plasează Republica Moldova într-un cadru de risc cu ascendență în aspect extremist terorist.

În anul 2015-2018 s-a înregistrat o agravare considerabilă a stării de securitate antiteroristă în majoritatea statelor lumii. Instabilitatea și conflictele militare din Orientul Apropiat sporesc riscul terorist pe întregul continent european, generând fluxuri de refugiați din zonele de conflict. Contextul regional de securitate plasează Republica Moldova într-un cadru de risc cu potențial de ascendență în aspect terorist [5]. În ultimii doi ani Europa a suferit un șir de atacuri teroriste comise de teroriști singuratici cu utilizarea automobilelor și a altor mijloace la îndemână. Anul 2015 a început și s-a finalizat într-un mod tragic - cu împușcături la Paris. În luna ianuarie a avut loc atentatul împotriva revistei satirice „Charlie Hebdo” și asupra unui supermarket evreiesc. Au decedat 17 oameni. În luna noiembrie a anului 2015 islamiștii au omorât 130 de oameni la Paris și în suburbiile capitalei franceze. La 22 martie 2016, în urma atacurilor teroriste la aeroportul din Bruxelles și stația de metrou „Maelbeek”, au murit 31 de oameni și 260 au fost răniți. Pe 14 iulie 2016, un camion a intrat în mulțimea ce se afla pe Promenade des Anglais din Nisa (sud-estul Franței) pentru a viziona focurile de artificii cu ocazia Zilei Naționale a Franței. Potrivit martorilor, camionul, fără a se opri și fiind condus în zigzag, a mers prin mulțime pe o distanță de 2 kilometri a falezei, atacatorul deschizând și focul. Teroristul a fost lichidat de către forțele polițienești, însă 84 de persoane au devenit victime ale atacului. În data de 19 decembrie 2016 un camion a intrat în mulțimea adunată la un târg de Crăciun din centrul Berlinului. Ca rezultat au decedat 12 persoane, iar 48 de persoane au fost internate în spital. Autoritățile Germaniei au declarat că a avut loc un atac terorist și presupusul suspect, tunisianul Anis Amri în vârstă

de 24 ani, care a condus camionul, a fost omorât la Milano într-un schimb de focuri cu poliția. Teroristul a jurat credință grupării teroriste Statul Islamic. La 22 martie 2017, la Londra, un infractor a intrat cu camionul într-un grup de pietoni, pe podul Westminster, a ajuns până la Parlament, unde a fost oprit de poliție. Bărbatul care conducea camionul a înjunghiat un polițist și a fost împușcat de alt polițist. În timpul incidentului, cel puțin 12 persoane au fost rănite. Răspândirea unei astfel de tactici în rândul jihadiștilor au impus autoritățile statelor europene să revadă metodele de luptă împotriva terorismului, însă noile măsuri nu sunt întotdeauna eficiente. Cu toate acestea, spre anul 2018 valul de atacuri teroriste a scăzut – experții explică acest fapt prin reducerea volumului de propagandă on-line a Statului Islamic.

Posibilitatea atentatelor teroriste în Republica Moldova este redusă, dat fiind faptul că țara noastră nu participă direct în lupta împotriva Statului Islamic și nu există o confruntare religioasă. Experții consideră că în Republica Moldova terorismul nu are condiții pentru dezvoltare și însăși țara nu prezintă un interes major pentru un așa fel de activitate [36]. Deși Republica Moldova deja de câțiva ani primește refugiați, există un număr mic de doritori de a obține azil, în comparație cu situația creată în statele membre ale UE unde politica față de migranți într-un mod evident mărește numărul executorilor potențiali ai actelor teroriste. În ratingul anual prezentat de „Indexul global al terorismului”, care analizează situația în 160 de state ale lumii, Republica Moldova s-a plasat pe locul 123 între statele catalogate ca sigure. În același timp, statul vecin Ucraina se poziționează pe locul 12, iar Federația Rusă pe locul 23. Cercetarea estimează nivelul activității teroriste și arată care dintre state și în ce măsură acestea se ciocnesc cu astfel de riscuri. Printre țările cu cel mai ridicat nivel de amenințare a atacurilor teroriste sunt recunoscute Irak, Afganistan și Nigeria.

În acest context și în legătură cu faptul că organizația teroristă Statul Islamic a menționat Republica Moldova printre cele 60 de țări pe care le consideră dușmani, devine relevantă întrebarea privind măsurile de prevenire a terorismului pe teritoriul

Republicii Moldova, precum și subiectul cooperării internaționale a țării noastre în domeniul combaterii terorismului. Realizând imperativul combaterii terorismului, Republica Moldova promovează o politică antiteroristă proprie. Întru prevenirea și neadmiterea manifestărilor de terorism, Serviciul de Informații și Securitate monitorizează permanent situația din țară, de la hotarele ei, precum și cea din regiune, pentru a nu permite și a preveni apariția unor pericole și riscuri [2].

Cadrul juridic internațional al cooperării Republicii Moldova în domeniul combaterii terorismului este format din: a) principiile și normele universal recunoscute ale dreptului internațional, acordurile încheiate între state: convențiile universale, acordurile regionale, tratatele bilaterale cu privire la asistența juridică în materie penală, tratatele internaționale ale Republicii Moldova; b) documentele organizațiilor internaționale (convențiile ONU, rezoluțiile Consiliului de Securitate a ONU, convențiile Consiliului Europei etc.), precum și legislația națională a Republicii Moldova. Cooperația în domeniul combaterii terorismului reprezintă o totalitate de principii și norme care reglează activitatea organelor statelor în cooperarea internațională privind lupta împotriva terorismului. Conform articolului 48 al Legii Nr. 120 din 21.09.2017 cu privire la prevenirea și combaterea terorismului Republica Moldova, conform tratatelor internaționale la care este parte, cooperează cu organele de ocrotire a normelor de drept și cu serviciile speciale ale altor state, precum și cu organizațiile internaționale care activează în acest domeniu. În vederea asigurării securității persoanei, a societății și a statului, Republica Moldova urmărește pe teritoriul său persoanele implicate în activități teroriste, inclusiv în cazurile în care aceste activități au fost planificate ori săvârșite în afara teritoriului său, însă i-au adus prejudicii, de asemenea în alte cazuri prevăzute de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

Prima lege în domeniul combaterii terorismului a fost adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 12 octombrie 2001 (Legea cu privire la combaterea terorismului), urmată de „Legea privind contracararea activității extremiste”, adoptată în data de

21 februarie 2001, și „Legea cu privire la prevenirea și combaterea terorismului”, adoptată în data de 23 iunie 2017. La fel au fost ratificate convențiile internaționale cu privire la lupta împotriva terorismului și crimei organizate: Convenția referitoare la infracțiuni și la anumite alte acte săvârșite la bordul aeronavelor (6.03.1996), Convenția privind incriminarea deturnărilor de aeronave (6.03.1996), Convenția privind marcarea explozibililor plastici în scopul detectării (6.03.1996), Convenția privind prevenirea și sancționarea crimelor comise împotriva persoanelor protejate internațional, inclusiv agenți diplomatici (16.07.1997), Convenția internațională privind suprimarea finanțării terorismului (18.07.2002), Convenția internațională privind suprimarea terorismului cu bombe (18.07.2002), Convenția internațională contra luării de ostatici (18.07.2002), Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate (16.09.2005), Convenția internațională cu privire la lupta contra recrutării, utilizării, finanțării și instruirii mercenarilor (28.02.2006), Convenția internațională privind reprimarea actelor de terorism nuclear (18.04.2008), Convenția Europeană pentru reprimarea terorismului (04.05.1998). Republica Moldova a semnat și Convenția Consiliului Europei privind prevenirea actelor de terorism (16.05.2005), la fel a fost ratificat Tratatul de colaborare a țărilor-membre ale Comunității Statelor Independente în lupta împotriva terorismului (27.07.2001) și formarea Centrului Antiterorist (CAT) al țărilor membre ale Comunității Statelor Independente, semnat de președinții acestor state la 1 decembrie 2000.

Principiile de bază în lupta împotriva terorismului în Republica Moldova au fost determinate de art. 1 a al „Legii cu privire la combaterea terorismului” (2001). Această lege pentru prima dată în istoria țării noastre a fixat, din punct de vedere legislativ, sistemul de măsuri de contracarare a acestei amenințări. Potrivit art. 1 al legii date, baza juridică a activității de luptă împotriva terorismului o constituie: Constituția Republicii Moldova, Convenția Europeană cu privire la lupta împotriva terorismului, principiile general recunoscute și normele dreptului internațional, tratatele

internaționale, parte a căreia este Republica Moldova, prezenta lege și alte acte normative ce reglementează relațiile domeniului dat. Articolul 2, prima dată în legislația națională a definit terorismul ca ideologia violenței și practica de a influența prin violență luarea unor decizii de către autoritățile publice sau organizațiile internaționale, însoțite de intimidarea populației și/sau de alte acțiuni violente ilegale [6].

Republica Moldova nu este privită în calitate de țintă pentru grupările teroriste, însă intensificarea proceselor negative pe plan internațional și regional impune organele naționale de drept să intensifice măsurile de prevenire și depistare timpurie a eventualelor situații de risc la adresa securității naționale[4]. În scopul luptei contra terorismului Republica Moldova perfecționează baza juridică și sistemul instituțional existent și, de asemenea, îmbunătățește cooperarea și coordonarea interinstituțională, stabilește relații de cooperare cu subunitățile respective. În legătură cu atacurile teroriste din anii 2015-2016 pe teritoriul statelor membre ale UE, la 27 iunie 2017, în Republica Moldova a fost adoptată Legea privind prevenirea și combaterea terorismului. Legea a fost elaborată de către Serviciul de Informații și Securitate a Republicii Moldova, care consideră că în ultimul timp terorismul devine o amenințare serioasă și pentru Republica Moldova. Adoptarea noii Legi este încă un pas spre asigurarea securității cetățenilor.

Documentul conține 11 capitole și determină cadrul juridic și organizatoric al activității de prevenire și combatere a terorismului în Republica Moldova, modul de coordonare a activității subdiviziunilor specializate în prevenirea și combaterea terorismului, a acțiunilor întreprinse de autoritățile publice centrale și locale, de asociațiile și organizațiile obștești, de persoanele cu funcții de răspundere. Pentru coordonarea și realizarea operațiunilor anti-teroriste va fi creat Comandamentul Operațional Antiterorist. În Lege se subliniază: „Depistarea activității teroriste va fi efectuată prin intermediul acțiunilor de informare și contrainformare prin colectarea, analiza și prelucrarea datelor privind factorii care ar putea pune în pericol securitatea statului.”

Legea prevede crearea organului local de gestionare a crizelor teroriste - Consiliului Teritorial Antiterorist, care va fi compus din conducători ai consiliilor raionale, reprezentanți teritoriali ai Serviciului de Informații și Securitate, ai Inspectoratului General al Poliției al MAI și al Inspectoratului General pentru Situații de Urgență al MAI. Legea stabilește introducerea unui concept nou, implementat în spațiul UE, privind verificarea pasagerilor companiilor aeriene, care are drept scop detectarea tentativelor de părăsire, intrare sau tranzitare a teritoriului țării de către persoane implicate în activitatea teroristă.

Companiile aeriene care efectuează zboruri în/din Republica Moldova au obligația de a remite SIS lista pasagerilor, informația despre traseul acestora și alte date. Serviciile speciale vor verifica aceste date până la momentul trecerii controlului de frontieră de către pasagerii aerieni în țara de destinație. Acest fapt, după cum menționează SIS, va permite identificarea încercărilor de a intra, părăsi sau de tranzit prin teritoriul țării a persoanelor afiliate organizațiilor teroriste Al-Qaida, ISIS, Taliban etc. Transmiterea listelor de pasageri va fi efectuată după următoarea schemă: inițial la intervalul de 24-48 ore înainte de plecare, după care îndată după aterizare a aeronavei care se pregătește pentru decolare. După ce listele sunt transferate SIS nici un pasager nu ar trebui să aibă posibilitatea de a ajunge la bord sau să îl părăsească. În alte cazuri excepționale serviciilor speciale li se remite informația actualizată. Datele despre pasageri, care sunt transferate SIS, vor include numele, prenumele, sexul, cetățenia, data de naștere și alte date personale cum ar fi numărul și seria pașaportului, țara care l-a eliberat și termenul de valabilitate al documentului. Serviciile speciale primesc informații despre bagaje, despre traseul planificat și datele zborurilor, despre orice schimbare a rezervării inițiale, numărul locului, data eliberării și numărul biletului. În afară de aceasta, în SIS vor fi transmise informații despre forma de plată, inclusiv adresa de facturare a cardului de credit, precum și profilul „clientului permanent”, dacă persoana este înregistrată în programul de fidelizare al companiei aeriene. Este obligatoriu să se ofere

date despre înregistrarea zborului, despre neprezentarea pasagerului sau despre încercările de a nimeri la bord chiar înainte de decolare fără o rezervare prealabilă a biletului. Legea interzice prelucrarea informației prin care se dezvăluie originea rasială sau etnică a pasagerului, religia, convingerile sale politice, apartenența socială, datele privind starea de sănătate sau viața sexuală a acestuia. În situația în care Serviciul de Informații și Securitate recepționează astfel de informații, acestea nu vor fi prelucrate și urmează a fi distruse imediat. Aceste reguli se aplică și în cazul reglementării transportului aerian în UE. Pentru verificarea informațiilor serviciile speciale moldovenești dispun, în timp real, de acces de la distanță la bazele de date ale structurilor speciale străine [33].

De asemenea, trebuie de menționat că în noua Lege se oferă o altă definiție a termenului terorism. În Legea din anul 2001, după cum s-a arătat și mai sus, terorismul este definit drept ideologia violenței și practica de a influența prin violență luarea unor decizii de către autoritățile publice sau organizațiile internaționale, însoțite de intimidarea populației și/sau de alte acțiuni violente ilegale, în timp ce în noua Lege terorismul se definește ca un fenomen cu un grad înalt de pericol social, caracterizat printr-o ideologie radicală și o practică de influențare prin violență a luării unor decizii de către autoritățile și instituțiile publice sau organizațiile internaționale, însoțite de intimidarea populației și/sau de alte acțiuni violente ilegale.

Legea delimitează clar măsurile restrictive care pot fi instituite în zona de desfășurare a operației antiteroriste. La fel, aceasta prevede informarea opiniei publice asupra actelor teroriste, fiind reglementată conduita mijloacelor de comunicare și interdicțiile impuse pe parcursul desfășurării operației antiteroriste și în afara acesteia. Documentul conține mențiuni privind necesitatea unor prevederi care vizează răspunderea asociației obștești sau religioase ori a unei alte organizații pentru desfășurarea activității teroriste; răspunderea mijlocului de informare în masă pentru difuzarea materialelor care cheamă la desfășurarea activității teroriste sau îndreptătesc desfășurarea unei astfel de activități; inadmisibilitatea utilizării rețelelor de comunicații electronice pentru desfășurarea

activității teroriste [8]. În același timp a fost stabilită responsabilitatea mass-media pentru răspândirea materialelor care îndeamnă spre terorism sau îl justifică. Cu alte cuvinte, mass-media are obligația de a controla informația pe care o publică - dacă aceasta corespunde cerințelor noii Legi.

În corespundere cu art.2 al Legii, autoritățile cu atribuții în domeniul prevenirii și combaterii terorismului sunt:

- Președintele Parlamentului Republicii Moldova - coordonează întreaga activitate de prevenire și combatere a terorismului.
- Guvernul Republicii Moldova - principala autoritate responsabilă de organizarea activității de prevenire și combatere a terorismului, precum și de asigurarea acesteia cu forțele, mijloacele și resursele necesare.
- Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova - desfășoară nemijlocit activitatea de prevenire și combatere a terorismului.

Autoritățile care desfășoară nemijlocit activitatea de combatere a terorismului, în limitele împuternicirilor lor sunt: Procuratura Generală; Ministerul Afacerilor Interne; Ministerul Apărării; Ministerul Economiei și Infrastructurii; Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene; Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale; Serviciul de Protecție și Pază de Stat; Serviciul Vamal; Agenția Servicii Publice; Agenția Națională de Reglementare a Activităților Nucleare și Radiologice; Departamentul Instituțiilor Penitenciare al Ministerului Justiției; Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor.

Combaterea și prevenirea terorismului în Republica Moldova vizează și domeniul finanțării terorismului. Cadrul legal al prevenirii finanțării terorismului îl reprezintă Legea nr. 308 din 22.12.2017 cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului; Legea instituțiilor financiare nr. 550-XIII din 21.07.1995; Regulamentul cu privire la cerințele privind prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului în activitatea băncilor nr. 200 din 09 august 2018; Recomandările cu privire la abordarea bazată pe risc a clienților de către bănci în

vederea prevenirii și combaterii spălării banilor și finanțării terorismului, aprobate prin Hotărârea CA al BNM nr.96 din 05.05.2011; Recomandările cu privire la monitorizarea de către bănci a tranzacțiilor și activităților clienților în vederea prevenirii și combaterii spălării banilor și finanțării terorismului Nr. 96 din 05.05.2011; Regulamentul privind măsurile de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului pe piața financiară nebanară Nr.49/14 din 21.10.2011; documentele elaborate de către Comitetul Basel și Grupul de Acțiune Financiară Internațională (FATF).

Noua Lege cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului (2017) a transpus prevederile Parlamentului și Consiliului European 2015/849 din 20 mai 2015. Legea prevede crearea unui Serviciu de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, care va fi o autoritate publică independentă. Printre atribuțiile Serviciului sunt primirea, înregistrarea, analiza și prelucrarea informațiilor privind activitățile și tranzacțiile suspecte de spălare a banilor, infracțiunilor asociate spălării banilor și de finanțare a terorismului. Informațiile vor fi transmise organelor competente. Totodată, autoritatea sesizează organele de drept competente, imediat ce stabilește suspiciuni de infracțiune și va efectua investigații financiare în scopul identificării originii bunurilor suspecte.

În cadrul analizei legislației antiteroriste a Republicii Moldova este necesar de menționat și Regulamentul nr. 277-284 (2018) privind protecția antiteroristă a infrastructurii critice, care a fost elaborat de către SIS și are drept scop eficientizarea procesului de identificare, desemnare și protecție antiteroristă a obiectivelor infrastructurii critice și să optimizeze procedurile de identificare și includere a obiectivelor infrastructurii critice în Nomenclatorul național al infrastructurii critice, precum și să consolideze mecanismele naționale pe segmentul de prevenire a terorismului, identificării și eliminării eventualelor riscuri în adresa infrastructurii critice. Actualitatea aprobării Regulamentului rezidă din necesitatea executării prevederilor Rezoluției 2341 (2017) a Consiliului Securității al Organizației Națiunilor Unite din

13.02.2017 și Legii nr. 120 din 21.09.2017 cu privire la prevenirea și combaterea terorismului.

O importanță majoră în procesul combaterii și prevenirii terorismului în Republica Moldova reprezintă și contracararea terorismului cibernetic. Potrivit datelor cercetării realizate de către institutul de cercetare United States Institute for Peace, Internetul pentru teroriști este o sferă ideală pentru realizarea activității sale, având în vedere că accesul este simplu și este foarte ușor de a asigura anonimatul utilizatorilor, în condițiile în care rețeaua este necontrolată, nu există legi și nu există poliție. Dacă în anul 1998 aproape jumătate din 30 de organizații teroriste listate de SUA dispuneau de propriile site-uri, în prezent în Internet sunt prezentate absolut toate grupările teroriste cunoscute, care publică materialele sale în 40 de limbi. Grupele teroriste crează site-uri poligot pentru a influența oamenii care nu sunt implicați direct în conflict [28].

În anul 2015 a crescut cu 30% numărul atacurilor cibernetice asupra instituțiilor de stat din Republica Moldova. Pe parcursul anului 2015, SIS a identificat și contracarat 27 tentative de penetrare sau perturbare a funcționalității sistemelor informatice de stat. Majoritatea atacurilor se realizează în mare parte din exteriorul țării, iar în calitate de instrumentar sunt utilizate programe malițioase, care sunt plasate în rețelele de stat prin intermediul paginilor web infectate, rețelelor de socializare, e-mail-urilor și diverselor aplicații IT, cu scopul perturbării funcționării tehnicii de calcul, colectării ilicite a datelor de interes guvernamental și despre politicile statale de perspectivă. În calitate de exemplificare a unor tentative de ampoare putem enunța încercarea infectării din exteriorul țării a rețelelor de calculatoare din cadrul a 12 instituții de stat prin intermediul malware-lui „CTB-Locker” parvenit pe adresele de e-mail ale angajaților pe parcursul anului 2015. De asemenea, se înregistrează o creștere a tentativelor de atacuri cibernetice tip DoS (Denial-of-service), DDoS (Distributed Denial of Service), precum și un nou tip - DrDoS (Distributed Reflection Denial of Service) [13].

În anul 2016 prin Hotărârea Guvernului nr. 811 din 29.10.2015 a fost adoptat Programul național de securitate cibernetică a Republicii Moldova pentru anii 2016-2020, care are drept scop crearea unui sistem de management al securității cibernetică a Republicii Moldova. Documentul are la bază prevederile Strategiei Naționale de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020” și a Strategiei securității naționale a Republicii Moldova și include 7 domenii de intervenție:

- Procesare sigură, stocare și accesare a datelor;
- Securitatea și integritatea rețelelor și serviciilor de comunicații electronice;
- Capacități de prevenire și reacție de urgență (cert);
- Prevenirea și combaterea criminalității cibernetică;
- Consolidarea capacităților de apărare cibernetică;
- Educație și informare;
- Cooperare și interacțiune internațională [11].

Un moment important în domeniul combaterii terorismului, răspândirii armei de distrugere în masă și a comercializării ilegale a armamentului a fost semnarea planului de acțiuni republica moldova – uniunea europeană (adoptat de către parlamentul republicii moldova la 22 aprilie 2005). În punctul 14 al acestui plan se evidențiază importanța colaborării vis-à-vis de consolidarea rolului ONU în combaterea terorismului, precum și de aplicarea practică a convenției ONU în stoparea finanțării terorismului și asigurarea drepturilor omului împotriva acestuia. Pentru realizarea unei colaborări eficiente cu structurile UE delegația serviciului de informare și securitate al republicii moldova a participat la ședina a 4-a plenară seeic (south-east european intelligence conference). În rezultatul acestei colaborări, forțele speciale ale ministerului afacerilor interne au început a folosi programul „antiteror” care acumulează informații despre persoanele care au legătură cu activitatea teroristă și finanțarea terorismului, atât în UE, cât și în țările CSI.

La etapa actuală, o importanță majoră o are planul național de acțiuni pentru implementarea acordului de asociere republica Moldova – Uniunea Europeană pentru anii 2017-2019. Punc-

tul 11 a Planului prevede că părțile convin să colaboreze la nivel bilateral, regional și internațional pentru a preveni și a combate terorismul în conformitate cu dreptul internațional, cu rezoluțiile ONU în domeniu, cu standardele internaționale în domeniul drepturilor omului, cu dreptul refugiaților și cu dreptul umanitar. În acest sens, părțile cooperează în special în vederea aprofundării consensului internațional privind lupta împotriva terorismului, inclusiv prin definirea juridică a actelor teroriste și prin inițierea de demersuri în vederea ajungerii la un acord referitor la Convenția generală privind terorismul internațional. În cadrul punerii în aplicare integrale a Rezoluției 1373 (2001) a Consiliului de Securitate al ONU și a altor instrumente ale ONU relevante, precum și a convențiilor și instrumentelor internaționale aplicabile, în conformitate cu dreptul internațional și cu legislația părților, părțile fac schimb de informații cu privire la organizațiile și grupurile teroriste, la activitățile acestora și la rețelele de sprijin.

În conformitate cu Raportul privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru Implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în domeniul combaterii terorismului, a fost elaborată și aprobată în prima lectură proiectul legii cu privire la ratificarea protocolului adițional la Convenția CE privind prevenirea terorismului. În același context, au fost elaborate *Ghidul antiterorist* și *Ghidul Profilul potențialului terorist* destinate colaboratorilor organelor de drept. De asemenea, au mai fost adoptate Legea cu privire la apărarea națională; au fost realizate schimburi constante de date și informații cu partenerii, structuri specializate regionale și internaționale cu referire la entități teroriste implicate în Jihadul Internațional; au fost remise demersuri de aplicare a măsurilor speciale de interdicție de intrare pe teritoriul Republicii Moldova și declararea cetățenilor străini drept indezirabili, din raționamente de securitate națională; a fost semnat un Acord între SIS și Serviciul Pază și Protecție de Stat în domeniul prevenirii și combaterii terorismului; a fost elaborat proiectul unui act normativ interinstituțional între Serviciul de Informații și Securitate, Procuratura Generală și Ministerul Afacerilor Interne

în domeniul prevenirii și combaterii terorismului; au fost realizate schimburi constante de date și informații cu partenerii, structuri specializate regionale și internaționale cu referire la entități teroriste implicate în Jihadul Internațional; au fost remise demersuri de aplicare a măsurilor speciale de interdicție de intrare pe teritoriul Republicii Moldova și declararea cetățenilor străini drept indezirabili, din raționamente de securitate națională etc.

Cu ajutorul UE Poliția de Frontieră a Republicii Moldova implementează un șir de proiecte de asistență externă prin intermediul Agenției pentru Frontierele Uniunii Europene (FRONTEX) [12]. Astfel, în perioada anilor 2009-2013, Republica Moldova a primit investiții financiare din partea UE în mărime de 22 de milioane de euro pentru montarea unui sistem performant de comunicare și monitorizare la frontieră. Deasemenea în domeniul combaterii terorismului Poliția de Frontieră întreprinde măsuri suplimentare în punctele aglomerate de trecere a frontierei de stat. A fost majorat numărul efectivului, sunt verificate anumite încărcături și mărfuri, precum și bagajele personale, inclusiv cu ajutorul câinilor. Este efectuată o pregătire antiteroristă intensă a angajaților, cu implicarea specialiștilor din alte subdiviziuni și structuri de forță. Recent, în iunie 2018, Poliția de Frontieră, în colaborare cu serviciile speciale din Republica Moldova și Ucraina, a participat la desfășurarea exercițiului antiterorist „BUCOVINA - 2018”. Operațiunea a avut loc în orașul de frontieră Lipcani, raionul Briceni. Scopul aplicațiilor tactice, organizate la nivel regional, a fost testarea, evaluarea și îmbunătățirea procedurilor și mecanismelor de interacțiune și interoperabilitate dintre autorități în situații de criză teroristă.

Un rol important în securizarea frontierei Republicii Moldova îl are și Misiunea EUBAM. Prin această misiune, UE joacă un rol decisiv în vederea asigurării unui control eficient și transparent al frontierei de stat, ceea ce contribuie la consolidarea securității regionale.

O mare însemnătate în domeniul combaterii și prevenirii terorismului pentru Republica Moldova are și Planul Individual de

Acțiuni și Parteneriat Republica Moldova – NATO (IPAP), pentru prima dată aprobat de către Guvernul Republicii Moldova la 24 mai 2006. Punctul 1.4.1. al acestui Plan era consacrat luptei împotriva terorismului și crimei organizate. În acest punct se prevedea fortificarea potențialului Republicii Moldova în lupta cu terorismul, inclusiv a capacității de gestionare a consecințelor crizelor provocate de actele de terorism”. IPAP prevedea crearea centului Antiterorist pe lângă Serviciul de Informare și Securitate al Republicii Moldova, perfecționarea legislației naționale și îmbunătățirea colaborării interdepartamentale privind lupta contra terorismului, precum și „perfecționarea interacțiunii unităților militare și subdiviziunilor antiteroriste speciale, pregătirea lor către o posibilă participare la operațiuni sub egida NATO, în conformitate cu deciziile corespunzătoare ale autorităților moldovenești”. Conform Planului Individual actual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2017-2019, în Capitolul I, punctul 1.6. este stipulat că Republica Moldova va continua să implementeze, în conformitate cu normele și angajamentele internaționale, programe și strategii în vederea combaterii terorismului, va consolida cooperarea și coordonarea dintre instituțiile sale și va dezvolta relații de cooperare cu aliații și partenerii NATO la acest subiect. Republica Moldova va consolida mecanismele sale de control asupra exporturilor de mărfuri strategice și cu dublă destinație și va continua să întreprindă acțiuni de combatere a spălării banilor, terorismului, crimei organizate și a traficului de ființe umane.

În continuare vom analiza activitatea organelor împuternicite cu combaterea terorismului. La 5 iunie 2003, Parlamentul a desemnat Serviciul de Informare și Securitate ca organ competent al Republicii Moldova pentru relațiile oficiale cu Centrul Antiterorist CSI. În cadrul acestui organ funcționa o subdiviziune specializată în lupta împotriva terorismului. În competența ei era recepționarea prealabilă a informației și intențiilor sau planurilor concrete cu caracter terorist al unor persoane sau grupări, precum și curmarea acestor acțiuni. SIS are drept sarcină de bază prevenirea și combaterea terorismului - unul dintre

cele mai grave riscuri la adresa securității naționale și internaționale, implementarea politicilor naționale de protecție antiteroristă, investigarea operativă și coordonarea activităților de combatere a acestui fenomen, asigurarea culegerii informațiilor privind evoluțiile purtătoare de risc, în contextul aspirațiilor regionale ale structurilor terorismului internațional și a manifestărilor elementului radical-extremist intern. Subunitățile specializate planifică și realizează activități de prevenire și descoperire a amenințărilor ce vizează pregătirea de acte teroriste.

SIS permanent actualizează listele persoanelor, grupurilor și entităților care aparțin sau sunt asociate cu Taliban și organizația Al-Qaeda, menținute de Comitetul Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite, și a listei persoanelor, grupărilor și entităților implicate în activități teroriste, aprobate prin Poziția Comună 2001/931/PESC a Consiliului Uniunii Europene din 27 decembrie 2001. Această listă este completată cu 2 cetățeni ai Republicii Moldova [10].

Din 17 noiembrie 2006, în Republica Moldova a început să funcționeze Centrul Antiterorist pe lângă Serviciul de Informare și Securitate. Formarea Centrului de luptă împotriva terorismului era unul din obiectivele incluse în Programul Național de realizare a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană, precum și a Planului Individual de Acțiuni și Parteneriat Republica Moldova – NATO. Obiectivele acestui centru țin de coordonarea tehnică a măsurilor de prevenire și luptă cu terorismul; evaluarea factorilor de risc și de amenințare teritorială a securității naționale a Republicii Moldova; stocarea și analiza informației cu privire la starea, dinamica și tendințele răspândirii fenomenului terorismului și a altor manifestări extremale; elaborarea și punerea în acțiune a sistemului național de informare în cazul amenințării teroriste; realizarea schimbului de informație cu structurile străine și internaționale ce se ocupă de activitatea de preîntâmpinare și combatere a terorismului etc. [30].

În corespundere cu noua Lege cu privire la prevenirea și combaterea terorismului (2017), Centrul Antiterorist SIS previne și

combate terorismul prin: elaborarea și implementarea actelor legislative și normative, a documentelor de politici în vederea prevenirii și combaterii terorismului în conformitate cu normele și angajamentele internaționale; consolidarea cooperării și coordonării activității de prevenire și combatere a terorismului desfășurate de către autoritățile competente ale administrației publice centrale și dezvoltarea relațiilor de cooperare cu instituțiile similare ale altor state; acțiuni de depistare și curmare a activităților teroriste, inclusiv a celor internaționale, desfășurând operații antiteroriste; asigurarea, alături de alte autorități, a securității instituțiilor Republicii Moldova amplasate pe teritoriul altor state, a cetățenilor Republicii Moldova angajați în aceste instituții și a membrilor familiilor lor; executarea, prin intermediul unității cu destinație specială, a intervenției contrateroriste, independent sau în cooperare cu alte forțe, pe întreg teritoriul țării sau pe o parte a acestuia, asupra obiectivelor atacate sau ocupate de teroriști în scopul capturării ori anihilării acestora, al eliberării ostajilor și restabilirii ordinii legale; colectarea, analiza și valorificarea informațiilor despre potențialele riscuri și amenințări la adresa securității antiteroriste, obținute în urma desfășurării activității informative și contrainformative; culegerea de date referitoare la organizațiile teroriste internaționale; întreprinderea altor măsuri specifice de prevenire și combatere a terorismului atribuite prin lege în competența sa [7].

Structura organizatorică a Centrului Antiterorist de Informații și Securitate include: Direcția de Management al Centrului, Secția de monitorizare și analiză, Secția de coordonare, planificare și prognoză, Secția de evaluare juridică și Secția de resurse informaționale. Deasemenea trebuie menționat forțele cu destinație specială al Detașamentului cu Destinație Specială ALFA al SIS și Batalionului cu Destinație Specială FULGER al Ministerului Apărării care nemijlocit răspund pentru activitatea antiteroristă în Republica Moldova. Detașamentul cu Destinație Specială „Alfa” este o subunitate specializată, cu sarcini în combaterea terorismului pe teritoriul țării, precum și în localizarea, curmarea actelor de terorism împotriva cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotare,

anihilarea activității infracționale a grupărilor de crimă organizată, eliberarea ostaticilor și reținerea criminalilor dați în urmărire.

Centrul Antiterorist al SIS al Republicii Moldova colaborează activ, la nivel național, cu autoritățile publice competente în vederea realizării măsurilor practice de politică antiteroristă. Totodată, procesul de prevenire și combatere a terorismului este irealizabil fără o cooperare la nivel internațional. În acest context, Centrul Antiterorist al SIS al Republicii Moldova desfășoară un schimb pertinent de informații și bune practici cu partenerii din străinătate, colaborând cu structurile specializate din Bulgaria, Germania, SUA, Franța, România, CSI și alte state sau organizații regionale și internaționale [3]. Centrul este responsabil de dezvoltarea unui sistem național menit să preîntâmpine posibilele atacuri cu tentă teroristă, accentul fiind plasat pe acțiunile de profilaxie, perfecționarea mecanismelor de intervenire antiteroristă și ajustarea legislației naționale la normele internaționale și cele europene. Printre aceste măsuri, o deosebită atenție i se acordă interdicției intrării pe teritoriul țării a persoanelor bănuite de apartenență la grupări extremist-teroriste sau a simpatizanților acestora. În vederea realizării acestui obiectiv, Centrul Antiterorist al SIS periodic reînnoiește listele persoanelor și entităților și grupurilor implicate în activități teroriste. Listele respective sunt întocmite în baza listelor consolidate, instituite prin Rezoluția ONU 1267, 1988, 1989 și Poziția Comună 2001/931/PESC a Consiliului Uniunii Europene [2]. Începând cu anul 2007 pe teritoriul Republicii Moldova CAT organizează exerciții antiteroriste (Forțele Unite 2007 și 2008, Forțele Speciale 2010, „Forțele Speciale – 2011”, „Meteor 2012” și „ENA 2013”, „Radiu 2016”, „Strong Border – 2017”, „Bucovina - 2018”). Scopul acestor măsuri practice a constat în verificarea capacităților de reacție și ripostă ale autorităților abilitate, evaluarea nivelului de coordonare și interacțiune dintre organele de forță și depistarea lacunelor în politica națională antiteroristă. În anul 2008 a fost lansată pagina oficială a Centrului Antiterorist al SIS www.antiterror.sis.md, unde este oglindită activitatea cotidiană a subunității, colaborarea internațională cu structurile și organizațiile străine de

profil, informații depline privind baza legislativă și politica națională în domeniul contracarării fenomenului terorist, etc. Centrul Antiterorist întreprinde și măsuri orientate la impulsivitatea mecanismelor de interacțiune cu societatea și promovarea culturii de securitate. În acest sens, pe parcursul lunii noiembrie 2017 – martie 2018, ofițerii de informații și securitate au avut întâlniri cu reprezentanții autorităților publice locale și societății civile în toate raioanele țării. Printre principalele subiecte abordate se numără politica națională de securitate, legislația în domeniu și măsurile desfășurate la nivel de țară. La fel au fost prezentate aspecte ale cooperării Serviciului de Informații și Securitate cu autoritățile care desfășoară activitatea de prevenire și combatere a terorismului. În special au fost puse în discuție prevederile noii Legi cu privire la prevenirea și combaterea terorismului, rolul și locul autorităților publice locale și a societății în prevenirea terorismului și a manifestărilor violente de extremism.

Fiind departe de teatrele de operațiuni militare, țara noastră a experimentat consecințele activității teroriste în calitate de zonă tranzit și adăpost pentru teroriștii existenți sau cei potențiali. Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova a anihilat o rețea de tranzit a elementelor conexe terorismului internațional. Serviciul a dejucat tentativa unui grup de cetățeni străini, originari din Federația Rusă și Tadjikistan, de a traversa teritoriul țării, având eventual punct de destinație finală Siria. În același timp, SIS, de comun cu MAI, a întreprins un complex de măsuri speciale de profil antiterorist, în urma cărora s-a reușit identificarea și anihilarea unei celule cu elemente teroriste, formată de cetățeni străini suspectați a fi membri ISIS și care intenționau să se deplaseze în Siria [1].

Potrivit declarației fostului șef al SIS, Mihai Balan, scopul principal al intrușilor care sosesc în Republica Moldova este de a nimeri în UE, care se învecinează țara noastră. Recent, pe parcursul unei operațiuni comune a serviciilor speciale și a poliției transfrontaliere a fost reținut cetățeanul Federației Ruse Mail Ahmedov în timp ce încerca să treacă granița Moldovei. El s-a născut în anul 1983 în Kazahstan, apoi a locuit în Daghestan. Ahmedov se află în căutare

internațională fiind suspectat de terorism. El a trecut ilegal frontiera ruso-ucraineană și avea intenția de a intra pe teritoriul Republicii Moldova pentru ca ulterior să încerce să intre pe teritoriul UE [33].

Serviciul de Informare și Securitate notează că în Republica Moldova în perioada anilor 2016-2017 patru persoane au fost supuse urmăririi penale pentru justificarea publică a terorismului și propaganda extremismului radical. SIS menționează că printre aceștia sunt atât cetățeni străini, cât și cetățeni ai Republicii Moldova. Astfel, două persoane au fost condamnate la închisoare pe un termen de 3 ani, iar celorlalte două persoane le-au fost aplicate amenzi penale. Toți cei patru părtași ai islamismului și-au recunoscut vina [34]. Unul din cei condamnați, de exemplu, a creat o platformă de comunicare în rețeaua Facebook cu denumirea «Adept al Statului Islamic», unde în mod real plasa fotografii, imagini video cu diferite activități extremiste și teroriste.

Un alt exemplu, ce confirmă că Republica Moldova a devenit o țară de tranzit pentru teroriști, este desfășurarea în toamna anului 2017 a măsurilor speciale de investigații pe profil de terorism internațional de către Centrul Antiterorist de comun cu Inspectoratul General al Poliției de Frontieră al MAI. A fost contracarată o tentativă de pătrundere pe teritoriul Republicii Moldova a unui cetățean străin, originar din Tunisia, legitimându-se cu acte de identitate ale unui stat din Uniunea Europeană, suspectat de conexiuni cu filiere jihadiste internaționale. Bărbatul, în vârstă de 33 de ani, a încercat să traverseze frontiera de stat prin punctul de trecere „Sculeni”, având drept itinerar Republica Moldova – Ucraina - Federația Rusă – Kazahstan – China, punctul final de destinație fiind regiunea autonomă China, din Xinjiang. Ca urmare a verificărilor de securitate, ofițerii de investigații ai SIS au depistat un șir de elemente ce confirmă viziunile radicale ale persoanei, inclusiv materiale și dispozitive informaționale cu caracter extremist islamic. Totodată, în bagajele acestuia au fost depistate obiecte ce facilitează staționarea persoanei pe timp de noapte în câmpuri deschise și regiuni forestiere, precum și parcurgerea pe jos a distanțelor lungi. Reieșind din eventualele riscuri cu caracter terorist și din

raționamente de securitate, generate de prezența cetățeanului străin pe teritoriul Republicii Moldova, acesta a fost declarat persoană indezirabilă pe o perioadă de 15 ani [14]. De asemenea, conform opiniei unui șir de experți, pe teritoriul țării noastre se pot ascunde militanți care au participat la unele operațiuni peste hotare sau răniți care au venit pentru a se trata. La fel, ei se pot ascunde de justiția altor state. În același timp, cetățenii din SUA, Franța, Germania și Federația Rusă sau reprezentanțele acestor state pot să prezinte interes pentru desfășurarea actelor teroriste de intimidare pe teritoriul țării noastre.

Republica Moldova cooperează strâns cu ONU, Consiliul European, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), UE și CSI în domeniul dezvoltării reformelor democratice, asigurării supremației legii și conformității legislației și practicii naționale în domeniul drepturilor omului cu standardele internaționale relevante, precum și în lupta împotriva terorismului. Organele responsabile de combaterea și prevenirea terorismului elaborează și prezintă în adresa partenerilor externi (ONU, CODEXTER, OSCE) rapoartele naționale privind măsurile întreprinse în domeniul prevenirii și combaterii terorismului.

În legătură cu acest fapt, considerăm necesar de a studia aspectele instituționale de combatere a terorismului în cadrul organizațiilor internaționale enumerate mai sus și a cooperării Republicii Moldova în cadrul organizațiilor date în domeniul combaterii și prevenirii terorismului. Deși că la sfârșitul anilor 90 ai sec. XX ONU a realizat un rând de măsuri pentru combaterea terorismului, așa și nu a fost obținut un impact asupra diminuării activității organizațiilor internaționale teroriste și numai în urma evenimentelor din SUA la data de 11 septembrie 2001 ONU a încercat să intensifice implicarea sa în lupta antiteroristă internațională.

În cadrul sistemului ONU sunt elaborate șaisprezece acorduri universale (treisprezece acorduri și trei protocoale) îndreptate împotriva terorismului internațional și care se referă la anumite tipuri de activitate teroristă. Există multe documente oficiale ale ONU care condamnă terorismul ca metodă de soluționare a problemelor

politice, naționale, economice și de altă natură. Un adevărat impuls pentru elaborarea măsurilor îndreptate spre lupta împotriva terorismului internațional au devenit evenimentele tragice din 11 septembrie 2001. În legătură cu evenimentele din 11 septembrie 2001 problema luptei cu terorismul internațional a devenit una dintre cele mai importante subiecte al agendei sesiunilor 56 și 57 ale Adunării Generale a ONU (din noiembrie 2001 și septembrie 2002.) În acest context, poziția Republicii Moldova cu privire la lupta împotriva terorismului este destul de clară și consecventă. Opoziția forțelor teroriste ar trebui realizată în strictă conformitate cu baza legislativă și cu respectarea deciziilor Consiliului de Securitate a ONU.

Republica Moldova condamnă actele teroriste de avengură în New York, Washington și Pensilvania și totalmente împărtășește afirmația ex-președintelui SUA J. Bush, care a fost făcută în timpul cuvântării sale în cadrul Adunării Generale că „această amenințare nu poate fi ignorată” și că „însăși civilizația noastră este amenințată”. Este evidențiat faptul că terorismul, în esența sa, este un fenomen global, ceea ce semnifică că acest fenomen poate fi eradicat numai cu eforturi internaționale comune. Sesiunea 57 a ONU a analizat rezultatele luptei împotriva terorismului pe parcursul unui an după evenimentele din 11 septembrie 2001 și a identificat direcțiile ulterioare de activitate ale comunității mondiale în acest domeniu.

Astfel, Rezoluția Consiliului de Securitate a ONU Nr. 1368 din 12 septembrie 2001 a chemat comunitatea internațională să intensifice eforturile în vederea preîntâmpinării și reprimării terorismului, să impulsioneze coordonarea și implementarea completă în cadrul legislației naționale a convențiilor și rezoluțiilor antiteroriste ale Consiliului de Securitate.

Analiza evenimentelor din ultimul timp demonstrează că atunci când există o voință comună a comunității internaționale, ONU poate să acționeze repede, ferm și eficient. De exemplu, ca răspuns la evenimentele din 11 septembrie 2001 în SUA, la 28 septembrie 2001 Consiliul de Securitate al ONU unanim a adoptat Rezoluția

1373 cu privire la lupta împotriva terorismului și a fondat Comitetul de luptă împotriva terorismului al Consiliului de Securitate al ONU [27, p.240]. Rezoluția prevede un ansamblu larg de măsuri de eradicare a politicii externe a terorismului internațional care trebuie să fie realizate în mod coordonat sub egida ONU la nivel național, regional și universal. Introducerea în acțiune și realizarea acestor măsuri au un caracter obligatoriu, iar încălcarea acestora poate avea ca urmare aplicarea sancțiunilor din partea Consiliului de Securitate a ONU.

La 14-16 septembrie 2005 a avut loc Summitul mondial al ONU în New York. În baza lucrărilor Summitului, Kofi Annan a prezentat raportul „Uniți împotriva terorismului: recomandări pentru o strategie globală împotriva terorismului”. Aceste recomandări au completat, perfecționat și au detaliat acțiunile întreprinse de ONU înaintând propuneri de îmbunătățire și eficientizare a activității sale. La 8 septembrie 2006, Adunarea Generală a ONU a adoptat Strategia Globală împotriva terorismului, creând astfel o bază practică pentru acordarea unui ajutor eficient statelor în acțiunile antiteroriste la nivel național, regional și global.

Strategia Globală a ONU în formă de Rezoluție și Planul de Acțiuni anexat (A/RES/60/288) reprezintă un document unic în vederea îmbunătățirii eforturilor naționale, regionale și internaționale în lupta împotriva terorismului. Adoptarea acestuia pentru prima dată a semnalat că statele membre ale ONU au coordonat și au adoptat o bază comună strategică și operativă de luptă împotriva terorismului. În așa fel s-a dat de înțeles că terorismul nu este acceptat sub nicio formă sau manifestare și a fost luată decizia de a întreprinde măsuri atât colective, cât și individuale pentru eradicarea acestui fenomen. Strategia reprezintă o primă bază instituțional-juridică complexă, colectivă și internațională care are drept scop aprobarea unor măsuri îndreptate spre lupta împotriva terorismului. Ea se bazează pe condamnarea necondiționată și dură a terorismului în toate manifestările și formele sale, independent de faptul cine, ce, unde și din care motive se apelează la acesta [32].

Strategia Globală a ONU împotriva terorismului presupune patru direcții principale:

Direcția I: măsuri îndreptate spre înlăturarea condițiilor care contribuie la răspândirea terorismului;

Direcția II: prevenirea terorismului și lupta contra acestui fenomen;

Direcția III: consolidarea potențialului statelor de prevenire a terorismului și a luptei contra terorismului, precum și consolidarea rolului sistemului ONU în acest domeniu;

Direcția IV: asigurarea respectării drepturilor omului și a supremației legii ca bază fundamentală în lupta împotriva terorismului.

În Strategie se subliniază că terorismul nu poate și nu trebuie să fie asociat cu orice religie, naționalitate, civilizație sau grupă etnică. De asemenea, în document se confirmă responsabilitatea statelor în ceea ce ține refuzul de a acorda teroriștilor azil în plan financiar și operativ și de a nu permite ca teroriștii să abuzeze de sistemul național de azil prin intermediul predării acestora curții de justiție în baza principiului „a extrăda sau a judeca”.

Un eveniment politic important în cooperarea statelor în lupta împotriva terorismului internațional a devenit Forumul mondial pentru combaterea terorismului – un nou parteneriat internațional care are menirea de a completa eforturile ONU în lupta cu terorismul internațional, contribuind activ la realizarea Strategiei Globale împotriva terorismului a ONU și asigurând cooperarea strânsă la nivelul Comitetului coordonator și a grupelor de lucru al Forumului cu structurile antiteroriste existente ale ONU – Grupa Specială pentru implementarea Strategiei Globale împotriva terorismului a ONU, Direcția executivă antiteroristă și alte celule de bază cointeresate.

Una dintre cele mai importante sarcini ale comunității internaționale este blocarea fluxurilor financiare care susțin activitatea teroriștilor. Adunarea Generală a ONU, a adoptat la 9 decembrie 1999, Convenția internațională privind lupta împotriva finanțării terorismului. În Convenție este efectuată încercarea de a unifica conceptele de finanțare a terorismului și răspândirea cooperării internaționale asupra sferelor de investigație și extrădare a

persoanelor care se ocupă cu finanțarea terorismului, precum și urmărirea lor penală. Una din formele de luptă cu terorismul este blocarea fluxurilor financiare care îl „alimentează.”

Un eveniment important pentru comunitatea internațională este prezentarea la 15 ianuarie 2016 în fața Adunării Generale a ONU, de către Secretarul General, a Planului de Acțiuni privind preîntâmpinarea extremismului violent. Planul conține recomandări pentru examinarea de către statele membre și adoptarea unei abordări mai complexe în lupta împotriva extremismului violent și a factorilor care îl generează la nivel local, național, regional și global.

În Plan se specifică că extremismul violent este un fenomen cu multiple fațete care nu este clar definit. Acest fenomen nu este nici nou, nici caracteristic unei anumite regiuni, naționalități sau unui sistem confesional. Totodată, în ultimul timp, grupările teroriste, cum sunt „Statul Islamic din Irak și Levant” (ISIL), „Al-Qaida” și „Boko Haram”, ne formează percepția despre extremismul violent și trezește discuția despre mijloacele de contracarare ale acestei amenințări. Răspândirea de către aceste grupări a ideilor de intoleranță religioasă, culturală și socială au consecințe grave pentru multe regiuni ale lumii, reținând teritorii și folosind rețele de socializare pentru răspândire.

Activitatea antiteroristă a ONU nu se limitează doar la elaborarea cadrului legal pentru combaterea terorismului. ONU a creat o rețea dezvoltată de organizații din care fac parte diverse comitete, departamente, agenții specializate pentru combaterea amenințării teroriste. Sub egida ONU, de asemenea, funcționează o multitudine de structuri legate de acest domeniu. În domeniul luptei contra terorismului internațional ONU cooperează permanent cu diferite instituții interguvernamentale, organizații internaționale non-guvernamentale și agenții specializate. De zeci de ani sistemul ONU, inclusiv Adunarea Generală, Consiliul de Securitate, agenții specializate ONU, fondurile și programele Organizației, în primul rând Organizația Maritimă Internațională (OMI), Organizația Internațională a Aviației Civile (ICAO), Agenția Internațională pentru Energie Atomică, se ocupă de problema terorismului, iar cu

lupta împotriva finanțării activității teroriste se ocupă Grupul de Acțiune Financiară Internațională pentru controlul spălării de bani (FATF). Înființarea în anul 2001 a Comitetului de luptă împotriva terorismului de către Consiliul de Securitate și mai târziu a Direcției Executive (CTED) constituie punctul de cotitură în eforturile comune de luptă împotriva terorismului în cadrul sistemului ONU.

În iunie 2017, conform Rezoluției 71/291 a Adunării Generale a ONU, a fost înființat Biroul Națiunilor Unite de luptă împotriva terorismului. Noul Birou include actuala echipă specială de combatere a terorismului (CTITF) și Centrul Națiunilor Unite pentru lupta împotriva terorismului (UNCCT). La rândul său, direcția executivă a Comitetului de luptă împotriva terorismului (CTED), mandatat de Consiliul de securitate, va continua să furnizeze analize și rapoarte Consiliului. Biroul este condus de un secretar general adjunct.

Analiza efectuată permite de a concluziona că în ultimii 17 ani ONU a menținut strict cursul spre crearea unei atmosfere generale de neacceptare a terorismului ca metodă de luptă politică. Însă organizației așa și nu i-a reușit să formuleze pentru statele sale membre o definiție clară și precisă a noțiunii de „terorism internațional”, a semnificației amenințării terorismului contemporan global și să stabilească după sine programele-cheie ale strategiei complexe anti-terorism.

La etapa actuală, Consiliul Europei joacă un rol important în realizarea cooperării regionale și internaționale în lupta împotriva terorismului. Începând cu anul 1949, Consiliul Europei apără drepturile omului, supremația legii și democrația pluralistă, și susținând necesitatea luptei împotriva terorismului, care respinge aceste valori fundamentale. În așa fel, Consiliul Europei se ocupă de această problemă începând cu anii 1970. În calitate de organizație regională, Consiliul Europei tinde să asigure implementarea Rezoluției 1373 (2001) a Consiliului de Securitate al ONU, oferind un forum pentru examinarea și adoptarea normelor regionale și a celor mai bune practici, precum și ajutând statele membre de a-și îmbunătăți posibilitățile în lupta împotriva terorismului. În afară

de aceasta, Consiliul Europei a întărit cooperarea cu alte organizații internaționale care se ocupă de acest subiect, și anume cu UE, OSCE și ONU [24].

Activitatea Consiliului Europei în lupta împotriva terorismului se bazează pe trei principii de bază:

- consolidarea activității legale îndreptate contra terorismului;
- păstrarea valorilor de bază;
- activitatea îndreptată spre eradicarea cauzelor terorismului [24].

În cadrul Consiliului Europei au fost adoptate un șir de tratate internaționale care vizează lupta cu terorismul, printre care menționăm Convenția Europeană pentru combaterea terorismului din 1977, Protocolul privind modificările introduse în Convenția dată din 2003, Convenția Europeană pentru prevenirea terorismului din 2005, Protocolul adițional la Convenția Consiliului Europei privind prevenirea terorismului din 2015, Planul de Acțiuni privind lupta împotriva extremismului violent și radicalismului care conduc la terorism din 2015.

La 5 mai 2003 a fost deschis spre semnare Protocolul de amendare (STE nr.190) al Convenției Europene din 1977 de reprimare a terorismului. În acest Protocol se conțin un șir de amendamente importante la Convenție:

✓ A fost extinsă considerabil lista infracțiunilor ce nu pot fi calificate ca politice sau politic motivate; la etapa actuală lista include toate infracțiunile prevăzute de complexul de convenții anti-terorism a ONU;

✓ Este prevăzută o procedură simplificată de introducere a amendamentelor care permite să fie completată lista cu noi infracțiuni;

✓ Convenția este deschisă pentru aderare a statelor cu statut de observatori, precum și a altor state care nu sunt membri ai Consiliului Europei cu condiția acordului Comitetului de Miniștri;

✓ Este prevăzută posibilitatea de a refuza extrădarea infractorilor în acele state unde există amenințarea pedepsei cu moartea, aplicării torturii sau detenției pe viață fără posibilitatea eliberării condiționate;

✓ În mod considerabil au fost diminuate posibilitățile de a refuza extrădarea în baza rezervei la Convenție. Totodată, orice refuz

este supus unei proceduri de control care se aplică față de toate angajamentele ce reiasă din textul modificat al Convenției [26].

În Rezoluția privind lupta cu terorismul, adoptată în cadrul celei de-a 25-a Conferințe a miniștrilor europeni de justiție care a avut loc în 9-10 octombrie 2003 la Sofia, Bulgaria, se subliniază necesitatea de a consolida cooperarea internațională a statelor membre în acest domeniu.

Scopul Convenției Europene pentru prevenirea terorismului din anul 2005 constă în preîntâmpinarea terorismului de către părțile tratatului și în activizarea eforturilor îndreptate spre înlăturarea impactului său negativ asupra apărării drepturilor omului, îndeosebi a dreptului la viață. În art.4 al Convenției Europene din anul 2005 sunt stabilite normele legate de formele de realizare a cooperării internaționale în domeniul prevenirii terorismului.

Protocolul adițional la Convenția Europeană pentru prevenirea terorismului chemat să soluționeze problema „combatanților străini” a fost semnat la 22 octombrie în capitala Letoniei, Riga, de către 18 țări. Protocolul adițional este elaborat cu scopul de prevenire timpurie a manifestărilor terorismului, printre care restricționarea fluxurilor combatanților străini în așa țări ca Siria și Irak, calificând drept crimă penală participarea în cadrul unui grup terorist sau plecarea peste hotare cu scopul de a efectua acte teroriste, precum și pregătirea, organizarea sau finanțarea călătoriei în acest scop.

Planul de Acțiuni pentru lupta împotriva extremismului violent și radicalizare, care conduc spre terorism, are două obiective:

- De a consolida cadrul legal împotriva terorismului și extremismului violent;
- De a preveni și a lupta contra radicalizării violente prin intermediul unor măsuri concrete în sectorul public, în special în școli și închisori, precum și pe Internet [19].

De asemenea, este necesar de a sublinia faptul că în cadrul Consiliului Europei activează agenții specializate ce își desfășoară activitatea de luptă împotriva terorismului: Comitetul de experți în domeniul terorismului (CODEXTER), Comitetul privind luptătorii teroriști străini și aspecte conexe (COD-CTE).

CODEXTER implementează instrumentele legale ale Consiliului Europei de luptă împotriva terorismului și coordonează activitățile Consiliului Europei în domeniul combaterii terorismului.

COD-CTE a fost fondat la 21 ianuarie 2015 de către Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei cu scopul de a pregăti draft-ul Protocolului Adițional la Convenția Europeană pentru prevenirea terorismului (CETS No. 196). Comitetul dat are în componența sa experți din toate statele membre și state cu statut de observator al Consiliului Europei, precum și din cadrul organizațiilor internaționale relevante care lucrează sub egida CODEXTER și au atribuția de a cerceta incriminarea următoarelor acte:

- Recrutarea pentru terorism;
- Pregătirea pentru activitatea de terorism;
- Călătoria în alt stat cu scopul comiterii sau pregătirii actelor teroriste;
- Furnizarea sau colectarea fondurilor pentru astfel de călătorii;
- Organizarea și facilitarea astfel de călătorii.

Eforturile Consiliului Europei îndreptate spre consolidarea măsurilor legale împotriva terorismului se bazează pe principiul primordial și anume faptul că este posibil și necesar de a lupta împotriva terorismului respectând în același timp drepturile omului, libertățile fundamentale și statul de drept. Trebuie remarcate inițiativele Uniunii Europene de preîntâmpinare a terorismului și încercarea acestei organizații de a organiza o cooperare juridică a țărilor din Europa de Vest în lupta contra acestui fenomen. Activitatea UE ocupă un loc central în crearea bazelor juridice internaționale ale sistemului european de securitate împotriva amenințărilor teroriste, deoarece unul din scopurile principale ale Uniunii este crearea unei zone de libertate, securitate și justiție. Experiința integrării europene în lupta cu terorismul, în care principiul soluționării colective a problemelor este clar exprimat, ocupă un loc important în sistemul internațional de cooperare antiteroristă și de aceea necesită de a fi studiată și analizată.

Actele teroriste din Paris (în ianuarie și noiembrie 2015) și Copenhaga (în februarie 2015), precum și atacurile care au fost

preîntâmpinate în Belgia (în ianuarie 2015) au dezvăluit realitatea și amploarea amenințării teroriste islamiste pe teritoriul Uniunii Europene. Acestea, de asemenea, au ridicat problema eficienței politicii antiteroriste a Uniunii Europene.

Punctul de cotitură în procesul de integrare a eforturilor UE în domeniul luptei cu terorismul au devenit evenimentele din 11 septembrie 2001 din SUA, care au stimulat toate statele membre ale UE să întreprindă măsuri de urgență nu numai la nivel național, ci și la nivel european. Astfel, la 21 septembrie a fost adoptat Planul de acțiuni privind lupta cu terorismul, care prevede intensificarea cooperării polițienești și celei penale a statelor membre; elaborarea cadrului juridic pentru acțiunile antiteroriste; rezistența finanțării organizațiilor teroriste [31, p.48]. Până în luna mai a anului 2001, Consiliul UE, în corespundere cu regulamentul măsurilor speciale contra persoanelor și grupurilor criminale din cadrul luptei cu terorismul, a elaborat o listă a organizațiilor teroriste.

În decembrie 2001, în cadrul Summitului UE de la Laeken au fost formulate abordările generale ale statelor europene cu privire la lupta cu terorismul. În document s-a fixat că statele membre ale UE vor tinde în cadrul politicii comune de securitate și apărare să creeze un potențial de a opune rezistență amenințărilor teroriste. În termeni practici s-a ajuns la un acord privind introducerea unui mandat unic european de arestare (la inițiativa Spaniei), reprimarea canalului de finanțare a organizațiilor extremiste și formarea listei organizațiilor teroriste ale căror activitate pe teritoriul UE trebuie să fie interzisă.

În cadrul UE au fost create organe specializate chemate să se opună amenințărilor teroriste: Europol, Eurojust, Grupul de lucru pentru probleme de terorism, Coordonatorul UE pentru lupta împotriva terorismului. Cu toate acestea, UE încearcă să impulsioneze activitatea antiterorism, publicând acte cu o caracteristică politică și legală. Deosebit de intens se dezvoltă procesul de elaborare a unei politici comune a UE în domeniul luptei împotriva terorismului după actele teroriste din luna martie 2004 la Madrid și în luna iulie 2005 la Londra.

Drept rezultat a fost adoptată Declarația privind combaterea terorismului din anul 2004, Strategia împotriva finanțării terorismului din anul 2004, Strategia UE de combatere a terorismului din anul 2005, Combaterea spălării banilor și a finanțării terorismului din 2015.

În afară de aceasta, una din aspectele luptei legale cu terorismul în cadrul UE sunt actele obligatorii din punct de vedere juridic adoptate de Consiliul UE, și anume deciziile și deciziile – cadru. Printre acestea sunt decizii cu privire la introducerea unui mandat unic european de arestare, înghețarea activelor teroriștilor și ale organizațiilor teroriste, cooperarea organelor judiciare ale Uniunii în domeniul schimbului de informații în domeniul luptei împotriva terorismului (este adoptat un program special de creare a unei rețele de aplicare a legii (Legal Enforcement Network – LEN), introducerea datelor biometrice din pașapoartele tuturor cetățenilor statelor-membre ale UE. Trebuie menționată activitatea organizației SitCen, sarcina principală a căreia este de a unifica eforturile experților serviciilor speciale naționale și străine pentru a analiza amenințările de terorism în UE și statele terțe și de a coordona strategiile utilizate de organizații, de a coordona activitatea serviciilor de frontieră, de a forma polițiști de frontieră și de a evalua sistematic riscurile la hotarele UE prin intermediul Agenției Europene pentru Gestionarea Cooperării Operative la Frontierele Externe ale Statelor Membre ale UE (FRONTEX), oficial lansată în anul 2005, precum și alte agenții [35].

Vom analiza mai detaliat Strategia UE de combatere a terorismului, adoptată de către Consiliul de Miniștri al UE în decembrie 2005. Scopul său primordial este să dezvăluie publicului într-un mod clar politica UE în domeniul luptei cu terorismul. Strategia se axează pe patru piloni: prevenire, protecție, urmărire și răspuns. Strategia contribuie la instaurarea unei cooperări între statele membre ale UE în diverse domenii de activitate în vederea preîntâmpinării terorismului.

Prevenirea se realizează prin lichidarea cauzelor și factorilor care contribuie la radicalizarea și recrutarea noilor membri de

către organizațiile teroriste în Europa, iar la nivel internațional de a preveni apelul oamenilor la metode teroriste. Printre prioritățile de prevenire se enumeră: dezvoltarea abordărilor comune în vederea identificării și soluționării problemelor de comportament, *îndeosebi* în cazurile de abuz în Internet; soluționarea problemelor legate de instigare și recrutare, mai ales în condiții specifice, cum ar fi în închisori, centre de instruire religioasă sau de cult, în mod deosebit prin adoptarea legislației care definește un astfel de comportament drept infracțiune; elaborarea strategiei de lucru cu mass-media și populația pentru a explica mai bine politica UE; contribuția la dezvoltarea bunelor practici, a democrației, a educației, a prosperității economice prin intermediul programelor de asistență a UE în statele UE; stabilirea dialogului intercultural în interiorul și în afara UE.

Protecția are ca scop de a apăra cetățenii și infrastructura și de a diminua vulnerabilitatea la atacurile teroriste inclusiv prin asigurarea unei securizări sporite a frontierelor externe, a transporturilor și a obiectelor vitale de infrastructură. Statele membre ale UE sunt responsabile pentru sporirea securității infrastructurilor critice, pentru interdependența securității transfrontaliere, a transporturilor și alte tipuri de infrastructură transfrontalieră. Aceste măsuri necesită eforturi colective. Acolo unde există regimuri de securitate la nivelul UE, cum ar fi securitatea frontierelor externe și a transporturilor, UE și în mod special Comisia Europeană joacă un rol important în îmbunătățirea standardelor.

Printre prioritățile de bază ale „protecției” sunt: îmbunătățirea securizării pașapoartelor UE prin introducerea datelor biometrice; crearea Sistemului de Informații privind vizele (VIS) și a Sistemului de Informații Schengen (SISII); dezvoltarea prin FRONTEX a unei analize eficiente a riscurilor la frontierele externe ale UE; introducerea unor standarde comune de securitate civilă, aeriană, portuară și maritimă; coordonarea politicii europene privind programul de securizare a obiectelor vitale de infrastructură. O parte componentă relevantă în lupta cu terorismul este „urmărire” teroriștilor și colectarea de date despre aceștia în cadrul UE și în restul lumii:

împiedicarea planificării actelor teroriste; distrugerea rețelei care susține teroriștii; arestarea activelor financiare și reprimarea finanțării; aducerea teroriștilor în fața justiției. În acest domeniu este necesar de a perfecționa și de a îndeplini sarcini de contracarare a activității teroriste și de a urmări teroriștii indiferent de hotare. Trebuie de împiedicat planificarea și realizarea actelor teroriste, de distrus rețele de recrutare a teroriștilor, de lichidat finanțarea teroriștilor, precum și nu a permite accesul la materialele care servesc drept bază pentru atacurile teroriste. Aceste teze au fost întărite de programul de la Haga cu susținerea statelor UE.

Răspunsul constă în a fi gata de a controla și limita consecințele atacului terorist prin dezvoltarea potențialului în domeniul lichidării consecințelor directe, coordonarea acțiunilor de răspuns și asigurarea nevoilor victimelor. Reducerea nivelului de risc a atacurilor teroriste la minimum este o sarcină foarte dificilă, dar trebuie de luptat pentru a minimiza amenințarea și de a fi gata pentru consecințele atacurilor efectuate. Răspunsurile la accidente deseori vor fi similare indiferent dacă aceste evenimente au fost naturale, artificiale sau tehnologice, de aceea sistemele de reacție care există pentru lichidarea consecințelor catastrofelor naturale pot fi utilizate și pentru reducerea nivelului de impact al actului terorist asupra cetățenilor. Măsurile de răspuns la orice astfel de eveniment trebuie să implice în plină măsură structurile existente, inclusiv mecanismul de apărare a societății civile care a fost creat în UE pentru a răspunde la diferite crize europene sau internaționale. În cazul accidentelor cu consecințe transfrontaliere este nevoie de un schimb operativ de informații, de coordonare a relațiilor cu mass-media și de o susținere mutuală cu utilizarea tuturor mijloacelor disponibile, inclusiv a resurselor militare. De capacitatea UE de a lua decizii colective și coordonate depinde nivelul de eficiență și eficacitatea răspunsului. Crearea mecanismului de coordonare în condițiile de criză în cadrul UE, împreună cu procedurile operative necesare, va permite asigurarea coordonării măsurilor de reacție/răspuns a UE la atacurile teroriste.

Atacurile teroriste de la Paris în ianuarie 2015, și moartea a 17 oameni au dus la izbucnirea unui șir de demonstrații care au întrunit milioane de oameni în Franța și întreaga Europă pentru a onora victimele. Pe parcursul următoarelor săptămâni au fost ridicate întrebări despre motivele teroriștilor și gradul de asociere a acestora cu grupele jihadiste din Europa și Orientul Mijlociu, precum și despre legătura lor cu atacurile precedente. Dezbaterile au atins și subiectele libertății de exprimare, Islamofobia, radicalizarea și politicile antiterorism care trebuie implementate de autoritățile europene pentru a răspunde la aceste și viitoarele atacuri teroriste [15].

Reacția oficială din partea instituțiilor oficiale nu s-a lăsat mult așteptată. După o Declarație comună semnată la Paris la 11 ianuarie 2015 de către miniștrii de Justiție și Afaceri Interne din Letonia, Germania, Austria, Belgia, Danemarca, Spania, Italia, Olanda, Polonia, Marea Britanie și Suedia, a urmat la inițiativa Coordonatorului UE pentru lupta împotriva terorismului pregătirea întâlnirii neformale a miniștrilor Justiției și Afacerilor Interne de la Riga din 29 ianuarie unde miniștrii statelor membre au adoptat oficial așa numita „Declarație Comună de la Riga privind combaterea terorismului”, care stabilește prioritățile politicii antiterorism.

Declarația comună a reafirmat angajamentul de a lupta cu terorismul și a solicitat consolidarea cooperării dintre serviciile statelor membre participante și partenerii relevanți (SUA și Canada), precum și consolidarea cooperării în aplicarea legii pentru a „preveni și detecta radicalizarea la etapa incipientă”.

Au fost stabilite următoarele măsuri ale politicii:

- Adoptarea Registrului UE cu numele pasagerilor (PNR), inclusiv al registrului PNR intra-UE;
- Modificarea normelor stabilite în Codul Frontierelor Schengen pentru a permite o consultare mai amplă a Sistemului de Informații Schengen (SIS II) în perioada trecerii frontierelor externe de către persoanele care se bucură de dreptul la libera circulație;
- Reducerea aprovizionării cu arme de foc ilegale în Europa ca prioritate a Platformei Multidisciplinare Europene împotriva amenințărilor infracționale (EMPACT);

- Stabilirea măsurii de a “detecta și monitoriza mișcările cetățenilor europeni care traversează frontierele externe ale UE”, accentul fiind pus pe o detectare și monitorizare mai amănunțită a unor pasageri;

- Dezvoltarea unui parteneriat dintre principalii furnizori de Internet, care să permită o raportare mai rapidă a materialelor care încurajează ura și teroarea, și condiția de înlăturare a acestora;

- Acordarea susținerii pentru activitățile Rețelei de Conștientizare a Radicalizării (RAN) [15].

La data de 12 februarie 2015 a fost semnată Declarația membrilor Consiliului European, care a stabilit trei priorități: garantarea siguranței cetățenilor prin utilizarea mai eficientă a mijloacelor existente, prevenirea radicalizării și protejarea valorilor Uniunii, cooperarea cu partenerii Uniunii la nivel internațional [15]. Agenda Europeană pentru Securitate 2015-2020, prezentată de Comisia Europeană la data de 28 aprilie 2015, de asemenea plasează lupta împotriva terorismului și radicalizării în centrul noii strategii [16].

Atacurile de la Paris indică o trecere spre o dimensiune internațională clară a Statului Islamic de a realiza cu forțe speciale atacuri în mediul internațional. Acest fapt, precum și creșterea numărului de luptători străini, au creat noi provocări pentru statele membre ale UE. Amenințarea unor noi atacuri teroriste în Europa rămâne a fi una înaltă. De aceea există o mare necesitate în cadrul UE de a consolida răspunsul la terorism, la rețelele suspectate de terorism și a luptătorilor străini și de a îmbunătăți comprehensiunea strategică a amenințărilor.

Politica antiterorism a UE răspunde la evenimentele de la Paris punând în discuție două provocări fundamentale:

Prima provocare este libera circulație, zona Schengen și cetățenia UE. Prioritatea acordată extinderii utilizării supravegherii la scară largă și a monitorizării sistematice a tuturor călătorilor, inclusiv a cetățenilor UE, vine în contradicție cu regulile Schengen și principiul liberei circulații.

A doua provocare ține de statul de drept al UE. Presiunile existente care solicită adoptarea urgentă a unor măsuri, precum

Registrul UE cu numele pasagerilor, contestă rolurile de control deținute de Parlamentul European și Curtea de Justiție a UE privind măsurile de luptă împotriva terorismului stabilite după Tratatul de la Lisabona [15].

În ianuarie 2016 a fost lansat Centrul European de Combatere a Terorismului după cum a fost prevăzut în Agenda Europeană pentru Securitate și înaintat de Comisia Europeană. ECTC se va concentra pe luptătorii străini și pe schimbul de informații și expertiză pentru finanțarea terorismului, traficul de arme ilegale, propaganda terorismului și a extremismului pe rețelele de socializare [17].

În lupta cu terorismul internațional este inclusă și organizația regională Comunitatea Statelor Independente (CSI). În cadrul CSI pot fi constatate o serie de rezultate pozitive în combaterea terorismului internațional și a altor amenințări la adresa securității statelor membre din Comunitate. Un rezultat pozitiv de cooperare a țărilor CSI este elaborarea și semnarea la 4 iunie 1999 a Tratatului privind cooperarea în materie de protecție a frontierelor de stat din Comunitatea Statelor Independente cu statele non-membre ale Comunității, în care statele CSI și-au declarat disponibilitatea de a coopera strâns în domeniul contracarării amenințărilor teroriste, decizia de a fonda un Centru Antiterorist a statelor membre ale CSI (de la 1 decembrie 2000); Concepția de colaborare a statelor membre ale Comunității Statelor Independente în combaterea terorismului și a altor forme violente ale extremismului (2007), în care se indică faptul că terorismul și extremismul contemporan amenință direct interesele statelor membre ale CSI și comunitatea mondială; Conceptul activității antiterorism pentru transportul feroviar a statelor membre CSI din 31 mai 2013.

Centrul Antiterorist (CAT) CSI monitorizează permanent situația operativă în domeniul combaterii terorismului internațional și a extremismului, identifică și prognozează tendințele de dezvoltare, formând în acest scop o bancă de date specializate, în baza cărora se elaborează recomandări organelor competente ale Comunității Statelor Independente cu privire la cooperarea statelor membre CSI în lupta împotriva terorismului. Centrul adună

și, prin intermediul organismelor competente ale statelor membre CSI, extinde experiența pozitivă existentă în combaterea terorismului și extremismului, participă la organizarea și instruirea forțelor speciale CSI, în pregătirea materialelor didactico-metodice; în conferințele internațional-științifice și a seminarelor practice, stabilește, menține și dezvoltă contacte de lucru cu centrele și organizațiile internaționale implicate în lupta împotriva terorismului [22].

Cu alte cuvinte, analizând datele privind starea și tendințele terorismului internațional și a altor manifestări ale extremismului în statele membre CSI și alte state, Centrul Antiterorist participă în realizarea politicilor statelor membre CSI în domeniul combaterii terorismului internațional. Centrul Antiterorist CSI este unic în felul său, și pe bună dreptate ocupă o poziție de frunte în rândul structurilor regionale și subregionale antiteroriste, recunoscute de comunitatea internațională și organisme sale. Centrul este autorizat de Comitetul de combatere a terorismului al Consiliului de Securitate ONU de a realiza pe teritoriul Comunității Statelor Independente funcțiile de organizare și desfășurare a unor activități în temeiul Rezoluției Consiliului de Securitate al ONU, numărul 1373 (2001). Dirijarea generală a Centrului este efectuată de Consiliul șefilor de securitate și serviciilor speciale ale statelor membre CSI. În activitatea sa Centrul colaborează cu Consiliul Miniștrilor de Interne, Consiliul Miniștrilor Apărării, Consiliul Coordonator al procurorilor generali, Consiliul comandanților trupelor de frontieră și organisme lor de lucru, precum și cu Biroul de coordonare a luptei împotriva crimei organizate și altor tipuri de infracțiuni periculoase pe teritoriul țărilor CSI. Șeful Centrului este numit de către Consiliul șefilor de stat din Comunitatea Statelor Independente la propunerea președintelui Consiliului șefilor agențiilor de securitate și serviciilor speciale ale statelor membre CSI. Candidatura șeful CAT CSI este aprobată prin decizia CȘS din CSI. În activitatea sa șeful Centrului este ajutat de trei șefi adjuncți - reprezentanți ai Consiliilor de miniștri de interne, apărare și comandanții trupelor de frontieră din CSI. Șeful Centrului, primul adjunct și adjuncții acestuia sunt reprezentanți ai statelor membre.

În îndeplinirea atribuțiilor sale, aceștia respectă interesele tuturor statelor membre CSI. Completarea Centrului antiterorist CSI se efectuează pe bază de coaliție în conformitate cu cota de posturi, prevăzut pentru personalul Centrului. La momentul actual sunt prezente organele naționale de securitate și servicii speciale, organele de interne și ministerele apărării statelor membre CSI.

La momentul de față, prioritățile Centrului sunt:

- îmbunătățirea coordonării interacțiunii între autoritățile competente ale statelor membre CSI în combaterea terorismului internațional și altor manifestări cu caracter extremist;

- acumularea, sinteza și analiza datelor privind starea, dinamica și tendințele terorismului internațional și altor manifestări cu caracter extremist în țările CSI și alte țări;

- participarea la pregătirea și desfășurarea exercițiilor operațional-tactice antiteroriste, organizate de Consiliul șefilor de stat din Comunitatea Statelor Independente, elaborarea modelelor coordonate de operațiuni antiteroriste și acordarea asistenței în aplicarea lor;

- formularea propunerilor Consiliului șefilor de stat din Comunitatea Statelor Independente și altor organe ale CSI cu privire la direcțiile de cooperare ale statelor membre CSI în combaterea terorismului internațional și altor manifestări cu caracter extremist;

- participarea la elaborarea proiectelor de acte legislative, documente normative și acorduri internaționale privind lupta împotriva terorismului internațional și alte manifestări de extremism [29].

De la sfârșitul anului 2002, Centrul desfășoară activități științifice, cu sprijinul activ al Consiliului științific consultativ al CAT CSI (CȘC), constituit prin decizia Consiliului șefilor organelor de securitate și serviciilor speciale ale statelor membre CSI. CȘC este un organ colegial independent, care participă la activitățile științifico-juridice, consultări informaționale și de experți, ce facilitează activitatea CAT din CSI. El este constituit din oameni de știință și specialiști implicați în lupta împotriva terorismului internațional și altor manifestări de extremism la recomandarea organelor de securitate și serviciilor speciale ale CSI. Reprezentanții CȘC par-

țicipa activ la seminare internaționale, mese rotunde și conferințe științifice. De două ori pe an are loc reuniunea în plen a Consiliului, materialele cărui sunt trimise structurilor interesate ale Comunității Statelor Independente.

Din 2001, pe teritoriul țărilor din CSI au loc instrucțiuni militare comune ale detașamentelor serviciilor speciale împotriva terorismului. În anii 2001 - 2002, acestea au avut loc cu participarea serviciilor speciale din Kârgâzstan, Tadjikistan, Uzbekistan și Kazahstan ("Sud - Antiteror"), în 2003, cu participarea Rusiei și Ucrainei ("Azov - Antiteror"), iar pe 28-30 iunie 2004 pe teritoriul Moldovei - "Vest-Antiteror - 2004", cu participarea serviciilor speciale din Belarus, Moldova, Rusia și Ucraina, urmate de instrucțiunile "Caspic-Antiteror-2005" (Republica Kazahstan), "Atom-Antiteror-2006" (Republica Armenia), "Baikonur-Antiteror-2007" (Kazahstan), "Bastionul Antiteror-2008" (Belarus), Donbas-Antiteror -2011 (Donețk, Ucraina), Don-Antiteror-2012 (Kazahstan), Ala-Too-Antiterror-2013 (pe teritoriile Republicii Kazahstan, Republica Kârgâzstan, Federația Rusă și Ucraina), Zhetysu-Antiterror-2014 (Republica Kazahstan), Cyber-antiterror-2016 (Republica Kârgâzstan și Federația Rusă), „Dushanbe-Antiterror 2017”.

La 7 octombrie 2002, la Chișinău a fost semnat Regulamentul cu privire la ordinea de organizare și efectuare a măsurilor antiteroriste comune pe teritoriul statelor membre ale Comunității Statelor Independente. Regulamentul prevede efectuarea măsurilor antiteroriste în scopul reprimării activității teroriste, inclusiv: eliberarea ostaticilor deținuți de teroriști; neutralizarea dispozitivelor explozibile de forță supremă sau a altor dispozitive de distrugere tehnic complicate; eliberarea obiectelor ocupate de teroriști ce prezintă un pericol ecologic și tehnologic ridicat, a obiectivelor industriei nucleare, transportului, energiei, producerii chimice și altor obiecte (edificii și încăperi ale reprezentanțelor diplomatice etc); reținerea teroriștilor, lichidarea grupărilor și formațiunilor teroriste.

Pentru dirijarea nemijlocită a formațiunilor antiteroriste speciale în efectuarea măsurilor antiteroriste comune se creează organul lor de conducere. Sarcinile de bază ale acestuia pe parcursul

efectuării măsurilor comune antiteroriste sunt: colectarea datelor cu privire la mediu, evaluarea, generalizarea și analiza informației; elaborarea planului de efectuare a măsurilor antiteroriste comune; organizarea pregătirii și utilizării forțelor mobilizate în activități, mijloacelor speciale și materialelor de asigurare, adoptarea măsurilor cu privire la preîntâmpinarea urmărilor negative posibile; elaborarea tacticii de purtare a tratativelor și organizarea lor cu persoane ce participă la măsurile antiteroriste comune; realizarea interacțiunii cu organele puterii de stat și autoritățile locale; asigurarea efectuării măsurilor operative de cercetare și acțiunilor de urmărire penală; facerea bilanșurilor măsurilor efectuate [32]. Cu asistența directă și participarea CAT din CSI, în Republica Moldova pentru combaterea finanțării terorismului a fost pus în aplicare sistemul de informatizare „Hotarul”, care asigură controlul după deplasarea teroriștilor peste granițele țării noastre.

La etapa actuală, Republica Moldova a aderat la Hotărârea Consiliului șefilor de state ai Comunității Statelor Independente „Cu privire la Programul de colaborare a statelor membre ale Comunității Statelor Independente în combaterea terorismului și a altor forme violente de manifestare a extremismului pentru anii 2017-2019”. Scopul Programului este extinderea și consolidarea nivelului de cooperare al statelor membre ale CSI în prevenirea, depistarea, contracararea și urmărirea actelor teroriste și extreme, desfășurarea coordonată a măsurilor operative de investigație și a operațiunilor speciale în scopuri profilactice, colaborarea informativă și științifică, colaborarea în pregătirea cadrelor, perfecționarea specialiștilor, cooperarea cu organizațiile internaționale de profil etc. Acțiunile prevăzute de Program se bazează pe prevederile Acordului privind colaborarea statelor membre ale CSI în lupta cu terorismul, încheiat la 4 iunie 1999 la Minsk, și Concepției privind colaborarea statelor membre ale CSI în combaterea terorismului și a altor manifestări violente de extremism, adoptată de către Consiliul șefilor de state ai CSI la 26 august 2005.

Un mecanism important în lupta cu terorismul este OSCE, potențialul căruia poate fi îndreptat spre inițiativele comune antite-

rorism. Fiind unul din elementele-cheie în noua arhitectură europeană de securitate, OSCE, cu componența sa unică, experiența de interdependență a statelor și a instrumentelor folosite în domeniul securității și cooperării, este capabilă de a contribui considerabil la lupta cu terorismul internațional. Angajamentele OSCE în domeniul luptei împotriva terorismului sunt extinse și include, angajamentul asumat de către toate statele participante de a ratifica toate convențiile și protocoalele ONU privind lupta cu terorismul. Însă, strategia OSCE în acest domeniu se sprijină pe Planul de Acțiuni de la București pentru lupta împotriva terorismului, care a fost adoptat în cadrul celei de-a 9-a întruniri a miniștrilor de Afaceri Externe ai OSCE în decembrie 2001, pe programul de acțiuni de la Bișkek, adoptat în cadrul Conferinței internaționale din 13-14 decembrie 2001, precum și pe Carta cooperării antiteroriste din anul 2002 etc.

În Planul de Acțiuni de la București s-a stabilit:

[...] Afirmarea drepturilor omului, toleranței și diversității culturale: statele participante/ Consiliul permanent/Biroul pentru Instituțiile Democratice și Drepturile Omului / Înaltul Comisar pentru minorități naționale/ Reprezentantul pentru libertatea mass-mediei:

- vor promova și consolida toleranța, coexistența și relațiile armonioase între grupurile etnice, religioase, lingvistice și altele, precum și cooperarea constructivă între statele participante în acest sens;

- vor asigura preîntâmpinarea timpurie a posibilității de violență, intoleranță, extremism și discriminare față de aceste grupuri, vor reacționa adecvat la așa gen de evenimente și în același timp vor contribui la respectarea de către aceste grupuri a supremației legii, a valorilor democratice și a libertății individuale;

- vor asigura ca persoanele care fac parte din minoritățile naționale să se bucure de dreptul de a exprima liber, păstra și dezvolta identitatea lor etnică, culturală, lingvistică și culturală [25].

OSCE activ colaborează cu un șir de organizații regionale și subregionale în domeniul schimbului de experiență și de promo-

vare a celor mai bune practici în domeniul luptei cu terorismul. În acest scop, în anul 2002, în cadrul OSCE a fost creată subdiviziunea antiteroristă în calitate de centru de ghidare a activității anti-terorism ale OSCE și care contribuie la dezvoltarea organizației. Subdiviziunea ajută statele participante a OSCE în realizarea obligațiilor asumate în lupta cu terorismul, consolidând potențialul acestora în preîntâmpinarea și combaterea terorismului [21]. Subdiviziunea promovează și consolidează cadrul juridic internațional pentru combaterea terorismului în cooperarea cu Biroul ONU pentru Droguri și Criminalitate. De asemenea, subdiviziunea dată organizează seminare naționale și subregionale care contribuie la ratificarea a 16 convenții în domeniul luptei împotriva terorismului. Cum a fost menționat și anterior, Centrul Antiterorist al Republicii Moldova elaborează și prezintă în adresa OSCE rapoartele naționale privind măsurile întreprinse în domeniul prevenirii și combaterii terorismului. În perioada 24-27 noiembrie 2014, membrii CAT al Republicii Moldova a participat la Conferința Internațională cu Genericul „Consolidarea eficienței autorităților centrale în cazul acțiunilor teroriste”, organizată de OSCE, Oficiul ONU pentru Droguri și Crimă, Comitetul antiterorist al ONU în or. Vilnius (Lituania). În decembrie 2012, în cadrul Consiliului ministerial din Dublin, statele participante la OSCE au adoptat Cadrul Cuprinzător de Luptă împotriva Terorismului [18]. Bazându-se pe angajamentele și mandatele anterioare legate de lupta împotriva terorismului și munca pertinentă desfășurată de Organizație, Cadrul Cuprinzător de Luptă împotriva Terorismului al OSCE evidențiază principiile operaționale și identifică viitoarele activități strategice de combatere a terorismului desfășurate de OSCE. Pe scurt, acest cadru consolidează mandatele existente într-o viziune strategică unică, asigură continuitate și stabilește cursul acțiunii OSCE împotriva terorismului în viitor [20].

Cadrul Cuprinzător prevede că OSCE își va coordona eforturile în mod intern și va coopera extern cu organizațiile regionale și internaționale relevante, inclusiv prin organizarea, după caz și, de preferință, anual, a unei conferințe concentrate, orientate spre

rezultate, la nivelul OSCE, în domeniul combaterii terorismului. Lupta împotriva terorismului trebuie să se bazeze pe o abordare cuprinzătoare a securității, utilizând cele trei dimensiuni ale OSCE: dimensiunea politico-militară, dimensiunea economică și de mediu, și dimensiunea umană. OSCE a creat un set unic de structuri executive complementare, printre care se numără Departamentul pentru amenințări transnaționale (TNTD), Biroul Coordonatorului OSCE pentru Afaceri Economice și de Mediu (OCEEA), Biroul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR) și reprezentantul pentru libertatea mass-media (RFOM). Fiecare dintre acestea dispune de expertiză recunoscută în domeniul respectiv și are acces la rețele extinse de experți din sectorul public și privat, din societatea civilă și mass-media care facilitează desfășurarea activităților de combatere a terorismului la nivel regional, subregional și național [20].

Rolul Departamentului pentru amenințări transnaționale este de a sprijini Secretarul General ca punct central pentru activitățile programatice la nivel de organizație care se referă la combaterea amenințărilor transnaționale și la asigurarea coordonării și coerenței acțiunilor în toate cele trei dimensiuni ale OSCE, printre toate structurile executive ale OSCE, respectând în același timp mandatele acestora. Unitatea de acțiune împotriva terorismului din cadrul OSCE din ianuarie 2012 face parte din Departamentul amenințărilor transnaționale din cadrul Secretariatului OSCE. Departamentul pentru amenințări transnaționale este pregătit să sprijine statele participante și inițiativele de operare pe teren prin facilitarea atelierelor și meselor rotunde naționale și subregionale, formarea judecătorilor, a procurorilor și a organelor de drept, cu scopul de a ratifica și implementa cadrul juridic internațional împotriva terorismului, inclusiv instrumentele sale de cooperare în materie penală.

În cadrul Consiliului Ministerial al OSCE (Basel, 4-5 decembrie 2014), Statele Participante OSCE au adoptat două Declarații privind „Rolul OSCE în combaterea fenomenului luptătorilor teroriști străini, în contextul implementării Rezoluțiilor nr. 2170

(2014) și 2178 (2014) ale Consiliului de Securitate al ONU”, respectiv privind „Rolul OSCE în combaterea luărilor de ostatici și răpirilor pentru recompensă comise de grupările teroriste, în contextul implementării Rezoluției nr. 2133 (2014) a Consiliului de Securitate al ONU”. Declarațiile definesc contribuția și cadrul activităților OSCE și Statelor Participante pe linia combaterii fenomenului luptătorilor teroriști străini și luărilor de ostatici și răpirilor pentru recompensă comise de grupările teroriste în contextul Rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU în materie. De asemenea, acestea completează cadrul OSCE în domeniul combaterii terorismului reprezentat, în principal, de Cadrul Cuprinzător de Luptă împotriva Terorismului al OSCE (“OSCE Consolidated Framework for the Fight against Terrorism”), adoptat în anul 2012, la Dublin, și Planul de Acțiune de la București privind Combaterea Terorismului (“Bucharest Plan of Action for Combatting Terrorism”), adoptat în anul 2001, la București.

În rezultatul cercetării efectuate, formulăm următoarele concluzii și recomandări:

Problema luptei împotriva terorismului internațional se încadrează și în acea formulă când unele țări încă nu au intrat în conflict cu el, nu au evaluat pe deplin seriozitatea amenințării pe care el o reprezintă. În acest sens, drept direcții posibile ale colaborării internaționale la care poate adera Republica Moldova menționăm: efectuarea antrenamentelor comune ale subdiviziunilor serviciilor speciale antiteroriste; schimbul de tehnologii și experiență în efectuarea măsurilor antiteoriste; elaborarea și perfecționarea bazei legislative și a normelor juridice internaționale cu privire la cooperarea antiteroristă; elaborarea mecanismului de extrădare de către stat a cetățenilor săi sau a celor străini aflați pe teritoriul său și învinuiți în executarea actelor de terorism; determinarea rolului mass-mediei în formarea opiniei publice mondiale în filiera intoleranței față de terorism.

Pentru a realiza activitatea antiteroristă în Moldova, trebuie executate următoarele obiective:

- Elaborarea metodicii de depistare și înlăturare a factorilor și condițiilor ce facilitează dezvoltarea mișcărilor extremiste și tero-

riste referitor la fiecare tip de terorism contemporan și la modul de efectuare a operațiunilor teroriste;

- Elaborarea și realizarea măsurilor eficiente în vederea micșorării bazei sociale a terorismului din contul trasării măsurilor politico-informaționale și sociale;

- Pronosticarea dezvoltării terorismului și depistarea izvoarelor sociale și cauzelor dezvoltării lui;

- Demascarea și lichidarea surselor de finanțare, inclusiv legale și ilegale, ale teroriștilor atât din interior, cât și din exterior;

- Izolarea teroriștilor de sursele de completare cu armament și de sursele materiale;

- Controlul producerii, importului și vânzării armamentului.

Printre direcțiile de bază ale interacțiunii internaționale la care ar fi putut să se racordeze și Republica Moldova putem evidenția:

- Efectuarea antrenamentelor comune a subdiviziunilor antiteroriste a serviciilor secrete;

- Schimbul de tehnologii și experiență privind măsurile antiteroriste;

- Elaborarea și perfecționarea bazei legislative și a normelor juridico-internaționale cu privire la colaborarea antiteroristă și la lupta contra terorismului;

- Elaborarea mecanismului de extrădare de către stat a cetățenilor săi sau a cetățenilor străini aflați pe teritoriul statului și înviuiți în comiterea acțiunilor de terorism;

- Determinarea rolului mass-mediei în scopul formării opiniei publice mondiale privind intoleranța față de terorism.

Statul poartă principala responsabilitate pentru contracararea terorismului și el trebuie să inițieze măsurile necesare și să realizeze acțiuni de drept adecvate proporției fenomenelor existente întru apărarea societății. Este necesară interacțiunea și coordonarea tuturor forțelor sănătoase ale societății cointeresate în soluționarea problemei. Considerăm că activitatea antiteroristă în Moldova trebuie să includă măsuri și acțiuni permanente ale statului la nivel național privind analiza situației sociale, pronosticarea și prevenirea unei activități teroriste potențiale care ar putea amenința securitatea națională a statului și orânduirea constituțională.

Activitatea antiteroristă a Republicii Moldova de prevenire trebuie să includă următoarele măsuri: crearea unui sistem eficient de iluminare a cetățenilor țării privind diversitatea culturală și confesională, unitatea istorică a lor, istoria intoleranței religioase, a genocidului și a altor infracțiuni generate de extremism; condamnarea ideologiei și practicii extremiste și separatiste; asigurarea eficienței măsurilor îndreptate spre contracararea propagandei violenței și ideologiei extremiste în mass-media; dezvoltarea conștiinței juridice; crearea condițiilor de rezolvare a problemelor sociale, naționale și spirituale pentru toate grupurile sociale și național-etnice ale populației în vederea micșorării bazei sociale a terorismului; fortificarea rolului statului în filiera asigurării normelor morale și etice în relație cu părțile concurente ale societății.

În țara noastră nu sunt grupări de orientare teroristă, terorismul se configurează doar în amenințare. Însă, nu trebuie să uităm că limita dintre separatism și terorism este destul de subtilă și pentru Republica Moldova, problema rămâne a fi actuală prin prezența pe teritoriul țării a regimului separatist din raioanele de est ale țării, acesta fiind un posibil izvor al terorismului. Această zonă este un teren propice pentru cultivarea, răspândirea și acoperirea elementelor criminal-teroriste, căci ea nu este controlată de către autoritățile oficiale ale țării noastre și de către comunitatea internațională. La momentul actual, în regiunea dată este pus pe roate producerea armamentului, începând cu cel de pușcaș și finalizând cu sisteme de foc în salve. Cantitatea de armament produs aici și piețele de comercializare a lui nu sunt controlate de către comunitatea internațională, fapt ce prezintă un pericol serios la adresa securității țărilor Europei Centrale și de Est, în special a statelor în care la moment există un conflict armat.

Soluționarea legală a problemei transnistrene este importantă pentru multe state ale regiunii, cât și pentru întreaga comunitate internațională. Dezvoltarea posibilă și reală a separatismului și terorismului pe teritoriul dat poate produce o înrăutățire esențială a sistemului de securitate european. Regiunea transnistreană este o „gaura neagră” pe harta Europei, în care înfloresc criminalitatea

organizată, migrația ilegală, contrabanda, se realizează operațiuni financiare ilegale, ceea ce poate contribui la activitatea organizațiilor teroriste internaționale.

Este necesar să refuzăm politica standardelor duble în definirea separatismului și să orientăm eforturile comune ale comunității internaționale spre soluționarea problemei transnistrene. Considerăm necesar, când în țara noastră trăiesc cetățeni ai statelor în care orientarea teroristă este privită ca o formă de luptă politică, să fortificăm controlul asupra intrării în țară și asupra dobândirii cetățeniei Republicii Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. CAT al SIS: combaterea terorismului – problema mondială primordială <http://www.antiteror.sis.md/content/cat-al-sis-combaterea-terorismului-problema-mondiala-primordiala> (accesat 12.08.2018).
2. Centrul antiterorist al SIS a împlinit 5 ani. <https://antiteror.sis.md/content/centrul-antiterorist-al-sis-implinit-5-ani> (accesat 10.08.2018).
3. Cooperarea la nivel Național și Internațional. <https://antiteror.sis.md/content/cooperarea-la-nivel-national-si-international> (accesat 12.08.2018).
4. Combaterea terorismului – una din sarcinile majore ale SIS. <http://www.antiteror.sis.md/content/combaterarea-terorismului-una-din-sarcinile-majore-ale-sis> (Accesat 24.07.2018).
5. Infotag: Interviu cu Mihai Balan, directorul Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova. <http://www.antiteror.sis.md/content/infotag-interviu-cu-mihai-balan-directorul-serviciului-de-informatii-si-securitate-al> (accesat 1.10.2018).
6. Legea cu privire la combaterea terorismului 149 art Nr : 11632001 06.12.200. În: Monitorul Oficial Nr. 147-149. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312844> (Accesat 24.07.2018).
7. Lege cu privire la prevenirea și combaterea terorismului 20.10.2017. În: Monitorul Oficial Nr. 364-370. <http://lex.justice.md/md/371961/> (accesat 12.08.2018).
8. Noua Lege cu privire la prevenirea și combaterea terorismului a intrat în vigoare. <https://antiteror.sis.md/content/noua-lege-cu-privire-la-prevenirea-si-combaterarea-terorismului-intrat-vigoare> (accesat 10.07.2018).

9. Proiectul strategiei securității naționale a Republicii Moldova. <http://particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=3446> (accesat 10.08.2018)
10. Raportul privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru Implementarea Acordului de Asociere RM-UE. <https://monitorizare.gov.md/reports/Raport%20PNAAA.html> (accesat 10.09.2018).
11. Securitate cibernetică. <https://mei.gov.md/ro/content/securitate-cibernetica> (accesat 10.07.2018).
12. Securizarea frontierelor Moldovei cu sprijinul UE. <http://www.infoeuropa.md/interviuri/securizarea-frontierelor-moldovei-cu-sprijinul-ue> (accesat 10.09.2018).
13. SIS: 12 instituții de stat din Republica Moldova, ținta unor atacuri cibernetice din exteriorul țării. <https://bani.md/sis--12-instituti-de-stat-din-republica-moldova--ti-unor-atacuri-cibernetice-din-exteriorul-tarii--69713.html> (accesat 10.07.2018).
14. Suspect de terorism, reținut de către Centrul Antiterorist. <https://antiteror.sis.md/content/suspect-de-terorism-retinut-de-catre-centrul-antiterorist> (accesat 12.08.2018).
15. Bigo D. and others The EU Counter-Terrorism Policy Responses to the Attacks in Paris: Towards an EU Security and Liberty Agenda. <https://www.ceps.eu/system/files/LSE81Counterterrorism.pdf> (vizitat 21.03.2016).
16. Delivet Ph. The European Union and the fight to counter terrorism <http://www.robert-schuman.eu/en/doc/questions-d-europe/qa-372-en.pdf> (vizitat 17.02.2016).
17. Europol's European Counter Terrorism Centre strengthens EUS response to terror <https://www.europol.europa.eu/content/ectc> (vizitat 21.02.2016).
18. OSCE Consolidated Framework for the Fight against Terrorism, PC.DEC/1063, 7 December 2012. <http://www.osce.org/pc/98008> (vizitat 17.02.2016).
19. The fight against violent extremism and radicalization leading to terrorism - Action Plan. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM%282015%2974&Language=lanEnglish&Ver=addfinal&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true>
20. Uhrig R., Hiller B. OSCE Action against Terrorism: Consolidation, Continuity and Future Focus <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/13/UhrigHiller-en.pdf> (vizitat 21.02.2016).

21. Антитеррористическое подразделение ОБСЕ. http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2011/docs/osce/atu_factsheet_ru.pdf (visitat 21.02.2016).
22. Антитеррористический центр СНГ. http://www.agentura.ru/dossier/_sng/atc/ (visitat 21.02.2016).
23. Агтари А. С. Политический терроризм и безопасность в системе современных международных отношений. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук. Москва. 20 с.
24. Борьба с Терроризмом, деятельность Совета Европы. <http://www.antiterunity.org/ru/incolab/booklet.php> (visitat 21.04.2016).
25. Борьба с терроризмом и защита прав человека. Руководство. OSCE. 2016 www.osce.org/ru/odihr/29104?download=true (visitat 21.02.2016).
26. Европейская система предотвращения терактов. <http://studies.agentura.ru/tr/reform/eurocounterterrorism> (visitat 15.02.2016).
27. Кикотя В. Терроризм. Борьба и проблемы противодействия. Москва, 2004. 592 с.
28. Нигматулина Г., Чернова Е. Кибертерроризм как угроза информационной безопасности. <http://www.lib.tpu.ru/fulltext/c/2015/C24/077.pdf> (accesat 10.07.2018).
29. Новиков А. Становление и развитие Антитеррористического центра государств, участников СНГ, как координационного штаба по противодействию международному терроризму. http://www.geraldika.org/06_2007_08.htm (visitat 12.07.2015).
30. Постановление Парламента Республики Молдова nr.1295 от 13 ноября 2006 об Антитеррористическом центре Службы информации и безопасности. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 2006, №178 - №180, p.37-38.
31. Потемкина О. Антитеррористическая политика Европейского союза. În: Мировая экономика и международные отношения, 2011, № 2, p. 48.
32. Реализация Глобальной Контртеррористической Стратегии ООН в Центральной Азии. Концептуальный Документ. 1-Ая Экспертная Встреча по Основным направлениям I и IV Стратегии. Братислава, 15-16 декабря 2010. https://unrcca.unmissions.org/Portals/unrcca/Counter-Terrorism/phase_1/1st_expert_meeting/1st_Expert_Meeting_Bratislava_ru.pdf (visited 02.07.2016).

33. Спецслужбы возьмут «под колпак» всех авиапассажигов. <http://www.moldovenii.md/ru/news/view/section/542/id/29275/from/splendid> (accesat 10.07.2018).
34. Спецслужбы возьмут «под колпак» всех авиапассажигов. https://noi.md/ru/news_id/231572 (accesat 12.08.2018).
35. Тимофеева Н. Международно-правовые вопросы борьбы с терроризмом в Евроатлантическом регионе. Авт. дис. на соиск. уч. степ. канд. юр. н. Москва, 2009. 22 с.
36. Эхо терактов: Спецслужбы Молдовы хотят работать по американскому образцу. https://noi.md/ru/news_id/89763 (accesat 16.09.2018).

Cristina EJOVA,
doctor în științe politice,
conferențiar universitar

2.3. COOPERAREA REGIONALĂ ȘI SUBREGIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA DIN PERSPECTIVA PROCESULUI DE INTEGRARE EUROPEANĂ

În contextul dezvoltării și relansării relațiilor internaționale, Republica Moldova își edifică statutul pe plan extern în conformitate cu transformările structurale ale sistemului internațional din perioada postrăzboi rece. Din analiza literaturii de specialitate și a practicii de cooperare multilaterală deducem că rolul și locul Republicii Moldova este determinat de doi factori edificatori: intern, redat prin poziția autorităților față de conținutul relațiilor internaționale, direcția vectorului politicii externe înscrise în programe guvernamentale și documentele partidelor politice, precum și prin configurarea opțiunilor strategice de cooperare în areal subregional, european și mondial; extern, determinat de conjunctura internațională dominantă, de crizele economice, instabilitatea politică, nivelul dezvoltării statelor și de relațiile bilaterale sau multilaterale consfințite prin acorduri de cooperare. V. Arhiliuc a menționat că aceste relații pot să cuprindă concomitent toate aspectele vieții sociale sau doar câteva, fiind marcate de un caracter politic, economic, tehnico-științific sau cultural [1, p.8].

Din perspectiva cooperării determinată de domeniul securității în arealul regional, luându-se act de conflictul din raioanele de est, relațiile Republicii Moldova cu partenerii externi au căpătat contur prin aderarea la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa la 30 ianuarie 1992, și ca urmare, la 26 februarie, a semnat Actul Final de la Helsinki [2]. Prin procesul de instituționalizare, denumirea structurii Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa a fost schimbată în Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, în cadrul reuniunii șefilor de stat și de guverne la summit-ul de la Budapesta din 1994 [3]. Din momentul aderării, a beneficiat de susținere din partea Organizației, fiind unica instituție internațională implicată plenar în reglementarea conflictului din raioanele de est. În contextul susținerii eforturilor de identificare a soluțiilor pașnice, la 4 februarie 1993 a fost instituționalizată Misiunea CSCE în Republica Moldova, iar potrivit opiniei V.Arhiliuc, reieșind din conținutul mandatului, Misiunea

îndeplinește trei funcții strategice: de peace-making, peace-keeping și peace-building. În materie de peace-making, Misiunii îi revine sarcina de a acorda întreaga asistență părților pentru a negocia o formulă de definitivare a statutului organizației în cadrul Republicii Moldova și susținerea multilaterală a negocierii acordului privind retragerea ordonată și completă a forțelor armate străine de pe teritoriul suveran. Prin peace-keeping, Misiunea efectuează observații și procesează informații militare și de altă natură privind situația din regiune și anchetarea incidentelor survenite în teritoriu. (Vom menționa că îndeplinirea acestei sarcini este imposibilă fără implicarea Comisiei Unificate de Control, abilitată cu rolul de a supraveghea forțele pacificatoare). În materie de peace-building, Misiunea se ancorează pe furnizarea serviciilor consultative cu privire la drepturile omului, minoritățile naționale și evoluția spre democrație, eficientizând formarea statului de drept în Republica Moldova [4, p.122].

Evaluarea semnificației Misiunii OSCE în vederea determinării situației Republicii Moldova în arealul geopolitic est-european denotă că Organizația formulează un context mai larg de discuții pe marginea conflictului din raioanele de est cu partenerii externi, dispune de experiență de participare în procesul de soluționare a conflictelor pe care le gestionează prin participarea grupurilor de experți, iar gradul de eficacitate rămâne o problemă complexă, dat fiind că rezultatele se află sub așteptări. Principalele direcții de cooperare ale autorităților naționale cu această organizație vizează activitatea de mediator, inclusiv prin organizarea negocierilor și elaborarea proiectelor de documente politice și militare; informarea comunității internaționale despre rezultatele procesului de identificare a soluțiilor conflictului transnistrean; democratizarea și dezvoltarea societății civile, mai ales în raioanele de est. Notăm că Misiunea OSCE în Republica Moldova s-a implicat activ și în procesul de monitorizare internațională a alegerilor parlamentare și locale, solicitând asigurarea transparenței și mediului democratic necesar pentru desfășurarea corectă a exercițiului electoral, în conformitate cu principiile și standardele europene. Însă, obiectivul major al Misiunii din

Republica Moldova rezidă în a asigura integritatea teritorială și a elabora statutul juridic special al raioanelor de est.

În același areal geopolitic european, vom preciza că un rol deosebit comportă cooperarea dintre Republica Moldova și Consiliul Europei, oportunitatea colaborării explicându-se prin calitatea obiectivelor asumate, ca angajamente ale statelor membre pentru politica externă promovată. Astfel, de la acceptarea sa în cadrul Consiliului la 13 iulie 1995, Republica Moldova s-a angajat să asigure protecția drepturilor omului, a democrației pluraliste și a suveranității legii, aceste angajamente fiind unele dintre cele mai importante finalități stabilite în parteneriat cu statele membre. Atenție deosebită este acordată, de asemenea, conștientizării și încurajării dezvoltării identității și diversității culturale a Europei, obiective ce sporesc apropierea valorilor culturale și artistice, dar în același timp, autoritățile naționale trebuie să construiască mecanismul de diferențiere a conținutului, cutumelor și practicilor europene care vin în contradicție cu viziunile culturale autohtone. Alt obiectiv vizează identificarea unor soluții comune pentru problemele sociale exprimate prin discriminare, xenofobie, intoleranță, clonare, terorism, trafic de ființe umane, corupție, criminalitate, violență împotriva copiilor. În acest sens, Parlamentul Republicii Moldova a propus și a adoptat un șir de modificări în legislația de profil cu privire la egalitatea de șanse, protecția copiilor, diminuarea corupției [5, p.7]. Cu certitudine, prin asumarea angajamentelor de a respecta și implementa obiectivele elucidate, Republica Moldova și-a propus să se înscrie în arealul democrației prin realizarea reformelor complexe multidimensionale, însă rezultatele denotă contrariul, dat fiind că monitorizarea încă n-a fost ridicată și condiționalitățile rămân valabile. Cu referire la evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Consiliul Europei, E. Revenco notează că prezența instituției în spațiul intern a fost marcată încă din etapa preaderării, contribuția fiind atestată în procesul elaborării Constituției, asigurând conformitatea normelor interne cu valorile europene, prevenind încălcările drepturilor omului și principiilor democratice [6, p.101].

Consiliul Europei exercită un rol semnificativ în determinarea poziției Republicii Moldova pe segmentul cooperării și dezvoltării multilaterale. Spectrul de acțiuni întreprinse în comun au facilitat

procesul lansării Republicii Moldova pe arena europeană ca stat independent și a favorizat modelarea imaginii externe și atragerea atenției comunității internaționale asupra realizărilor și problemelor sale. Un atribut deosebit al cooperării rezidă în catalizarea reformelor politice, legislative, administrative și socio-economice pe plan intern drept urmare a ratificării tratatelor Consiliului Europei și exercitării procedurilor de monitorizare prin programele de asistență. Garantarea supremației drepturilor omului și oferirea cetățenilor Republicii Moldova a posibilităților recursului european împotriva încălcărilor drepturilor și libertăților fundamentale constituie un reper important al democratizării veritabile, iar accelerarea stabilirii contactelor diplomatice cu parteneri europeni într-un cadru multilateral care să înlocuiască și să faciliteze numeroase negocieri bilaterale determină esența cooperării la nivel înalt [7, p. 295]. V. Teosa și E. Dolghii au invocat importanța acțiunilor de implementare a obiectivelor asumate pentru a focaliza atenția asupra rezultatelor cooperării dintre Republica Moldova și Consiliul Europei, considerându-le ca un prim pas spre integrarea europeană. Cu certitudine, cât Republica Moldova se va afla sub monitorizare, integrarea în Unuinea Europeană devine practic imposibilă, dat fiind că nu se respectă unele criterii de preaderare.

Vom menționa că în vederea asigurării continuității și eficienței cooperării multilaterale a fost inaugurat în anul 1998 Biroul de Informare al Consiliului Europei la Chișinău [8], un mecanism ce urmărește difuzarea informației cu privire la activitatea Consiliului, organizarea meselor rotunde și a altor foruri pentru formarea și informarea specialiștilor în domeniul drepturilor cetățenilor, traducerea și publicarea actelor adoptate, asigurarea funcționalității bibliotecii Consiliului pentru publicul larg în scopul familiarizării societății cu standardele și principiile europene, precum și editarea pliantelor informative cu caracter tematic. Biroul și-a încheiat activitatea în 2010, însă atribuțiile acestuia au fost preluate de Oficiul Consiliului Europei în Republica Moldova.

Pentru a reuși lansarea și difuzarea eficientă a mesajului pro-european și a fi în contact direct cu programele și agenda Consiliului, prin Hotărârea Guvernului nr.606 din 1 septembrie 1995 a fost instituită Reprezentanța Permanentă a Republicii Moldova

pe lângă Consiliul Europei sediul la Strasbourg, incluzând patru funcționari diplomatici care îndeplinesc misiunile cotidiene ale instituției europene. În contextul reliefat de idei, E. Dolghii susține că Republica Moldova este reprezentată în peste 75 de structuri ale Comitetului de Miniștri [9, p.146], fapt care demonstrează disponibilitatea acestei instituții de a instrui și încadra funcționari competenți, urmărind asigurarea vocației europene a instituției și obținerea beneficiilor provenite din realizarea cooperării multilaterale. Vom preciza că participarea la lucrările Consiliului facilitează procesul racordării legislației naționale la standardele europene. În plus, statutul de membru al Consiliului Europei nu poate să nu contribuie la promovarea și îmbunătățirea imaginii de țară pe plan european și în relațiile cu alte state, solicitându-se concursul în realizarea obiectivelor de politică internă și de politică externă. Prin intermediul forului european, Republica Moldova dispune de posibilitatea de a practica modalități noi de cooperare, inclusiv pentru a apropia integrarea europeană, implicând sprijinul activ din partea statelor membre sau a celor în proces de aderare. Asemenea eforturi se explică expres prin vizitele reprezentanților de rang înalt în Republica Moldova, purtătorii mesajului clar al comunității europene prin care avem șanse reale de a ne integra în Uniunea Europeană, specificăm noi, important fiind de a onora angajamentele asumate încă în 1995, unele dintre care înscriindu-se în lista criteriilor de preaderare la Uniunea Europeană.

Gh. Căldare și M. Lupașco menționează că din momentul admiterii în acest for european, Republicii Moldova a fost plasată sub monitorizare, condiție firească pentru a îndeplini eficient standardele europene în domeniul formării și consolidării statului de drept [10, p.175]. Uniunea Europeană a reiterat în mod repetat restanțele Republicii Moldova în stabilirea climatului democratic al statului de drept și respectarea drepturilor omului, constituind și elemente ale criteriilor de la Copenhaga, în lipsa cărora integrarea în Uniunea Europeană devine imposibilă [11]. Ținem să precizăm în același context că obiectivul de încheiere a procedurii de monitorizare a Republicii Moldova de Consiliul Europei formează o prioritate națională, inclusă în Programul de activitate a Guvernului pentru 2016-2018 [12] și alte documente strategice naționale.

Susținând prerogativa Adunării Parlamentare a Consiliului Europei cu privire la respectarea obligațiilor și angajamentelor față de instituție, care este „o condiție prealabilă pentru orice integrare europeană mai avansată”, conchidem că dezvoltarea relațiilor de colaborare cu structurile Consiliului Europei se află, incontestabil, în interesul Republicii Moldova, implementarea programelor susținute de forul european îi consolidează reformele și pozițiile pe plan extern, deși guvernările proeuropene au acordat insuficientă atenție cooperării pe filiera dată, amintindu-și, de regulă, cu ocaziile vizitelor raportorilor de țară. Considerăm absolut necesar ca autoritățile puterii de stat, împreună cu societatea civilă, să depună eforturi susținute pentru efectuarea reformelor sustenabile de remediere în vederea finalizării procesului de monitorizare, proces care se perpetuează nespus de mult, fără a se trasa unii termeni concreți, palpabili.

O abordare concluzivă a situației Republicii Moldova în subregiune, dar și în areal european, este prezentată de Secretarul General al Consiliului Europei, T. Jagland, într-un articol publicat în New York Times, unde menționează că Republica Moldova este un stat care se află pe marginea prăpastiei și riscă să devină următoarea criză de securitate a Europei, cu potențiale consecințe dincolo de frontierele ei. Oficialul a remarcat dualitatea vectorilor în domeniul politicii externe, subliniind că „în timp ce mulți își pun speranțele în Bruxelles, așteptând de acolo o soluție, altă parte optează pentru Uniunea Eurasiatică, în frunte cu Rusia”. Imaginea regională este sumbră, mai ales în ceea ce privește temerile legate de re izbucnirea conflictului din zona transnistreană, pe fundalul situației din Ucraina. În ultimii șase ani s-a făcut puțin pentru dezvoltarea economică a țării [13], în Europa de astăzi, rezistența și stabilitatea unui stat depinde de angajamentul său față de democrație și statul de drept, a concluzionat T. Jagland.

Formarea imaginii de țară pe arena mondială poate fi analizată și din perspectiva cooperării subregionale. În acest sens, subliniem că Republica Moldova a aderat la un șir de inițiative, programe și organizații care prin statutul și spectrul de obiective promovate constituie „antecamera” Uniunii Europene. Fixând delimitările arealului subregional de cooperare, notăm că în zona

Europei Centrale Republica Moldova participă la lucrările Inițiativei Central-Europene, iar în Europa de Sud-Est sunt desfășurate activități prin Procesul de Cooperare în Europa de Sud-Est, Organizația pentru Cooperare și Securitate la Marea Neagră și asistă în Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică GUAM. Pentru a evidenția beneficiile colaborării Republicii Moldova cu programele și structurile enumerate, apreciem cooperarea subregională ca fiind o parte componentă a diplomației multilaterale, ce se manifestă prin intensificarea relațiilor politice, de securitate și comercial-economice. În cadrul proceselor de cooperare subregională este menținut dialogul permanent cu statele membre, inclusiv prin intermediul secretariatelor, asigurând participarea la reuniuni, ședințe, întruniri ale grupurilor de lucru și ale experților [14]. Cu certitudine notăm, cooperarea subregională este o dimensiune complementară a agendei de integrare europeană și reprezintă sinergia relațiilor și interacțiunilor din cadrul organizațiilor și inițiativelor subregionale. În completarea acestor idei, V. Gheorghiu a afirmat că la nivel european cooperarea regională are drept obiectiv final integrarea în Uniunea Europeană. Fiind motivată de această finalitate, Republica Moldova depune eforturi substanțiale pentru a fi prezentă în toate centrele de cooperare europeană la nivel regional [15]. În același context, I. Jinga și A. Popescu analizează importanța organizațiilor de integrare subregională, menționând că acestea s-au format și dezvoltat preponderent după 1990, obiectivul lor constituindu-l crearea și consolidarea cadrului de cooperare politică și economică, prin unificarea continentului și dezvoltarea durabilă a statelor europene [16, p.133].

În aspect particular, referindu-se la entitățile riverane ale Mării Negre, S. Cîncă subliniază că prăbușirea comunismului și a Uniunii Sovietice a deschis o nouă perioadă a cooperării. Consecința apariției noilor state și consolidarea societăților democratice a determinat ca regiunea să devină una dintre cele mai dinamice, iar cooperarea cu NATO ca parteneri și nu ca adversari învinși a acordat teritoriului rolul determinant în promovarea și consolidarea securității [17, p.5]. Prin contrapondere, N. Popescu explică interesul sporit asupra acestui areal datorită faptului că „Europa de Sud-Est rămâne principala sursă de instabilitate în spațiul

europăean, fiind unica regiune în care problemele ce vizează securitatea clasică de factură militară sunt foarte actuale, ceea ce nu mai este valabil pentru alte părți ale continentului” [18, p.5]. Analizând evoluția relațiilor cu partenerii externi, constatăm că primele contacte de nivel subregional, după declarația de independență, au fost stabilite cu statele din bazinul Mării Negre. V. Gheorghiu subliniază că Republica Moldova este unul dintre statele care încă în anul 1992 au pus bazele OCEMN [19, p.8]. Notăm că interesul opiniei publice internaționale față de OCEMN este într-o dinamică preponderent pozitivă, fiind explicat prin intensitatea populației în subregiune, vizată ca un consumator veritabil, dar și promotor al ideilor și valorilor de dezvoltare subregională în aspect internațional. Reieșind din conținutul dimensiunilor geopolitice, identificăm OCEMN ca fiind una din cele mai extinse zone de cooperare subregională din lume. Argumentele expuse mai sus se află la baza interesului manifestat de Republica Moldova în promovarea cooperării la Marea Neagră, accentele fiind plasate pe participarea în cadrul proiectelor multilaterale, asigurarea exportului produselor agenților economici pe piețele țărilor membre, susținerea importului materiei prime și a surselor energetice și, nu în ultimă instanță, favorizarea investițiilor străine de capital în economia națională. Notăm că totalitatea acțiunilor reliefate sunt parte componentă a programelor de guvernare și indică atitudinea deosebită a partidelor politice față de această organizație. În context subliniem că în documentele statutare ale OCEMN, precum „Declaration on Black Sea Economic Cooperation” și „Bosphorus Statement”, adoptate la 25 iunie 1992, este indicată, printre principalele obiective, accelerarea dezvoltării social-economice a statelor membre pentru perspectiva integrării în Uniunea Europeană prin intensificarea cooperării multilaterale. Beneficierea de avantajele care decurg din proximitatea geografică asigură parteneriatul strategic pentru cooperarea regională și la nivel continental, este un obiectiv prioritar al politicii externe a Republicii Moldova [20]. Vom sublinia că în aceeași măsură o importanță deosebită atribuim eforturilor Organizației în armonizarea legislației naționale la standardele europene, prin aplicarea cadrului juridic care să asigure eliminarea barierelor în calea cooperării subregionale,

acest obiectiv contribuind la implementarea proiectelor din domeniul energetic, transporturi, comunicații și mediu, iar drept rezultat – permite crearea zonei de comerț liber a Mării Negre, ca parte a spațiului european și accelerarea reformelor în plan politic, economic și social.

Oportunitatea valorificării cooperării economice la Marea Neagră poate fi explicată și prin faptul că Republica Moldova are stabilite relații bilaterale atât cu statele riverane – România, Bulgaria, Turcia, Georgia, Federația Rusă, Ucraina, cât și cu statele din cordonul terestru apropiat – Azerbaidjan, Armenia, Grecia, ultimele formând Regiunea Extinsă a Mării Negre. Punctul tangențial al cooperării îl constituie relațiile acestor state cu structurile Uniunii Europene prin programele Politicii Europene de Vecinătate. I.C. Lucinescu, citându-l pe B. Jackson, susține că „promovarea intensă a democrației în regiunea Mării Negre contracarează ambițiile „revanșarde” ale Federației Ruse, aici obiectivele și valorile vestice și estice fiind incompatibile, regiunea prezintă un interes major pentru comunitatea europeană și euro-atlantică” [21, p.68], interes confirmat și prin replierile de poziție alimentate de conflictul din Ucraina, adăugăm noi.

În ordinea reliefată de argumente, remarcăm că în plan intern prevederile programatice de politică externă sunt formulate în funcție de conținutul interesului național, iar în aspect extern rolul și locul statului este definitivat și de interesele geopolitice ale marilor puteri. Totodată, considerăm că intervenția instituțională, financiară și tehnică a Uniunii Europene în subregiune se realizează prin prevederile Parteneriatului Estic și ale Sinergiei Mării Negre, programe la care Republica Moldova este parte activă. Concepută ca o inițiativă de cooperare subregională propusă de Comisia Europeană în 2007, Sinergia Mării Negre programează colaborarea cu statele riverane pe filiera democrației, respectării drepturilor omului, controlului și combaterii migrației, rezolvării conflictelor înghețate din subregiune, susținerii dezvoltării regionale în educație, transport, turism, ecosistem. A. Popescu și I. Diaconu menționează că aceste obiective estimează conținutul politicii externe a statelor membre, favorizând cooperarea regională ca o strategie de apropiere față de Uniunea Europeană [22, p.337].

Într-un studiu tematic V. Gheorghiu subliniază că, pornind de la prioritățile politicii externe, Republica Moldova participă la implementarea proiectelor comune în cadrul OCEMN, exemplu elocvent servind Banca Mării Negre pentru Comerț și Dezvoltare, deținând 2% din capitalul statutar [19, p. 9]. Până în prezent, Republica Moldova a participat ca membru la mai multe proiecte finanțate prin Fondul de Dezvoltare al Proiectelor, notând, de asemenea, că președențiile pe care Republicii Moldova le-a exercitat în cadrul OCEMN au favorizat substanțial extinderii relațiilor între parteneri și i-au consolidat poziția în acest areal.

În concluzie reiterăm că participarea Republicii Moldova la lucrările OCEMN constituie o finalitate logică a prevederilor programatice de politică externă pe dimensiunea securității, transport și infrastructură, energie, tehnologii informaționale, agricultură și guvernare eficientă. Prin acest for Republica Moldova devine un beneficiar direct al programelor și inițiativelor de integrare lansate de Uniunea Europeană, deși, reamintim, nu sunt nici pe departe valorificate toate rezervele existente, dat fiind că nu s-a conștientizat semnificația acestei dimensiuni.

Cooperarea Republicii Moldova în zona extinsă a Mării Negre este desfășurată și în cadrul GUAM, instituție care prin Comunitatul Comun al Președinților celor patru state fondatoare adoptat la 10 octombrie 1997 la Strasbourg a declarat că promovează necesitatea cooperării cvadrilaterale pentru întărirea stabilității și securității în Europa, acest deziderat fiind valid prin respectarea valorilor democratice, neamestecul în suveranitatea statelor, inviolabilitatea hotarelor, asigurarea supremației legii și drepturilor omului. În ordinea reliefată de idei, pentru a corespunde provocărilor economice, politice, sociale și instituționale, Parlamentul Republicii Moldova a ratificat la 29 martie 2012 Statutul Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică – GUAM – și Acordul privind privilegiile și imunitățile Organizației. Pentru a exercita o cooperare externă eficientă a fost ratificată și Convenția statelor membre ale GUAM privind acordarea ajutorului reciproc în probleme consulare [23].

Subliniem că, pe lângă preluarea și implementarea obiectivelor generale ale Organizației în areal național, autoritățile și-au pro-

pus ca finalitate alipirea la un parteneriat strategic pe termen lung privind tranzitul de hidrocarburi din Marea Caspică spre Europa, fapt care favorizează diversificarea accesului la resursele necesare, garantând securitatea energetică de durată prin reducerea dependenței economice de Federația Rusă. Punctând asupra impactului cooperării externe, S. Cebotari susține că „GUAM este singura structură subregională din spațiul CSI din care Rusia nu face parte, iar intenția Republicii Moldova, Georgiei, Ucrainei și Azerbaidjanului de a coopera pentru asigurarea stabilității în bazinul Mării Negre și în regiunea de la Marea Neagră până la Marea Baltică, teritoriu în care s-a extins Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană, doar alimentează suspiciunile Federației Ruse că noii membri ar putea deveni avocați ai intereselor țărilor GUAM în raporturile cu Washington și Bruxelles” [24, p.154]. Pentru a fundamenta importanța strategică a cooperării Republicii Moldova cu statele GUAM, precizăm că Organizația a apărut din necesitatea dialogului politic, economic și social pentru identificarea soluțiilor la probleme comune. Deși CSI a abordat aceleași domenii de cooperare, fiind dirijată direct de Rusia, nu a reușit să identifice strategii optime și individuale pentru fiecare stat, interesul național fiind evitat. Prin participarea în cadrul GUAM, Republica Moldova a încercat să-și redefinească poziția în procesele de cooperare pe dimensiunea subregională, militând pentru consolidarea și extinderea relațiilor comercial-economice. Un domeniu important al cooperării îl constituie diversificarea surselor de aprovizionare cu agenți energetici în arealul statelor membre, obiectiv ce poate fi realizat prin soluționarea conflictelor înghețate în spațiul GUAM [25].

S.Ceotari și V.Grosu susțin că relațiile Republicii Moldova cu GUAM au cunoscut anumite oscilații datorită viziunilor politice distincte ale guvernării comuniste care au dus până la decizia de a părăsi Organizația, deoarece „s-ar fi transformat din mecanism de cooperare într-o contrapondere a Federației Ruse” [26, p.141]. Însă atitudinea ostilă a Rusiei față de problema soluționării conflictului din raioanele de est, embargourile economice neconținute și modificarea priorităților strategice ale guvernărilor din Republica Moldova survenite în urma alegerilor parlamentare anticipate din 29 iulie 2009 au condiționat resetarea perspectivei GUAM.

Prin urmare, evaluarea în măsura posibilităților ca Republica Moldova să participe în procesele de cooperare în cadrul GUAM denotă identificarea soluțiilor privind multiplicarea și diversificarea surselor energetice necesare economiei naționale și consumatorilor, dar problema de bază constă în scăderea gradului de eficiență, autoritate și utilitate a structurii, trei din cele patru state membre, Republica Moldova, Ucraina și Georgia și-au canalizat eforturile pe filiera Parteneriatului Estic, iar Azerbaidjan tinde să exercite o politică multivectorială. În general, după toate probabilitățile, GUAM devine istorie: președinția Republicii Moldova în 2014 a structurii executive a Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică a fost puțin mediatizată și fără rezultate încurajatoare.

În 2018, conform calendarului de rețaxie a președințiilor Republicii Moldova a găzduit reuniunea șefilor de Guverne ai statelor membre GUAM. În cadrul summit-ului, prim-miniștrii Republicii Moldova, Georgiei, Ucrainei și vicepremierul Azerbaidjanului și-au reconfirmat angajamentul de consolidare a eforturilor în depășirea provocărilor economice, sociale și politice și în asigurarea securității și stabilității în regiune. Premierul Republicii Moldova a menționat că organizația GUAM reprezintă o platformă eficientă de cooperare regională și un mecanism util în soluționarea problemelor cu care se confruntă țările membre. A fost reiterată importanța consolidării eforturilor pentru depășirea conflictelor înghețate în spațiul GUAM, cu respectarea suveranității și integrității teritoriale ale statelor membre ale Organizației. În acest scop, urmează a fi promovat proiectul Rezoluției privind conflictele înghețate în spațiul GUAM și impactul acestora asupra păcii, securității și dezvoltării în cadrul Adunării Generale ONU.

Printre reușitele cooperării în cadrul Organizației a fost evidențiată dezvoltarea transportului internațional în perimetrul coridorului GUAM. De asemenea, s-a vorbit despre posibilitatea eliminării tarifelor la roaming între țările membre ale Organizației. A fost accentuată și importanța finalizării și punerii în aplicare a Zonei de Liber Schimb în spațiul GUAM. Determinarea fermă de a continua cooperarea în cadrul GUAM a fost reiterată prin semnarea declarației comune a reuniunii și a protocolului de colabo-

rare în domeniul vamal. Protocolul semnat prevede intensificarea schimbului de informații privind mărfurile transportate pe cale aeriană pentru combaterea mai eficientă a fraudelor vamale.

În general, după toate probabilitățile, GUAM tinde să devină istorie: președinția Republicii Moldova în 2018 a structurii executive a Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică a fost puțin mediatizată iar rezultatele încurajatoare tind să fie îndelung așteptate.[27]

Un pas important în consolidarea pozițiilor Republicii Moldova pe arena europeană rezidă în participarea la lucrările Inițiativei Central-Europene, fiind un for interguvernamental care promovează cooperarea politică, economică, culturală și științifică între statele membre, misiunea de bază fiind dezvoltarea subregională pentru integrare europeană [28]. V. Umanetș a notat că Inițiativa își propune drept obiective susținerea membrilor în demersurile de avansare a dialogului politic cu instituțiile europene și intensificarea proceselor de integrare economică în spațiul comunitar [29]. Cooperarea politică este determinată de cooperarea subregională de factură nonpolitică, atenția focalizându-se pe consolidarea capacităților instituționale de a aplica experiența statelor central-europene și de a apela la proiectele finanțate de Inițiativă. Pornind de la semnificația ICE în domeniul cooperării economice și politice, Ministerul Afacerilor Externe a adresat solicitare de a adera la această structură în 1996, drept rezultat Republica Moldova a fost admisă ca membru cu drepturi depline. Mai târziu, la reuniunile de lucru ale Inițiativei a fost exprimat sprijinul pentru admiterea în Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est [30, p. 54]. În 2008 Republica Moldova a deținut președinția prin rotație a acestui program de dezvoltare socială, activitatea fiind axată pe consolidarea cooperării dintre statele membre și nonmembre ale Uniunii Europene: valorificarea oportunităților se transpune în proiecte de promovare a standardelor europene ca mecanism ferm de dezvoltare a regiunii [31].

Deși reprezintă un for de cooperare interguvernamentală cu aspect preponderent politic, prin intermediul ICE Republica Moldova a reușit să stabilească legături sociale, economice și culturale cu statele partenere în vederea dezvoltării economice și a proiectelor

transfrontaliere, valorificate prin rezultate palpabile. Prin coordonatele Inițiativei s-a reușit obținerea finanțării proiectului regional de cercetare Moldova – Ucraina – România cu genericul „Noile frontiere în Europa de Sud-Est și impactul lor asupra stabilității în arealul ICE”. Colaborarea a devenit posibilă prin intermediul Fondului de Cooperare ICE, stabilit de Miniștrii Afacerilor Externe în 2001, bugetul fiind alimentat din contribuțiile statelor membre în baza unui barem anual, aportul financiar al Republicii Moldova constituind 3960 euro. Fondul facilitează punerea în aplicare a activităților de cooperare multilaterală cu impact local, de obicei, sub formă de seminare, ateliere de lucru, evenimente și cursuri de instruire în conformitate cu prioritățile Planului de Acțiune al Inițiativei [32]. Importanța antrenării Republicii Moldova în exercițiul cooperării subregionale provine din oportunitatea de a multiplica aspirațiile de integrare europeană prin preluarea experienței statelor cu un grad mai avansat în acest proces, cum ar fi cooperarea subregională în raport cu deplasarea la frontiera Schengen.

Analizând oferta politicii externe din programele și platformele electorale, constatăm că nici un partid care a depășit pragul electoral și a devenit parte a coalițiilor de guvernare începând cu anul 2009 nu face referire nemijlocită la ICE și nu pune în lumină rolul și locul Republicii Moldova în cooperarea regională raportat la acest program pentru facilitarea procesului de integrare în Uniunea Europeană. Precizăm totuși, că autoritățile naționale, formate prin accesarea la guvernare a partidelor cu viziuni proeuropene, au asociat cooperarea subregională cu modalitatea de detașare de spațiul ex-sovietic. Pentru validarea acestei aserțiuni facem referire la V. Chirilă, care menționează că atenție deosebită este acordată participării Republicii Moldova la acțiunile Inițiativei de Cooperare în Sud-Estul Europei (SECI), formată prin participarea Uniunii Europene și a SUA, ceea ce constituie prima inițiativă subregională concepută să faciliteze integrarea statelor din Balcanii de Vest în structurile europene, prin încurajarea cooperării între membrii săi [32, p.121].

Declarația de constituire a Inițiativei de Cooperare în Sud-Estul Europei din 6 decembrie 1996 a oferit Republicii Moldova oportunitatea de a se conecta la proiecte de cooperare subregională în Europa de Sud-Est, raportate la facilitarea trecerii frontierelor și a

regimului de vize, modernizarea infrastructurii, cu predilecție de transport, asigurarea securității energetice, dezvoltarea sectorului privat și combaterea crimei transfrontaliere. Prezența Republicii Moldova în cadrul acestei Inițiative a constituit argumentul major pentru includerea în altă instituție, PSESE, act semnat la Bruxelles în data de 28 iunie 2001, aderarea fiind condiționată însă, de două aspecte exprimate prin: neabordarea problemei soluționării conflictului din raioanele de est și al opțiunii pentru perspectiva de integrare în Uniunea Europeană. Acceptând condițiile impuse, Republica Moldova a devenit membru al Pactului, fiind singurul stat din spațiul CSI acceptat în acest for, avantajul unic al cooperării constituindu-l oportunitatea detașării de cadrul politico-juridic formulat prin Acordul de Parteneriat și Cooperare și crearea noii formule de dialog extern. Dorind să acumuleze cât mai multe argumente în favoarea capacităților sale de cooperare subregională, Republica Moldova a urmărit să participe la cele mai importante proiecte, programe și inițiative lansate sub egida Pactului: „Democratizare și Drepturile Omului”, relaționată la drepturile omului și minoritățile etnice; „Reconstrucție economică, dezvoltare și cooperare” se referă la dezvoltarea infrastructurii și piețele subregionale de electricitate, facilitarea și liberalizarea comerțului, a tehnologiilor informaționale și promovarea investițiilor; „Probleme de Securitate” privind combaterea crimei organizate, corupției și traficului de ființe umane, promovarea cooperării între serviciile de poliție. Conform opiniei lui V. Gheorghiu, participând la aceste proiecte și inițiative, Republica Moldova a demonstrat capacitatea și dezideratul de a se integra în structurile din Europa de Sud-Est, oferind disponibilitatea de a asigura stabilitatea și de a identifica problemele regionale comune, elaborând programe pentru eradicarea acestora [30, p.39]. Contrar unor prevederi electorale exprimate de mai multe partide pentru alegerile din 2010, în care militau pentru o politică activă orientată spre folosirea situației geopolitice considerate a fi favorabilă în implementarea proiectelor internaționale ce țin de construcția conductelor de tranzit al petrolului și gazului din țările Asiei Centrale spre Europa de Sud-Est prin Republica Moldova, implicarea autorităților naționale în asemenea proiecte s-a dovedit a fi destul de modestă, transpunerea

și implementarea pachetelor energetice europene necesită eforturi consolidate în vederea realizării sarcinilor în termenii stabiliți. La modul general însă, Republica Moldova a aderat la Tratatul statelor Uniunii Europene și a celor din Europa de Sud-Est privind crearea unei piețe comune a electricității și gazului între Uniunea Europeană și alte țări, acțiune care s-a produs în anul 2010.

Deși subiectul integrării în structurile europene nu a fost acceptat pentru analiză și dezbateri, prin PSESE Republica Moldova a obținut anumite beneficii, redate prin uniformizarea domeniilor de colaborare pe segmentul drepturilor omului, dezvoltării economice și securității transfrontaliere, o pondere substanțială în lista proiectelor susținute financiar revenind celor de infrastructură.

O etapă nouă a cooperării în arealul de Sud-Est al Europei ține de dezvoltarea legăturilor de parteneriat cu Consiliul Regional de Cooperare, instituit oficial la 27 februarie 2008, recunoscut ca succesor al Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est. Această structură constituie rezultatul unui proces cuprinzător de restructurare a formatelor de cooperare regională, fiind destinat cooperării în Europa de Sud-Est prin focalizarea acțiunilor pe facilitarea procesului de integrare europeană și euroatlantică a statelor membre. Rolul edificator al Consiliului este de a genera și coordona proiecte de dezvoltare prin crearea climatului politic permisiv pentru beneficiul fiecărei țări partenere [33]. În conformitate cu obiectivele trasate, autoritățile naționale dispun de mari posibilități să valorifice experiența statelor integrate, ajustând-o la procesele și realitățile autohtone.

În contextul creșterii ponderii cooperării subregionale, vom nota că Republica Moldova a fost acceptată în Procesul de Cooperare în Europa de Sud-Est la 4 mai 2006, în cadrul Summitului care a avut loc la Thessaloniki, Grecia. Ceva mai târziu, la 10 octombrie 2006, Republica Moldova a semnat Carta de Bună Vecinătate, Stabilitate, Securitate și Cooperare în Europa de Sud-Est, devenind de jure membru cu drepturi depline nu numai geografic, dar și geopolitic al Europei de Sud-Est. Declarația de la Thessaloniki constituie un factor semnificativ în implicarea activă și participarea cu drepturi depline a Republicii Moldova în procesele și inițiativele subregionale din Europa de Sud-Est [34]. Vom nota că există o re-

lație directă între activitățile Procesului de Cooperare din Europa de Sud-Est și ale Consiliului Regional de Cooperare: Procesul deține rolul politic, Consiliul are mandatul unui for executiv, datorită dimensiunilor operaționale de care beneficiază, se focalizează pe identificarea oportunităților de cooperare între state și promovarea proiectelor de dezvoltare subregională.

În aceeași ordine de idei, N. Enciu și V. Enciu analizează evoluția procesului de apropiere a statelor din Europa Centrală și de Sud-Est față de Uniunea Europeană și afirmă că pentru aceste țări, inclusiv Republica Moldova, dispariția barierelor politico-ideologice le-a permis accesul la o nouă cultură politică, economico-socială și la o viziune distinctă asupra evoluției în ansamblu a relațiilor dintre statele și instituțiile europene și mondiale [35, p.205]. Prin integrarea statelor central și est-europene la aceste structuri, consideră I. Jinga și A. Popescu, „asistăm la un fenomen de deplasare a Estului către Vest, pentru că integrarea europeană și euroatlantică nu reprezintă un scop, ci forma cea mai adecvată de asigurare a stabilității și securității” [16, p.4].

Sumând aserțiunile analizate, considerăm cooperarea subregională ca o etapă preliminară, preparatoare pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, fiind obiectivul strategic pe termen scurt al politicii externe. În acest scop se impune îndeplinirea criteriilor de preaderare stabilite pentru țările candidate în cadrul Consiliului European de la Copenhaga din 21–22 iunie 1993, care cuprind, la nivel politic, funcționarea instituțiilor democratice, statul de drept, asigurarea drepturilor omului, protecția minorităților, iar la nivel economic țin de asigurarea funcționării economiei de piață și capacitatea de a rezista presiunii concurențiale din interiorul Uniunii Europene [36].

În concluzie notăm că participarea în formate diferite de cooperare a servit ca suport pentru consolidarea prezenței Republicii Moldova în plan internațional, mediul extern fiind adesea mult mai favorabil în edificarea relațiilor de cooperare decât mediul intern, fragmentat de crize politice, lipsa consensului național și duplicitatea viziunilor de politică externă. Participarea mai mult sau mai puțin activă a Republicii Moldova în organismele, inițiativele și programele de cooperare multilaterală de nivel dife-

rit alcătuiește platforma de exprimare a poziției sale față de principiile de funcționalitate a instituțiilor democratice, de asigurare a păcii și securității, dezvoltării infrastructurii și a piețelor de desfacere în favoarea susținerii exportului și importului. Activitățile sunt îndreptate spre a contribui la apropierea de structurile europene, urmărindu-se direct finalitatea realizării actului de integrare, acesta constituind nu numai prioritatea strategică a politicii interne și a politicii externe, dar și o forță majoră de asigurare a coeziunii politice și sociale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

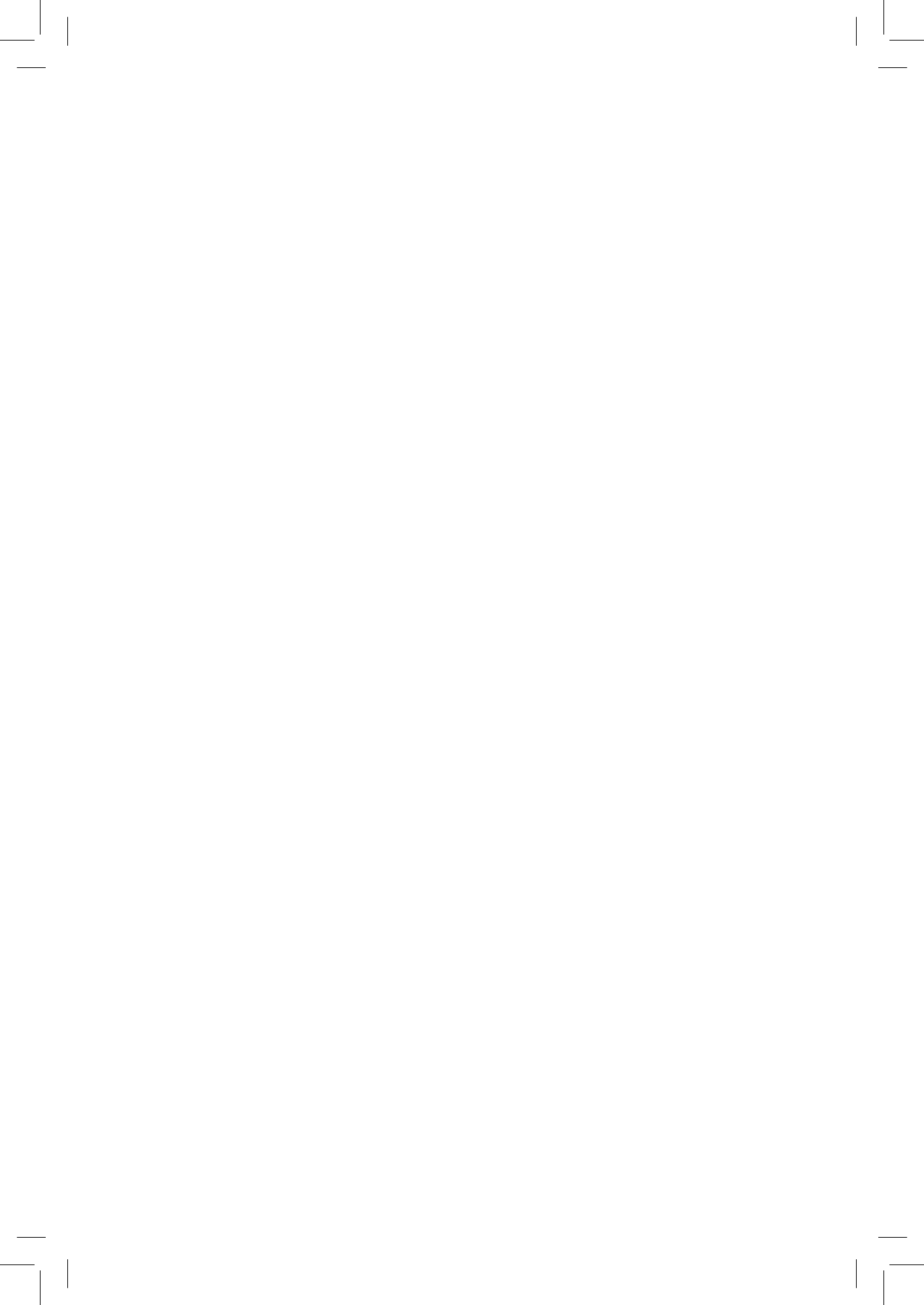
1. Arhiliuc Victoria. Cadrul juridic al relațiilor internaționale ale Republicii Moldova. În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. 2008, nr.2, p. 8-11.
2. Mandatul Misiunii OSCE în Republica Moldova. <http://www.osce.org/ro/moldova/86213?download=true> (vizitat la 22.09.2018).
3. History. <http://www.osce.org/history>(vizitat la 17.09.2018).
4. Arhiliuc Victoria. Misiunea Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) în Republica Moldova. Chișinău: CEP USM, 2008, p. 117-126.
5. Consiliul Europei. 800 milioane de europeni. Chișinău: Î.S.F.E.P. „Tipografia Centrală”, 528 p.
6. Revenco Eugen. Cooperarea Republicii Moldova în cadrul Consiliului Europei. Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008). Chișinău: Cartdidact, 2009, p. 100-110.
7. Teosa Valentina. Dolghii Elena. Cooperarea Consiliului Europei cu Republica Moldova în contextul asigurării securității democratice. În: Știința politică în Republica Moldova: realizări și perspective. Chișinău: CEP: USM, 2011, p. 295-304.
8. Biroul de Informare a Consiliului Europei în Republica Moldova. http://www.coe.md/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=38&Itemid=110&lang=ro (vizitat la 14.10.2018).
9. Dolghii Elena. Monitorizare și asistență a Consiliului Europei în Republica Moldova: 15 ani de colaborare. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), Chișinău: CEP USM, 2010, nr. 3, p.144-157.
10. Căldare Gheorghe, Lupașco Maria. Rolul Consiliului Europei în democratizarea societății din Republica Moldova. În: Administrarea Publică. 2009, nr. 3-4, p.175-190.
11. Partidul Liberal Democrat din Moldova. Programul de guvernare pentru perioada 2009-2013: Împreună pentru Moldova! <http://www.e->

- democracy.md/files/elections/parliamentary2009/ electoral -program-pldm-july-2009-ro.pdf (vizitat la 16.10.2018).
12. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/guvernul_republicii_moldova_-_programul_de_activitate_al_guvernului_republicii_moldova_2016-2018.pdf
 13. Secretarul general al Consiliului Europei în New York Times: Republica Moldova, un stat pe marginea prăpastiei <http://www.agerpres.ro/externe/2015/08/11/secretarul-general-al-consiliului-europei-in-new-york-times-republica-moldova-un-stat-pe-marginea-prapastiei-09-24-11> (vizitat la 11.10.2018).
 14. Cooperare regională. Inițiativa Central Europeană. <http://www.mfa.gov.md/despre-ice/moldovas -involvement-in-ice/> (vizitat la 13.10.2018).
 15. Gheorghiu Valeriu. Cooperarea regională internațională. http://www.google.md/url?sa =t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ipp.md%2Fpublic%2Ffiles%2FPublicatii%2F2001%2FIntegrarea_europeana%2FCAPITOLUL%2520%2520VIIIIPooperare.doc&ei=MJGhU6blAYrQ7Abk2IGABg&usg=AFQjCNHM6pw 6jfvQRctjXtTiGSz-ZsSew&bvm=bv.69137298,d.bGE (vizitat la 14.10. 2018).
 16. Jinga Ion, Popescu Andrei. Integrarea Europeană. Dicționar de termeni comunitari. București: Lumina Lex, 2000. 208 p.
 17. Cîncă Sanda. NATO și perspectivele securității la Marea Neagră. În: Revista de Științe Politice și Relații Internaționale, 2009, nr.1, p. 5-16.
 18. Popescu Nicu. Republica Moldova în sistemul de securitate european. www.ipp.md/files/ Publicatii/2002/decembrie/N-Popescu.doc (vizitat la 15.10.2018).
 19. Gheorghiu Valeriu. Organizația Cooperării Economice a Mării Negre (CEMN). În: Transporturi și comunicații. Chișinău. 2000, nr. 2, p. 7-15.
 20. Organizația Cooperării Economice la Marea Neagră. <http://www.bsec-organization.org /Information/Pages/bsec.aspx> (vizitat la 13.10.2018).
 21. Lucinescu Ioan Codruț. Regiunea Extinsă a Mării Negre. În: Revista de Științe Politice și Relații Internaționale, 2011, nr.2, p. 68-75.
 22. Popescu Andrei. Diaconu Ion. Organizații europene și euroatlantice. București: Universul Juridic, 2009. 362 p.
 23. Crearea și instituționalizarea ODDE – GUAM. <http://www.mfa.gov.md/despre-guam-md/ istoria-conceptul-guam/> (vizitat la 24.10.2018).
 24. Cebotari Svetlana. Vectorii interesului național ai Republicii Moldova în cadrul GUAM. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), Chișinău: CEP USM, 2005, Nr. 3, p.154-162.
 25. Prioritățile cooperării GUAM. <http://www.mfa.gov.md/despre-guam-md/cooperation-priorities-ro/> (vizitat la 24.10.2018).

26. Cebotari Svetlana, Grosu Vitalie. Republica Moldova în contextul cooperării regionale. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Chișinău: CEP USM, 2009, Nr. 2, p.141-153.
27. Reuniunea șefilor de Guverne GUAM, la Chișinău. <https://gov.md/ro/content/reuniunea-sefilor-de-guverne-guam-la-chisinau-pavel-filip-doar-unindu-ne-eforturile-putem> (vizitat la 25.10.2018).
28. Inițiativa Central-Europeană. Misiune și Obiective. <http://www.mfa.gov.md/despre-ice/mission-and-objectives-ro/> (vizitat la 15.10.2018).
29. Umaneț Victoria. Colaborarea Republicii Moldova în cadrul Inițiativei Central Europene. <http://www.google.md/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBoQFjAAurl=http%3A%2F%2Fwww.ipp.md%2Fpublic%2Ffiles%2FPublicatii%2F2002%2FfrontieeF03~RMinICE.doc&ei=XoShUKrNo3e7AacuIDIDQ&usg=AFQjCNGuelC0PvcvCqFLBr-rHYJGYH1Ksg> (vizitat la 15.10.2018).
30. Gheorghiu Valeriu. Relațiile politice dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. [http://www.mfa.gov.md/img/docs/report-of-the-cei-presidency.pdf](http://www.google.md/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ipp.md%2Fpublic%2Ffiles%2FPublicatii%2F2008%2FRELATIILE_POLITICE_UE_RM_.doc&ei=u4ShU8fMK6_B7AaX1YDAAQ&usg=AFQjCNGQbKMO46H7Aor4HJukBIqhtGu3rA&bv=bv.69137298,d.bGE,Chișinău, 2007, 72 p.
31. Raportul asupra președinției ICE. <a href=) (vizitat la 15.10.2018).
32. Fondul de Cooperare ICE. <http://www.mfa.gov.md/despre-ice/cooperation-fund-ice-ro/> (vizitat la 15.10.2018).
33. Regional Cooperation Council <http://www.mfa.gov.md/despre-rcc/objectives-rcc/d> (vizitat la 22.10.2018).
34. Procesul de Cooperare în Europa de Sud-Est. <http://www.mfa.gov.md/despre-seecp/objectives-seecp/> (vizitat la 22.10.2018).
35. Enciu Nicolae, Enciu Valentina. Construcția Europeană (1945-2007). Chișinău: CIVITAS, 2007, p. 205.
36. Procesul de aderare a unui nou stat membru. http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/ongoing_enlargement/l14536_ro.htm (vizitat la 22.10.2018).

Maria DIACON, *doctor în științe politice,*
Alexandr BURIAN, *doctor în drept*

CAPITOLUL III
Asigurarea drepturilor politice
ale cetățenilor Republicii Moldova:
realizări și derapaje

3.1. CULTURA ORGANIZAȚIONALĂ VERSUS CULTURA POLITICĂ ÎN ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ LOCALĂ

Cultura organizațională este o temă mai puțin studiată în Republica Moldova, deși rolul și valoarea acesteia nu trebuie de neglijat în interiorul organizațiilor. Este necesar a se pune accent pe studierea minuțioasă a elementelor culturii organizaționale în cadrul instituțiilor private, dar mai ales în interiorul instituțiilor publice. În administrația publică, cultura organizațională își are rolul său, pe care managerii adesea îl ocolesc, fiind influențați în întregime de valorile culturii politice. Cultura organizațională rezidă în ansamblul valorilor, credințelor, aspirațiilor, așteptărilor și comportamentelor conturate în timp în fiecare instituție, care predomină în interiorul entității și îi condiționează fie direct, fie indirect funcționalitatea și performanțele [1, p. 401-402].

Noțiunea de cultură se află într-o interdependență cu noțiunea de progres. Fondatorul filosofiei clasice germane Im. Kant numea cultura drept perfecțiune a rațiunii și înțelegea progresul ca o dezvoltare a culturii [2, p.19]. În viziunea lui L. White, reprezentant al neoevoluționismului, cultura este modul de cucerire a lumii, transformare și reglare a proceselor naturale cu ajutorul simbolurilor [2, p.23]. Actualmente, studiul culturii distinge abordarea axiologică, care se reduce la determinarea culturii ca totalitate a valorilor materiale și spirituale elaborate de umanitate. Altă abordare se dovedește a fi cea praxiologică/acțională, conform căreia cultura se tratează ca mijloc specific al activității oamenilor, cuprinzând și creativitatea. Cultura reprezintă un proces și un rezultat al dialogului cu alte culturi și simultan al dialogului intern dintre diversele ei elemente [2, p.28-30].

Sistemul cultural este considerat ca fiind un produs al acțiunii, un factor care condiționează elementele viitoarei acțiuni. În definirea termenului de cultură se mai evidențiază alte aspecte, cum ar fi: furnizează răspunsuri pentru toate acțiunile individului în problemele vieții, oferă mijloacele de acțiune cu mediul înconjurător; aduce liniște individului, îl orientează în ansamblul de tradiții religioase și folclorice; influențează mediul ambiant; prezintă în sine un sistem de valori și norme; totalitatea valorilor materiale și spirituale create

de omenire și a instituțiilor necesare pentru aceste valori; posedă cunoștințe variate în diverse domenii: totalitatea acestor cunoștințe; nivelul ridicat de dezvoltare intelectuală la care tinde cineva; sistemul de valori, convingeri, tradiții și norme de comportament comune unice pentru un anumit grup de oameni [2, p. 41].

Elementele culturii organizaționale trebuie să fie valorificate eficient de fiecare organizație, obiectivul urmărit constă în sporirea eficacității lor. Nu face excepție nici cultura organizațională în cadrul autorităților administrației publice, mai ales în contextul tranziției de la administrația publică etatistă la administrația autonomă, dar și al aspirațiilor europene. Cultura organizațională a autorităților administrației publice poate să se diferențieze de la o autoritate la alta, este important să se țină cont de valorile fiecărei structuri în parte. Chiar dacă există anumite raporturi între autoritățile administrației publice centrale și autoritățile locale, acestea nu trebuie să intervină prin anumite metode una în activitatea celeilalte, deoarece relațiile dintre autoritățile publice centrale și cele locale au la bază principiile autonomiei, legalității, transparenței și colaborării în rezolvarea problemelor comune. Conform accepției lui I. Creangă, practic toate raporturile dintre autoritățile administrației publice locale și alte autorități urmează să fie construite cu strictețe în conformitate cu interesele acestor autorități, respectând principiul autonomiei, fără a admite anumite ingerințe în activitatea lor. Principiul autonomiei locale prevede transferarea unor competențe de la nivelul central către diverse autorități administrative care funcționează autonom în unitățile administrativ-teritoriale, autorități alese de către colectivitățile locale respective. Fiind una din cele mai eficiente forme de autogestiune, autonomia locală asigură un grad relativ înalt de democrație, colectivitățile teritoriale autonome fiind contraputeri eficiente ale administrației publice centrale [3, p.72].

Activitatea puterii administrative se exprimă prin continuitatea politicilor administrației și serviciilor prestate, permanenței și tehnicității, competenței și funcționalității datorită existenței unei caste formate din personalul politic și administrativ. Administrația exercită influență asupra Guvernului, sugerându-i unele atitudini, deține putere pentru că însăși este o forță, o putere. Într-o formă generală, permanența funcționarilor și continuitatea administrației

estompează amploarea schimbărilor politice care rezultă din deplasări în majoritatea parlamentară, ascensiunea la putere a unor partide aflate în opoziție sau chiar necunoscute. În cadrul administrației, menționează I. Alexandru, anumite instituții sau, mai ales, persoane pot genera mai multe dificultăți în formarea unei culturi organizaționale puternice datorită faptului că pot avea un cuvânt greu asupra voinței oamenilor politici. Deși există o tendință a administrației de a deveni independentă în raport cu puterea politică și de a nesocoti autoritatea lor, cultura politică poate predomina asupra culturii organizaționale, deoarece guvernul este preocupat de a gestiona și de a controla administrația, de a se proteja împotriva nesupunerii și a forței excesive a funcționarilor [4, p.22].

În acest sens, cultura organizațională a autorităților administrației publice este influențată nemijlocit de schimbările care se produc în societate, dat fiind că impun necesitatea unui proces de reformare a administrației publice. Conform părerii promovate de A. Sîmboteanu, procesul de reformare constituie un sistem complex de activități prin conținutul și modalitățile de manifestare. Complexitatea conținutului derivă nemijlocit din caracterul schimbărilor, radicale prin natura lor, nestructurate, inovatoare, nu poartă semnele unei simple îmbunătățiri a administrației publice, dar edifică un sistem nou de administrație. Aceasta determină modalitățile de realizare a procesului de reformare pentru care sunt caracteristice, pe de o parte, diversitatea, multidimensionalitatea și interdependența factorilor politici, economici și sociali, iar pe de altă parte, influența vădită asupra utilizării unor sau altor modalități ale factorilor subiectivi, care se manifestă preponderent prin activitatea personalului din cadrul autorităților administrației publice, îndeosebi a factorilor de decizie [5, p.59]. Dat fiind că procesul de reformare este unul de durată, la fel și consolidarea culturii organizaționale necesită timp și efort, atât la nivel central, cât și la cel local. Obstacolele trebuie ocolite sau înlăturate pentru că ele vor mai exista atîta timp cît vom încerca să schimbăm rutina care predomină în cadrul autorităților administrației publice locale.

Însă reforma și schimbarea nu rezultă doar din introducerea descentralizării într-un sistem, dat fiind că ar fi considerabil facilitată și nu s-ar produce fără crize succesive, ci ar impune în mod progresiv

un tip nou de sistem administrativ, purificat de rigiditățile care îl paralizează. Conform asumției lui M. Crozier, descentralizarea reprezintă condiția schimbării: nimeni nu se îndoiește că este vorba, deocamdată, de un ideal, chiar dacă vom constata diversitatea interpelărilor care pot fi avansate când se trece de la principii la soluții concrete și ne face să observăm că descentralizarea nu este decât o imagine, destul de imprecisă, propusă de structurile administrative viitoare pentru a le permite să reziste și să depășească problemele întâlnite de actuala administrație centralizată. Descentralizarea astfel concepută nu este doar o tehnică administrativă, ci și o speranță politică [6, p.228]. Potrivit aserțiunii lui V. Guțuleac, autoritățile publice centrale și autoritățile locale se regăsesc în raporturi direct proporționale, deoarece autoritățile administrației publice locale pot fi investite cu unele împuterniciri de stat prin transferul mijloacelor pentru a fi îndeplinite. Realizarea prerogativelor transmise sunt controlate de autoritățile administrației publice centrale, autorităților publice locale li se garantează dreptul la protecție juridică, compensarea cheltuielilor suplimentare survenite în rezultatul hotărârilor luate de instituțiile puterii de stat, interdicția limitării drepturilor autorităților administrației publice locale stabilite de Constituție și de alte legi [7, p.24].

Cultura organizațională a autorităților administrației publice locale este influențată de mai mulți factori: sociali, politici, economici, care diferă de la o țară la alta și de la o perioadă la alta [8]. Un primar, un consilier, sau președinte de raion eficient va căuta mereu căile de înlăturare a obstacolelor în domeniu inclusiv prin preluarea anumite caracteristici din mediul privat. Această practică reprezintă o nouă tendință a administratorilor publici de a prelua de la instituțiile private idei, valori, care fiind implementate în instituțiile publice, vor prezenta rezultatul așteptat. Aceste tendințe, potrivit D. Hîncu și N. Ene, țin de unele evoluții în fond: dezvoltarea intervențiilor publice, fapt care a condus administrația să fie interesată de domenii diferite de cele care constituiau responsabilitatea sa în trecut și să fie confruntată cu noi exigențe; criticile aduse metodelor tradiționale de gestionare a sectorului public, aflate într-o întârziere semnificativă față de evoluția tehnicilor manageriale; evoluții sociologice care au condus la diluarea noțiunilor de bun public sau serviciu public;

presiuni economice și bugetare, legate de fenomenul de precaritate a alocațiilor bugetare; presiuni tehnologice, provenite în principal de introducerea unor programe și direcții moderne; presiuni din partea utilizatorilor de servicii publice, mai mult dispuși să compare condițiile de intervenție publică cu cele ale sectorului privat; presiuni derivate, în special în perspectiva integrării europene, din necesitatea compatibilizării structurilor administrative [9, p.19].

Atît primarul, consilierii, cît și președintele de raion care se autoconsideră responsabil și cu atitudine profesionistă vor ține cont de interferențele dintre cultura organizațională și cultura politică, dar nu vor exclude din vizor nici cultura civică. Cultura civică constituie cultura politică mixtă, echilibrată politic, care îmbină valorile și orientările a trei tipuri de bază ale culturii politice: parohial, în care rolurile politice nu sunt concretizate, iar orientările, de obicei, nu se concretizează; de supunere, în care raportul față de sistemul politic, în general, este pasiv; participativ, în care membrii societății sunt orientați concret și activ către sistemul politic în ansamblu. Cetățeanul este conceput ca o derivată de la „actor”, „subordonat civic” și „enoriaș” cu rolurile politice specifice. Cultura civică reprezintă o compoziție ideală a celor trei tipuri de orientări politice, consemnînd o treaptă mai înaltă de dezvoltare.

Însuși caracterul combinării orientărilor politice în cultura civică, conform teoriei date, este direcționat către limitarea inevitabilă a tipurilor de comportament politic cu mult mai tradițional și extindere a scării privind participarea cetățenilor la procesul politic democratic. Totodată, modelul rațional-activist nu presupune că orientările participantului substituie orientările supusului civic și ale enoriașului și că ele trebuie să fie pe deplin scoase din cultura politică democratică [10, p.109-110].

După cum subliniază P. Varzari, relația dintre cultură și politică constă în faptul că prima este rezultat al acțiunii unui ansamblu de factori de caracter social, economic și politic. În relațiile politice se reflectă anumite interconexiuni dintre subiectul și obiectul puterii, valorile și normele culturale acumulate în procesul activității umane. Relația dintre cultură și politică este determinată de diversitatea culturală, diversitatea dintre diferite tipuri de cultură se dovedește a fi o percepere diferită a realității și deci, a modalităților

de acțiune social-politică a diferitor actori, subiecți sociali și politici [11, p.123]. Considerăm oportună definirea conexiunii dintre politică și cultură, mai ales în condițiile societății de tranziție, care continuă în Republica Moldova.

Tipurile de administrare dezvoltate în perioada industrială, cu administrațiile centralizate și inerte, preocupate de reguli, regulamente și ierarhiile lineare de conducere, actualmente nu mai sunt eficace. Într-o anumită perioadă s-au obținut rezultate importante, dar pe parcurs serviciul public a devenit risipitor și ineficient, fiind necesar de adoptat o nouă perspectivă. În opinia lui J. Keynes, citat de D. Osborne și T. Gaebler, problema nu constă în elaborarea ideilor noi, ci rezidă în evadarea de la cele vechi [12, p.459].

Axiomatică este asumția că misiunea de bază a guvernelor și autorităților administrației publice rezidă în a servi interesul public, cetățenii dorind ca funcționarii publici să-și facă datoria în mod cinstit, corect și imparțial. Tendințele actuale în management reclamă întreprinderea măsurilor necesare pentru ca funcționarii publici să nu permită compromiterea procesului de adoptare a deciziilor în funcție de interesele și relațiile personale, dat fiind că în condițiile când cresc cerințele societății, nerespectarea integrității în administrația publică poate slăbi încrederea cetățenilor în activitatea corectă a autorităților administrației publice în ansamblu. Integritatea administrației publice și profesionalismul reprezintă elementele cheie în consolidarea democrației și statului de drept, această situație fiind valabilă și în cazul administrației publice locale de prim nivel cu care cetățeanul intră în contact, deoarece populația percepe eficiența administrației în dependență de contactul nemijlocit cu aleșii și funcționarii locali [13, p.246-248]. La rândul lor, autoritățile administrației locale trebuie să fie imparțiale și oneste, să rezolve prioritar problemele cetățenilor, important fiind ca politicul să nu denatureze calitatea serviciilor prestate cetățenilor. Dat fiind faptul că în linii mari cultura politică se exprimă prin acțiunile agenților politici, iar aceștia deseori se dovedesc a fi funcționarii și aleșii locali, este important de a respecta valorile și aspirațiile culturii organizaționale din instituția unde activează, făcând abstracție de cerințele partidului, care aplică diferite stiluri de acțiune politică infiltrată prin indivizi în cadrul instituției. Stilul politic exercitat de alesul local și funcționarii care

sunt membri ai unui partid, exteriorizează idealurile, valorile, proiectele și normele pe care le respectă, imprimându-i personalitate și putere de influență, stilul agenților politici reprezentând cultura lor în acțiune [14].

Caracteristic pentru cultura organizațională și cultura politică este valoarea, fiind cea care oferă posibilitate individului să transforme necesitatea obiectivă în necesitate subiectivă, făcând, astfel, legătura dintre planul obiectiv al necesității și cel subiectiv al vieții interioare al individului.

Asimilând necesitatea, realitatea din cadrul instituției, valoarea îl poate ajuta pe salariat, nu doar s-o cunoască și s-o interiorizeze, ci prin mijlocirea acesteia o transformă în fapte de conștiință și o obiectivizează în practică prin acțiune și comportament. Prin urmare, orice acțiune individuală sau colectivă în cadrul unei structuri administrative, orice comportament este determinat de un sistem de valori. Structurând întreaga activitatea a funcționarilor în cadrul instituției, valorile se constituie ca un element declanșator și director al activității umane, prin încorporarea lor în acțiunea umană devine scop și obiectiv al oricărei activități. Valoarea nu numai că dirijează în cadrul instituției comportamentul uman, dar prin funcțiile sale, în special selectivă, modifică conduita punând-o de acord cu sistemul de valori [15]. Când membrii autorităților administrației publice locale tind să influențeze cultura organizațională prin impunerea unor valori de partid, pot apărea conflicte, care adesea nu au un final pozitiv, deoarece, după cum menționa încă J. J. Rousseau, „în politică, ca și în morală, a nu face bine înseamnă a face rău și fiecare cetățean inutil poate fi considerat un ins dăunător”. În această bază este important de înțeles că, în general, cultura politică a funcționarilor tratați fie individual, fie în totalitate din cadrul autorităților publice înseamnă responsabilitate, libertate, cunoașterea dreptului omului și cetățeanului, inițiativă, spirit de asociere, activism, adică să fie activi, să se implice cu seriozitate în activitatea instituției, să fie raționali în luarea unor decizii imparțiale, să fie ghidați de rațiune și nu de valorile politice [16].

Cultura politică exercită influență reală asupra procesului politic, dinamicii reformelor din sfera puterii guvernamentale. Însă, întrucât elemental dominant al tabloului cultural-politic creat nu

se dovedește a fi decît „paralizia voinței” poporului, procesul politic, dezvoltîndu-se sub influența fenomenului semnalat, este instabil, contradictoriu și imprevizibil. Bilanțul general rezidă, potrivit L. Braga, într-o formă imitativă de regim democratic, lipsit de pivotalul său substanțial în persoana participării politice a maselor, conceput ca o combinație de acțiuni întreprinse direct sau indirect de indivizi în scopul de a exercita presiuni asupra statului pentru a-și realiza cerințele proprii și nu pentru a soluționa problemele vitale [17, p.96-97]. Fără îndoială, multe persoane vin în politică pentru a rezolva propriile probleme și aspirații, aceste stări de spirit fiind reprobabile, dar, totodată, firești ființei umane, acestui animal politic, tratat în sensul reliefat de Aristotel. Importanța culturii organizaționale, în acest sens de idei, rezidă în faptul că trebuie să stopeze impedimentele de ordin socio-politic și administrativ care apar în vederea realizării interesului comunității și să dezvolte atît spiritul civic al cetățenilor, cît și să responsabilizeze autoritățile administrației publice locale, indiferent de viziunile politice. V. Saca și N. Azizov au afirmat că relațiile politice și administrative cuprind în sine nu doar reflecția social-politică a diverselor grupuri sociale, economice, culturale, politice, dar reflectă și expresia proceselor care se derulează pe verticală și orizontală în societate prin prisma grupurilor respective și prin felul în care acestea se interpătrund și comunică social, politic, administrativ [18, p.14].

Suntem de părere că orice cultură organizațională poate fi schimbată continuu atunci cînd este solicitată de membrii instituției și se cere o modificare a relațiilor care se produc în instituție, a modalității de gîndire și de acțiune, de valorificare a anumitor idei și de stopare a altor activități. Tinerii specialiști sunt, de obicei, persoanele care pun temelia unei culturi organizaționale cu elemente noi, fiind inspirați de valorile democratice, europene, iar obstacolele care le apar în cale pot fi sau o sursă de stopare a acțiunilor sau un început al unei lupte care poate să aibă sorți de izbîndă, rezultatul depinzînd de caracterul, temperamentul și ideile acestora. Mai greu este de implicat în schimbarea propusă unele persoane cu idei fixe, care și-au găsit confortul în situația predominantă deja de mult timp în instituție și care nu doresc altceva nou. Mai sunt și cazuri cînd cultura organizațională poate fi schimbată de tinerii specialiști, dar nu

în cel mai pozitiv sens: din lipsa experienței, modificările prea bruște pot avea un impact negativ asupra activității instituției. Important este a se ține cont că schimbarea culturii organizaționale în cadrul oricărei organizații private și instituții publice trebuie să fie durabilă, diferită de la o instituție la alta și bazată pe elemente democratice, dar care să nu înrăutățească situația deja existentă.

Republica Moldova, fiind un stat relativ nou, în curs de democratizare, vorbim și despre o esențială schimbare în cultura politică, care variază nu doar în sensul intensificării componentei democratice, dar și în direcția reanimării parțiale a directivelor orînduirii precedente, precum și a altor reacții socioculturale ce nu corespund culturii democrației. Pentru cultura de tranziție sunt întotdeauna caracteristice fluxurile și refluxurile, avînturile și decăderile, sunt posibile zigzagurile și renunțările bruște. Din aceste cauze, chiar după mulți ani de reformă democratică, societatea, în ceea ce privește domeniul politic-cultural, se poate pomeni mult mai departe de scopul inițial al mișcării sale decît a fost la începutul transformărilor. Experiența dezvoltării proceselor politice în țările spațiului postsovietic, inclusiv Republica Moldova, prezintă un exemplu elocvent al unei asemenea dinamici [19, p.360]. Precizăm că întru asigurarea modernizării activității administrației publice locale se impune aplicarea unor acțiuni, precum: „definitivarea procesului de delimitare a funcțiilor administrației centrale de funcțiile administrației publice locale, revizuirea atribuțiilor organelor de control în raport cu administrația publică locală, elaborarea normelor metodologice de evidență a patrimoniului local. Totodată, salutabile sunt intențiile de creare a unui registru unitar și general al proprietății municipale, asigurarea dreptului autorităților publice locale de a-și stabili statele de personal și organigrama în anumite limite bugetare, afirmă A. Sîmboteanu, cu eliminarea implicării autorităților centrale în acest proces. Importante se dovedesc a fi prevederile cu privire la garantarea realizării drepturilor și obligațiilor angajaților autorităților publice locale pe bază de profesionalism și performanță” [20, p.16]. Atît președintele de raion, cît și primarul, dar nu în ultimul rînd și consilierii, trebuie să știe cum să modereze eficient cultura organizațională din cadrul autorității pe care o conduc, deoarece una dintre cele mai frecvente cerințe pentru o funcție de conducere este vizi-

nea care presupune o varietate largă de acțiuni: să gîndești pe termen lung, să vezi unde se încadrează sistemul propriu de valori într-un context mai larg, să poți descrie conturul unui posibil viitor care implică schimbări și transferuri de oameni sau să poți discerne în haosul și confuzia prezentului elementele care determină ce va urma [21, p.9], afirmă C. Manda. O abordare mai amplă privind administratorul profesionist o găsim în lucrarea *Psihologie organizațională*, unde este menționat că managerul se manifestă în dublă ipostază: de conducător și de specialist într-un anumit domeniu, iar în ambele solicitîndu-se competență ridicată. Managerii trebuie să se manifeste creativ în cea mai mare parte a cazurilor pe care urmează a le rezolva, dat fiind că peste 70% din cazurile examinate nu se dovedesc a fi alceva decît probleme inedite, care depind de funcțiile organizației sau de mediul contextual. Autoritatea executivă trebuie să fie un exemplu pentru subordonați în tot ceea ce face și să fie capabil să-i pună să facă ceea ce trebuie [22, p.91].

Suntem de părere că cercetarea continuă a activităților manageriale trebuie să fie în strînsă interconexiune cu cercetarea climatului organizațional, mai ales în contextul reformelor din cadrul administrației publice. Autoritățile executive, dar și cele deliberative trebuie să direcționeze activitatea angajaților din cadrul autorităților publice în așa mod încît să poată face față tuturor schimbărilor de ordin social, politic și economic. Psihosociologul H. Koontz consideră că sarcina de bază a conducătorului constă în a stabili în organizație o ambianță internă proprie conducerii active și eficiente a indivizilor care lucrează împreună în grupuri [23, p.130-131]. Considerăm însă că această abordare este îngustă, deoarece autorul pune accent mai mult pe mediul organizațional, dar exclude faptul că în vederea sporirii eficienței organizaționale este necesar de a se ține cont și de mediul sociocultural: factorul de decizie nu poate izola mediul organizațional în care angajații își desfășoară activitatea de mediul lor sociocultural. Considerăm că această ipoteză este una actuală în contextul tranziției, deoarece interdependența dintre cei doi poli în care angajatul își desfășoară activitatea, mediul de muncă și mediul de viață sunt lăsate în umbră. Susținem poziția lui M. Zlate, care afirmă că încadrarea unui angajat în noul mediu de muncă poate fi sau îngreuiată, sau ușurată de particularitățile mediului de viață

și deci de factorii socioculturali. Aici poate interveni așa-numita „distanță culturală” între cele două tipuri de mediu: cu cât mediul sociocultural este de tip tradițional, cu atât este mai închis spre reînnoire, renovare, spre asimilarea de noi norme și modele. Totodată, în pofida schimbărilor ce vizează managementul conducerii sau tehnologia informației, cultura organizațională trebuie să fie abordată ca elementul de bază care trebuie să asigure eficiența și eficacitatea serviciilor prestate de organizație, iar neglijarea componentelor sale poate crea dezechilibru în interior și neadaptare la mediul exterior. Fiecare autoritate a administrației publice trebuie să analizeze constant valorile predominante ale culturii organizaționale pentru a putea să identifice strategii și performanțe ce pot fi generate pentru a determina eficacității activității care se realizează. Analiza, susține K. Ohmae, citat de O. Niculescu, reprezintă punctul critic de pornire a gândirii strategice. În baza raționamentelor analitice efectuate, managerii de top apreciază dacă strategia aplicată s-a dovedit a fi una fructuoasă sau contraproductivă, își corectează, eventual, viziunea strategică anterioară și adoptă, dacă este cazul, un nou curs strategic pentru perioada următoare [24, p.307].

Important a se menționa că, cultura politică își lasă amprenta asupra culturii organizaționale a autorităților administrației publice, având impact deosebit asupra modului de organizare a sistemului administrativ, iar acesta, la rândul său, influențează procesul de cooperare la nivel local și dezvoltarea regională. Cooperarea locală este indispensabilă în vederea elaborării și implementării unor proiecte comune ale colectivităților locale în scopul dezvoltării economice, amenajării teritoriale, protecției și punerii în valoare a potențialului turistic, modernizării infrastructurii de transport [25, p.15].

Vom sublinia că, deși marea majoritate a serviciilor publice de interes local sunt organizate și coordonate de către consiliul local în calitate de autoritate executivă autonomă, iar cadrul legislativ este destul de restrictiv, în prezent se observă acordarea unei importanțe tot mai sporite autonomiei locale (descentralizării) sub aspect teritorial și în plan tehnic. Consolidarea și dezvoltarea autonomiei locale urmăresc ca prim obiectiv asigurarea stabilității politice, dar și satisfacerea nevoilor cetățenilor în concordanță cu particularitățile cererii, legate în mod organic de nivelul de dez-

voltare economică a zonei, de problemele sociale, culturale, etnice sau lingvistice. Cunoașterea pieței serviciilor publice locale și a factorilor de influență, potrivit accepției F. Dumitru și D. Tănăsescu, permite o abordare de marketing care să fie în acord cu respectarea dreptului de acces al cetățenilor, dar și cu cerințele eficienței sectorului public [26, p.168].

Autoritățile administrației publice locale construiesc prin activitatea desfășurată o cultură organizațională determinată de anumite circumstanțe existente în cadrul instituțiilor din fiecare stat, cultura politică aflându-se într-o strânsă interdependență cu tipul de cultură organizațională, dat fiind că ideile politice prevalează deseori necesitățile cetățenilor. Cultura organizațională din cadrul autorităților administrației publice locale cu toate elementele sale poate să fie transformată în funcție de mediul sociopolitic și de cel economic dintr-un stat. Însă acest proces este unul de durată și diferă de la instituție la instituție și de la stat la stat. Caracterul socio-politic al schimbărilor care au loc în cadrul autorităților administrației publice locale influențează eficacitatea activității din cadrul autorităților, un climat organizațional în care funcționarul public poate activa cu profesionalism, cu responsabilitate și imparțialitate contribuie la îmbunătățirea sectorului public. Neutralitatea politică reprezintă un factor de bază în schimbarea culturii organizaționale în cadrul autorităților administrației publice locale, fiind exprimat prin viziuni concrete și fezabile de acțiune în vederea satisfacerii interesului comunității. Acestea reprezintă obligațiunile de bază ale funcționarului public, iar viziunile politice care urmăresc schimbarea și transformarea funcției publice trebuie să fie direcționate spre preluarea bunelor practici de la statele cu democrație consolidată și adaptarea lor la cerințele mediului care necesită schimbarea.

Totuși, autoritățile publice locale deseori nu exercită plenitudinea competențelor de care dispun în mod legal: este important ca autoritățile publice locale să-și definească exact identitatea puterii pe care o mînuiesc. Însă autoritățile publice nu se găsesc într-un vid de funcționare, fiind dependente de relațiile politice, instituțiile politice și de cultura politică. Raportul dintre stat și cetățeni este dominat de tipul sistemului politic, pe cînd natura puterii politice este determinată de calitatea relațiilor dintre diversele grupuri asociate de

cetățeni în structura de funcționalitate a societății. Partidele politice sunt agenți de schimbare și de menținere a regimului politic. Relațiile autorităților publice locale cu aceste formațiuni social-politice diferă de la stat la stat în funcție de regimul constituțional iar persoanele desemnate sau acceptate de partidele politice în cadrul structurilor puterii executive sau reprezentanții aleși ai partidelor influențează funcționalitatea administrației publice, în general, dar fără ca aceasta să fie subordonată entităților politice, întrucât administrarea afacerilor publice se exercită în condițiile legii, autonomiei funcționale și ale democrației. Prin urmare, partidele politice reprezintă forme legale de agregare a preferințelor politice ale cetățenilor, dar respectând suveranitatea națională, integritatea teritorială și principiile democratice ale societății. Politica este, conform opiniei lui M. Syobor, citat de Ig. Munteanu, urmărirea progresului uman prin mijloace publice organizate așa cum etica urmărește același scop cu instrumente private [27, p.39-40].

Însă preferințele politice nu pot fi înlăturate ușor, iar reforma profundă a unei societăți nu poate fi construită doar pe declarații de intenție și pe acte cu o profundă încărcătură ideologică și simbolică: cultura organizațională a autorităților administrației publice locale fiind direct influențată de acestea: clasa politică se întoarce către popor numai o dată la patru ani, în cadrul mecanismului democratic de control al alegerilor, pe când în restul timpului este prea puțin interesată de realizarea promisiunilor electorale, interesul public fiind fățiș ignorat [28, p.31-32], cetățeanul suportând consecințele. Cultura organizațională a autorităților administrației publice locale este frecvent influențată și de feedback din partea cetățenilor, deoarece, spre exemplu, în cazul când la nivel local se pune în discuție problema descentralizării sau a participării, este posibil ca aceste probleme să nu fie prioritare (pentru cetățeni) și, astfel, să se creeze un decalaj, o ruptură între agendele oamenilor politici și prioritățile pentru care populația ar fi de acord să ofere sprijinul său. În mediul rural, specifică C. Iftene, există numeroase cazurile în care autoritățile locale se află practic în colaps, nereușind să-și desfășoare activitatea, în sensul că multe dintre beneficiile sociale trebuie suportate de bugetele locale [29, p.234].

Astfel, autoritățile publice locale trebuie să încerce să înfrunte dificultățile de natură politică, care uneori apar în activitatea lor și să se

concentreze pe realizarea obiectivului principal - satisfacerea la nivel înalt și calitativ a intereselor și nevoilor comunităților în beneficiul colectivităților respective. Îmbunătățirea calității serviciilor poate fi obținută prin implementarea unui management performant al serviciilor publice: managementul public performant înseamnă aplicarea de principii, metode și tehnici ca factori de eficacitate maximă în organizarea și administrarea serviciilor publice, adică este știința de a organiza cel mai bine mijloacele și resursele lor. Cheia unui management performant, în opinia lui P. Drucker, se află în atenția continuă acordată problemelor eficienței și eficacității muncii din cadrul organizației, adică în arta de a face bine lucrurile bune: eficacitate înseamnă a face lucrurile (bune) cum trebuie făcute, iar eficiență înseamnă a face cum trebuie (bine) lucrurile, pentru a atinge rezultatul scontat. Eficiența și eficacitatea sunt standarde importante în determinarea performanțelor culturii organizaționale a administrației publice, eficacitatea reprezintă fundamentul, baza succesului, iar eficiența este condiția minimă de supraviețuire și de continuare a funcționării după ce succesul a fost obținut [30, p.116-117].

Schimbarea administrației publice locale, în același timp, poate fi rezultatul unei interacțiuni politice perseverente, în interiorul unei autorități a administrației publice, între indivizi și grup, primii blocând toate legăturile reciproce, dar și legăturile cu alți indivizi și grupuri, care acționează în mediul instituțional extern. În acest sens, se pune accentul pe diferențiere (prin care se subînțelege, conform lui N. Henry, multiplele diviziuni ale muncii, specializări, procese și scopuri existente în cadrul marilor birocratii) și de faptul că majoritatea instituțiilor sunt alcătuite din membri care le pot părăsi dacă doresc. Multe diferențe interne și unele sancțiuni instituționale, în ordinea de idei reliefată, determină într-o situație în care schimbarea organizațională este atât biologică (pentru că mediul în mod accelerat are impact direct și discret asupra elementelor din instituție și nu numai asupra instituției ca o totalitate), cât și rațională (pentru că aceste elemente interne, fiecare în felul său, acționează în mod rațional asupra acestui impact pentru a-și promova obiectivele și preferințele individuale în legătură cu modul în care instituția ar trebui să se schimbe). Prin urmare, schimbarea culturii organizaționale „combină inima, dar și mintea - descrierea cea mai bună a schimbă-

rii politice” [31, p.253]. Totodată, atunci cînd are loc schimbarea culturii organizaționale, este important, spre recunoașterea importanței eșecurilor și a ocaziilor de a învăța de pe urma lor, ca cel ce se află în fruntea instituției „să se asigure că procesul de verificare a angajaților este în concordanță cu aceste schimbări, pentru că nu este etic de a sărbători eșecurile teoretic, iar practic de a pedepsi angajații pentru că și-au asumat niște riscuri” [32, p. 247].

Interconexiunea dintre cultura politică și cultura administrativă în statele comunitare, dar și în Republica Moldova, este influențată de către noile tehnologii informaționale moderne, care determină schimbarea climatului organizațional prin includerea unor tehnici noi de lucru în cadrul autorităților administrației publice locale. Particularitățile sistemului electronic își lasă nemijlocit amprenta asupra comportamentului organizațional din cadrul autorităților administrației publice centrale și celei locale, deoarece guvernarea electronică acoperă toate aspectele guvernării, pînă la cel mai adînc nucleu al fiecărei entități guvernamentale și inevitabil va deveni factor reformator pentru guvern și procesul de guvernare. Guvernarea electronică constă în interacțiunea dintre Guvern, Parlament și alte instituții publice cu cetățenii prin intermediul mijloacelor electronice. Informarea pe marginea proiectelor de lege aflate în dezbateri și exprimarea opiniilor, evaluărilor de cetățeni, plata taxelor de contribuabili, completarea de plîngeri și petiții online reprezintă mijloace eficiente puse la dispoziție de către stat pentru exercitarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor. Prin urmare, sensul implementării pe larg a guvernării electronice este de sus în jos, de la stat către cetățean. Guvernarea electronică reprezintă procesul de reinvenție a sectorului public prin digitalizare și tehnici de management a informației, proces al cărui scop final este creșterea gradului de participare politică a cetățenilor și eficientizarea aparatului administrativ. Aceasta definiție reunește trei trăsături de bază ale guvernării electronice: folosirea noilor tehnologii electronice în comunicare (e-mail, chat, site-uri Internet) sau paradigma tehnică, aplicarea unor noi metode de management a informației sau paradigma managerială, creșterea gradului de participare politică a cetățenilor, dar și a eficienței aparatului administrativ sau paradigma funcțională [33, p. 1]. Astfel, menționăm noi, comportamentul organizațional

se modifică esențial prin deformarea relațiilor dintre solicitant și prestator de servicii, transformându-se din formale în informale. Sistemul birocratic se transformă în unul democratic, fondat pe principiile transparenței, legalității, implicării cetățenilor în afacerile de interes public, iar problema corupției în activitatea funcționarilor de birou devine mai puțin pronunțată. De fapt, evaluările expuse reprezintă mai degrabă un deziderat de bune practici, însă deseori realitățile din Republica Moldova se dovedesc a fi altele și bunele intenții sunt compromise totalmente sau în parte.

Cînd se încearcă o schimbare a culturii organizaționale, este necesar de a face o alegere, a stabili corect scopurile și obiectivele care urmează a fi realizate. Examinarea atentă a premiselor care stau la baza oricărei alegeri administrative demonstrează faptul că acestea implică două tipuri distincte de elemente: valorice și factuale. În linii mari, distincția dintre aceste elemente corespunde celei dintre scopuri și mijloace. Ar fi foarte folositor și convenabil dacă premisele unei alegeri administrative ar putea fi întotdeauna împărțite distinct în premise reale și premise valorice. De obicei, nu este posibilă delimitarea clară a acestor două tipuri de premise și aproape în orice premisă de valoare sunt incluse elemente reale, un element care nu poate fi complet eliminat, majoritatea scopurilor sau obiectivelor fiind, cel puțin parțial, mijloace de realizare a unor scopuri finale și nu scopuri în sine [34, p.95-96]. În acest sens de idei, problemele cu care se pot confrunta autoritățile publice locale devin multiple și constante, adăugăm noi.

Doctrina neutralității politice a administrației publice, care sintetizează esența raporturilor între politică și administrație, sugerează că aleșii sunt singurii care decid, în timp ce funcționarii le acordă asistență și supraveghează execuția conform deciziilor luate. Aleșii evită să politizeze administrația publică locală, iar aceasta se limitează la rolul de a fi executant fidel. Administrația este subordonată puterii politice, dar, totodată, este distinctă de aceasta, în acest sens administrația fiind neutră în raport cu politicul. Însă în realitate lucrurile se desfășoară cu totul diferit: administrația publică comportă o dimensiune politică și în practică niciunul din aspectele ei nu poate face abstracție de dimensiunea dată, funcționarii fiind indivizi care au interese și urmăresc realizarea preferințelor și idea-

lurilor sale. În acest scop, ei utilizează pîrghiile de influență de care dispun, conturînd o cultură organizațională care adesea se bazează pe regulile nescrise din instituția publică respectivă. Astfel, deși administrațiile se declară neutre din punct de vedere teoretic, ele se caracterizează, totuși, prin existența în cadrul lor a unor relații de putere, precizează A. Mot, în cadrul structurilor sau al proceselor administrative, al finanțelor publice sau al gestiunii personalului, al regulilor birocratice, al tehnocrației și controlului instituțional, sau al deschiderii față de public și al influenței ideologiilor. Decizia nu este o reflectare pură a exigențelor politice pentru că acestea sunt, în parte, rezultatul proceselor administrative. Din acest proces derivă importanța strategică a relațiilor de autoritate și de responsabilitate, a rețelelor de comunicare, a mecanismelor de coordonare și a nomenclurii sarcinilor, precum și a altor proceduri de funcționare, care, de fapt, se cuprind în conceptul de cultură organizațională [35].

Fără îndoială, I.-A. Firică are perfectă dreptate cînd afirmă că politizarea excesivă este în mod evident o piedică în calea bunei funcționări a aparatului administrativ, conducînd la schimbări mult prea dese privind personalul și administrația, fapt care generează lipsa de continuitate și promovarea unor funcționari publici neprofesioniști, care împiedică formarea culturii organizaționale eficiente [36]. Este important de a elabora un mecanism politico-legal de contracarare a abuzurilor de putere în administrația publică locală, proces care trebuie să devină sarcina principală a dezvoltării sectorului public, avînd un caracter sistemic de natură politică și juridică, să nu se limiteze doar la campaniile „anticorupție”. Sursa erorilor sistemului, conflictelor și factorii interni de destabilizare a Republicii Moldova sunt alcătuiți din diferite forme de abuz ale puterii executive, care au loc atît în sistemul de conducere al statului, cît și în sectorul local. Baza fărădelegilor puterii în domeniul sectorului public o constituie împuternicirile largi ale autorităților puterii executive și a anumitor funcționari de nivel local, dar și fondul mic al salariilor și instruirea insuficientă a acestor persoane din punctul de vedere profesional și moral, lipsa controlului eficient din partea societății [37]. Suportul și factorii reliefați, în opinia noastră, trebuie completați cu aspecte ce țin de sistemul justiției, fie favorizant, fie tolerant al fărădelegilor și abuzurilor.

Este foarte important ca, în general, cultura organizațională a autorităților administrației publice locale să conțină elementele caracteristice culturii locale, deoarece atunci cînd funcționarii publici vor încerca să implementeze eficient strategiile necesare realizării interesului general al comunității, se va putea vorbi despre realizarea cu succes a obiectivelor propuse de către primar și aleșii locali în perioada alegerilor. Prezența factorului politic este indiscutabil, dar accentul se va pune pe problemele locale de interes general și nu pe ideologii, favoritism sau clientelism politic. Cultura organizațională durabilă poate fi edificată doar în condițiile implicării decisive a societății și înlăturării cît mai mult posibil a cerințelor politice din partea anumitor forțe, care urmăresc să manipuleze opinia cetățenilor. Existența unui număr mare de funcționari angajați pe criterii politice poate influența formarea unei culturi organizaționale slabe a autorităților administrației publice locale, a căror elemente vor putea fi schimbate odată cu noile alegeri, în cazul cînd vor accede alt primar și alți aleși locali la conducerea autorității respective. O cultură organizațională durabilă, în accepția noastră, se va baza pe criterii de stabilitate, imparțialitate și responsabilitate.

G.B. Peters, citat de L. Radu, a elaborat cinci modele teoretice pentru a explica relațiile politico-administrative care influențează direct cultura organizațională din cadrul autorităților administrației publice locale. Primul model poartă numele de *legal - formal* (Anglia pînă la reformele administrative din anii '80 ai secolului XX), unde rolul decisiv în luarea deciziilor politice revenea oamenilor politici și birocrățiilor, rezumîndu-se la punerea lor în practică cu conștiinciozitate. Cel de-al doilea model a primit numele de *comunitar*, caracterizat prin relații de colaborare între oameni politici și funcționari de carieră. Cel de-al treilea model este derivat din cel anterior și se numește „*comunitar - funcțional*”, doar că diferența este că relațiile de colaborare se stabilesc în cadrul unor domenii sau departamente. Al patrulea model poartă numele de *adversarial* și definește o stare conflictuală între factorii politici și birocrății. Funcționarii de rang înalt pot să se opună deschis deciziilor oamenilor politici sau pot să o facă tacit, adică își aprobă șeful formal și acționează ulterior în felul în care ei consideră. Alt model este cel al statului administrativ, unde funcționarii reușesc să dețină supremația în procesul

de luare a deciziilor. Această supremație a birocraților poate avea mai multe cauze: prima, cea mai importantă, este diferența, uneori foarte mare, de competență în favoarea funcționarilor, fapt datorat pregătirii de specialitate și experienței pe care o cîștigă în timp. Mai pot exista și alte explicații de natură mai mult sau mai puțin subiectivă: lipsa de unitate a clasei politice, lipsa de experiență la guvernare, o birocrație unită [38]. Evident este, în opinia noastră, că aceste modele teoretice nu se întîlnesc în practică într-o formă pură decît foarte rar, în cele mai multe cazuri întîlnim combinații între două sau mai multe.

Se mai poate de afirmat că deseori este prezent fenomenul de acaparare de către administrația publică a unor arii de activitate care aparțin în mod legitim politicului sau încercarea de a influența procesul de formulare a deciziilor. În astfel de cazuri se poate vorbi chiar și de afectarea caracterului democratic al statului. Argumentarea oamenilor politici este simplă, ei explică prin acordarea votului cetățenilor pentru un anumit program electoral și dacă structurile administrative se opun într-un fel sau altul, înseamnă că împiedică punerea în practică a voinței electoratului. Totuși, nu întotdeauna implicarea nelegitimă a funcționarilor în procesele decizionale este rezultatul unor acțiuni deliberate și, încă mai rar, întreprinse cu rea-intenție. Anumite caracteristici ale fenomenului birocratic, cum ar fi rutina, rezistența la schimbare, apelul excesiv la proceduri, pot afecta modul în care birocrația răspunde la comenzile primite de la oamenii politici. Anumite politici imaginate de factorii politici de asemenea pot conduce la încetarea existenței unor instituții birocratice, la reducerea volumului de activitate și, implicit, a numărului personalului angajat. În multe situații, instituțiile birocratice dezvoltă un mare grad de atașament față de scopul pentru care își desfășoară activitatea printr-o puternică cultură organizațională, iar anumite măsuri ale factorului politic pot avea ca rezultat împiedicarea atingerii acestor scopuri. Alt element extrem de important în această relație este expertiza. Datorită specializării și experienței mai mari pe care o au față de oamenii politici, funcționarii dispun, în multe situații, de cunoștințe mai bune în problemele comunității. Lipsa acestei expertize, dar și a informațiilor reprezintă unul din punctele slabe ale oamenilor politici. „Competiția pentru voturi are drept rezultat neglijarea aspectelor mai puțin convenabile ale partidelor

politice, din aceste motive, de foarte multe ori promisiunile electorale sunt nerealiste, dar nici alegătorii nu dispun de pregătirea necesară pentru a le aprecia corect. În aceste situații se poate considera că, acțiunea funcționarilor în sensul corelării programelor electorale cu realitatea este una pozitivă, în interesul cetățenilor și, uneori, a oamenilor politici” [39, p.68-77].

Vom menționa că oamenii politici și funcționarii publici îndeplinesc diverse roluri și funcții în cadrul guvernării. Funcția de bază a oamenilor politici fiind reprezentarea și promovarea intereselor diferitor grupuri sociale, se rezumă la următoarele: manifestă voință și caracter dur de comportament, fiind un luptător; poate utiliza și utilizează demagogia, pune la îndoială ideile și acțiunile adversarilor. Funcționarii publici din contra, au scopul de a reprezenta interesul și binele comun al societății; nu au dreptul să pună la îndoială acțiunile conducerii; reprezintă nu interesele particulare, ci interesele generale; elaborează nu obiectivele, ci mijloacele de atingere a acestora; luptă nu cu oponenții politici, ci cu circumstanțele; trebuie să fie tehnocrat, pentru funcționar este inacceptabilă demagogia.

Una dintre deficiențele care se manifestă intens în cadrul societăților aflate în transformare este că administrația publică nu poate funcționa eficient în condițiile schimbării, inclusiv a celei politice. Dependența administrației de politic periclitează esențial stabilitatea statului, micșorează capacitatea administrativă și calitatea serviciilor publice, dat fiind că serviciul public trebuie să asigure stabilitate și flexibilitate administrației publice, capacitatea de a fi receptivă la cerințele societății [40, p.12-13], susțin V. Moșneaga, R. Tănăsă și S. Palihovici.

De fapt, încă Ch. Montesquieu a afirmat că libertatea politică nu se regăsește decît în cadrul guvernărilor moderate, însă aceasta nu există întotdeauna nici chiar în statele moderate, fiind prezentă numai atunci cînd nu se abuzează de putere: pentru ca să nu se poată abuza de putere, trebuie ca prin modul de dispunere a lucrurilor, puterea să oprească puterea. Este de notat, potrivit lui I. Alexandru, că administrația, ca un servitor fidel și devotat, trebuie să asculte de politică, dar să se separe nu pentru a se opune, ci pentru a respecta condițiile prescrise în norme cînd este vorba despre executarea legilor, despre măsuri în detaliu și despre raporturile directe ale puterii publice cu cetățenii [41].

În acest context de idei menționăm că unul dintre factorii importanți care determină cultura organizațională a autorităților administrației publice locale este comportamentul organizațional. Orice tip de comportament presupune selectarea conștientă sau inconștientă a unor acțiuni dintre cele fizic accesibile acțiunilor și persoanelor asupra cărora acest comportament exercită influență și autoritate. Termenul „selectare” este utilizat de H. A. Simon fără a implica un proces conștient sau deliberat și „se referă, pur și simplu, la faptul dacă individul urmează o direcție de acțiune specifică, atunci există alte direcții de acțiune de la care el, prin urmare, se abține” [42, p.2]. O mare parte din comportamentul funcționarilor din cadrul autorităților administrației publice locale, specificăm noi, este orientat spre obiective concrete, dictate de către elementele culturii organizaționale, fapt care facilitează integrarea în modelul de comportament, în absența căruia înfăptuirea interesului public nu s-ar realiza eficient. Acest obiectiv bine definit oferă un criteriu esențial pentru a determina acțiunile care trebuie realizate, deoarece deciziile mărunte, ca parte a culturii organizaționale, care dirijează acțiuni specifice, servesc în mod inevitabil drept temei de aplicare a unor hotărâri mai importante intenției și metodei, a afirmat V. Efremov. „Pentru a forma o cultură durabilă este absolut necesar de implementat mai puțin strategii politice, iar cele necesare cetățeanului - mai mult”. Însă frecvent necesitățile cetățenilor sunt lăsate în umbră, pentru că influența politică formează obiectivele finale ale organizării și conducerii în termeni foarte generali și ambigui, care adesea sunt departe de realizarea interesului general al comunității. Problema influenței factorului uman, a particularităților conștiinței și a comportamentului funcționarilor autorităților administrației publice locale trebuie să fie un argument de care să se țină cont în formarea culturii organizaționale puternice, dat fiind, conform supoziției lui T. Hobbes, citat de V. Efremov, că se dovedește a fi necesar de a edifica mecanismele care ar putea neutraliza manifestările negative ale psihicii și conștiinței oamenilor în sfera relațiilor de putere, precum și manifestarea calităților umane în viața politică și socială [43, p.11].

Într-adevăr, miza politică este de multe ori prioritară în raport cu interesele cetățeanului. Spre exemplu: primarii sunt aleși de către

membrii comunității locale și deseori coloratura lor politică nu corespunde cu cea a partidelor de guvernare, motiv pentru care imediat după încheierea alegerilor locale partidele politice depun eforturi susținute pentru a atrage în rîndul lor persoanele alese pentru funcția de primar. Lupta este cu atît mai mare, cu cît comunitatea locală condusă de primarul respectiv este mai numeroasă sau prezintă diverse avantaje geostrategice față de celelalte regiuni [44]. Astfel, traseismul partinic la nivelul aleșilor locali se dovedește a fi unul consistent, evoluțiile după alegerile din 14/28 iunie 2015 din Republica Moldova, spre exemplu, fiind elocvente în ordinea enunțată de idei [45, p.747-748]

În concluzie, cultura organizațională a autorităților administrației publice locale este influențată direct de relațiile politico-administrative, deoarece capacitatea de a crea valori depinde în mare parte de funcționarii publici, care frecvent se bazează pe criteriile impuse de către elita politică în vederea înrădăcinării unor modele de comportament, tradiții, ritualuri, mituri, stiluri de muncă perpetuate în timp. La rîndul lor, funcționarii publici urmăresc să creeze un sistem de valori proprii convingerilor, care să-și găsească rațiune în contextul comportamentului individului sau al grupului și în racordarea valorilor sociale la regulile de funcționare cotidiană a instituțiilor. Bineînțeles, cultura organizațională este caracteristică pentru orice instituție, însă acolo unde valorile nu sunt conștientizate și susținute activ cu ajutorul mecanismelor și procedurilor de management, aceasta, de regulă, nu se formează. Considerată ca fiind un sistem social complex cu un caracter unic, autoritățile administrației publice se dovedesc a fi un model cultural specific, cu un sistem de valori proprii. Dacă cultura îi oferă autorității administrației publice o susținere temeinică, care poate accelera dezvoltarea ei, asigură creșterea productivității și dinamismul, aceasta este de perspectivă și merită toată atenția. În sensul reliefat de evaluări, este absolut important de a se înțelege că în cadrul autorităților administrației publice moderne se va pune accentul pe trecerea de la munca din obligație, bazată pe conformitatea modului de lucru și a rezultatelor ei cu standardele, la munca din vocație, care presupune originalitate și decizerea de tipare comode.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Niculescu Ovidiu. Verboncu Ion. Management. București: Ed. Economică, 1997. 596 p.
2. Patrașcu Dumitru. Rotaru Tudor. Cultura managerială a profesorului. Teoria și metodologia formării. Chișinău: U.P.S „Ion Creangă”, 2006. 295 p.
3. Creangă Ion. Curs de drept administrativ. Chișinău: Epigraf, 2005. 325 p.
4. Alexandru Ioan. Criza administrației. București: ALL Beck, 2001, 216 p.
5. Creangă Ion. Uțică Oleg. Organizarea administrativă a teritoriului. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2001. 160 p.
6. Alexandru Ioan. Administrația publică. București: Lumina Lex, 1999. 646 p.
7. Chiriac Liubomir. Leaderul de succes – factor decisiv în promovarea schimbării. Chișinău: TISH, 2004. 36 p.
8. Juc Victor. Nistiriuc Irina. Conceptul de cultură organizațională: general și particular. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice., 2013, nr. 1(161), p. 20-38.
9. Hincu Daniela. Ene Nadia. Metode și tehnici cantitative în administrația publică. București: Lumina Lex, 2003. 350 p.
10. Braga Lilia. Rolul culturii civice în asigurarea reformelor democratice în Republica Moldova. În: Raporturile dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2014, p. 107-117.
11. Chiriac Liubomir. Probleme actuale ale dezvoltării locale. Chișinău: TISH, 2004. 38 p.
12. Osborne David. Gaebler Ted. Reinventarea administrației publice. În: Probleme actuale de administrație publică. Chișinău: Epigraf, 2006, p. 458-470.
13. Bănărescu Maia. Integritatea în administrația publică și ombudsmanul. În: Integritatea în serviciul public: repere etice. Materialele conferinței internaționale științifico-practice. Chișinău: Transparency International Moldova, 2006, p. 246-252.
14. Cultura politică. <http://ru.scribd.com/doc/2979784/cultura-politic>. (vizitat 13. 12.2012).
15. Cultura politică. <http://cis01.central.ucv.ro/csv/curs/isp/c9.html>. (vizitat 13.02.2017).
16. Cultura politică. http://politik.md/?View=article_full&view_article=714. (vizitat 13.12. 2012).
17. Braga Lilia. Aspecte cultural-politice ale modernizării sistemului politic. În: Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene. Chișinău: Tipogr. Print-Caro, 2010, p. 71-98.

18. Saca Victor. Azizov Nighina. Conexiunea dintre relațiile politice și administrative în procesul decizional din Republica Moldova: provocări și recomandări. În: *Administrarea Publică*. 2013, nr.2. p. 11-19.
19. Braga Lilia. Cultura politică. În: *Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. p. 359-381.
20. Sîmboteanu Aurel. Reflecții asupra programului de guvernare pentru perioada 2011-2014 din perspective modernizării administrației publice. În: *Teorii și practici ale guvernării democratice. Materiale ale sesiunii de comunicări științifice, 23-24 octombrie 2010*. Chișinău: Tipografie Elena-VI. SRL, 2011. p. 12-20.
21. Manda Corneliu. Managementul în administrația publică locală. Chișinău: Cartier, 2001, 296p.
22. Psihologie organizațională. <https://www.scribd.com/doc/39918099/psihologie-organizationala>. (vizitat 09.03.2017).
23. Zlate Mielu. Psihologia muncii-relații interumane. București: Editura Didactică și pedagogică, 1981, 361 p.
24. Avram Eugen. Schimbare și dezvoltare organizațională. București: Editura Universitară, 2013, 209 p.
25. Androniceanu Armenia. Sisteme administrative în statele din Uniunea Europeană. Studii comparative. București: Universitară, 2007, 188 p.
26. Dumitru Felicia. Tănăsescu Dorina. Politici publice în spațiul european. Târgoviște: Bibliotheca, 2009. 194 p.
27. Munteanu Igor. Dezvoltarea democrației locale: privire de ansamblu. În: *Cartea Albă. Situația autonomiei locale în Republica Moldova*. Chișinău: Cartier, 2000, p.39-47.
28. Babin Oleg. Orlov Ioana Alexandra. Modernizarea administrației publice în procesul de integrare europeană. În: *Teorii și practici ale guvernării democratice. Materiale ale sesiunii de comunicări științifice, 27-28 septembrie 2008*. Chișinău: Tipogr. „Elena – VI.” SRL, 2009, p.29-33.
29. Iftene Cristi. Autonomia în era globalizării. În: *Teorii și practici ale guvernării democratice. Materiale ale sesiunii de comunicări științifice, 27-28 septembrie 2008*. Chișinău: Tipogr. „Elena – VI.” SRL, 2009, p. 227-236.
30. Mocanu Victor. Descentralizarea serviciilor publice. Concepte și practici. Chișinău: TISH, 2001, 215 p.
31. Nicolas Henry. Administrație publică și afaceri publice. Chișinău: Cartier, 2012, 1153 p.
32. Simon Herbert. Thompson Victor. Smithburg Donald. Administrația publică. Chișinău: Cartier, 2003, 756 p.
33. Guvernare electronică. http://www.seap.usv.ro/~dtiliute/master/Guvernare_electronica.pdf. (vizitat 28.02.2017).

34. Simon Herbert. Thompson Victor. Op.cit.
35. Mot Anca. Politică și administrație publică. <http://www.scribd.com/doc/54064425/Politica-Si-Administratie-Suport-de-Curs>. (vizitat 25.11.2012).
36. Fircă Iuliana-Adina. Depolitizarea structurilor administrației publice și eliminarea clientelismului politic. www.anssa.ro/publicatii/8.doc. (vizitat 23.11.2012).
37. Contracurarea utilizării abuzive a puterii publice. <http://www.moldovenii.md/md/section/599>. (vizitat 28.11.2012).
38. Radu Liviu. Relațiile politico-administrative. În: Revista Transilvăneană de Științe Administrative, 2009, Nr. 1(2), p. 247-257.
39. Radu Liviu. Influența politicului în administrația publică. În: Revista Transilvăneană de Științe Administrative, 2008, Nr. 2 (22), p. 68-77.
40. Moșneaga Valeriu. Tănăsă Ruslan. Palihovici Sergiu. Reforma serviciului public în contextul relațiilor politico-administrative. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2007, Nr. 2, p.16-28.
41. Alexandru Ioan. Modele de organizare a diferitelor sisteme politico-administrative statale în Europa. http://www.carteturidica.net/fisiere/6248__234sisteme%20pol-adm%20europene,%20ed.%202%20-%20extras.pdf. (vizitat 25.02.2013).
42. Simon Herbert A. Comportamentul administrativ. Studiu asupra proceselor de luare a deciziilor în structurile administrative. Chișinău: Î. E. P. Știința, 2000. 300 p.
43. Efremov Valeriu. Machiaveli N. Hobbes T. Locke J. Cu privire la putere: aspecte teoretico-metodologice. În: Moldoscopie. Probleme de analiză politică. Chișinău: AMSP, 2011, p.7-15.
44. Juc Victor. Varzari Pantelimon. Partide politice și organizații neguvernamentale. În: Republica Moldova. Enciclopedie. Chișinău F.E. –P. Tipografia Centrală, 2016, p.737-760.
45. Elaborarea unui model inteligent și transparent pentru administrația publică locală în relația cu cetățenii. <http://www.miteapl.ro/r1/studiu-9.pdf>. (vizitat 25.02.2013).

Irina CEACÎR,
doctor în științe politice

3.2. МАССОВЫЙ ЭЛЕКТОРАТ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА КАК ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ СУБСТРАТ РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

Развитие общества представляет собой объективно-исторический процесс, прокладывающий свой путь через субъективную деятельность людей. В этой связи, траектория общественного развития никогда не идет по прямой восходящей линии, но скорее напоминает зигзагообразную кривую, которая фиксирует как взлеты, так и падения, а также отклонения от генеральной линии прогресса и возможные возвраты назад. Подобная неравномерность и нелинейность общественного развития в той или иной мере характерна для любого общества, на любом этапе его развития. Однако лишь в условиях демократизации, превращающей широкие массы людей в активного участника политических процессов, роль субъективного фактора возрастает настолько, что делает само функционирование политической системы полностью зависимым от характера участия граждан в политике.

Идеальная модель демократии, представляющая собой некую глобальную культурную цель развития современного человечества, предполагает в качестве субъективного субстрата политических процессов активное, политически зрелое общество, принимающее участие в политике в самых различных формах ее проявления: от участия в выборах – до непосредственного участия в формировании политической повестки дня. Однако, как показывает общественно-исторический опыт, процессы демократизации, разворачивающиеся в современном мире, все больше удаляют демократический мир, включая его наиболее развитые страны, от демократического идеала. Сведение участия граждан в политике исключительно к участию в выборах, ставшее в настоящее время глобальной тенденцией в развитии процессов демократизации, а также все большее превращение самого института выборов в инструмент манипулирования демократией, ведет к существенному снижению качества демократической системы управления. Маргинализация политической роли широких масс общества с одновременным усилением по-

литической роли экономически влиятельных лиц наносит столь огромный ущерб качеству демократии, что заставляет многих современных аналитиков усомниться в том, что демократия способна не только работать, но и устоять в современном мире [1].

Указанные выше закономерности процесса глобального демократического развития, безусловно, проявляют себя и в Республике Молдова, представляющей собой одну из стран молодой демократии. Несмотря на то, что история развития Республики Молдова по демократическому пути насчитывает всего лишь около 30 лет, что в историческом плане весьма и весьма немного, тем не менее, за этот небольшой период времени наша страна успела пройти через различные этапы демократического реформирования, отличающиеся различным качеством функционирования формирующейся демократической системы. Показательно, что на начальном этапе демократического реформирования (90-е гг. прошлого столетия – начало 2000-х) Республика Молдова продемонстрировала достаточно хорошие результаты, позиционировавшие нашу страну в лидирующей группе посткоммунистических демократий. Подобный факт был соответствующим образом отмечен международными мониторинговыми организациями. Согласно индексу *Polity IV*, Республика Молдова на 2006 год была включена, наряду с Болгарией и Румынией, в группу консолидированных демократий [2, с. 530]. Однако со временем в политической жизни Республики Молдова укоренились иного рода тенденции, которые впоследствии привели к демократической деградации страны. Молдова, успешно пройдя начальный этап демократического реформирования, связанный с формированием демократических институтов, постепенно эволюционировала в сторону установления гибридного режима, балансирующего сегодня на грани электоральной демократии и полуавторитаризма с явным перевесом в пользу последнего [3].

В поисках основных причин подобной деградации молдавские аналитики более всего склонны возлагать основную ответственность за ход демократического реформирования в стране на субъективный фактор, полагая, что незрелость политической

культуры молдавского общества, характерная как для широких масс, так и для политических элит, является главным препятствием на пути демократического прогресса Республики Молдова. Издержки политического развития страны зачастую объясняют «неспособностью простых людей сделать правильный политический выбор», обусловленной, по большей мере, национальной спецификой менталитета молдавского общества. А именно, его консерватизмом, стремлением к стабилизации общественных отношений, дистанцированностью по отношению к политике, местечковостью, изоляционизмом, коренящимися в его традиционной патриархальной культуре.

В массовых политических ориентациях, которые лежат в основе политических действий людей, действительно, значительную роль играют традиционные взгляды и установки, доминирующие в общественном сознании. Однако не менее существенная роль в формировании актуальных установок людей на политические действия принадлежит динамической части общественного политического сознания, живо реагирующей на различные изменения, происходящие в общественно-политической жизни страны.

В переходные периоды, характеризующиеся высокой динамикой общественно-политических перемен, роль динамического компонента в формировании политических установок массового сознания значительно усиливается. Процесс демократической модернизации, разворачивающийся в нашей стране в настоящее время, является именно таким периодом в развитии молдавского общества, когда традиционные установки и представления в восприятии политики массовым сознанием, преломляясь сквозь призму осмысления происходящих в Республике Молдова актуальных политических перемен, приобретают совершенно специфические для данного этапа развития конфигурации. Поэтому, оценивая значение субъективного фактора в развертывании процессов демократизации в Республике Молдова, не следует, на наш взгляд, ограничиваться простым развешиванием ярлыков, сводящих особенности политических ориентаций молдавских граждан исключительно к специфике

традиционной национальной культуры. Очевидно, что общественно-политические перемены, происходящие в нашей стране, существенным образом сказываются на самооценке общества, на переосмыслении многих традиционных ценностей и установок, исходя из актуальных тенденций общественного развития. Подобное переосмысление, лежащее в основу человеческих поступков, становится важной детерминантой качества человеческих взаимоотношений и взаимодействий в самых различных сферах общественной жизни, включая политическую.

Иными словами, следует учитывать, что в условиях демократических перемен модифицируются не только институты управления обществом. Вместе с институциональными изменениями происходят кардинальные изменения самого человеческого субстрата, вовлеченного в процессы перемен. Если исходить из идеального конструкта демократии, подобные перемены, сопряженные с демократическим развитием общества, должны с необходимостью вести к формированию культуры демократии, предполагающей активную и сознательную вовлеченность широких масс в политическую жизнь страны. Однако, как можно видеть из результатов международного мониторинга [3], Республика Молдова в настоящее время не только не приближается к указанному выше демократическому идеалу, но, напротив, уверенно движется в обратном направлении, демонстрируя все большее усиление деградационных, с точки зрения демократического реформирования, тенденций. Тенденции демократической деградации, безусловно, касаются не только характера функционирования политических институтов, но и с необходимостью затрагивают тот человеческий субстрат, который приводит в действие весь самый сложный механизм демократического управления. К сожалению, приходится констатировать тот факт, что вместе с все большим превращением демократических институтов в инструменты манипулирования демократией, существенно снижается и политическое качество человеческого материала, задействованного в процессах демократического реформирования: как политических элит, преследующих сегодня прежде

всего узко корпоративные интересы, так и широких масс электората, позволяющих превратить себя в объект манипулирования со стороны политического класса.

Почему же, получив в начале перемен уникальный шанс построения общества на принципах свободы и демократии и поначалу окунувшийся в данный процесс с надеждой и эйфорией, молдавский электорат в итоге, по существу, смирился со своей ролью наблюдателя за происходящими в политической сфере переменами. Ответ на данный вопрос следует, на наш взгляд, прежде всего, искать в том, глубоко травмирующем качество человеческого материала, общественном контексте, который стал обнаруживать себя достаточно явно тогда, когда демократическая эйфория, вызванная началом перемен, постепенно стала сходить «на нет».

Анализируя процессы демократизации, охватившие на рубеже веков посткоммунистические страны, международные аналитики, в частности, особо отмечают тот «опасный вакуум» политических институтов и ценностей, который оставляет за собой «коллапс однопартийных коммунистических государств». Новый режим следовало установить быстро и организованно. Однако особенная трудность посткоммунистических режимных изменений заключалась в необходимости тройной трансформации: от однопартийного коммунистического государства к плюралистической демократии, от коллективной командной экономики к экономике свободного рынка и, наконец, от коммунистического общества к открытому обществу. Историческая необходимость в тройной трансформации потребовала полномасштабной деконструкции трех областей – политики, экономики и социальной сферы, а также одновременного строительства демократии, новой экономики и нового общества. В результате миллионы граждан оказались под колоссальным давлением; тройная трансформация породила стресс, имевший очень глубокие, катастрофические последствия для населения [2, с. 528].

Кардинальные общественно-политические перемены всегда сопряжены с процессами переосмысления обществом доминирующих ценностей и целей развития, с формированием

новых установок и ориентиров. Подобное состояние общественного сознания особенно удачно описал П. Штомка в своей теории «социальной/культурной травмы», указывая на неправомерность идеализации социального изменения как бесспорно положительного, способствующего исключительно прогрессу [4]. Попутно отметим, что подход, опирающийся на идеализацию самого процесса демократического реформирования, продолжает доминировать в интеллектуальной среде Республики Молдова.

Проанализировав опыт двадцатого века, в невероятном масштабе сконцентрировавший социальное изменение, П. Штомка обратил особое внимание на его теневую сторону, а именно, на те боль и страдания, которые оно несет. По мнению автора, неожиданное и радикальное социальное изменение ведет к формированию у агентов социального взаимодействия специфического патологического состояния, по сути, к «социальной/культурной травме». Травматические изменения чаще всего оказываются неожиданными для общества, вызывающими изумление, шокирующими людей. На фоне этих изменений возникает культурная дезорганизация и дезориентация, что приводит к возникновению симптомов травмы.

Общая характеристика состояния травмы заключается в ощущении «нарушения нормальности». Штомка объясняет болезненное восприятие агентами социального изменения природным тяготением человека к порядку, привычке, повторяемости, продолжительности, стандартизации, предсказуемости, само собой разумеющемуся. Этим удовлетворяется стремление человека к экзистенциальной безопасности. Состояние травмы с необходимостью формируется как результат раскола, смещения, дезорганизации в упорядоченном, само собой разумеющемся мире.

Травма, как многие другие социальные состояния, - одновременно объективна и субъективна. Она обычно коренится в реальных феноменах, но не проявляется до тех пор, пока ее не увидят и не дадут ей некое определение. Важно другое - явление, обозначенное как травма, вызывает ответные реакции

(«совладание - *coping* - с травмой»), основанные на способности агентства к дальнейшему социальному изменению. Травматические события вызывают нарушение привычного образа мысли и действий, меняют, часто трагически, жизненный мир людей, их модели поведения и мышления.

П. Штомка выделяет три сферы проявления травмы в резко и внезапно изменяющемся обществе. В этой связи, возможны три типа коллективных социальных травматических симптомов. Во-первых, травма может возникнуть на биологическом, демографическом уровне коллективности, проявляясь в виде биологической деградации населения, эпидемии, умственных отклонений, снижения уровня рождаемости и роста смертности, голода и так далее. Во-вторых, травма действует на социальную структуру. Она может разрушить сложившиеся каналы социальных отношений, социальные системы, иерархию. Примеры травмы структуры - политическая анархия, нарушение экономического обмена, паника и дезертирство воюющей армии, нарушение и распад семьи, крах корпорации и т. п. Третье проявление последствий травмы заключается в ее воздействии на культурную ткань общества. Такая травма, с точки зрения П. Штомка, наиболее важна, потому что она, как все феномены культуры, обладает сильнейшей инерцией, продолжает существовать дольше, чем другие виды травм, иногда поколениями сохраняясь в коллективной памяти или в коллективном подсознании, время от времени, при благоприятных условиях, проявляя себя.

Симптомы социальной/культурной травмы на сегодняшний день рельефно обнаруживают себя в современном молдавском обществе во всех трех сферах, выделенных П. Штомкой. В демографической сфере травма, поразившая молдавское общество как результат его кардинального социально-политического реформирования, стартовавшего в конце прошлого столетия, действительно проявляет себя, как это и описывал П. Штомка на примере Польши, посредством общей биологической деградации коллективности. Об этом красноречиво говорят данные, представленные в различных государственных Отчетах о со-

стоянии общества, которые свидетельствуют об ухудшении состояния здоровья населения, в том числе, о росте психических расстройств и случаев суицида, о высоком уровне миграционного оттока населения из страны, о снижении рождаемости и всплеске смертности, об общем ухудшении качества жизни в Республике Молдова.

Наиболее очевидно биологическая/демографическая деградация проявляет себя в снижении уровня рождаемости и превышении смертности над рождаемостью, что поддерживает в стране устойчивую динамику естественной убыли населения и его одновременного старения [5, с. 15]. Согласно статистическим данным, за последние десятилетия число молодых людей в возрасте до 18 лет сократилось на 447.485 человек, что означает, что, к примеру, в 2016 году количество молодых людей стало меньше на 40 процентов по сравнению с 1998 годом. Убыль населения связана также с усилением миграционных процессов. В настоящее время Республику Молдова ежедневно покидают до 106 граждан, позиционируя нашу страну на третьем месте в мире по темпам миграционной убыли населения [6].

Сейчас численность населения, постоянно проживающего в Молдове, по некоторым данным, составляет лишь немногим более чем в 1959 году. Тогда население составляло 2 миллиона 879,4 тысячи человек. Для сравнения, в 1970-м в Молдове проживали 3 миллиона 569,8 тысячи человек, в 1979-м – 3 миллиона 949,8 человек, в 1989-м – 4 миллиона 335,4 тысячи, в 2004-м – 3 миллиона 383,3 тысячи человек. В настоящее время, согласно данным Национального бюро статистики, обнародованным 21 марта 2017 года, население Молдовы сократилось до 2 миллионов 998 тысяч 235 человек. Данные также указывают на то, что в стране сократилось число трудоспособного населения (16 лет – 61 год). Если в 2004 г. их число составляло 63,9%, то к 2014-му г. оно сократилось до 63,1% от общей численности населения Молдовы. При этом с 14,8% до 18,5% увеличилось количество тех, чей возраст превышает 61 год, а с 23% до 18,4% уменьшилось число жителей, чей возраст младше 16 лет [7].

Таким образом, возрастная структура населения страны за период реформирования сдвинулась в сторону пожилых возрастов. Причем доля этой категории будет расти и в дальнейшем вследствие низкой рождаемости и старения большого числа населения старшего трудоспособного возраста. Согласно прогнозам экспертов, тенденция старения населения Молдовы приведет к тому, что в 2030 году численность лиц, достигших 60 лет и выше, может достигнуть цифры в 23% от общей численности населения, по общему объему сравнявшись с возрастной категорией лиц 20-39-летнего возраста. В то же время, эксперты предвидят углубление тенденций депопуляции страны, предполагая, что общая численность населения к указанному периоду может сократиться на 21% [8, с. 76].

Наблюдающееся в Республике Молдова старение населения с необходимостью сказывается на развитии политической сферы. Сложившаяся на сегодняшний день демографическая структура общества, характеризующаяся увеличением доли пожилых людей и сокращением численности его молодого крыла, находит свое соответствующее отражение в электоральных списках, в которых население от 60 лет и выше представлено достаточно большим массивом, что заведомо увеличивает влияние на политику страны маргинальных в демографическом отношении слоев общества.

Участие различных демографических слоев населения в выборах моделирует политику «на входе» в политическую систему в зависимости от их отношения к политике, и, в то же время, вынуждает политику принимать специфические конфигурации, соответствующие качеству запросов массового электората, «на выходе». Понятно, что, если доминирующие в демографической сфере тенденции старения останутся неизменными, влияние возрастного населения на политику страны будет только возрастать, все больше усиливая дисбаланс тех интересов, которые призваны в своей политике отражать органы политического управления обществом.

Симптомы травмы не менее очевидны и в социальной сфере жизни современного молдавского общества, для которого на-

чавшееся на исходе прошлого века изменение, выраженное в форме демократического реформирования и перехода хозяйственной жизни на рельсы рыночной экономики, стало, прежде всего, нарушением устоявшихся ранее социальных связей и отношений. Переход общества к хозяйствованию на принципах рыночной экономики для Республики Молдова ознаменовался процессом стремительного разрушения прежнего промышленного и сельскохозяйственного потенциала, утратой традиционных хозяйственных связей, экономическим перепрофилированием страны с превращением ее в рынок сбыта товаров зарубежного производства, ростом безработицы, изменением своего положения в международном разделении труда и превращением ее в экспортера дешевой низко квалифицированной рабочей силы и т.п. Радикальные перемены в экономической жизни страны опрокинули устоявшуюся прежде социальную стратификацию молдавского общества и, вместе с тем, способствовали глубокой деформации его актуальной социальной структуры.

В результате стартовавших кардинальных перемен молдавское общество оказалось непосредственно втянутым в глобальные процессы «демассовизации» (*Тоффлер, 1973*), представляющей собой принципиально новую общественную ситуацию, радикально отличающуюся от массового общества. Подобная ситуация, будучи связанной с разрушением массового индустриального производства, в социальном плане, с одной стороны, привела к атомизации общества, к разрушению связей и отношений между его субъектами, прежде опиравшихся на вовлеченность людей в массовое производство. Лишенное социально-экономических скреп, современное молдавское общество более не прессуется в единый социальный организм, движимый едиными интересами, потребностями и целями. В атомизированном обществе, отличающемся огромным многообразием представленных в нем членов, человек оказывается в принципиально новой ситуации. Он больше не привязан к одной организации, к одной профессии и не находится в непосредственной зависимости от бюрократической машины. Ор-

ганизации, а, следовательно, и бюрократия, перестают играть прежнюю роль в жизни человека, который оказывается в ситуации, когда он вынужден действовать не по приказу «сверху», а брать на себя ответственность за решение собственных проблем, исходя из имеющихся лично у него возможностей.

С другой стороны, социальная демассовизация, порожденная процессами постиндустриального развития, проявляет себя в сломе прежней социальной структуры общества и радикальной перегруппировке ее основных социальных страт. Наиболее заметным изменением в стратификации современного молдавского общества является окончательное размывание социальной опоры массового производства - рабочего класса и одновременное появление множества представителей общества, вынужденных сменить профессию, а, в связи с этим, и свой социальный статус. Так, согласно данным, общая численность работников, вовлеченных в сельскохозяйственное производство, сократилась, начиная с 1989 г. по 2013 г., с 944,4 тысяч до 303,000 тысяч. В то же время, численность занятых в индустриальном секторе, сократилась с 401,3 тысячи в 1989 г., до 151,000 тысячи в 2013 г. [9, с. 130]. Другим, не менее заметным социальным симптомом нашего времени, является рост социального расслоения, от очень богатых до самых бедных, а также углубление социального неравенства общества, что находит свое адекватное отражение в его структуре, отличающейся усилением неоднородности. В числе специфических характеристик современного молдавского общества следует назвать и свойственную ему маргинализацию, т.е. рост в его структуре доли маргиналов – людей, выбитых из своей социальной среды и превратившихся в люмпенизированные слои (нищие, бомжи, бродяги). Кроме того, ярким симптомом в развитии общества в условиях перехода к рыночной экономике стало появление безработицы, которая, в настоящее время, согласно данным [9, с. 132], затрагивает около четверти работоспособного населения страны. Данное обстоятельство спровоцировало формирование в общественной жизни страны особого социального феномена – трудовой миграции, которая условиях Республики

Молдова приобрела особенно массовый характер. В настоящее время в трудовую миграцию, согласно данным, вовлечено до 24% населения трудоспособного возраста [10, с.123].

Результаты социологических исследований показали, что основная масса граждан, проживающих в Республике Молдова на сегодняшний день, представлена малоимущими и нищими слоями (бедные – 40,8%; очень бедные, находящиеся на грани выживания – 23,6%), численность которых составляет более 60 % от общей численности населения. В то же время, сограждане, входящие в категорию состоятельных (очень богатые, не ограничивающие себя в потреблении – 2%; богатые, но вынужденные ограничивать себя в приобретении предметов роскоши – 10,3%), в целом составляют всего около 12% от общей численности населения страны. Что же касается среднего класса, призванного, согласно демократической теории, быть основной социальной опорой демократизирующихся обществ, то формирование подобного социального слоя в нашей стране в настоящее время находится лишь в зачаточном состоянии и составляет всего около 21,7% от численности населения страны [9, с. 131].

Таким образом, основная масса молдавского общества, являющаяся «почвой» для рекрутирования массового электората Республики Молдова, представлена социальной группой «ниже среднего уровня», которая и является социальной основой существующего в стране «Порядка». По большей части, это – открытая, аморфная, неопределенная, дезориентированная среда, лишенная, внутренних органических скреп, которая, по мнению исследователя И. Глебовой, более всего подходит под определение «никакой класс» [11, с. 41]. Указанный социальный слой, получив в результате процессов демократического реформирования, все возможные атрибуты свободы, вынужден, тем не менее, в силу своего экономического положения, жить, исходя из неких «рамочных условий», которые ориентируют «среднестатистического» человека, прежде всего, на выживание в агрессивной социальной среде. Для такого человека практически все аспекты бытия превращаются в тяжелую проблему, поэто-

му решение даже самых элементарных жизненных задач крайне усложнено и требует огромной затраты сил и времени.

Понятно, что озабоченность проблемами выживания, решаемыми подавляющим большинством «атомизированного общества», по большей части, индивидуализированным образом, диктует «никакому классу» свои специфические ориентации в области политики. Так, внутренняя социальная раздробленность как всего общества в целом, так и слоя населения «ниже среднего уровня», включающего представителей разношерстных профессий и занятий, препятствует осмыслению людьми тех общих интересов, которые могли бы их внутренне связывать в единую, сплоченную и солидарную группу, представляющую собой мощную социальную силу. Поэтому политическое сознание масс менее всего ориентировано на проблемы идеологического характера, призванные в концентрированном виде отражать классовые интересы и установки социальных групп населения. В то же время, многопроблемье, связанное с бытовыми аспектами человеческого существования, зацкливает людей на себе, лишая их возможности самовыражения и гражданской реализации, что поглощает субъектную энергию социума. Социальная пассивность, стимулируемая объективными условиями существования «почвы», находит свое адекватное отражение в политической сфере в качестве углубления политической пассивности населения, превращения его основной массы в простого «наблюдателя» за политическими процессами, разворачивающимися в стране. Кроме того, озабоченность основной массы людей проблемами выживания ориентирует значительную часть молдавского общества на поддержку политических партий «левого» и «левоцентристского» толка, пропагандирующих идеи укрепления социальной защиты населения. Важно и то, что тяжелое материальное положение, характерное для большей части молдавского общества, и отсутствие в стране реальных перспектив социально-экономического прогресса делает бегство из страны, в какой бы форме оно ни выражалось, более предпочтительным, чем вовлечение в политику с целью борьбы за лучшее будущее.

«Травмированность» современного молдавского общества с очевидностью обнаруживает себя и в собственно культурной сфере его жизни. Стремительные, радикальные социальные изменения, произошедшие в нашей стране на рубеже последних веков, оставили свой специфический отпечаток на «культурной ткани» общества. П. Штомка оценивает подобный феномен как «раны на ткани культуры», в самом широком смысле, включающие коренные и травмирующие изменения уклада жизни, обычаев, ценностей и норм, традиций, верований и убеждений, характера массовых коммуникаций, языковые новации и т.п. Феномен культурной травмы чрезвычайно сложен и многогранен, поэтому в целях его более системного описания выделяют различные подгруппы культурных явлений.

Одна из таких подгрупп объединяет феномены, выражающие мир коллективно разделяемых смыслов и символов. Специфическим образом отражая состояние «нарушения порядка», культурная травма проявляет себя своеобразно, сводясь к нарушению мира смыслов: символы обретают значения, отличные от обычно означаемых, привычные ценности теряют ценность, нормы диктуют непригодное поведение, жесты и слова обозначают нечто, отличное от прежних значений, верования отвергаются, вера подрывается, доверие исчезает, харизма терпит крах, идолы рушатся [4, с 11].

Подобное описанному П. Штомкой духовно-нравственное состояние общественного сознания сформировалось в молдавском обществе в контексте стартовавших в нашей стране радикальных перемен, сопровождавшихся коренным пересмотром устоявшихся в условиях тоталитарного периода развития и ставших привычными ценностей, установок и целей. Ценности и установки тоталитарного общества были подвергнуты жесткой критике как противоречащие глобальным установкам цивилизационного развития современного мира. Практически в одночасье, если судить в масштабах исторического развития общества, общественное сознание отбросило коммунистическую идеологию как идейно-ценностную опору тоталитаризма, осудив ее в качестве вредной и ошибочной, и, в то же время,

восприняло идею демократии как «абсолютную и непререкаемую ценность».

Однако, вместе с пересмотром общественным сознанием идеологических основ развития, радикальному пересмотру подвергся весь комплекс духовно-нравственных представлений и установок молдавского общества, включая его наиболее глубинную, уходящую корнями в далекую древность, нравственную основу. Нравственным симптомом времени перемен стало отрицание нравственных границ и ощущение вседозволенности. В этой связи, не удивительно, что общим итогом стартовавшего в стране социального изменения вскоре стало падение нравственности, рост преступности, потеря духовных ориентиров развития, утрата смысла индивидуального существования, тотальная духовная дезориентация. В духовно-нравственном отношении в развитии страны наступил «переходный период», когда, по словам А. Титаренко, в результате «исторического разлома» возникают своеобразные «зазоры» между культурами. Это периоды, когда старая культура распадается, ее ценности осмеиваются, а новая культура с ее нарождающимися ценностями еще не сложилась, пока что проявляясь как могучая, но еще не обретшая рельефных, застывших очертаний тенденция [12, с. 27].

Несмотря на то, что на нынешнем этапе Республика Молдова вовлечена в процессы европейской интеграции и европейские ценности официально декларированы в качестве духовно-нравственной основы процессов демократизации, для современного молдавского общества, которое осваивает указанные ценности исключительно избирательно, указанные выше ориентиры остаются пока лишь декларационными установками, ориентированными на перспективу. Однако уже сегодня можно сказать, что перестройка общественного сознания идет наиболее успешно в направлении усвоения ценностей общества потребления с характерной для него массовой культурой. Ценности потребления занимают центральное место в системе ценностных установок массового сознания, вытесняя на его периферию все остальные аспекты духовной жизни общества. Соответст-

венно новой ценностной шкале выстраивается и представление общества о «добре» и «зле» в общественной жизни, о героях общества и его антигероях, о границах допустимого и недопустимого поведения и т.п.

Интересно отметить, что в политической сфере отмеченные выше доминанты общественного сознания проявляют себя в укреплении апатичного, дистанцированного отношения к политике у большей части молдавского общества. Другой важной особенностью, характеризующей специфику ценностно-политических установок молдавского общества, является терпимость по отношению к политикам, скомпрометировавшим себя вовлеченностью в скандальные коррупционные схемы, идущим на откровенный обман, незаконное обогащение и предательство партийно-клановых интересов в пользу поддержки более сильного политического конкурента. Напротив, подобное поведение политиков, как показывает опыт политического развития в стране в последние годы, приносит их общественному имиджу дополнительные дивиденды. Во-первых, общественное сознание в политическом споре склонно принимать сторону более сильного политического конкурента, не взирая на его морально-нравственные характеристики. Во-вторых, поведение вороватого политика в глазах общества не выглядит столь осудительным, если указанный политик демонстрирует свою готовность «делиться» с простыми людьми.

Наглядным подтверждением данному умозаключению может служить «никакая» реакция молдавского общества на известие о «краже миллиарда» из банковской системы, осуществление которой было бы невозможным без поддержки со стороны политических структур. Не менее слабо общество реагирует и на общие призывы оппозиции, направленные на борьбу с олигархами, укрепившимися у кормила молдавской власти. Более того, победа политика и бизнесмена Илана Шора на местных выборах 2014 г. в г. Орхей показала, что разразившиеся вокруг него накануне коррупционные скандалы отнюдь не являются поводом для отказа ему в широкой общественной поддержке. В последующие годы, благодаря развернутой И. Шором полити-

ки социальной защиты населения,, охватывающей в настоящее время масштабы всей страны (социальные магазины, социальные аптеки) поддержка политика и созданной им политической партии со стороны общества еще более укрепилась.

Следует отметить и то обстоятельство, что развернувшаяся в настоящее время предвыборная борьба вынуждает политические партии, претендующие на место в будущем Парламенте, независимо от их идейно-политического прошлого и настоящего, все, как один, посылать обществу сигнал о своей готовности идти навстречу самым насущным нуждам простого народа. В этом деле, безусловно, более других преуспела, располагающая административным ресурсом, правящая ныне Демократическая Партия во главе с ее лидером, известным олигархом В. Плахотнюком, имевшим в последние годы самый большой антирейтинг в стране. Похоже, Демократическая Партия во главе с ее лидером стремится повторить, уже в рамках страны, успех, прежде апробированный И. Шором «на местах», опираясь на установку: «надо делиться».

Ориентации доминирующие в настоящее время в общественно-политическом сознании, в целом, свидетельствуют о том, что в стране формируется так называемый феномен «политического клиентелизма», когда избиратель, игнорируя нравственную сторону дела, заключает с политиком, своего рода, социальный договор, опирающийся на патрон-клиентские отношения, т.е. отношения господства и подчинения. Вовлеченные в указанные отношения стороны ориентированы на предоставление взаимных услуг, как добровольно, так и по принуждению. Так, патроны призваны осуществлять ту или иную защиту своих клиентов на основании соответствующих гласных или негласных договоренностей между ними. В то же время, клиенты, в той или иной степени, должны обеспечивать деятельность своих патронов.

Таким образом, для избирателей кандидат – это прежде всего патрон, которому они доверяют собственную защиту, под покровительство которого они готовы встать. Однако эта поддержка со стороны электората возможна лишь в том случае, если

эти кандидаты продемонстрируют готовность решать проблемы своих избирателей. Избиратели отлично понимают, что их представитель, которого они поддержат на выборах, должен суметь защитить их интересы, а для этого должен иметь доступ к соответствующим ресурсам: властным, финансовым, материальным и другим. В результате голосование на выборах становится все менее идеологизированным и все более практичным: избирается личность, а не политическая позиция. Причем коррумпированность структур власти, влияние на нее криминальных группировок, нарушение моральных и этических норм руководителями не всегда может стать поводом к отказу им в поддержке на выборах. Напротив, избиратели часто хорошо понимают недостатки тех или иных кандидатов, но все равно голосуют за них на выборах. К ослаблению электоральной поддержки, прежде всего, ведет невыполнение патронами обещаний, что снижает силу взаимной солидарности и сочувствия. В этом случае избиратели отказывают в доверии старым патронам и начинают выстраивать отношения с новыми, даже если их личностные и профессиональные качества могут вызывать негативное отношение к ним [13].

Другая, не менее важная в рассматриваемом контексте, подгруппа культурных травм объединяет культурные феномены, вызванные кризисом коллективной идентичности, возникающим в результате социального изменения и «нарушения порядка». Социальное изменение, нарушающее установленный порядок, как правило, бывает сопряжено с формированием культурного раскола, который нарушает коллективную идентичность. В подобные периоды происходит новое переосмысление границ категории «мы», а также противоположной категории «они». Поэтому кризис идентичности и усилия, направленные на то, чтобы заново восстановить, сконструировать коллективную идентичность представляют собой эмпирически наиболее заметное проявление культурной травмы [4, с. 13].

Общественно-политическая жизнь в Республике Молдова периода демократического реформирования может служить одним из ярких примеров возникновения подобного рода куль-

турной травмы. Исторически начало демократических перемен в обществе совпало с процессами национально-культурного самоопределения, вылившимися в международное признание Республики Молдова в качестве независимого и суверенного государства. В сложившихся условиях особенно остро встал вопрос о национально-культурном возрождении государствообразующей нации. Стремление титульной нации к национально-культурному возрождению спровоцировало культурный раскол в обществе, по существу, разделив его на две части, не только в зависимости от культурно-языковой принадлежности, но и в соответствии с отношением различных национально-культурных групп к процессу перемен как таковому.

Если титульная нация всячески приветствовала и поддерживала начало процессов социально-политического реформирования, сопряженных для нее с процессами национально-культурного возрождения, то категория граждан страны, по культурно-языковому принципу объединенная в единую группу «русскоязычного населения», напротив, выказывала этому процессу, грозившему данной группе утратой привычного социального статуса, всяческое неприятие и сопротивление. В этот период, окрашенный всплеском взаимного этнокультурного неприятия и ксенофобии, молдавское общество по существу раскололось на «мы» и «они». Так, начавшееся на фоне радикальных общественно-политических изменений в стране этнокультурное противостояние, привело к расколу некогда сложившейся коллективной идентичности.

В политической сфере подобный культурный феномен приобрел форму этнополитического раскола общества. Проблема национально-культурной идентичности легла в основу формирования политических ориентаций и предпочтений молдавского электората, позднее вылившись в проблему геополитического противостояния, воспринимающегося широкими массами населения, прежде всего, как противостояние различных культурных миров. В результате в политической жизни общества сформировалось два основных, противостоящих друг другу, политических блока, окрашенных в тона этнокультурной/гео-

политической идентичности. Один из этих блоков объединяет симпатизантов идей «молдовенизма», ориентированных как на идеи широкой социальной поддержки простого населения, так и на сохранение и возобновление стратегических отношений с Россией/Евразийским Союзом. Другой блок представлен сторонниками идей либерализма, выступающими за углубление процессов европейской интеграции и окончательный выход страны из-под российского влияния, включая посредством объединения с Румынией как членом Европейского Союза. Прошедшие в Республике Молдова за годы демократического реформирования выборы убедительно показали, что этнокультурный/геополитический фактор обладает наибольшим потенциалом, не только распределяющим электорат по различным электоральным блокам, но и мобилизующим его на активные электоральные действия.

Другим особо заметным «травматическим» последствием социальных перемен в культурной сфере стало формирование в стране особого общественно-политического климата, характеризующегося радикальным изменением общественных настроений. Для начального этапа демократических перемен, называемого в специальной литературе «демократическим моментом» (*Crouch, 2003*), всегда характерно повышение эмоционально-психологического накала общества. Период подобного накала Республика Молдова, как и все остальные страны постсоветского пространства, пережила на рубеже последних десятилетий XX века. Начавшиеся перемены, шедшие на смену стагнирующим общественным отношениям тоталитарного общества, вызвали в массе простого народа, так называемую, «демократическую эйфорию». Это состояние морально-психологического климата общества, отличительными чертами которого стали восторженное отношение к самому процессу перемен, воспринимавшемуся титульной нацией одновременно и как процесс национального возрождения; стремительное и безоговорочное принятие идеи демократии, превращение ее в политический лозунг, в панацею, в непререкаемую ценность, сопряженную с надеждой на быстрое улучшение жизни для всех; рост поли-

тической сознательности и активности самых широких слоев общества и т.п. Подобный эмоционально-психологический настрой общества стал тем локомотивом, который в начале 1990-х годов беспрепятственно двигал вперед процесс демократического реформирования, на этом этапе сопряженный с формированием демократических институтов управления.

Однако уже середине 90-х демократическая эйфория, шедшая на убыль, стала все больше уступать место чувству разочарования от несбывшихся надежд. Состояние тотального кризиса, разразившегося на этом этапе в стране и поставившего на грань выживания самые широкие слои общества, радикально изменили общественные настроения с радостно-эйфорических на прямо противоположные. Сознание общества сковали страх и всеобщая апатия, которые и сегодня все еще очень характерны для общественного настроения страны. Сложившийся в стране общественный климат, характеризующийся упадническими настроениями, с необходимостью сказывается на характере массовых электоральных ориентаций. В основе электорального поведения лежат настроения крайней политической апатии и полного недоверия к политическим институтам, а также ко всему политическому классу, независимо от его политической колоратуры. Поэтому главное, чем руководствуется в своем поведении массовый электорат, – это страх, вызванный опасением возможного ухудшения и без того плачевного состояния дел в стране.

Страх как эмоционально окрашенное состояние всегда являлся одним из наиболее эффективных инструментов управления обществом. Скованное страхом общество намного легче поддается манипулированию, когда запуганные, лишенные воли массы людей с легкостью отказываются от защиты собственных интересов в пользу интересов правящего класса. Поэтому, помимо естественных каналов воспроизводства данных общественных эмоциональных состояний, культивирование страха в общественных настроениях является сегодня одной из наиболее распространенных политических технологий управления политическими/электоральными процессами. В этой связи, неудивительно, что политический выбор молдавского

электората не столько обусловлен прагматическими соображениями, сколько несет в себе мощный эмоционально-психологический заряд отрицания, обличенного в настоящее время в форму геополитического противостояния.

Исходя из вышесказанного, можно сделать следующие выводы:

1. Изучение особенностей развития политической жизни в Республике Молдова в контексте процессов демократического реформирования общества в целях осмысления глубинных источников политических феноменов, характерных для актуального этапа развития, должно исходить из учета тех негативных последствий, которые с необходимостью сопровождают любое социальное изменение и носят название «социальной травмы».

2. В Республике Молдова социальная травма, сопряженная с внезапными радикальными изменениями в обществе и воспринимаемая как «нарушение порядка», приобрела поистине угрожающие масштабы, существенным образом затронув все основные уровни коллективности: демографический/биологический, проявившийся в стремительном сокращении численности населения и его заметном старении; социальной структуры, сказавшись на разрушении привычных социальных связей и отношений, и приведя к формированию новой стратификации общества с характерной для нее критической массой слоя немущих; культурной ткани общества, отразившись на доминирующих в нем настроениях и общественном климате, в целом, характеризующемся как всеобщая апатия и скептицизм.

3. Социальная травма, приобретенная молдавским обществом в контексте его радикального социально-политического реформирования, заметно деформировала качество человеческого материала, вовлеченного в процессы общественного развития, тем самым, во многом предопределив характер и качество перемен.

4. «Травматическое» состояние молдавского общества, обусловленное радикальными переменами, во многом предопределяет характер развития политических/электоральных процессов, опирающихся на участие масс, как человеческого суб-

страта, в политике. Состояние травмы, отличающее современное молдавское общество, диктует основной массе молдавских граждан совершенно специфические ориентации в политике, вынуждающие более всего склоняться в своем политическом поведении к роли наблюдателя, больше руководствующегося эмоциями, нежели прагматическими установками, и предпочитающего всем прочим моделям клиентелистскую форму установления отношений с представителями власти.

5. Политические/электоральные ориентации граждан коренятся в самом характере перемен и являются закономерным ответом на их травматические последствия. В этой связи, изменения в политических ориентациях граждан, способные сделать их активными и сознательными участниками политических процессов, защищающими собственные интересы при помощи самых различных политических инструментов, возможны лишь в условиях совладания молдавского общества с социальной травмой. Т.е. тогда, когда тенденции развития общества на самых различных уровнях коллективности приобретут менее катастрофичный характер и смогут остановить его возможное окончательное разрушение как отдельного социального организма.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Ирхин Ю. Всемирный конгресс политологов в Японии. «Работает ли демократия?» В: Политика, №2, 2006, с. 32-50.
2. Демократизация /Под ред. Харпфера К., Бернхагена П., Инглхарта Р., Вельцеля К. Москва: Издательский дом высшей школы экономики, 2015, с. 708.
3. <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2017> (19.04.2018)
4. Штомка П. Социальное изменение как травма. В: Социальные Исследования, 2001, № 4, с. 6-16.
5. Paladi G., Gagauz O., Penina O. Îmbătrînirea populației în Republica Moldova: consecințe economice și sociale. Chișinău: Policolor SRL, 2009. 208 с.
6. Moldova, statul cu cea mai mare rată de scădere a populației din lume. BBC: Patru cetățeni părăsesc țara la fiecare oră// <https://zugo.md/article/>

- moldova--statul-cu-cea-mai-mare-rata-de-scadere-a-populatiei-din-lume--bbc--patru-cetateni-parasesc-tara-la-fiecare-ora.htm (21.11.2018)
7. <https://ru.sputnik.md/society/20170331/11911618/oficialnye-dannye-perepisi-naselenie-moldovy-silno-sokratilos.html> (16.10.2018)
 8. Gagauz O. Îmbătrânirea demografică și impactul asupra structurii sociale. B: Inegalități sociale în Republica Moldova. Constituirea clasei de mijloc. Studiu sociologic. Chișinău: Î.S.F.E.-P. “Tipografia Centrală”, 2017, c. 75-81.
 9. Stratificarea socială în condițiile transformării societății din Republica Moldova. Chișinău: Î.S.F.E.-P. “Tipografia Centrală”, 2014. 272 c.
 10. Poalelungi O. Particularitățile reglementării proceselor migraționale. B: Republica Moldova: provocările migrației. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010, c. 123-135.
 11. Глебова И.И. Политическая культура современной России: облики новой русской власти и социальные расколы. В: Политические Исследования, 2006, №1, с. 33-44.
 12. Титаренко А.И. Антиидеи: опыт социально-этического анализа. Москва: Издательство политической литературы, 1984. 478 с.
 13. Римский В. Клиентелизм как фактор поведения российских граждан // <http://www.politnauka.org/library/russia/rimsky.php> (02.02.2018)

Lilia BRAGA,
doctor în filosofie,
conferențiar cercetător

3.3. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА ГРАЖДАН РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА НА ОБРАЩЕНИЕ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СУД ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА

Актуальность темы обусловлена и тем, что Европейский Суд по правам человека, рассмотрев жалобы физических и юридических лиц, своими постановлениями, вынесенными до 31 декабря 2017 года, обязал Республику Молдова выплатить заявителям компенсации в размере более 300 миллионов леев.

И хотя часть (5) ст. 2 закона Республики Молдова «О возмещении государством вреда, причиненного нарушением права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного решения в разумный срок» № 87 от 21.04.2011 года даёт государству право предъявить регрессные требования к виновному лицу, ещё ни с одного судьи, прокурора или судебного исполнителя, по вине которых с Республики Молдова был взыскан материальный и моральный вред, не был взыскан вред по регрессным искам [1].

Изложение основного материала. Парламент Республики Молдовы принял постановление № 1298-XIII от 24.07.1997 года «О ратификации Конвенции о защите прав человека и основных свобод, а также дополнительных протоколов к данной Конвенции» [2].

В статье 1 постановления Парламента Республики Молдовы № 1298-XIII от 24.07.1997 года указано: «Ратифицировать Конвенцию о защите прав человека и основных свобод, заключенную в Риме 4 ноября 1950 года, измененную протоколами № 3 от 6 мая 1963 года, № 5 от 20 января 1966 года, № 8 от 19 марта 1985 года и дополненную Протоколом № 2 О наделении Европейского суда по правам человека компетенцией выносить консультативные заключения от 6 мая 1963 года, являющимися частью Конвенции, а также Первый дополнительный протокол к Конвенции, подписанный в Париже 20 марта 1952 года, Протокол № 4 к Конвенции, который признает некоторые права и свободы, иные чем те, которые уже включены в Конвенцию, и Первый дополнительный протокол к Конвенции, подписанный

в Страсбурге 16 сентября 1963 года, Протокол № 6 Об отмене смертной казни, подписанный в Страсбурге 28 апреля 1983 года, Протокол № 7, подписанный в Страсбурге 22 ноября 1984 года, и Протокол № 11 О реорганизации контрольного механизма, установленного Конвенцией, подписанный в Страсбурге 11 мая 1994 года, со следующими декларациями и оговорками:

1. Республика Молдова заявляет, что не сможет обеспечить соблюдение положений Конвенции в отношении упущений и актов, совершенных органами самопровозглашенной приднестровской республики на территории фактически контролируемой этими органами, до полного разрешения приднестровского конфликта.

2. На основании ст. 64 Конвенции Республика Молдова делает оговорку к ст. 4, сохраняющую возможность применения уголовного наказания в виде исправительных работ без лишения свободы, как это предусмотрено ст. 27 Уголовного кодекса Республики Молдова (далее – УК РМ), и соответственно административного наказания в виде исправительных работ, как это предусмотрено ст. 30 Кодекса Республики Молдова о правонарушениях (далее – КоП РМ) № 218-XVI от 24.10.2008 года. Оговорка будет действовать в течение одного года со дня вступления Конвенции в силу для Республики Молдова.

3. На основании ст. 64 Конвенции Республика Молдова делает оговорку к параграфу 3 ст. 5, сохраняющую право прокурора на выдачу ордера на арест, как это предусмотрено ст. 25 Конституции Республики Молдова [3] ст. 78 Уголовно-процессуального кодекса Республики Молдова (далее – УПК РМ) и ст. 25 закона «О прокуратуре» № 902-XII от 29 января 1992 года. Оговорка будет действовать в течение шести месяцев со дня вступления Конвенции в силу для Республики Молдова.

4. На основании ст. 64 Конвенции Республика Молдова делает оговорку к ст. 5, сохраняющую возможность наложения дисциплинарных взысканий на военнослужащих в виде ареста вышестоящими командирами, как это предусмотрено ст. 46, 51-55, 57-61 и 63-66 Дисциплинарного устава Вооруженных сил, утвержденного законом № 776-XIII от 13 марта 1996 года.

5. Республика Молдова интерпретирует положения, содержащиеся во втором предложении ст. 2 Первого дополнительного протокола к Конвенции, как не налагающие на государство дополнительных финансовых обязательств в отношении школьных учреждений философской или религиозной направленности, кроме предусмотренных национальным законодательством».

Конвенция о защите прав человека и основных свобод и Протоколы к ней гарантируют защиту прав человека и основных свобод, предусмотренных Конвенцией и Протоколами к данной Конвенции, которые ратифицировала Республика Молдова, если данные права были нарушены после ратификации Республикой Молдова Конвенции и протоколов к ней и были исчерпаны все внутренние средства правовой защиты.

Физические и юридические лица могут подавать индивидуальные жалобы в Европейский Суд по правам человека против Республики Молдова при соблюдении следующих условий.

1. Республика Молдова нарушила хотя бы одно из прав и свобод человека, гарантированных Конвенцией о защите прав человека и основных свобод или протоколами к этой Конвенции, ратифицированными Республикой Молдова.

2. Заявитель исчерпал все внутренние средства правовой защиты, предусмотренные законодательством Республики Молдова.

3. Индивидуальная жалоба подана в Европейский Суд по правам человека до истечения 6-месячного срока, установленного пунктом 1 ст. 35 Конвенции.

4. Индивидуальная жалоба соответствует формуляру индивидуальной жалобы, текст которой содержится в Правиле 47 Регламента Европейского Суда по правам человека [4].

Право на защиту является одним из фундаментальных прав человека, т.к. оно даёт возможность пользоваться всеми не запрещенными законом способами для защиты своих прав и свобод [5].

Проблема защиты прав человека всегда волновала умы философов, юристов, правозащитников различных времен и убеждений. Но все они сходятся во мнении, что невозможно

построение демократического, правового государства, где нет института защиты прав человека. Начиная свой путь с древнейших времен, институт права на защиту вырос из примитивного метода защиты прав – «самосуда» – до масштаба целой отрасли не только внутреннего, но и международного права [6].

По мнению И. А. Блиновой, институт защиты прав человека представляет собой комплексный межотраслевой правовой институт, регулирующий правоотношения, возникающие в результате реализации права человека на правовую защиту, в связи с нарушением основных прав человека, с целью их восстановления, компенсации, а также устранения препятствий для их дальнейшего использования [7]. Фундаментом института защиты прав человека служит конституционное право на защиту.

По мнению К. Гурина и И. Крянгэ, право на защиту – это одно из фундаментальных прав человека, прошедшее длительный путь становления в концепции развития прав и свобод человека. Среди правовых гарантий осуществления прав и свобод человека оно занимает центральное место и представляет собой установленную Конституцией совокупность социальных возможностей личности пользоваться всеми не запрещенными законом способами для защиты своих интересов в сфере судопроизводства [8].

Одной из задач данного исследования является рассмотрение понятия и сущности права на защиту в его узком и широком значении, а также изучение составляющих его элементов.

Содержание конституционного понятия «право на защиту» многогранно. Автор книги «Юридическая защита прав человека», Т. Кырнац определяет право на защиту в узком и широком смысле. В узком смысле право на защиту – это пользование услугами защитника, а в широком – это сумма всех прав и процедурных правил, предоставленных лицу для защиты своих интересов, для того, чтобы доказать свою невиновность и защитить себя от предъявленных обвинений [9]. Этой же концепции придерживается и К. Гурин.

И. Мурару и Г. Янку определяют право на защиту как традиционно фундаментальное право в истории развития института прав и свобод человека, закрепленное в конституциях большинства стран мира [10].

Право на защиту, следуя конституционному положению ст. 26, включает в себя три элемента: самозащиту, право на судебную защиту и право на получение юридической помощи (право пользоваться услугами адвоката).

Рассмотрим первый элемент права на защиту. По мнению Н. М. Ковалева, формулировка части 2 ст. 26 «Каждый человек имеет право самостоятельно реагировать законными способами на нарушение своих прав и свобод» явно свидетельствует об институте самозащиты. Нормы о самозащите входят в различные отрасли права, такие, как гражданское, уголовное, трудовое, административное право и т. д., образуя в них комплекс взаимосвязанных юридических норм, регулирующих относительно самостоятельную совокупность защитных отношений, именуемых межотраслевым институтом самозащиты [11]. К. Гурин и И. Крянгэ уточняют, что право на самозащиту реализуется законными способами, то есть теми, которые предоставлены законом. В противном случае действие по самозащите, совершенное незаконными способами, наказывается законом [12]. В этом контексте В. П. Грибанов пишет о том, что защита прав по самой своей природе не может быть безграничной. Осуществление права на защиту в любом его проявлении также имеет свои пределы, ведь наша свобода всегда заканчивается там, где начинается свобода другого человека [13].

Второй элемент права на защиту носит процессуальный характер и представляет собой право на судебную защиту. Румынские правоведы И. Мурару и Г. Янку в своей монографии «Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale» отмечают, что не во всех конституциях право на защиту закреплено в разделе «права и свободы». В Конституциях Греции, Испании, Португалии право на защиту представляет собой принцип осуществления правосудия, который закреплен в разделе «Судебные органы» [14]. Право на защиту – очень широкое понятие, включающее в себя как защиту в материальном смысле, так и процессуальные вопросы. По мнению В. П. Грибанова, со стороны своей процессуальной формы право на защиту включает в себя, по крайней мере, три основные возможности:

1) возможность управомоченного лица обратиться с требованием о защите своего нарушенного права к компетентному государственному органу;

2) возможность пользоваться всеми предусмотренными законом правами и гарантиями во время рассмотрения его требования;

3) возможность обжалования, опротестования решения по делу, представляющегося, по мнению заявителя, неправильным [15].

Анализируя эффективность французского правосудия, Ф. Люшер утверждает, что право на защиту складывается из двух компонентов: свободный доступ к правосудию и право на обжалование состоявшихся решений в высших судебных инстанциях [16].

При этом право на защиту, будь то защита национальным или Европейским Судом по правам человека, следует рассматривать в единстве его материального содержания и процессуальной формы. В подтверждение этого можно привести цитату из сочинения К. Маркса и Ф. Энгельса: «Судебный процесс и право так же тесно связаны друг с другом, как, например, формы растений связаны с растениями, а формы животных – с мясом и кровью животных. Один и тот же дух должен одушевлять судебный процесс и законы, ибо процесс есть форма жизни закона, а, следовательно, и проявления его внутренней жизни. А если судебный процесс сводится к одной только бессодержательной форме, то такая пустая формальность не имеет никакой самостоятельной ценности, ибо форма лишена всякой ценности, если она не есть форма содержания» [17].

Именно процессуальную сторону права на защиту рассматривает в своих публикациях адвокат Республики Молдова Т. Осяну, а также К. Дима, и Г. Потривицу – *Dreptul la apărare*, К. Олтяну – *Principiile siguranței persoanei*. В монографии *Despre dreptul și arta apărării* В. Дабу рассматривает «право на защиту» не только как совокупность процедурных прав и правил, которые могут быть использованы лицом для реализации защиты против предъявленных ему обвинений, но и как способность данного лица опровергнуть предъявленные обвинения и доказать их необоснованность [18]. С данной точкой зрения

согласен и Г. Аворник, определяющий право на защиту в его широком смысле как совокупность всех прав и процессуальных норм, предоставляющих лицу возможность защититься от обвинений, которые ему предъявляются, а также возможность опровергнуть выдвинутые обвинения и доказать свою невиновность [19].

Заслуживает внимания и определение сущности понятия «права на защиту», данное румынским автором монографии *Dreptul la apărare a învinutului și inculpatului* Н. Жидову: через признание и гарантию эффективной реализации права на защиту подсудимого, через представление его интересов адвокатом для защиты от обвинений, предъявленных прокурором, происходит гармонизация двух публичных интересов – обвинения и защиты [20]. Как справедливо отмечают некоторые ученые, будучи фундаментальным, конституционным правом, право на защиту более детально конкретизируется в законодательстве всех отраслей права. Право на защиту находит свое продолжение в таких нормативных актах, как УПК РМ, ГПК РМ, Кодекс РМ о правонарушениях, законы «Об адвокатуре», «О юридической помощи, гарантируемой государством», «О порядке возмещения ущерба, причиненного незаконными действиями органов уголовного преследования, прокуратуры и судебных инстанций», «О подаче петиций», «О медиации» и др.

В своей монографии «Судебная защита прав и свобод человека» В. П. Кашепов определяет судебную защиту как институт конституционного права, представляющий собой механизм реализации обязанности государства обеспечивать соблюдение прав и свобод человека, закрепленных в Конституции. Если же государство не выполняет данную обязанность, остается дополнительная гарантия защиты нарушенного права, не защищенного государством, – Европейский Суд по правам человека [21].

Наиболее последовательно и глубоко к изучению вопроса права на защиту подошел В. Михоч. В своей исследовательской работе (2007) автор описал наиболее важные теоретические и практические проблемы реализации права человека на защиту и юридическую помощь. Заслуживает поддержки мнение юри-

ста, акцентирующего внимание на том, что права гражданина, даже закрепленные в Конституции, остаются лишь простыми буквами на бумаге, если государством не предоставляются реальные гарантии реализации данных прав в жизни. В своей диссертации указанный автор рассматривает возникновение и эволюцию права на защиту, его содержание в различные исторические периоды, процесс становления права на защиту не просто как декларативного, а как конституционного [22]. Другой ученый приходит к выводу о том, что правовая защита, зародившаяся еще в древности и развивавшаяся на протяжении всей истории, представляет необходимый атрибут современного мира [23].

Конституционное право на защиту В. Михоч называет многогранным правом, которое пересекается с нормами уголовного, уголовно-процессуального, гражданского, гражданско-процессуального, финансового права и с нормами других правовых отраслей. По мнению автора, это право не только наполнено правовым содержанием, но и затрагивает многие экономические, социальные, культурные и другие аспекты. Ввиду этого данное конституционное право требует комплексного исследования специалистами из различных областей науки, особенно в ситуации, создавшейся в Румынии и Республике Молдова, где нормативная система находится в диссонансе между Конституцией, законами, другими нормативными актами и реальностью. В своей работе В. Михоч детально раскрывает основные элементы права на защиту, проводя сравнительный анализ между правом на защиту, регламентированным Конституцией Румынии (ст. 24), и правом на защиту, закрепленным Конституцией Республики Молдова (ст. 26) [24].

Вопросы реализации конституционного права на защиту еще недостаточно изучены в нашей стране. В области национального исследования можно перечислить целый ряд авторитетных ученых, среди которых И. Гучак, В. Попа, С. Кобэняну, А. Арсени, Т. Кырнац, А. Сосна, Б. Сосна, Д. Сырку. Такие выдающиеся профессора и доктора права Румынии, как И. Четерки, Т. Дрэган, И. Мурару, А. Иоргован, И. Леш, И. Сучава, И. Деляну, Г. Врабие, коснулись лишь некоторых аспектов конституционного права на защиту.

Одним из элементов права на защиту выступает право на получение квалифицированной юридической помощи, так как это право является элементом конституционного права на защиту – оказание юридической помощи. Данное право предоставляется Конституцией Республики Молдова частью 3 ст. 26, которая гласит: на протяжении всего процесса стороны имеют право пользоваться помощью адвоката, выбранного или назначенного. Без этого элемента конституционное право на защиту было бы невозможно реализовать в полной мере, так как зачастую юридически неосведомленному человеку сложно представлять свои интересы в суде без квалифицированного адвоката или защитника. Специалист проанализирует всю ситуацию по поводу нарушенных прав клиента, выработает стратегию и будет последовательно и грамотно ее воплощать во время взаимодействия с судебными и другими органами власти. Люди часто терпят поражение при осуществлении судебной защиты прав и интересов не потому, что они неправы в конкретной ситуации, а потому что они не знают, как юридически правильно надо защищать себя и своих близких. А когда речь идет о наднациональном уровне реализации права на защиту в Европейском Суде по правам человека, то это под силу далеко не каждому юристу или адвокату, не говоря уже о юридически неподготовленном человеке, не знакомым со сложным миром юриспруденции, которому сложно грамотно составить жалобу и защитить свое нарушенное право в суде.

Р. Кирица анализирует право на получение юридической помощи, гарантируемое Конвенцией. В то же время он анализирует и предоставленное обвиняемому право выбора: защищать себя лично, посредством выбранного им самим защитника или пользоваться услугами назначенного ему защитника при недостатке у него средств для оплаты его услуг [25].

Как уже было сказано выше, предметом жалобы в Европейский Суд по правам человека может быть только нарушение прав и свобод человека, гарантированных Конвенцией о защите прав человека и основных свобод и Протоколами к этой Конвенции, которые ратифицировала Республика Молдова.

Основные права и свободы человека гарантированы ст. 2-14 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, ст. 1, 2, 3 Протокола № 1 к Конвенции, ст. 1-4 Протокола № 4 к Конвенции, ст. 2-5 Протокола № 7 к Конвенции, ст. 1 Протокола № 13 к Конвенции.

Одни из самых главных прав человека является право на жизнь, которое гарантировано ст. 2 Конвенции о защите прав человека и основных свобод.

Согласно пункту 1 ст. 2 Конвенции право каждого лица на жизнь охраняется законом. Никто не может быть намеренно лишен жизни иначе как во исполнение смертного приговора, вынесенного судом за совершение преступления, в отношении которого законом предусмотрено такое наказание.

Согласно пункту 2 ст. 2 Конвенции лишение жизни не рассматривается как совершенное в нарушение данной статьи, если оно является результатом применения силы, не более чем абсолютно необходимой:

- а. для защиты любого лица от противоправного насилия;
- б. для осуществления законного ареста или предотвращения побега лица задержанного на законных основаниях;
- с. в случае действий, предусмотренных законом, для подавления бунта или мятежа.

Парламент Республики Молдова законом № 272-XVI от 29.07.2006 года ратифицировал Протокол № 13 к Конвенции, запрещающий смертную казнь.

Так как принцип уважения человеческой жизни должен быть нормой в поведении органов государственной власти, Конвенция допускает лишь крайние меры вмешательства в ситуациях, которые могут привести к лишению жизни. Конвенция запрещает умышленное лишение жизни, предусматривая одновременно исключения, требующие узкого толкования.

Прежде всего речь идет о случае смертной казни, которая допускалась текстом Конвенции 1950 г. Данное положение должно считаться отмененным с момента вступления в силу Протокола № 6, ратифицированного большинством государств – участников Конвенции.

Как подчеркивается в решениях Суда, идея, предположительно общая для правовых систем стран Европы, состоит в том, что в современных условиях смертная казнь не вписывается в рамки правосудия, что нашло отражение в вышеназванном Протоколе.

Остаются случаи, предусмотренные п. 2 ст. 2 Конвенции, при которых возможно такое применение силы, которое может привести к непредумышленной гибели лица.

В связи с тем, что речь идет о самом серьезном посягательстве на достоинство и физическую неприкосновенность личности, Конвенция и практика Суда как бы окружили такое применение силы конкретными и весьма жесткими гарантиями. Последние касаются обстоятельств, при которых разрешается лишение жизни (для защиты любого лица от противоправного насилия, для осуществления законного задержания, для подавления бунта или мятежа), и условий, которые должны соблюдаться при этом. В частности, со стороны представителей государства требуется соблюдение очень жестких критериев соразмерности применения силы, когда она абсолютно необходима.

Процессуальная защита права на жизнь, предусмотренная ст. 2 Конвенции, подразумевает, что на представителей государства возложена обязанность давать отчет о действиях, повлекших смертельный исход. Эти действия должны быть подвергнуты публичному и независимому расследованию, которое позволит определить, было ли использование такой силы оправданным с учетом конкретных обстоятельств дела [26].

Пытки и действия, унижающие человеческое достоинство, запрещены (ст. 3), как и рабство (ст. 4).

Пытки являются одним из тяжелейших преступлений, применение пыток является одним из важнейших препятствий построению в Молдове демократического правового государства.

В Молдове огромная роль в предотвращении пыток принадлежит как национальным судам, так и Европейскому Суду по правам человека, основывающим свою деятельность на Конвенции о защите прав человека и основных свобод [27].

Статья 3 Конвенции о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 года запрещает пытки, бесчеловечное

или унижающее достоинство обращение или наказание. Тем самым, при определении ответственности за вышеуказанное преступление, суд примет во внимание обстоятельства совершения преступления и личность виновного [28].

Сущность нарушений Конвенции, с точки зрения положений статьи 3, может быть оценено по следующим областям:

- условия заключения или обращения, которые считаются бесчеловечными или унижительными;
- жестокое обращение по отношению к заключенным;
- упущение национальных органов по реализации эффективного расследования жалоб заявителей относительно так называемых жестоких обращений со стороны полиции;
- непредставление основной медицинской помощи и отсутствие надлежащего медицинского обслуживания заключенных;
- другие формы жестокого обращения (обращение, которое покушается на достоинство лица);
- принудительное кормление заключенных и порядок его применения.

Наиболее часто применяются следующие виды пыток: изнасилование; пытки лишениями (лишения сна, пищи); принудительные позы; применение электрических разрядов; избивание; причинение увечий (порезы, уколы, выдирание и раны); принудительные инъекции; подвешивание, бросание, растягивание; применение медикаментов или нетерапевтических средств; ожоги; погружение в воду; воздействие на психику человека звуком, светом, запахом и т.д.; психологическая пытка (шантаж, угрозы, оговор и т.д.); подписание документов под угрозой принуждения; оскорбление или жестокое обращение в целом.

Важная роль в предотвращении пыток путем оказанию действенной юридической защиты нарушенных прав принадлежит Европейскому Суду по правам человека. Европейский Суд сделал следующее заявление общего характера: «Чтобы дурное обращение подпадало под действие ст. 3 Европейской Конвенции о правах человека, оно должно достигнуть минимального уровня жестокости. Оценка этого минимума, по природе вещей, имеет относительный характер; она зависит от обстоя-

тельств дела, таких как характер и контекст обращения, способ и метод его осуществления, его продолжительность, его физические или психические последствия и в некоторых случаях пол, возраст и состояние здоровья жертвы» [29].

Суд принял свыше 20 решений против Республики Молдова, в которых были установлены нарушения ст. 3 Конвенции.

Одновременно, относительно ссылок на нарушение статьи 3 Конвенции, Суд вынес 5 решений, которые признали недопустимыми требования заявителей и 2 решения об оставлении заявления без рассмотрения в результате мирного соглашения [30].

Например, по делу «Чорап против Молдовы» в своей жалобе Чорап, отбывающий срок, заявил о неудовлетворительных условиях содержания, проверке личной корреспонденции, о запрете на встречи с посетителями и отсутствии доступа к внутреннему регламенту пенитенциарного учреждения. Кроме того, Чорап, объявивший голодовку, пожаловался на принудительное кормление.

В решении Европейского Суда по правам человека говорится, что в отношении истца были нарушены статьи 3 («Запрещение пыток или бесчеловечного или унижающего достоинство обращения»), 6 («Право на справедливый суд»), 8 («Право на уважение частной и семейной жизни и корреспонденции»). За эти нарушения Европейский Суд постановил выплатить Чорап 20 тысяч евро в качестве компенсации морального вреда и 1150 евро – за судебные издержки [31].

Суд по делу Истратий и другие против Республики Молдова посчитал, что условия заключения заявителей, в частности, переполненность камер, недостаточное количество и качество подаваемой еды, отсутствие адекватного постельного белья и ограниченного доступа к дневному свету, а также и нехватка санитарных условий в камере заключения, является бесчеловечным и унижающим достоинство обращения согласно ст. 3 Конвенции [32].

Относительно дела Модырка против Республики Молдова Европейский Суд отметил, что заявитель был заключен в условиях крайней переполненности камер заключения с огра-

ническим доступом к дневному свету и к воде, в частности в ночное время, находясь в присутствии невыносимых запахов от туалета и был обеспечен недостаточным количеством и качеством пищи и белья. Кроме того, он должен был выдержать эти условия в течение почти девяти месяцев. По мнению Суда, кумулятивный эффект от вышеуказанных условий задержания и относительно длительного периода времени, в течение которого заявитель должен был их вынести, было нарушением ст. 3 Конвенции [32].

Европейский Суд постановил, что правительство Молдовы должно выплатить Владимиру Модыркэ 7 тысяч евро в качестве возмещения материального и морального ущерба и 1800 евро в качестве издержек на юридическую помощь.

По делу Палади против Республики Молдова Большая палата Суда отметила, что заявитель имел тяжелое состояние здоровья, которое было подтверждено рядом специалистов. Из обстоятельств дела ясно вытекает, что заявителю не была предоставлена медицинская помощь, надлежащая его состоянию здоровья. Большая палата подтвердила, что в части, что касается состояния здоровья заявителя и общего характера медицинской помощи, предоставленной заявителю во время заключения, обращение к заявителю не соответствовало статье 3 Конвенции [32].

В соответствии с решением ЕСПЧ, Молдова должна заплатить истцу 2080 евро в качестве материального ущерба, 15 тыс. евро – в качестве морального ущерба и 4 тыс. евро судебных издержек.

По делу Корсаков против Республики Молдова, при рассмотрении ссылок на ст. 3 Конвенции Суд отметил, в частности, интенсивность ударов, применяемых к заявителю, в результате которых он перенес очень серьезные травмы (истец был около 70 дней в больнице), последствия которых, как плохое обращение, имело влияние на его здоровье, в его ранние годы (17 лет на момент этих событий, факт сделавший его уязвимым перед его агрессором). Однако решающим элементом для определения жесткого обращения является применение так называемой *фалака* (нанесение ударов по ступням), которому был подвергнут заявитель.

При таких обстоятельствах Суд постановил, что применяемое полицией насилие в отношении заявителя было особенно тяжким, способным причинить сильную боль и жестокие страдания, которые могут рассматриваться как пытки в соответствии со статьей 3 Конвенции [32].

Что касается дела Пруняну против Республики Молдова, Суд счел, что Правительство не представило правдоподобных объяснений по отношению телесных повреждений заявителя и установил, что заявитель был подвергнут бесчеловечному и унижающему достоинство обращению во время пребывания его под стражей в полиции.

Таким образом, по мнению Европейского Суда, имело место нарушение статьи 3 Конвенции в связи с фактом применения бесчеловечного обращения к заявителю.

Николае Бойченко был арестован 20 мая 2005 года сотрудниками Центра по борьбе с экономическими преступлениями и коррупцией по подозрению в мошенничестве. Бойченко заявляет, что был избит ими, что, впоследствии, отрицательно сказалось на его состоянии здоровья. По делу Бойченко против Республики Молдова было отмечено нарушение ст. 3 Конвенции о защите прав человека. Подтверждено также нарушение ст. 5, пункт 1 – незаконное содержание под стражей. Суд обязал Республику Молдова выплатить Николае Бойченко 40 тысяч евро в качестве компенсации морального ущерба и 6823 евро на судебные издержки. Также, Суд распорядился, чтобы Республика Молдова обеспечила немедленный и неограниченный доступ врачей и адвокатов к Бойченко и к его медицинской карте [33].

В деле Колибаба против Республики Молдова, поскольку не было представлено никакое объяснение относительно происхождения черепно-мозговой травмы, с учетом презумпции, возникающей в таких вопросах, Суд пришел к выводу, что Правительство не смогло доказать, что данная травма заявителя была вызвана нечем другим, чем жестокое обращение во время его пребывания в полиции. Следовательно, имело место нарушение статьи 3 Конвенции в связи с тем фактом, что заявитель был подвергнут жестокому обращению.

Конвенция категорически воспрещает содержание в рабстве или в подневольном состоянии (п. 1 ст. 4). Такой же запрет действует в отношении принудительного или обязательного труда (п. 2 ст. 4), но при этом Конвенция в п. 3 ст. 4 предусматривает закрытый перечень исключений.

Так как речь идет о статье, которая редко является предметом обращений заявителей, то, соответственно, незначительна и судебная практика по ней. Она относится лишь к некоторым аспектам труда, которые можно было бы квалифицировать как принудительные или обязательные, и направлена на то, чтобы ограничить действие исключений, предусмотренных по этому поводу Конвенцией.

В отношении понятия «принудительный или обязательный труд» Суд считает, что слово «принудительный» предполагает физическое или моральное принуждение. Что касается слова «обязательный», то оно не говорит о какой-либо обязанности юридического характера. Речь идет о выполнении работы под угрозой наказания, и более того, работы, противоречащей воле заинтересованного лица, на которую последний не давал своего согласия. Как можно констатировать в большинстве случаев, определяющим элементом является воля принуждаемого лица. Исключения, предусмотренные Конвенцией, призваны определить само содержание этого права, указав на то, что не считается принудительным или обязательным трудом.

В основе четырех ситуаций, описанных в п. 3 ст. 4 Конвенции, при всем их разнообразии, лежат главенствующие идеи всеобщего интереса, социальной солидарности и нормальности.

Важно отметить, что, заставляя трудиться лицо в условиях, предусмотренных п. 3 ст. 4, органы государственной власти должны следить, чтобы при этом не использовались критерии, которые могли бы рассматриваться как дискриминационные. Как показывает практика Суда, нормальный труд может оказаться аномальным, если выбор групп или индивидов, призванных его выполнять, продиктован дискриминационными соображениями.

Возникает вопрос, может ли отсутствие вознаграждения за труд, который обязано выполнять заинтересованное лицо в

рамках вышеуказанных (а значит, обязательных) исключений, иметь значение, при определении того, подпадает ли подобный труд под действие комментируемой статьи. Суд считает, что поскольку оплачиваемый труд также может принимать принудительный или обязательный характер, то отсутствие вознаграждения и возмещения расходов представляет собой элемент, который следует рассматривать с точки зрения нормальности или соразмерности [34].

Одной из основных целей Конвенции является защита свободы и неприкосновенности личности от произвольного ареста и заключения под стражу.

Статья 5 Конвенции (Право на свободу и личную неприкосновенность) распространяется на каждого. Всякое лицо, находящееся на свободе или под стражей, пользуется правом на защиту своей неприкосновенности, т. е. не быть или не оставаться лишенным свободы, кроме как при условии соблюдения требований п. 1 названной статьи, и, если оно оказалось задержанным или заключенным под стражу, пользоваться различными гарантиями, предусмотренными п. 2-5 ст. 5 Конвенции.

Отражая принцип *favor libertatis*, который буквально пронизывает Конвенцию, ее ст. 5 приводит исчерпывающий перечень обстоятельств, допускающих лишение свободы; этот перечень можно толковать лишь ограничительно.

Цель данной статьи – личная свобода в ее классическом понимании как физическая свобода личности. На практике обстоятельства, перечисленные в п. 1 ст. 5, не касаются простых ограничений на свободу передвижения, предусмотренных в соответствующей статье Протокола № 4.

Для того чтобы определить, лишен ли индивид свободы в смысле ст. 5, нужно исходить из конкретного положения, в котором он оказался, с учетом совокупности таких критериев, как характер, продолжительность, последствия и способы осуществления рассматриваемых мер. Таким образом, только учет всей совокупности перечисленных элементов применительно к конкретной ситуации, в которой оказалось заинтересованное лицо, позволяет оценить, идет ли речь о лишении свободы.

В практике Суда неоднократно отмечалась важность, которую право на свободу приобретает в демократическом обществе в том смысле, в каком оно понимается Конвенцией. В вопросах публичного порядка Совет Европы во всех случаях осуществляет тщательный контроль за любыми мерами, могущими нанести ему ущерб.

Как того требует принцип господства права – один из основополагающих принципов демократического общества, – возможные посягательства исполнительной власти на право индивида на свободу, гарантируемую ст. 5 Конвенции, должны быть объектом судебного контроля по внутреннему праву страны. Национальные судебные власти становятся, тем самым, первыми реальными защитниками свободы.

Для того чтобы лишение свободы оставалось в рамках Конвенции, оно должно отвечать двойному критерию:

- лишение свободы должно быть юридически законным согласно внутреннему праву страны;
- сверх этого оно должно быть правомерным в свете Конвенции, т. е. соответствовать обстоятельствам, составляющим исчерпывающий перечень п. 1 ст. 5.

Согласно позиции Суда Конвенция требует прежде всего правомерности заключения под стражу с соблюдением установленного законом порядка. В данном вопросе нормы Конвенции, отсылая главным образом к национальному законодательству, требуют, кроме того, чтобы всякое лишение свободы соответствовало назначению ст. 5 – защите личности от произвола.

Favor libertatis находит свое отражение в принципе, выраженном в ст. 5 и призванном ограничить власть государств по принятию мер, связанных с лишением свободы. Речь идет о принципе исчерпывающего характера обстоятельств, при которых индивид может быть лишен свободы. Другими словами, лишение свободы соответствует Конвенции только тогда, когда данная мера применяется в одной из ситуаций (всего их шесть), строго перечисленных в п. 1 ст. 5. Сказанное подтверждается Судом, когда он заявляет, что с оговоркой, предусмотренной ст. 15 Конвенции, и без ущерба для действия ст. 1 Протокола № 4

данный перечень носит ограничительный, закрытый характер, который допускает только узкое толкование, значительно сужающее имеющееся у государств поле для маневра.

Лишение свободы может вытекать из мер, вписывающихся в уголовный контекст (арест, задержание, содержание под стражей с целью исполнения наказания), или предусматриваться среди прочих обстоятельств, допускающих лишение свободы, но преследующих иные цели, нежели репрессия за противозаконные действия уголовного характера. Это обстоятельства лишения свободы, преследующие цели социальной защиты (например, в том, что касается душевнобольных) или охраны общественного порядка (например, задержание с целью высылки).

Строго в рамки уголовного права включаются два случая лишения свободы: один возникает в самом начале или по ходу процесса – это заключение под стражу, именуемое задержанием; другой – во исполнение обвинительного приговора [34].

Конвенция гарантирует право на справедливое судебное разбирательство (ст. 6) [35]. Это означает, что каждый человек имеет право при определении его гражданских прав и обязанностей или при рассмотрении любого уголовного обвинения, предъявляемого ему, на справедливое и публичное разбирательство дела в разумный срок независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона. Каждый человек, обвиняемый в совершении уголовного преступления, считается невиновным до тех пор, пока его виновность не будет установлена законным порядком [36].

Каждый человек, обвиняемый в совершении уголовного преступления, имеет как минимум следующие права: быть незамедлительно и подробно уведомленным на понятном ему языке о характере и основании предъявленного ему обвинения; иметь достаточное время и возможности для подготовки своей защиты; защищать себя лично или посредством выбранного им самим защитника или, если у него нет достаточных средств для оплаты услуг защитника, иметь назначенного ему защитника бесплатно, когда того требуют интересы правосудия; допрашивать показывающих против него свидетелей или иметь право

на то, чтобы эти свидетели были допрошены, и иметь право на вызов и допрос свидетелей в его пользу на тех же условиях, что и для свидетелей, показывающих против него; пользоваться бесплатной помощью переводчика, если он не понимает языка, используемого в суде, или не говорит на этом языке.

Каждый, кто стал жертвой ареста или задержания в нарушение Европейской Конвенции, имеет право на компенсацию.

Статья 6 Конвенции налагает на государство обязанность добиваться результата. Государства пользуются широкой свободой усмотрения в выборе средств, позволяющих их судебной системе соответствовать требованиям этой статьи. Средства, предлагаемые внутренним правом, должны в любом случае быть эффективными.

Для того чтобы определить, соответствует ли процесс принципам справедливого судебного разбирательства, судебная практика в своем толковании чаще всего использует метод глобальной оценки, основанной на том, что разнообразные гарантии, предусмотренные ст. 6 Конвенции, являются лишь гранями основополагающей гарантии справедливого судебного разбирательства. Так, требования п. 2 (презумпция невиновности) и п. 3 (конкретные права обвиняемого) этой статьи представляют собой элементы общего понятия справедливого судебного разбирательства, выраженного в ее п. 1.

По общему правилу Суд не занимается рассмотрением фактических или правовых ошибок, якобы совершенных национальным судом, кроме тех случаев, когда имеет место нарушение гарантии ст. 6 Конвенции.

Отсюда следует, что наднациональный контроль не может распространяться на обоснованность судебных решений. Суд не может, например, подвергнуть проверке обвинительный приговор на том основании, что национальный суд ошибся в оценке фактических обстоятельств дела. Контроль распространяется лишь на соответствие процедуры, которая привела к полученному результату, Конвенции. Следовательно, целью является соблюдение правил игры, а не материальное содержание решений национальных судов, которое, как таковое, не подлежит контролю Суда.

Статья 7 гарантирует наказание исключительно на основании закона. Гарантия, которой посвящена комментируемая статья, является важным элементом господства права и имеет ключевое значение в системе защиты прав, созданных Конвенцией. Статья 15 Конвенции не допускает каких-либо отступлений от нее ни во время войны, ни в случае иной угрозы общественному порядку. Статья призвана обеспечить эффективную защиту от произвола при уголовном преследовании, осуждении и наказании; она гарантирует основополагающие принципы уголовного права в демократической стране. Она подтверждает в общей форме принцип, согласно которому ответственность за правонарушения и наказания по уголовному праву должны основываться на законе (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), и отрицает тем самым применение уголовного права по аналогии.

Следует уточнить, что понимается здесь под уголовным «правонарушением» и под «наказанием». В отношении первого понятия практика Суда исходит из того, что Конвенция, без сомнения, позволяет государствам самим определять границы уголовного права, но оставляет за Судом возможность автономного подхода к этому понятию. Аналогичные соображения применимы к понятию «наказание», которое также может иметь автономное значение. Для обеспечения эффективности защиты, предоставляемой ст. 7 Конвенции, Суд должен быть свободен в оценке конкретной меры наказания по существу, т. е. является ли она «наказанием» в смысле Конвенции.

Государства-участники свободны пресекать с помощью мер уголовного права действия, выходящие за рамки нормального осуществления какого-либо из прав, охраняемых Конвенцией, объявив их уголовно наказуемым правонарушением, совершенным по умыслу либо неосторожности.

Такое правонарушение должно быть четко определено в законе. Данное условие считается выполненным, когда обвиняемый имеет возможность узнать из текста соответствующих правовых норм, или в случае необходимости, при помощи толкования, данного судебными решениями, какие именно действия либо бездействие влекут его уголовную ответственность [37].

Согласно ст. 7 никто не может быть осужден за какое-либо уголовное преступление на основании совершения какого-либо действия или за бездействие, которое, согласно действовавшему в момент его совершения национальному или международному праву, не являлось уголовным преступлением. Не может также налагаться наказание более тяжкое, нежели то, которое подлежало применению в момент совершения уголовного преступления.

Право на уважение частной и семейной жизни закреплено в статье 8 [38]. Данное право включает в себя уважение личной и семейной жизни человека, неприкосновенности его жилища и тайны корреспонденции [39].

Основная цель данной статьи – защита индивида от произвольного вмешательства органов государственной власти в его личную и семейную жизнь, но она не ограничивается тем, что обязывает государство воздерживаться от подобного вмешательства. Суд считает, что к этой обязанности, носящей скорее негативный характер, следует добавить позитивные обязательства, призванные обеспечить действительное уважение прав, гарантированных статьей.

Однако понятию «уважение», на котором основывается такой подход, не хватает четкости. В решениях Суда указывается, что, устанавливая позитивное обязательство, нужно учитывать необходимость справедливого равновесия между интересами общества и индивида, а также меру усмотрения государства в сфере действия ст. 8 Конвенции.

Важную роль при решении вопроса о наличии или отсутствии посягательства на уважение прав, являющихся предметом рассмотрения, играет соблюдение требований процедуры. Если имело место вмешательство со стороны государства, то, хотя ст. 8 Конвенции и не выдвигает каких-либо определенных условий процессуального характера, тем не менее необходимо, чтобы процесс принятия решения, приведший к осуществлению мер государственного вмешательства, носил справедливый характер и уважал интересы, охраняемые ст. 8 [40].

Конвенция гарантирует свободу мысли, совести и религии (ст. 9) [41]. Свобода мысли, совести и религии, охраняемая ст. 9

Конвенции, представляет собой одну из основ демократического общества в смысле Конвенции и играет видную роль в его религиозном измерении, присутствует среди наиболее существенных элементов самоидентификации верующих, их представления о жизни. Она является бесценной также для атеистов, агностиков, скептиков или тех, кто безразличен к вопросам религии. Из нее проистекает завоеванный дорогой ценой в течение веков плюрализм, свойственный демократическому обществу.

Эта свобода включает, в частности, свободу исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, отправлять или не отправлять религиозные обряды.

Пытаясь очертить содержание данного права, Суд неоднократно подчеркивал, что, если свобода религии является производной от свободы совести, она включает, сверх того, право демонстрировать свои религиозные убеждения.

Важным аспектом свободы религии, подчеркиваемым практикой Суда, является свобода менять свою религию. Свобода исповедовать свою религию осуществляется не только коллективным способом, «на публике», в кругу тех, кто разделяет эту веру, но и в одиночестве, в частном порядке. Кроме того, она, в принципе, включает в себя право пытаться убедить своего ближнего, например, с помощью обучения. Суд напоминает, что если бы это было не так, то свобода менять свою религию или убеждения рисковала бы остаться мертвой буквой закона.

Статья 9 Конвенции перечисляет различные формы, которые может принимать проявление вероисповедания или убеждений, а именно богослужение, обучение, отправление религиозных и культовых обрядов. Однако следует подчеркнуть, что данное право защищает не всякие действия, мотивированные или инспирированные религией либо учреждениями.

Основополагающий характер прав, гарантированных ст. 9, воплощается в способе, каким формулируются ограничения. Указанные ограничения могут быть направлены только на свободу проявления своих религиозных или иных убеждений. Отсюда следует вывод, что в демократическом обществе, где население исповедует различные религии, может понадобиться

снабдить эту свободу такими ограничениями, которые были бы способны примирить интересы различных групп и обеспечить уважение убеждений каждого.

В области исповедания религии основополагающим принципом является толерантность, проявляемая и в отношении к критике, иногда весьма острой, в адрес того или иного религиозного учения. Как подчеркивает Суд, те, кто сделали выбор в пользу свободы своего вероисповедания, независимо от того, принадлежат ли они к религиозному большинству или меньшинству, не могут разумно ожидать, что будут защищены от всякой критики. Они должны быть толерантны и принимать то, что другие отвергают их религиозные убеждения и даже распространяют враждебные их вере учения. Однако в зависимости от того, каким образом религиозные убеждения и учения делаются объектом критики или отрицания, может наступить или нет ответственность государства, в частности в том, что касается обеспечения возможности мирного осуществления права, гарантированного ст. 9.

Из принципа свободы религии вытекает право на убеждение своего ближнего. Однако ст. 9 берет под защиту лишь «добросовестный» прозелитизм и не распространяется на недобросовестный прозелитизм, в виде деятельности, предлагающей материальные либо социальные блага, или оказания противозаконного давления с целью добиться присоединения к церкви [42].

Конвенция гарантирует свободу выражения мнения (ст. 10). Право свободно выражать свое мнение также включает свободу получать и распространять информацию и идеи без какого-либо вмешательства со стороны государственных органов и независимо от государственных границ [43].

Право, гарантированное ст. 10, касается всех видов и способов выражения мнений. Оно распространяется на художественное самовыражение и коммерческую информацию. Согласно известной формуле, которая часто воспроизводится в решениях Суда, свобода самовыражения составляет одну из фундаментальных основ демократического общества, является важнейшим условием для его прогресса и расцвета личности

каждого. Это справедливо не только по отношению к информации или идеям, которые встречают благосклонный прием или рассматриваются как безобидные или безразличные, но также и к тем, которые оскорбляют, шокируют или беспокоят. Таковы требования плюрализма, терпимости и широты взглядов, без которых нет демократического общества. Отсюда следует, что ограничения свободы выражения мнения, предусмотренные п. 2 ст. 10, подлежат узкому толкованию, а необходимость государственного вмешательства должна быть убедительно установлена.

Кроме того, ст. 10 защищает не только содержание идей и информации, но и способ их распространения, свободу получать и сообщать информацию и идеи, что позволяет участвовать в идущем в обществе обмене культурной, политической, социальной информацией любого рода. Согласно позиции Суда те, кто создают, исполняют, распространяют или выставляют произведения искусства также содействуют обмену идеями и мнениями, что необходимо для демократического общества. Поэтому на государство возлагается обязанность не стеснять свободу самовыражения без должных к тому оснований. Что касается информации коммерческого характера, то, в принципе, она не должна быть исключена из сферы действия ст. 10 Конвенции.

Судебная практика подчеркнула особую важность свободы слова в ее политическом аспекте и, в частности, для парламентариев, находящихся в оппозиции. Свобода слова имеет исключительную ценность для народного избранника, так как он представляет своих избирателей и защищает их интересы. Поэтому вмешательство в осуществление свободы слова парламентариями от оппозиции требует от Суда самого пристального контроля.

Принципы свободы слова приобретают очень большое значение для прессы, которая играет видную роль в правовом государстве. При условии соблюдения лежащего на ней долга и ответственности пресса имеет право сообщать любую информацию и идеи, представляющие общественный интерес.

К этой функции добавляется право общества на получение подобной информации. Иными словами, пресса должна стоять на страже прав и свобод в обществе.

В судебной практике многократно отмечалась важность плюрализма в области прессы, высшим гарантом которого выступает государство. Плюрализм имеет особое значение для аудиовизуальных средств информации, чьи программы распространяются в огромных масштабах. Суд подчеркивал, что из всех средств обеспечения свободы слова и плюрализма государственная монополия налагает наиболее серьезные ограничения на свободу слова.

Свобода печати предоставляет гражданам одно из лучших средств ознакомиться с идеями и позициями политических руководителей, судить о них. Она позволяет каждому приобщиться к свободе политической дискуссии. Свободная игра политических сил составляет сердцевину самого понятия демократического общества, которое пронизывает весь текст Конвенции [44].

Статья 11 закрепляет свободу собраний и объединений. Комментируемая статья фактически включает два самостоятельных права, относящихся к категории гражданских (политических) свобод, а именно: а) свободу мирных собраний, уличных шествий и демонстраций; б) свободу ассоциации (объединения) с другими людьми, нередко именуемую свободой союзов.

Практика Европейского Суда неизменно исходит из того, что комментируемая статья прочно взаимосвязана со ст. 10 Конвенции, гарантирующей свободу слова. Суд неоднократно указывал, что «несмотря на автономную роль и особую сферу применения, ст. 11 должна также рассматриваться в свете ст. 10. Защита мнений и свобода выражать их – одна из целей свободы собрания и создания ассоциаций» [45].

Статья 12 закрепила право на вступление в брак.

Статья 13 гарантирует право на эффективное средство правовой защиты [46]. Статья 13 определяет принципиальный подход создателей Конвенции и позицию Суда по вопросу о том, каким образом должно осуществляться субъективное право на защиту от противоправных покушений на права и свободы, защищаемые Конвенцией, со стороны государств-участников.

Конвенция и Суд исходят при осуществлении своей правозащитной миссии из принципа субсидиарности Суда. Это оз-

начает, что главным, решающим звеном, от которого зависит в первую очередь защита прав человека, является национальный суд, который более компетентен рассматривать и решать проблемы, возникающие непосредственно в данной стране и разрешаемые на основе национального закона в соответствии с условиями и традициями, свойственными национальной правовой системе. Статья 13 Конвенции одновременно обращает внимание на то, что Суд сохраняет за собой право контроля за наличием эффективных мер правовой защиты. Его вмешательство необходимо и возможно только в том случае, если такая система эффективных мер отсутствует либо остается нереализуемой.

Суд не сформулировал в своих решениях требование, согласно которому только рассмотрение дела в национальном суде может квалифицироваться как эффективное средство правовой защиты. Вместе с тем суд отметил, что полномочия и процедурные гарантии какого-либо органа, осуществляющего разбирательство жалобы, служат фактором, который должен учитываться при определении эффективности правовой защиты.

Статья 13 Конвенции рассчитана на ситуацию, когда предполагаемое нарушение прав и свобод, провозглашенных Конвенцией, имело место со стороны публичных властей. Она предусматривает возможность эффективной защиты от этих нарушений путем обращения к компетентным национальным органам. Поскольку, согласно общей концепции Конвенции, защита прав, ею гарантированных, осуществляется государствами-участниками, то совершенно очевидно, что в ст. 13 речь идет, во-первых, именно о случае такого нарушения со стороны публичной власти и, во-вторых, о создании эффективной системы средств защиты от такого рода нарушений. Каждое государство-участник Конвенции самостоятельно решает вопрос, какие именно формы и средства защиты надлежит использовать в данном случае. Конвенция лишь подтверждает наличие права на эффективную защиту, которым обладает каждый, кто предположительно потерпел в результате нарушения субъективных прав, закрепленных в разд. I Конвенции и соответствующих протоколах. Речь не идет в данном случае о праве на обраще-

ние в Суд. Это право вытекает из других статей Конвенции. В статье 13 подтверждается право на обращение в национальные инстанции и обязанность государства выстроить такую систему защиты прав человека, которая позволила бы эффективно осуществлять каждому право на эту защиту. Что же касается Суда, который стоит на страже осуществления Конвенции, то в его компетенцию не входит отслеживание национальной процедуры по существу, а лишь в случае поступления жалобы по ст. 13 установление того, имело ли место эффективное осуществление права на защиту нарушенных прав перед лицом национальных инстанций, обеспечено ли это право соответствующим правовым инструментарием.

Статья 13 носит в известной мере процессуальный характер. Она закрепляет и гарантирует право подачи жалобы в компетентную национальную инстанцию в случае, если заявитель считает, что его права, защищаемые Конвенцией, нарушены. Каким именно органом или должностным лицом совершено данное нарушение, не имеет существенного значения. Однако сама Конвенция обращает внимание на то, что подача жалобы в целях отыскания средств правовой защиты перед государственным органом может иметь место и в том случае, если это нарушение совершено должностными лицами, действовавшими в официальном качестве.

Приведенная формулировка уточняет положение о том, в связи с чем может приноситься жалоба по ст. 13. Совершенно очевидно, что главными адресатами ст. 13 выступают государство и его институты, администрация. Уточнение, которое вносит ст. 13, заключается в том, что обжалование может иметь место, когда должностное лицо действует *ex-officio*, т. е. осуществляя непосредственно свои должностные полномочия и даже действуя в пределах предоставленной ему компетенции [47].

Пользование правами и свободами, признанными в Конвенции, должно быть обеспечено без какой-либо дискриминации по признаку пола, расы, цвета кожи, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, принадлежности к национальным меньшинст-

вам, имущественного положения, рождения или любым иным обстоятельствам (ст. 14).

Комментируемая статья занимает особое место в системе прав и свобод, защищаемых Конвенцией. При всей ее важности она не имеет самостоятельного значения в том смысле, что ее применение возможно только в тех случаях, когда речь идет о нарушении прав и свобод, гарантированных Конвенцией, и вне связи с каким-либо из этих прав и свобод самостоятельный вопрос о дискриминации не может быть поставлен перед Судом; в качестве отдельно взятой ст. 14 не применяется. В классификации рассмотренных Судом дел в графе «статья 14» вместо перечисления конкретных дел обычно стоит латинский термин «parsim», что в дословном переводе означает «здесь и там», т. е. в делах по другим статьям Конвенции.

Вместе с тем Суд неоднократно подчеркивал, что, дополняя другие нормы Конвенции, комментируемая статья обеспечивает заинтересованным лицам защиту от всех видов дискриминации при осуществлении прав и свобод, защищаемых Конвенцией. Мера, которая сама по себе находится в соответствии с требованиями статьи, закрепляющей соответствующее право или свободу, может поэтому оказаться нарушением данной статьи, взятой в сочетании со ст. 14, по причине дискриминационного характера этой меры.

В таком аспекте ст. 14 образует некую неотъемлемую часть других статей Конвенции, каждая из которых гарантирует определенное право. В решениях Суда эта взаимосвязь выражена формулой: «о нарушении статьи такой-то в сочетании со ст. 14». Если по обстоятельствам дела на первом плане оказывается вопрос о дискриминации, то формула переворачивается: «о нарушении ст. 14 в сочетании со статьей такой-то». Но это редкий случай, а самый распространенный – применение выработанного судебной практикой правила, согласно которому вопрос о нарушении ст. 14 не рассматривается, если ранее Суд уже констатировал нарушение основной статьи, по которой принесена жалоба [48].

Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод не только провозгласила основополагающие права чело-

века, но и создала особый механизм их защиты. Первоначально этот механизм включал три органа, которые несли ответственность за обеспечение соблюдения обязательств, принятых на себя государствами – участниками Конвенции: Европейскую Комиссию по правам человека, Европейский Суд по правам человека и Комитет Министров Совета Европы. С 1 ноября 1998 г. (по вступлении в силу Протокола № 11) первые два из этих органов были заменены единым, постоянно действующим Европейским Судом по правам человека.

Ратификация Молдовой Конвенции позволяет всем лицам, находящимся под ее юрисдикцией, обращаться в Европейский Суд, если они считают свои права нарушенными (только те права, которые провозглашает Конвенция).

Анализ судебной практики Республики Молдова и Европейского Суда по правам человека свидетельствует о том, что основные права и свободы граждан Республики Молдова продолжают безнаказанно нарушаться судьями, прокурорами, чиновниками министерств и примэрий и судебными исполнителями.

Так, жительница Страшенского района в возрасте 64 лет в июне 2012 года была изнасилована её соседом.

Суд Страшень приговорил насильника к 3 годам лишения свободы и взыскал с него 3000 лей компенсации ущерба. Апелляционная палата Кишинева частично отменила приговор суда Страшень, изменив меру наказания на условный срок, и насильник, вина которого была доказана, был освобожден.

Жертва насилия 21.02.2014 года подала жалобу в Европейский Суд по правам человека, в которой указала, что в нарушение ст. 3 Конвенции о защите прав человека и основных свобод она подверглась жестокому и унижающему достоинство обращению, виновник которого не понёс наказания, соответствующего тяжести совершенного преступления. Насильник, оказавшись на свободе, продолжает запугивать жертву изнасилования.

Европейский Суд по правам человека 02.05.2017 года сообщил Правительству Республики Молдова о жалобе жертвы изнасилования и, учитывая очевидные нарушения её прав, предложил Правительству Республики Молдова выплатить заявительнице 7500 евро в качестве компенсации морального и материального ущерба, а также судебных издержек.

Правительство Республики Молдова и заявительница 20.07.2018 года заключили мировое соглашение, обязывающее Правительство Республики Молдова выплатить заявительнице 7500 евро. Европейский Суд по правам человека 11.10.2018 года вынес решение об исключении рассмотрения жалобы заявительницы, т.к. мировое соглашение обязало Правительство Республики Молдова выплатить ей справедливую компенсацию 7500 евро. Следует отметить, что в Европейском Суде по правам человека находятся жалобы граждан Республики Молдова, поданные в 2005-2015 годах, но до сих пор не рассмотренные по существу.

Одной из основных причин нарушения прав и основных свобод человека в Республике Молдова является несовершенство законов.

Государство возмещает материальный и моральный ущерб, причиненный физическим и юридическим лицам нарушением их прав и свобод. Очевидно, что данный ущерб причинён противоправными деяниями конкретных судей, прокуроров, судебных исполнителей. Данных виновных следовало бы привлечь к ответственности в порядке регресса за причиненный по их вине государству ущерб.

Однако не принят закон о материальной ответственности судей, прокуроров и судебных исполнителей за ущерб, причиненный государству их незаконными деяниями.

В результате судьи, прокуроры, судебные исполнители, причинившие государству ущерб, остались безнаказанными.

Например, Министерство юстиции Республики Молдова предъявило регрессный иск о взыскании с судей суда Кишинэу, Апелляционной палаты Кишинева 17150 евро, суммы которая была взыскана с Республики Молдова решением Европейского Суда по правам человека от 28.01.2014 года. Данный иск был отклонен всему судебными инстанциями Республики Молдова.

Высшая судебная палата Республики Молдова определением от 20.06.2018 года признала недопустимой кассационную жалобу Министерства юстиции Республики Молдова о взыскании с судей Апелляционной палаты Кишинэу 245000 лей, оставив без изменений определение об отказе в иске.

Определением от 12.09.2018 года Высшая судебная палата Республики Молдова признала недопустимой кассационную жалобу Министерства юстиции Республики Молдова на отказ взыскать с прокуроров 201200 лей ущерба.

Свои решения (определения) судебные инстанции мотивировали тем, что судьи и прокуроры могут быть привлечены к материальной ответственности только в случае, если их вина будет подтверждена вступившим в законную силу приговором суда.

Учитывая вступившие в силу судебные решения об отказах в удовлетворении регрессных исков против судей и прокуроров, по вине которых государству был причинен материальный ущерб, и постановление Конституционного суда Республики Молдова от 25.07.2016 года, представитель Республики Молдова в Европейском Суде по правам человека передал Генеральной прокуратуре Республики Молдова 61 дело, проигранное Республикой Молдова в период с 2015 по 2017 годы.

В список судей и прокуроров, по вине которых в Европейском Суде по правам человека было проиграно 61 дело, были включены также судьи и прокуроры, против которых в 2016 году выступало Министерство юстиции Республики Молдова. Представитель Правительства РМ в Европейском Суде по правам человека просил возбудить уголовные дела против судей и прокуроров, по вине которых Республика Молдова проиграла 61 дело в Европейском Суде по правам человека в период с 2015 года по 2017 год. Его заявление о возбуждении уголовных дел против судей и прокуроров, поданное в марте 2018 года, пока осталось без ответа.

По нашему мнению, Парламенту Республики Молдова следует принять закон о материальной ответственности судей, прокуроров и судебных исполнителей за ущерб, причиненный их незаконными деяниями (действиями или бездействиями). Данный закон должен содержать основания, условия, порядок и сроки привлечения судей, прокуроров и судебных исполнителей к материальной ответственности. В законе должны быть установлены виды материальной ответственности (ограниченная или полная, долевая или солидарная). Европейский Суд по правам человека 30.10.2018 года постановил, что Республика

Молдова нарушила ст. 3 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, т.к. длительно расследует факты жестокого обращения, имевшие место в апреле 2009 года. В данном случае следовало бы учесть сроки давности уголовного преследования, истечение которых не позволяет применить наказание, а также то, что сотрудники полиции подвергались нападениям и оскорблениям со стороны «потерпевших».

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Официальный монитор РМ № 107-109 от 01.07.2011 г.
2. Официальный монитор РМ № 54-55 от 21.08.1997 г.
3. Официальный монитор РМ № 78 от 29.03.2016 г.
4. Сосна А. Современные правовые аспекты защиты конституционных прав граждан Молдовы. Обучение правам человека: Сборник статей. Комрат, 2017 г., стр. 231.
5. Сосна А. Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Европейский Суд по правам человека. Комрат, 2017 г., стр. 13.
6. Самович Ю. В. Становление института защиты прав и свобод индивида в международном праве // Международное право и права человека. 2006. № 1, стр. 2.
7. Блинова И. А. Институт защиты прав человека. Волгоград, 2007, стр. 24.
8. Gurin C., Creangă I. Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții. Chișinău, 2005, p. 268.
9. Кырнац Т. Юридическая защита прав человека. Кишинэу, 2005, стр. 48.
10. Muraru I., Iancu Gh. Drepturile, libertățile și îndătoririle constituționale. București, 1992, p. 44.
11. Ковалев Н. М. Самозащита как межотраслевой комплексный институт // Научные труды Российской Академии юридических наук. Вып. 5. Т. 1. Москва, 2005, стр. 129.
12. Gurin C., Creangă I. Указ. соч., 2005. p. 273.
13. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. Москва, 2000, стр. 104.
14. Muraru I., Iancu Gh. Drepturile, libertățile și îndătoririle constituționale. București, 1992, p. 39-40.
15. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. Москва, 2000, стр. 105.
16. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности. Москва, 1993, стр. 287.

17. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинение. Том 1. Москва, 1954, стр. 158.
18. Dabu V. Despre dreptul și arta apărării. București, 1994, p. 9.
19. Avornic Gh. Mijloacele procesuale de asigurare a dreptului la apărare într-un stat democratic și de drept. B: Revista Națională de Drept, 2004, № 8, p. 25.
20. Jidovu N. Dreptul la apărare a învinutului și inculpatului. București, 2004, p. 7.
21. Кашепов В. П. Судебная защита прав и свобод граждан. Москва, 1999, стр. 2.
22. Mihoci V. Probleme teoretice și practice privind realizarea dreptului fundamental al omului la apărare și asistența juridică. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2007, p. 21.
23. Luke Clements, Nuala Mole, Alan Simmons. Drepturile Europene ale omului: înaintarea unei cauze pe baza Convenției. București, 2005, p. 36.
24. Mihoci V. Consacrarea constituțională a dreptului la apărare în Constituțiile României și Republicii Moldova. B: Revista Națională de Drept, 2004, № 12, p. 21.
25. Chirița R. Convenția europeană a drepturilor omului. Comentarii și explicații. București, 2007, p. 426.
26. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения / Под общ. ред. д. ю. н., проф. В. А. Туманова и д. ю. н., проф. Л. М. Энтина. Москва, 2002, стр. 18-19.
27. Москаленко К. А. Европейский Суд по правам человека. В: Юридический консультант, 1998, № 1, стр. 48-52.
28. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. СПб., 1996, стр. 3.
29. Кордула Дрëге. «Поистине лейтмотив...»: запрещение пыток и других форм дурного обращения в международном гуманитарном праве. В: Международный журнал Красного Креста, 2007, Том 89, № 867.
30. Письменные ответы правительства Молдовы на перечень вопросов (CAT/C/MDA/Q/2), подлежащих обсуждению в связи с рассмотрением второго периодического доклада Молдовы [14 сентября 2009 года]. www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/AdvanceVersions/CAT-C-MDA-Q2-Add1_ru.pdf
31. Чорап против Молдовы: Постановление от 19 июня 2007 г. В: Бюллетень Европейского Суда по правам человека, 2008, № 1, стр. 16-18.
32. Письменные ответы правительства Молдовы на перечень вопросов (CAT/C/MDA/Q/2), подлежащих обсуждению в связи с рассмотрением второго периодического доклада Молдовы [14 сентября 2009 года]. www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/AdvanceVersions/CAT-C-MDA-Q2-Add1_ru.pdf

33. Бойченко против Молдавии: Постановление от 11 июля 2006 г. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. 2007, № 2, стр. 19-21.
34. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения, стр. 43-44.
35. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. СПб., 1996, Ст. 6.
36. Влах И. Ф., Боршевский А. П. Указ. соч., стр. 104.
37. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения, стр. 120.
38. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. СПб., 1996, Ст. 8.
39. Влах И. Ф., Боршевский А. П. Права человека: Учебно-методические рекомендации. Комрат, 2011, стр. 104.
40. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения, стр. 128-129.
41. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. СПб., 1996, Ст. 9.
42. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения, стр. 148-149.
43. Влах И. Ф., Боршевский А. П. Указ. соч., стр. 105.
44. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения, стр. 164-165.
45. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения, стр. 186.
46. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. СПб., 1996, Ст. 13.
47. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения, стр. 205-208.
48. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения, стр.208

Alexandr SOSNA, *doctor în drept*

Bun de tipar Formatul 145 × 200
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 16 Coli de autor 18,0

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46